

T. MAIORESCU.

CRITICE

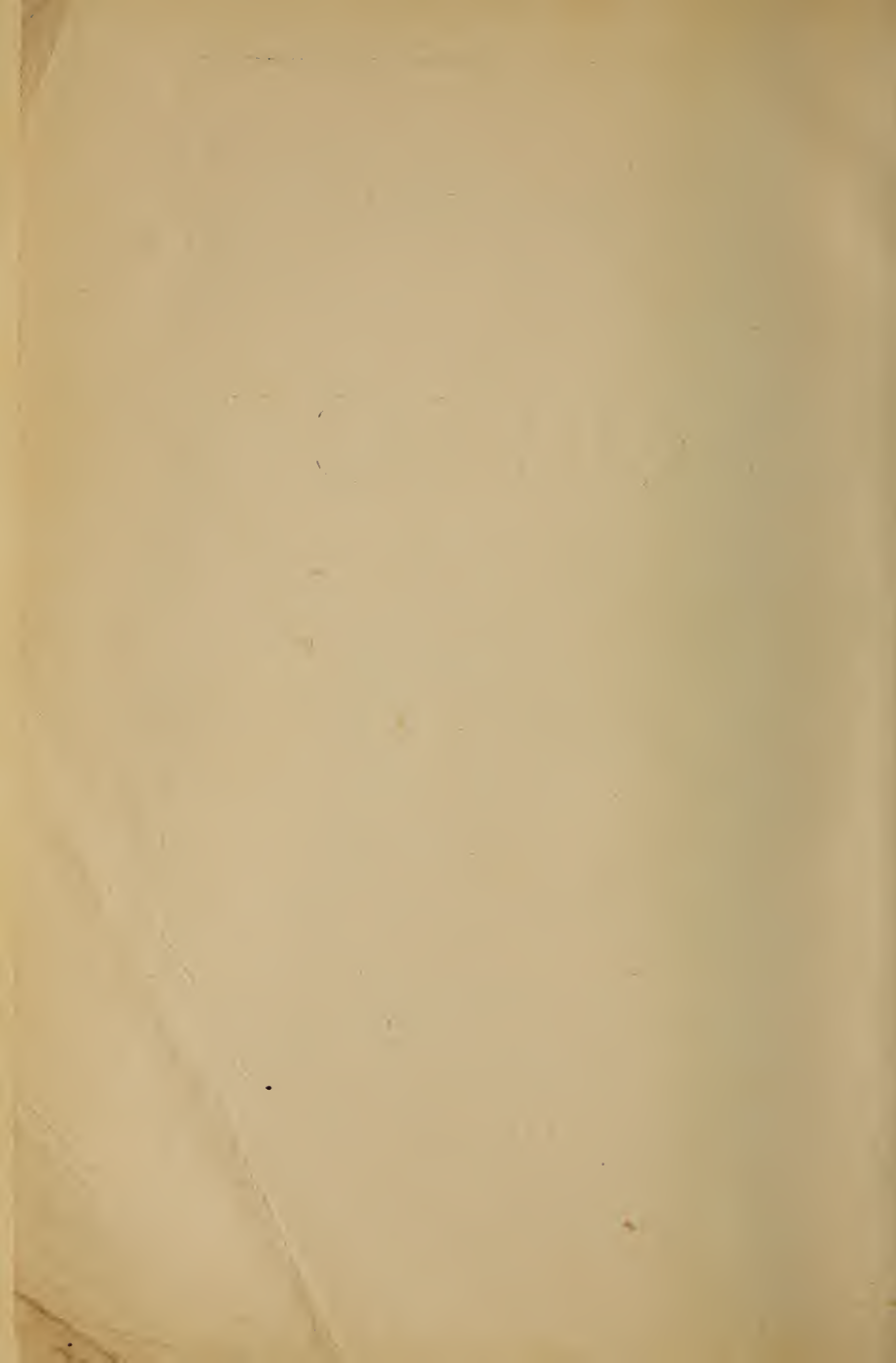
In contra
Direcției de astăzi in cultura română.
Despre scriere.
Limba română in jurnalele din Austria.
Observări polemice.
Direcția nouă.

BUCUREȘTI

EDITURA LIBRARIEI SOCECU & COMP.

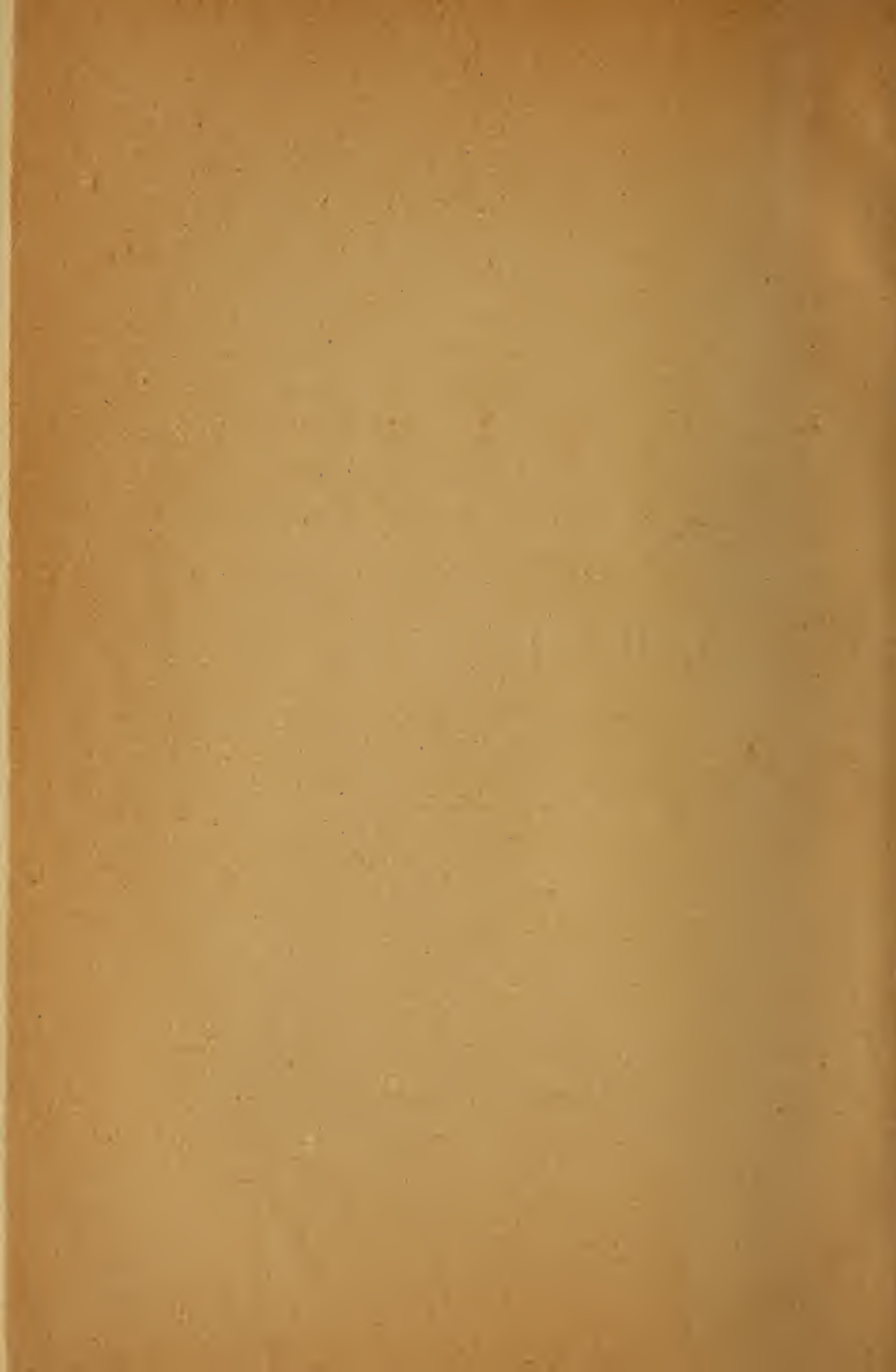
7. CALEA MOGOSIOAELI, 7.

1874.

CRITICE

^{itu}
T. MAIORESCU.

CRITICE

In contra
Direcției de astăzi in cultura română.
Despre scriere.
Limba română in jurnalele din Austria.
Observări polemice.
Direcția nouă.

BUCUREȘTI
EDITURA LIBRARIEI SOCECU & COMP.
7. CALEA MOGOSIOAELI, 7.
1874.

PC609

M298

0221 A

16 JY. 58

CUPRINS

PREFATA

LIMBA ROMÂNĂ ÎN JURNALELE DIN AUSTRIA (1868).

	<u>Pag.</u>
Introducere.	1
Germanisme	5
Idiotismele unei limbi deosebite.	25
Marginile abstracțiunii în cuvinte.	35
Stil greu	39
Expresii exagerate.	46
Limba un product instinctiv (vezi și pag. 244, 450).	52
Falsa originalitate.	56

DESPRE SCRIEREA LIMBEI ROMÂNE

Prefață.	71
------------------	----

I. DESPRE LITERELE LĂTINE PRIMITE DE NOI FARA
SCHIMBARE

	Pag.
Naționalitate in limbă și scriere	75
Scrierea și pronunțarea a 14 litere latine . .	79
» » » lui e	83
» » » » i și j	87
» » » » f	97
» » » » t	101
» » » » h	102
» » » » k	108

II. DESPRE SCRIEREA LUI Ч, И, Ъ, Ш, Ъ, І, ea și oa.

Scrierea lui Ч	117
» » И	126
» » Ъ	127
» » Ш	132
» » Ъ și І	132
» » ea și oa și despre accente	138

III. DESPRE PRINCIPIUL SCRIERII SI O CRITICA
A SISTEMULUI FONETIC

Principiul fonetic	146
Scrierea in deobște	156
Hieroglifele	156

	Pag.
Alfabetul.	168
Câte litere să aibă alfabetul ?.	170
Despre litera î	174
Semne pentru sonurile Ъ, III, II.	181
Elementul psihologic in ortografie	194
Contra d-lui Schuchardt	204
Sedila și semnul scurtării	211
Alfabetul român	221

IV. CERCETARI LIMBISTICE SI CRITICA SISTEMULUI
ETIMOLOGIC

Teoria d-lui Cipariu (vezi și pag. 481)	225
Schimbările in limbă	229
Limbe izolătoare, ...	237
Limbe agglutinante	238
Limbe fleționare	241
Corupțiunea fonetică (vezi și pag. 52, 445).	244
Teoria noțiunii	247
Cuvântul.	248
Corupțiunea fonetică, un progres intelectual	253
Note	261

OBSERVĂRI POLEMICE

Camaraderia literară	276
<i>Lepturariul</i> d-lui Pumnul	278

Societatea Academică Română (vezi și paginile 403, 413, 446.)	285
Megalografia	288
Critica ei	297
Personalități.	301
Indreptățirea criticei (vezi și paginile 337, 401)	311

IN CONTRA DIRECȚIEI DE ASTĂZI IN CULTURA ROMÂNĂ (1868)

Transilvania, redactor d. Bariț	324
Neadevărul formelor noastre de cultură (vezi și pag. 315 și 401)	327

DIRECȚIA NOUĂ IN POESIA ȘI PROSA ROMÂNĂ (1874)

I. POESIA

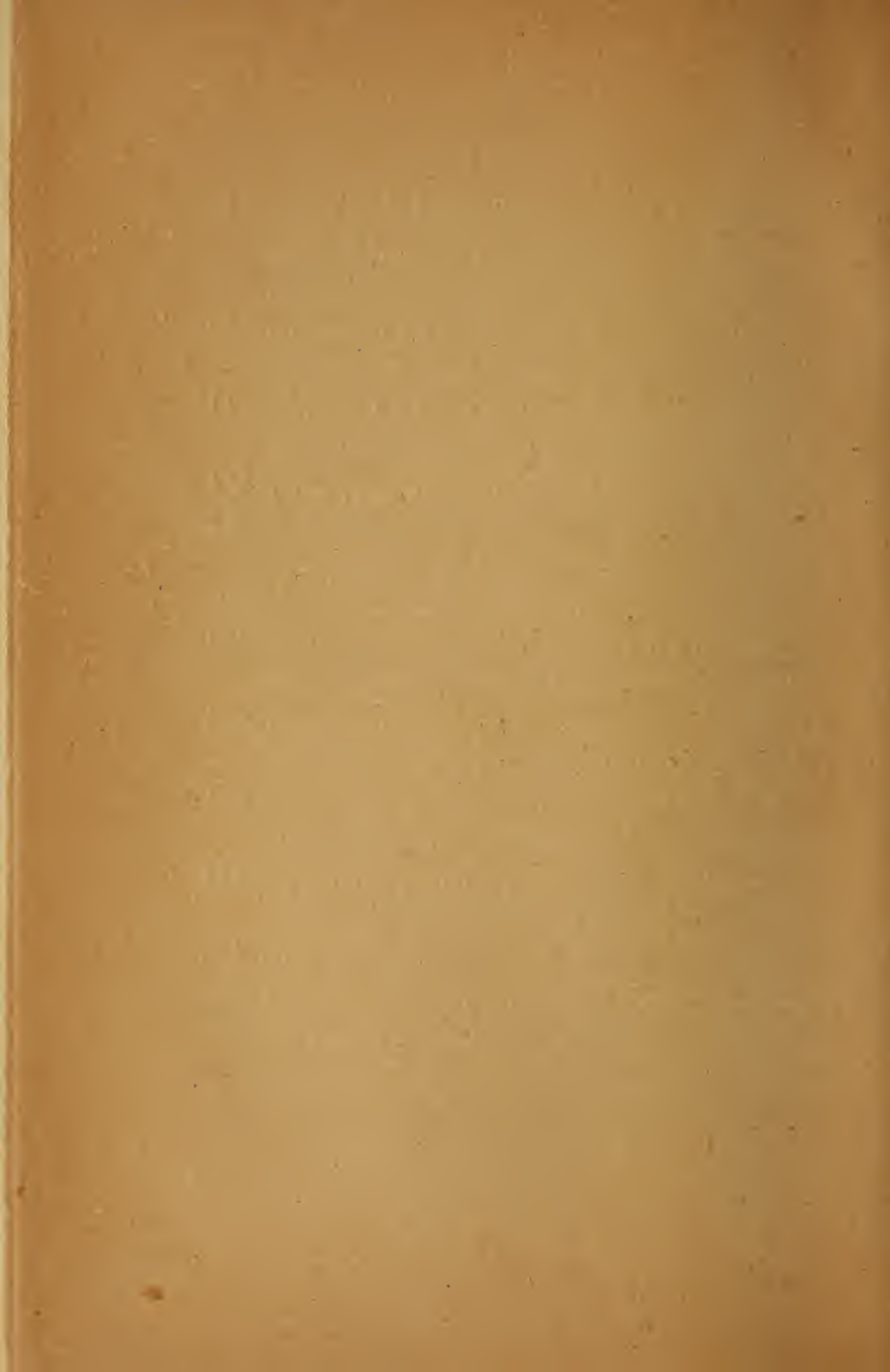
<i>Pastelurile</i> lui Alexandri	374
D. Mihail Eminescu.	351
Forma in poezie.	357
D. Samson Bodnărescu	360
In contra falsilor poeți.	372
Amăgirea opiniei publice.	385
D-na Matilda Cugler-Burla	388
D. Șerbănescu	390
D. Petrino.	394

II. PROSA

Forma fără fond (vezi și pag. 315 și 327).	401
DD. Marțianu, Odobescu, Strat, Slavici, Burla, Xenopol, P. Carp, Vărgolici, Panu, Lambrior, Tasu, T. Rcsetti	409
Cunoștință de cauză și sinceritate ca semne ale direcției noue	411
Societatea Academică Română (vezi și pagi- nele 285, 403, 446).	414
Regulamentul ortografic al Ministrului Tell	419
Mistificarea opiniei publice in privința cos- mopolitismului	423
Barnuțiu.	431
Deprinderea neadevărului in jurnalistica ro- mână	434
Alexandri, Iacob Negruzzi, N. Gane, Vărgo- lici, Lambrior	440
Limba scoalei etimologice (vezi și pagi- nele 220, 225)	441
Puterea instinctivă a limbei; eufonie, analo- gie (vezi și pag. 52, 224).	445
Neologismele.	456
Greutatea situației	462

PREFATA

Ilusii perdute — eacă signatura timpului, in care trăim. Stăpânirea frasei incetează.

Numai desilusionarea să nu treacă in scepticism. Deja puşinii bărbaţi eminenti ce-i avem, incepeau a se retrage unul câte unul din viaţa publică, ear in locul lor năvăleà mulţimea mediocrităţilor şi, cu steagul naşionalismului şi al libertăţii in frunte, acea gloată de exploatatori, pen-

tru care Dunărea nu e destul de largă ca să'i despartă de Bisauț. In contra lor rezistența, fie și violentă, erà o datorie.

De aci critica! Inse critică destructivă unde trebuie și constructivă unde poate.

Paginele următoare cuprind un șir de cercetări asupra câtorva forme de cultură română din ultimele decenii.

Se analizează întâi *limba* literațiilor români de peste Carpați. Se încearcă apoi stabilirea *scrierii*, combătându-se etimologismul Domnului Cipariu și fonetismul scoalei Bucovinene. In *observările polemice* se susține indreptățirea criticei și ea însăși se aplică *in contra direcției* predominitoare in cultura română. Arătarea unei *direcții* mai *noue* și mai bune in literatură și știință este obiectul cercetărilor din urmă.

Criticele astfel impreunate in volumul

de față sunt o retipărire din *Convorbiri literare*. Presentându-se acum singure înaintea publicului și lipsite de vecinătatea și de sprijinul puternic al scriitorilor uniți cu noi în aceeași tendință, ele sunt silite a răspunde de îndată la o întimpinare de principiu, care caută a le tăgădui dreptatea și folosul.

Direcția cea nouă — ni se zice — nu putea să se introducă în conlucrare pacinică pe lângă cea vechie? Trebuie oare o critică așa de neîmpăcată în contra celor mai multe forme și autorități de astăzi? Admițând chiar, că Transilvănenii scriu rău, că Bărnuțiu nu e om de știință, că Șincai nu e istoric, că Societatea Academică e stearpă, că cele mai multe jurnale și poezii nici nu merită acest nume, etc., — de ce să fie totuși așa de amar combătute? Tot sunt creațiuni de cultură,

forme fie și goale, pentru primirea cuprinsului viitor, tot sunt ceva, sunt un semn de viață și sunt mai bine decât nimic.

La aceasta răspundem :

Puterile unui popor, fie morale, fie materiale, au în orice moment dat o cantitate mărginită. Averele naționale a Românilor are astăzi o cifră fixă, energia lor intelectuală se află asemenea într-o cârmă fixată. Nu te poți juca nepedepsit cu această sumă a puterilor, cu capitalul întreprinderii de cultură într'un popor. Timpul, averea, tăria morală și agerimea intelectuală ce le întrebuințezi pentru o lucrare de prisos, necum pentru o lucrare greșită, sunt în veci pierdute pentru lucrarea cea trebuincioasă și cea adevărată. Amândouă nu pot merge lângă o laltă, tocmai fiindcă izvorul puterilor unei na-

țiuni nu este neseccat, ci este din fire mărginit. Dacă îți lipsesc o mie de scolari silitori și modești, de industriali și meseriași naționali, de poeți și prosaici mai buni, de oameni de știință adevărați, cauza este, că mărginitele puteri de care dispune poporul tău pentru aceasta, sunt consumate de profesori ignoranți, de funcționari netrebniți, de academici, secretari, membri onorifici, asociați în cultură, jurnaliști, «transactori» literari, poetastri, spânzurători de pânze la «expoziția artiștilor în viață,» etc., etc.

Ai un singur bloc de marmură : dacă îl întrebuințezi pentru o figură caricată, de unde să mai poți sculpta o Minervă?

București, 21 Martie, 1874.

LIMBA ROMANA
IN JURNALELE DIN AUSTRIA

Stilul jurnaliștilor români din Transilvania, Bucovina și Banat a ajuns într-o stare, ce nu mai îngăduie tăcerea, cu care a fost primit până acum. Prin formarea nouelor expresii și prin construcțiunea lor sintactică compatrioții nostri de peste Carpați introduc pe toate zilele în limba română o denaturare a spiritului propriu național, care în întinderea ei de astăzi a devenit primejdioasă, cu atât mai mult cu cât cei ce au cauzat-o și cei ce o continuă nu par a avea conștiința reului, ci răspândesc încrederea de a fi cei mai buni stilști ai literaturii române.

Încă zece ani de o asemenea convingere publică, încă o generație de tineri cu același si-

stem de expresiuni — și limba română poate deveni o ruină, nu reparată, ci stricată cu construcțiuni străine fără nici o adaptare de stil și incapabile de a-i manifesta propria idee în modul ei originar.

Scopul acestor rënduri este de a arătã acea direcție falsă a autorilor români din Austria și de a deșteptã în spiritele, care în mijlocul contagiului general vor fi mai putut pãstrã judecata lor sãnãtoasă, o tendință de reacțiune.

Suștinem dar și ne vom încercã a dovedi, cã jurnalistii români de peste Carpați — nu rare ori, pe ici pe colo, din scãpare de vedere, ci sistematiceste, dupã deprinderea obstească, în fie care numër publicat de dënșii, fac greșeli neiertate în contra limbei române, introducënd construcțiuni false de cuvinte, stil greoi anti-roman și mai ăntăi de toate o monstruoasă germanizare în expresiuni. Și când vorbim de jurnaliștii români de peste Carpați, nu înțelegem pe cei obscuri, ci înțelegem pe cei de frunte și cei mai recunoscuți, în prima linie pe cei de la *Gazeta Transilvaniei*, *Albina*, *Telegraful român*, *Fe-*

deratiunea, Foaia Societății din Cernăuți, Transilvania, pe lângă cari vomu cită numai in trecut pe *Concordia* și *Familia*.

Recunoștința ce se datorește acestor foi pentru serviciile aduse cauzei politice a Românilor austriaci, nu ne poate scuti de datoria unei opozițiuni energice in contra formeii sub care se presintă; căci ușor s'ar puté întemplă, ca in rezultatul final câștigul dobândit in politică să fie cumpănit prin pierderea suferită in limbă.

I

In chaosul erorilor, de care avem a ne ocupa, vom introduce mai întâi o ordine a pertractării. Din antologia imbelșugată ce ne au infățișat-o numerii de jurnale apărute in aceste patru — cinci luni ale anului 1868 (căci nu am avut trebuința a ne intinde peste un timp mai indelungat), vom așeză citațiunile in trei grupe deosebite: vom arătă întâi germanizarea limbei, vom cită apoi ingreuiarea stilului paralel cu ecsagerarea lui și vom vorbi in fine despre falsa o-

iginalitate in formarea și intrebuintarea cuvintelor.

Probele de germanisme in foile române austriace sunt așa de numeroase, încât (cu singura excepțiune a «Archivului» filologic al D-lui Cipariu, care este scris in limbă curată) nu am aflat nici o singură coloană a vre unui număr, care să fi fost lipsită de ele. Cităm din foile ce le avem inainte-ne câteva exemple.

Gazeta Transilvaniei din 7 Fevr. 1868 zice

După unu telegramu generalul Neiperg s'ar fi străpusu la Brünn. O musică de pisici i se pregătea in Posoniu.

Ce va să zică *un general străpus la Brünn*? Lectorii din România liberă vor crede la prima cetire, că este o greșală de tipar și că ar trebui să fie *străpuns*. Dar cine cunoaște sistemul jurnalistilor transilvani, de câte ori nu înțelege un cuvânt, il traduce in nemțește și apoi il retraduce in românește. *Străpus* tradus in nemțește ne dă *verlegt* și *versetzt*, și aceasta insemnează in românește *strămutat*. Astfel aflăm, că generalul nostru a fost strămutat la Brünn.

Insă altă greutate! Ce întemplare neînțeleasă este aceea cu *pisicile*, care îi pregăteau generalului o *muzică*? *Muzică de pisici* va să zică nemțește *Katzenmusik*; ceea ce va să zică în românește cu un termen admis la noi ca în toată Europa (vezi și vocabularul franceso-romănesc de Poenaru, Aaron și Hill) *charivari*, adică o «muzică făcută în bătae de joc».

Dar nici acum n'ați înțeles încă acea notiță din jurnal. *Generalul Neipperg s'ar fi străpus la Brünn*, are pentru noi cei din Iassi și București înțelesul, că în fapt nu s'a străpus, ci că a avut numai dorința, că *s'ar fi strămutat, dacă nu se opunea* etc. Insă intențiunea jurnalistului este alta. Să traducem! *Einem Telegramm zufolge wäre G. N. nach Brünn versetzt*. Aceasta vrea să zică românește : un telegram ne aduce știrea, că G. N. s'a strămutat la Brünn. Acel *wäre* al Nemților arată între altele și potențialul; dar conjugarea română cu *aș, ai, ar* este mai ales condițională și optativă, și dar este o eroare de germanism de a o face potențială.

În *Albina* din 28 Aprilie 1868 cetim :

Pesti Naplo, organul corporal al partidei guvernului.

Traduc nd acest organ corporal, dăm de *Leiborgan*,  i *Leiborgan* insemneaz  organ favorit, organ de predilecțiune,  i astfel «Pesti Naplo» devine jurnal favorit al partidei guvernamentale.

Telegraful român din 25 Aprilie 1868 ne spune că :

Succesul acesta nu póte fi d t toru de măsură.

«D t tor de măsură» este traducere literală din nem tescul *massgebend*  i insemneaz  : decisiv, adecă a a de hotăritor, inc t după d nsul să poți preved  sau calcul  sau măsură  i alte fapte. Ce ar zice Francesii, când le-ar vorbi un jurnalist *d'un succ s donateur de mesure!*

Albina din 19 Aprilie 1868 zice :

Motiv ndu- i deputa iunea rogarea sa, D. Ministru aduse una  i alta in contra.

Pe nem te te : *der Herr Minister brachte eins und das andere dagegen vor*, ear pe rom ne te : D. ministru f c  mai multe obiec iuni.

In *Gazeta Transilvaniei* din 7 Fevr. 1868 :

Introducerea unei tacse uniforme de 40 cr. s'a propusu in Senatu a se pune in viață.

Die Einführung einer Taxe soll ins Leben treten, adică : introducerea unei taxe se va pune in practică, sau mai bine : o taxă uniformă de 40 cr. se va introduce.

In *Albina* din 2 Fevruarie 1868 :

Monitorul frances trebuia să bage in socotintă

adecă : să ia in samă, să țină samă de; nemțește : *in Rechnung, in Anschlag bringen*.

In *Gazeta Transilvaniei* din 24 Aprilie 1868

In consunetul Statutelor se convocară membrii reuniunii.

In consunetul statutelor? In consunetul trömbitelor, dar nu a statutelor! — Nemțește : *im Einklange mit den Statuten*, românește : in conformitate cu statutele.

Tot *Gazeta* zice in No. din 17 Apr. 1868

După sunetul invoelei ratificate.

Un sunet de invoială! — Nemțește : *laut ratificirten Abkommens*, românește : după cuprinsul invoielei, sau cum se zicea în stilul vechiu de tribunale : după glăsuirea togmelei.

O altă analogie falsă o vedem în *Telegraful* din 25 Apr. 1868 :

Se sună, că în personalul acestui oficiu se vor face schimbări.

adecă : se aude că; nemțește *es verlautet*.

Asemenea în *Albina* din 12 Mai 1868

Între alte afaceri de restanță întonăm ucestiunea naționalităților.

«Intonăm» un cântec, dar nu întonăm o cestiune de naționalitate. Însă Nemții zic : *eine Frage betonen*, adecă a releva, a accentua.

Telegraful din 28 Aprilie 1868 zice

Keglevich mai vine odată asupra înterpelețiunei de alaltă ieri. La aceasta răspunde Ministrul, că elu nu poate ave în vedere numai singuratecii, ci tesaurul întregu alu Statului.

«Keglevich mai vine odată asupra» vrea să zică : mai revine, nemțește ; *Kommt noch-mals*

auf; «singuraticii», pe care nu-i poate avè in vedere ministrul, sunt indivizii, nemțește : *die Einzelnen*.

In *Federațiunea* din 22 Apr. 1868

Că Franța se pregătesce, nu mai su-
fere indoială.

Românește : nu mai incăpe indoială; nem-
țește : *erleidet keinen Zweifel*.

Unu publicu alesu constătătoriu din ba-
roni, conți, principii.

Românește : compusu din —. Nemțește : *bestehend aus*.

Potu spune din fântăna credibilă.

Românește : de la o persoană demnă de cre-
zut, sau din isvor destul de sigur. Nemțește :
aus glaubwürdiger Quelle. Inchipuițivè un Fran-
ces, care ar zice : *Je peux affirmer d'une fon-
taine croyable*.

Tot *Federațiunea* din 9 Mai 1868 spune :

D. Radich fu incredințatu cu presinta-
rea lor la casa magnaților.

Românește : D-lui Radich i se incredința pre-sintarea. Nemțește : *H. R. wurde betraut mit.*

Se cetesce referatul in cauza urcării de plată a domesticilor casei.

Românește se zice sporire sau mărire de plată. Numai Nemții zic mai bine *Erhöhung des Gehalts* în loc de *Vergrößerung*. Sunt forme de vorbire consacrate prin us, pe care nu-i este permis unui autor a le preface fără nici o cauză binecuvântată. Ce am zice noi de un Neamț, care ar traduce cuvântul nostru «nepomenit» cu *unerwähnt*? Nu e vorbă, și *unerwähnt* vrea să zică nepomenit; dar terminul german admis este *unerhört*, și prin urmare nu se poate înlocui cu *unerwähnt*.

«Domesticii casei» este traducere literală și nechibzuită a germanului *Hausdiener*. Domestic cuprinde deja in sine că sunt servitori ai casei (*domus*), așa dar domesticii casei sau casnicii domului nu merge.

In *Albina* din 25 Aprilie 1868 :

O foie nemțască, care stă aproape de Ministeriu.

Românește : care este inspirată de ministeriu,
nemțește : *dem Ministerium nahe steht.*

In *Federațiunea* din 15 Aprilie 1866 :

Lupta va fi cu atât mai crâncenă, de
oare ce astăzi —

Românește : cu atât mai crâncenă, cu cât astăzi. Dar nemțește : *der Kampf wird um so hartnäckiger sein, indem* — cu observațiune, că și acest *indem* se găsește numai in stilul cel negrijit al Germanilor din Austria, a căror jurnale sunt tot așa de rău scrise in comparare cu cele prusiene, ca jurnalele române austriace in comparare cu cele din România liberă.

Trânsilvania își incheie No. 1 din 1 Ianuarie 1868 cu următorul anunț :

Iucepemu acestu No. alu «Transilvaniei» cu lucrarile adunarei generale din a. 1867 nu numai pentruca aceleasi trebuie se se publice cá si pana acum, ci si pentruca acea adunare a datu viatia acestei foi periodice, pentru care fapta si-a si castigatu dreptu la recunoscinti'a publica.

Red.

Această citațiune ne arată mai ăntăi abusul ce se face, nu numai in *Transilvania*, ci in mai toate foile de peste Carpați, cu pronumele *aceiași*. *Aceiași* nu este identic cu *acela* sau *acesta*, ci cuprinde o accentuare specială, o constatare a indentității, care nu se află in simplul pronume demonstrativ. Când zic : «In *acea* scrisoare i descriam călătoria și in *aceeași* scrisoare i-am cerut etc.», cuvântul *aceeași* accentuează identitatea intre scrisoarea cu descrierea călătoriei și cu cererea. «Apuc'o pe *aceeași* cale» nu insemnează in genere : apuc'o pe această cale, ci insemnează «apucă pe o cale, pe care a mai apucat cutare, și nu pe alta», va să zică este o accentuare a acelei căi in opozițiune cu ori care alta.

Prin urmare, când zice *Transilvania* : «Incepem acest No. cu lucrările adunării generale din a. 1867, pentru că *aceleași* trebuie să se publice», aceasta ar presupune, că a fost vorba, să se publice alte lucrări, și că in *Transilvania* au să se publice numai *aceleași* in opozițiune cu celelalte. Inse este evident, că intenția autorului a fost numai de a zice simplu : aceste sau ele, și

că *aceleași* al D-sale este o eroare de germanism. Germanii ar putè zice : *wir beginnen diese Nr. mit den Arbeiten der allg. Versammlung, weil dieselben* etc., cu observațiune, că și acest *dieselben* este mai mult stil reu austriac, decât stil bun german, și că românescul « același » chiar in traducere nu vrea să zică *derselbe*, ci *eben derselbe*.

Să ne fie iertat a relevà in treacèt finea pasagiului citat, cu care incepe noua foaie:

Adunarea a datu viață acestei foi periodice, pentru care faptă și-a și câștigatu dreptul la recunoștința publică.

Foaia nu a apărut încă bine, este primul număr ce-l cetim, n'am văzut încă, dacă va fi bun sau reu, și dejà recunoștința publică s'a câștigat adunării pentru inființarea ei?

Noi am dorì a nu slăbì intru nimica increderea redacțiunii in meritul foaei sale, insè trebuie să mărturisim, că dacă *Transilvania* va continuà ca până acum, și mai ales cu aceeași limbă, cu care sunt scrise primele 11 numere, dreptul

la «recunoștință publică» merită a fi micșorat în mod considerabil.

Pentru a reveni la germanisme, găsim în No. 1 al *Transilvaniei* :

În legătura cu acest raport și amăsurat
paragrafului.

«Amăsurat» este nemțescul *gemäs*, care la noi s'a tradus în românește cu *conform*. Pentru ce *conform* și nu *amăsurat*? Pentru că *conform* este un cuvânt nou adoptat de la Francesi, pe când *amăsurat* este un cuvânt nou tradus de la Germani, și că nu mai incape îndoială, când este conflict între aceste două popoare, de la care trebuie să primim mai întâi cuvintele.

În No. 2 al aceleiași *Transilvania* aflăm .

La citirea lor membrii prorupseră în cele mai entusiastice strigări de «să trăiască», ce păreau că nu mai vor să încete.

Frasa «ce păreau că nu mai vor să încete» este deadreptul luată din nemțește : *welche* «*nicht enden zu wollen schienen*», are însă nefericirea de a însemna, în osebire de înțelesul convențional al frasei germane, că domnii aceia de la a-

dunare aveau cu tot dinadinsul voința hotărîtă de a nu mai încetă cu strigările.

În *Transilvania* No. 10 din 1 Mai 1868 :

D. B. se dechiară a primi redigerea foaiei, dacă acea foae se va tipări în Brașov, ca în locul domiciliului său.

Nemțește : *in Kronstadt als in seinem Wohnorte*. Dar românescul «ca» nu vrea să zică *als*, ci se confundă cu *wie*, și «o foae imprimată în Brașov ca în locul domiciliului său» însemnează, că Brașovul și domiciliul D-lui B. sunt două locuri diferite și că se cere, ca la Brașov să se tipărească foaia tot așa de bine precum s'ar tipări la locul domiciliului său (*wenn das Blatt in Kronstadt gedruckt würde wie an seinem Wohnorte*).

Familia scrie (la pag. 327 a nu știu cărui an, fiindcă lipsește începutul coalei)

În tragedia «Galilei» a nemuritorului Ponsard vinu înainte mai multe observațiuni etc.

«Vin înainte» este o traducere literală și foarte

interesantă a nemțescului *Kommen vor* și însemnează românește : se află.

In același No. (pag. 328)

Sultanul va fi încortelatu la Schönbrunn.

Nemțește *einquartirt*, dar și nemțește este reu.

Aceeași *Familie* pag. 328

Barbatul a fostu judecatu la închisoare.

Ceea ce vrea să zică pe românește, Tribunalul s'a dus la temniță și a judecat pe acusatul acolo și poate în sentința sa l'a desvinovățit. Dar intențiunea autorului este de a zice, că l'a *condamnat* la închisoare. Germanii zic *zur Kerkerstrafe verurtheilt*, și fiindcă *urtheilen* se chiamă a judecà, D. colaborator al Familiei a crezut că și *verurtheilen* va fi tot a judecà. *Geurtheilt* sau *verurtheilt*, tot *urtheilt* este. Foarte bine!

In aceeași pagină se află titula unei rubrice în parentesă

(Si o glumă)

Și o glumă! Nemțește *auch ein Scherz*.

Intr'o pag. 322 a aceleiași foi cetim :

Eruditul Eliade împreună cu mai vre-o câți-va bărbați zeloși.

Acest «mai» este nemțescul *noch* : *mit noch einigen Männern*.

Intr'o pag. 144 ni se se spune de o

tănără engleză avută fără măsură.

Fără măsură unde? In lungime? ori morali-cește in purtare? Autorul vrea să zică : foarte avută, nemțește : *unermesslich reich*.

Albina din 17 Aprilie 1868 zice :

Conchizându de la tonul ce'lu poartă foile rusesci.

O foae portă un ton! Nemțește *Ton* sau mai bine *Sprache führen*.

In același numer :

Onorata D-na Gabriela Ionescu, nepoata D-lui A. Gavra, a pășit in «Barbierul de Sevilla» represintându pe Rozina.

«A pășit» vrea să zică românește : a făcut pași; autorul insă vrea să zică : s'a produs pe scenă. Nemțește : *ist aufgetreten*.

Albina din 28 Aprilie 1868 :

Am să scriu un ce asemenea caracteristicu.

Nemțește : *etwas ebenso charakteristisches*.

Gazeta Transilvaniei din 17 Aprilie 1868 :

In puterea datorinței noastre purcede-
toare din deregătoria archiepăstorală, im-
băerată cu responsabilitate.

Dorință purcezătoarea din deregătorie, imbăe-
rată cu responsabilitate! Nemțește *hervorgegan-
gen, verknüpft.*

Transilvania își incepe No. de 1 Mai cu ur-
mătoarea traducere :

Disce ab hoste. Invață de la dușmanul.

«Invață de la dușmanul» nu e românește, ci:
invață de la dușman, fără articol, fiindcă in limba
noastră substantivele după prepozițiuni (afară de
cu) nu se articulează când stau singure. Nemții
zic : *lerne vom Feinde*, precum zic : *setze auf den
Tisch*, unde noi zicem : pune pe masă, și nu :
pune pe masa.

Aceeași eroare de articulare, într'un exemplu
mai tare, este in *Albina* din 17 Aprilie 1868

Diecesa Dalmației numeră 80,000 su-
flete și din budgetul statului primesce la
anul 60,000....

La anul 60,000 ? După articularea substantivului s'ar crede, că este vorba de 60,000 după sau înainte de Christos. Dar nu! Autorul vrea să zică : pe an 60,000 florini.

Telegraful Român din 25 April. vorbește de un
Atac de răpire.

Românește : o încercare de prădăciune. Nemțesce : *Raubanfall*.

Tot *Telegraful Român* din 21 Aprilie 1868 zice, relatând o faptă trecută :

Spre norocire.

Noi zicem în acest caz cu o distingere fină «din norocire», lăsând «spre norocire» pentru tendința în viitor; însă Nemții zicând *zum Glück* în amândouă cazurile, se înțelege că trebuie să ne stricăm și noi limba după ei.

Acelaș *Telegraful Român* spune într'un anunț, ce are bunătatea a face «Convorbirilor literare» (No. din 14 Martie) :

Convorbirile literare, foae din Iassi, a-
paru de doue ori la lună.

Putem asigura pe D. redactor al *Telegrafulu-*

lui, că foaia în cestiune ce e drept apare în intervale de câte 15 zile, însă nu la lună, ci la soare, publicându-se dimineața.

În *Albina* din 5 Mai 1868, într'o corespondință din Brășov, care vorbește de succesul teatrului D-lui Pascali, se zice :

Publicul român la îmbrățișatu cu căldură, ocupându toate locurile de șezutu, încât acum numai locurile de statu mai sunt libere.

Nemțește : *Sitzplätze* și *Stehplätze*. Însă «locuri de statu» în românește sunt *places de l'état*, *Staatsplätze*, nu *Stehplätze*; ear «locurile de șezut» ne cerem voie a nu spune, ce sunt.

Corespondința se termină cu frasa :

Numai mâne este până poimăne și eaca
3 Maiu, memorabila ȝi de la 1848.

Albina din 12 Maiu 1868 :

Această odihnă este foarte bătătoare
la ochiu.

Bătătoare la ochi = *in die Augen fallend*,
auffallend.

Adiectivele în — *toru*, — *toare* se fabrică de

confrății nostri de peste Carpați din o sumă de cuvinte, dar mai toate sunt nepotrivite. Forma *toru* la noi e în genere o formă de substantiv sau de adjectiv substantivat și nu de adjectiv propriu cu substantivul calificat alături, de aceea asemenea încercări au ceva forțat, siluiesc limba.

Un public *constătător* nu se zice românește; precum asemenea nu se zice ceea ce cetim într'un faimos articol literar din foiletonul *Concordiei* (1866, critica unui almanac):

Objectu legătoru de atențiune.

Nemțește *die Aufmerksamkeit fesselnd*. Noi zicem : legător de cărți (subst.), dar nu legător de atențiune (adjec.).

Albina din 17 Aprilie 1868 vorbește de o Constelațiune politică liniștitoare deplin.

Nemțește : *ganz beruhigend*.
etc. etc.

Asemene exemple de germanisme credem că sunt de natură a deșteptă în toți cetitorii o dreaptă neliniște asupra soartei finale a unei limbi astfel maltratate; și acest simțiment s'ar pronunța încă mult mai tare, dacă toți cetitorii ar fi

făcut ceea ce a trebuit să facem noi, dacă ar fi cecit timp de patru luni cu luare aminte mai toate foile române din Austria. Atunci ar fi văzut, că germanizarea limbei noastre din partea compatrioților de peste Carpați nu este excepție, ci este regulă, și că citațiunile reproduse de noi au fost numai o slabă culegere din o sumă nenumerată de alte exemple de același fel.

De unde să provină acest fapt? din neglijința autorilor? sau din un sistem de procedere pre-cugetată? In cazul d'intei lucrul se osendește de la sine, și câteva critice, care să dovedească a-celor domni, că publicul urmărește cu oare care atenție stilul D-lor, vor putè avè un rezultat bun pentru indreptare. In cazul al doilea însă intrebarea este mai grea; dacă in adevër jurnaliștii citați vor să'și justifice germanismele, atunci impresia ridiculă, ce ne-o produce stilul D-lor, nu este indestul pentru a-i indrepta, ci noi trebuie să scoatem toată cauza din sfera simțimentului instinctiv despre ceea ce este și ce nu este limbă română, și să o ridicăm la înălțimea unei argumentațiuni teoretice din principii.

Când zice *Telegraful Român* din 14 Martie, anul 1868 :

De vom luà acest recurs spre esaminare sub cuțit canonic,

pentru ce constituie aceasta o eroare de limbă? Nemții zic : *unter das kritische Messer nehmen*, de ce să nu zicem și noi « a luà sub cuțitul canonic ? » Limba noastră este o limbă încă săracă în idei, de abia acum se desvoaltă cu progresul de cultură a întregii societăți; nu este bine, să primim espresiunile figurate din limba germană sau din alte limbi și să ne inavuțim astfel pe a noastră? și care ar fi cauza legitimă, ce s'ar opune în contra acestei procederi?

Causa foarte legitimă, care se opune în contra acestei procederi și care nu va iertă nici odată germanismele jurnaliștilor noștri de peste Carpați, ne pare a rezultă din următoarele reflecțiuni :

Ori ce cuvânt este esprimarea unei noțiuni abstracte prin sonori articulate. Până când sufletul omului nu s'a înalțat încă la o abstracțiune, până atunci nu are cuvinte, ci numai gesturi sau

esclamațiuni nearticulate pentru a-și exprima dorințele și simțimintele. Când însă în conștiința copilului s'au adunat mai multe imagini despre acelaș fel de obiecte, atunci prin un proces psihologic cunoscut se intunecă din aceste imagini tot ce aveau ele de individual și rămâne numai partea lor comună, prin care li se susține unitatea felului, și această restanță este ceea ce se numește noțiunea acelui obiect. De aci se vede, că ori ce noțiune este abstractă și că prin urmare nu se poate afla niciodată realizată în lumea sensibilă. Noțiunea *carte* d. e. nu se află nicăiri în realitate palpabilă, ci numai o carte individuală, care cuprinde o sumă de însușiri sensibile ce nu au a face cu cartea în genere, adecă cu acea nălucire intelectuală (dacă mi se iartă cuvântul), prin care suntem în stare a recunoaște ori ce carte ce ni s'ar mai prezentă de acum înainte ca un obiect de acelaș fel, de care sunt și cărțile văzute până acum. Această abstracțiune generică se sensibilizează și se deosebește de altele prin *cuvânt*, și cuvântul este numai ajuto-

rul fonetic pentru deșteptarea unei gândiri abstracte.

Însă această abstracțiune a gândirii are grade deosebite, și gradarea se face după cătățimea mai mare sau mai mică de sensibilitate, ce se mai păstrează în gândirea noțiunilor. Și ceea ce se întâmplă cu noțiunile comparate între o laltă, se poate întâmpla cu una și aceeași noțiune, adecă cu unul și acelaș cuvânt, în deosebitele sale întrebuințări. Se poate întâmpla, ca din suma de însușiri, a căror gândire se deșteaptă în mintea omului când aude un cuvânt, să fie mai ales una, care în cutare legătură cu alte cuvinte să ne pară cea mai importantă. Atunci, dacă această legătură se întâlnește mai ades în conștiința omului, dispare încetul cu încetul, însă numai pentru acel raport special, gândirea restului de însușiri sensibile și rămâne pronunțată în suflet numai însușirea particulară care a motivat raportul. D. e. când zicem noi Români: *fuge măn-când pământul*, din cuvântul *măncând* nu ne gândim la toate însușirile sensibile, cari altfel se deșteaptă în mintea noastră când îl auzim, nu

ne gândim la apucarea obiectului cu gura, la mișcarea fălcilor, etc., ci numai la una din efectele sensibile ale mănecării, adecă la micșorarea succesivă a obiectului consumat, și ne inchipuim cã in acelaș mod vizibil se micșoreazã distanța de pe linia pãmântului, ce o percurge cineva fugind. Aceasta este dar o nouă abstracțiune chiar in sfera noțiunii *a mănecã*.

Precum inșe se cere, ca un copil pentru a avè noțiunea unui obiect, și nu numai reproducerea imaginii lui individuale, să fi vèzut acest obiect de mai multe ori și in mai multe exemplare, altfel contopirea psihologică a calităților individuale și resãrirea celei esențiale nu se intãmplă : asemenea pentru cazul deosebitelor abstracțiuni in gândirea aceluiaș cuvânt este neapãrat necesar, ca acel cuvânt să se fi aflat adese ori in aceeași legătură cu celelalte cuvinte, in privința cãrora nu i se cere decăt una anume din însușirile sale sensibile. Numai atunci locuțiunea devine, cum se zice, convențională, adicã și-a șters in imaginațiunea noastră toată sensibilitatea afară de acea mică parte, care ii sus-

ține raportul cu celelalte cuvinte din locuțiune. O asemenea evaporare a sensibilității este așa dar rezultatul unui fel de educații intelectuale anterioare, este un fapt psihologic, care se află identic numai în acele conștiinți, în care s'a produs mai înainte din uzul zilnic un grad egal de abstracțiune. Acum vom înțelege cauza, pentru care este cu neputință de a transplânta idiotismele unei limbi în altă limbă prin traducere literală a cuvintelor. Căci în cealaltă limbă, unde cea legătură de cuvinte nu s'a produs de la început și nu s'a lățit prin uz convențional până la ștergerea unei mari părți a sensibilității, fiecare cuvânt deșteaptă în conștiința celui ce-l aude întreaga masă de însușiri sensibile ale lui și în această masă spiritul se confundă și nu găsește îndată și adese nu găsește niciodată anume cea însușire, care a justificat și care susține raportul.

Pentru a ne convinge despre aceasta, să revenim la exemplul nostru de mai sus și să încercăm a-l traduce literal în alte limbi : fuge mâncând pământul, franțuzește *il fuit en man-*

geant la terre, nemțește er fliecht indem er die Erde isst. Cine cunoaște aceste doue limbi, simte îndată că traducerea sunt imposibile, și cauza este, că Francezii și Nemții, cari nu și-au micșorat prin us convențional sensibilitatea acelor noțiuni, se gândesc la întreaga imagine a cuvântului *măncare* și mai ăntăi la mestecarea prin fălci, și nu numai la acea parte, care a motivat idiotismul român, adecă la dispărerea obiectului consumat. Prin urmare frasa astfel tradusă, pe lângă greșala de a fi ridiculă, mai are și greșala mult mai mare de a rămâne cu totul neînțeleasă.

Nu avem a cerceta aci, cum se produc asemenea raporturi de idiotisme; dacă este maniera înăscută a unui popor, sau influența climatică, sau invențiunea unui cap genial a cărui expresiune nouă să se fi lățit îndată și să fi devenit proprietate comună a poporului, sau mai bine toate aceste împreună, cari dau prima naștere idiotismelor. Ceea ce e sigur, este, că întrebuintarea unui idiotism presupune dejă formată acea dispozițiune a conștiinței intelectuale într'un po-

por, care să admită cuvântul locuțiunii numai în partea trebuincioasă a sensibilității sale și nu în celelalte. Fără această conformare anterioară a spiritelor, idiotismul este cu neputință, și traducerea lui literală dintr'o limbă în alta este cea mai mare eroare ce se poate comite în contra limbei și în contra spiritului unei națiuni.

Pentru a aduce acum toată explicația precedentă la o formulă mai precisă, vom zice, că un popor are un idiotism de câte ori la un cuvânt împreună cu altele nu-și gândește toată sensibilitatea lui, ci numai o parte mică prin care se află în legătură cu celelalte cuvinte din locuțiune; sau altfel zicând: idiotismul este o abstracțiune convențională. Prin urmare înțelegerea lui atărnă de la o educațiune prealabilă și comună a inteligenței, care să fixeze în mod identic pentru toți gradul abstracțiunii, fără care compunerea cuvintelor din locuțiune nu are înțeles. Toate erorile limbistice (nu gramaticale) în traducere provin dar din nepotrivirea cantității de sensibilitate ce la auzirea aceluiaș cuvânt se deșteaptă în conștiința a două popoare diferite, sau cu o

espresiune geometrică : din incongruența sferelor cuvântului original și a celui tradus.

Nemții pot zice d. e. în frașă convențională : *die Herren liessen die Köpfe wie begossen hängen*, dar noi nu putem traduce, cum face foaia *Albina* din 28 Aprilie 1868 :

Domnii cei ce așteptau spectacule ple-
cară capetele ca vărșăți cu apa rece,

Fiindcă în această locuțiune neobicinuită noi ne gândim la toată acțiunea sensibilă a vărșării cu apă, și nu la efectul mai mult moral ce-l are în vedere frașă germană. Cuventul nostru convențional este *plout*, care din contră în traducerea literală de *beregnet* ar produce la Germani o impresiune falsă.

Din aceeași cauză *Telegraful* din 21 Aprilie 1868 face un germanism inadmisibil când zice :

Baronul B. se ridică din postul seu de
Ambasador din Paris.

Noi la aceste cuvinte vedem trupul Domnului B. ridicându se de pe scaun, pe când Nemții când zic *Baron B. wurde seiner Stelle enthoben*, nu înțeleg decât o depărtare mai ideală de la funcțiune.

Asemenea și următoarele germanisme :

Telegraful din 25 Aprilie 1868 :

Ministrul promite, că in privința aceasta se vor face pași in timpul cel mai de aproape.

Nemțește : *Der Minister verspricht Schritte zu thun.*

In *Albina* din 17 Aprilie 1868 :

Comandantul Napier a devins pe Teodor regele Abisinilor in față de Magdala.

«In față de Magdala» nu e românește, ci trebuie să se zică : inaintea orașului Magdala. Nemțește : *im Angesichte von Magdala.*

In *Foaia Societății* din Bucovina (pag. 120 din anul 1867, nefiindu-ne la îndemână numeriile apărute in 1868) :

Teologul începător se va introduce intr'un mod amăsurat in câmpia științelor teologice.

Nemțește : *wird in angemessener Weise in das Feld der theol. Wissenschaften eingeführt.*

La pag. 2 din acelaș an :

Vom înșiră aici oare care idei bătătoare in aceasta direcțiune.

Nemțește : *Diese Richtung einschlagend.*

La pag. 100 :

Avënd Românii un stat consolidat, adevărata lor misiune *zace* in cultul științelor și al artelor.

Nemțește : *ihr wahrer Beruf liegt in der Pflege der Wissenschaften und Künste.*

Federatiunea din 2 Iunie 1868, in critica ce face D. Densușanu, asupra unei cărți publicate de noi, zice :

Asupra confusiunei ideilor despre deosebitele specie de poesie cari D. critic (T. Maiorescu) nu le ia in considerațiune, fără voesce a le trage toate pe un calapod, vom reveni mai in jos.

Nemțește : *über einen Leisten ziehen* sau *schlagen.*

Și așa mai departe.

Pentru a varia lectura acestor citațiuni, vom arăta acum un alt fel de germanisme introdus in foile române din Austria : germanismele mai fine in reproducerea idealismelor nemțești. Aceste idealisme se potrivesc cu gradul cel inaintat, până la care este in stare a se înalța conștiința poporului german in abstracțiunile sale, și in adevăr nu este popor modern, care să aibă atâtea idei abstracte și prin urmare atâtea cuvinte abstracte, câte le au Germanii. Causa trebuie să fie o predispoziție naturală. In proporția, in care un popor după constituțiunea sa fizică este mai puțin impresionabil prin sensuri decât altul, in acea proporție el va fi mai aplecat spre abstracțiunile științei, pe când celalalt va fi mai atras spre sensualitatea artelor. Cercetările cele mai înalte de filosofie abstractă sunt fapta națională a spiritului german și englez, precum reprezentarea cea mai perfectă a frumosului in pictură este fapta naționalității italiene și spaniole, și nici odată la Italiieni nu se va putea naturaliza filosofia lui Hegel, precum nici odată Germanii nu vor produce coloratura vie a pictu-

rei italiene, aceste osebiri fiind efectul unei predispozițiuni fizice înăscute.

Limba este o reproducere credincioasă a acestei deosebiri. In vocabularul frances, italian, român, sunt un șir de cuvinte, a căror sensualitate oarecum pipăită nu-și află ecuivalent in nici un cuvânt german; și vice-versa sunt in limba germană cuvinte, mai ales noțiunile compuse, a căror abstracțiune este cu neputință de reprodus in limbele romane. Ori ce incercare de a confundă aceste margini de abstracțiune produce o falsificare a geniului propriu al națiunii și rămâne neînțeleasă pentru marea majoritate a poporului, prin urmare este osândită in fapt. Dar nici in teorie nu se poate justifică; fiindcă nu ar fi drept a zice, că limba germană este preferabilă celei francese sau vice-versa. Francesii cu plasticitatea lor sunt incapabili de ultimele abstracțiuni ale filosofiei germane, dar au in limbă o calitate tot așa de prețioasă : claritatea practică, pe când limbei germane in noțiunile ei cele mai eterizate ii lipsește tocmai controlul esperinței; sensibile și prin urmare siguranța adevărului.

Filosofia lui Fichte este imposibilă în limba franceză, și — să o mărturisim cu sinceritate — Francezii nu perd prea mult prin aceasta.

Așa dar noi nu suntem și nu putem fi chemați a introduce în spiritul român toate finetele idealismului terminologiei germane, și ori ce cuvânt german, care trece peste nivelul mai coborâtă a abstracțiunii române, trebuie să fie redus la această nivelă, chiar cu perderea unui grad din idealitatea sa : idealitatea perdută i se compensează prin mai marea lămurire și simplitate ce dobândește.

De exemplu : adjectivele din *Fiarea societății* bucovinene (pag. 215 din 1867)

Noi românii voim o viață națională con-
sciută și scoposită

ne par greșite în românește. Nemții zic cu deplină chiaritate *zweckbewusstes Leben*, dar pentru noi «viața conștiută și scoposită» este o abstracțiune fără înțeles. Noi nu putem zice decât «o viață națională care să-și cunoască scopul»

Din aceeași cauză

Cultura specială de chiemare

ne pare un germanism. (*Spezielle Berufsbildung*).

Asemenea sunt prea abstracte cuvintele

Nevitalitate, neprecalculaveră

(pag. 6). Nemțește : *Lebensunfähigkeit, unvorherberechenbar*.

Și propoziția cu care își începe *Foaea societății* anul 1867 :

Omul inteliginte, care a devenit la cunoștința conștiută, că are etc.

este un germanism neînțeleș pentru Români. Noi am zice : Omul care începe a simți sau a ști că are etc., dar niciodată : care a devenit la cunoștința conștiută. (Nemț. *bewusstes Erkennen*).

Ne mărginim la exemplele citate până acum și terminăm aceste observări asupra germanismelor, provocând juna generațiune de autori români din Austria să părăsească direcția urmată până acum de jurnalele lor. In mijlocul luptelor de naționalitate, ce in imperiul austriac se agită

mai mult decât ori unde, și în lipsa de o literatură proprie română, compatrioții noștri de peste Carpați au îndoită datorie de a păstra cu scumpătate spiritul deosebit al limbii materne și de a nu-l falsifica cu elemente străine. Căci o cauză națională apărută cu o limbă stricată este pe terământul literar o cauză perdată, și de sigur cu «organe corporale», cu «musică de pisici», cu «legători de atențiune», cu «cuțite canonice» etc. etc., nu vom putea întări împotrivirea patriotică în contra germanizării și a maghiarizării din Austria.

II

O altă grupă de greșele caracteristice în numitele jurnale se deosebește prin disproporțiia între înțelegerea gândirii și forma prin care se exprimă, atât în construcțiunea frazei cât și în întrebuintarea cuvintelor. Frasa nefiind decât exprimarea unei idei, înțelesul și puterea fie-cărui cuvânt din ea se îndreptează numai după cuprinsul tuturor noțiunilor din gândire. Stilul prosaic este bun,

când între cugetare și propoziție este cel mai strins raport de congruență; stilul devine greoi, când numărul de cuvinte întrebuițat este prea mare pentru idea ce au să exprime; stilul este exagerat, când înțelesul sau intensitatea cuvintelor izolate covirșește intensitatea gândirii ce vor să o exprime în împreunarea lor, stilul este prea restrins — dar de acest extrem nu e trebuință a ne ocupa, căci în scrierile române de până acum nu credem că se va constata vre undeva o prea mare îmbelșugare de idei în comparație cu cuvintele întrebuițate.

Ce e drept, întrebarea pusă în acest fel se apropie prea mult de ultimele margini ale unei critice îngăduite. Căci în fine stilul greoi provine din înțelegerea grea a celui ce scrie, și cine face vorbe multe la idei puține, are o cauză foarte naturală pentru aceasta. Inșe din parte-ne ar fi o lipsă de rezervă neiertată, când am numi această cauză cu adevăratul ei cuvânt și când am aplica epitetul respectiv la majoritatea jurnaliștilor noștri. Aceasta nici nu ne este intenția.

Noi venim din contra a apăra inteligența co-

legilor de peste Carpați contra propriului stil al D-lor, care o ascunde intru câtva, și ne vom încercă a arătă, că este numai o rea deprindere in forma din afară, și nu un defect al cugetării, care îi face să-și intunece ideile prin introducerea unor cuvinte pe cât logicește de prisos pe atât urite la auz. Nu este dar o critică a inteligenței in genere, ci numai o relevare a unei maniere parțiale de stil ce ne propunem a face in rândurile următoare.

După cât am putut constată, cele mai obișnuite din cuvintele cari îngreuiază stilul compatrioților noștri din Austria, sunt pronumele *acela* in toate genurile și casurile lui și conjuncțiunea *că* și *cumcă*. Exemplele cele următoare pentru această eroare stilistică probează întinderea răului și trebuința de a-l stavili o dată.

Incepem citațiunile cu un pasagiu, care are meritul de a fi in felul seu un model foarte lămurit:

Transilvania din 15 Fevruarie 1868, scrie (pag. 74 și 5):

Comitetul cu privire la opul d. I. Chitu decide, că acela să se retrimiță dom-

nului auctor pe lângă observațiunile făcute la acelaș din partea Comisiunii e-saminătoare, compusă din unii membri ai Comitetului, cu acea indigetare, că numitul domn folosinndu-se de acele observațiuni, să-și prelucre opul in acel sens, și retrimițându-l la Comitet, acesta apoi il va recomandà adunării generale.

Se poate o propoziție mai grea la înțeles și mai urită la auz ? și aceasta numai din cauza pronumelor nesfirșite *acela*, *același*, *acea*, *acele*, *acel*, *acesta*, a căror întrebuintare in cazul de față este cu atât mai inesplicabilă, cu cât din nici un punct de vedere nu erau necesare, fiindcă frasa întreagă ar deveni mai simplă, mai chiară și mai plăcută la auz scoțind afară acele demonstrative. Pronumele demonstrative se pun pentru a îndreptă atențiunea in cazurile, unde altfel ar rămâne nefixată asupra cuvântului important. Dar unde direcția este de la sine indicată prin celelalte cuvinte, îndreptările nu pot produce decât confusiune. Proverbul german : Sunt atâți arbori, încât nu mai vezi pădurea.

Cele zise se voru ilustra și mai mult prin următoarele citațiuni :

Telegraful român din 25 Aprilie 1868 :

O cestiune nouă se vede pe orizontul politic, și aceea este ceea a fortăreței Mainz.

După logică și eufonie : O cestiune nouă se vede pe orizontul politic, aceea a fortăreței Mainz.

Albina din 18 Aprilie 1868 :

Dr. Maniu e de părerea aceea, că emendamentul acesta e numai etc.

Mai românește : D. Maniu e de părere, că acest amendament etc.

Transilvania No. 1 :

Avem a înregistra împrejurarea, cumcă D. Eötvös etc.

A înregistra împrejurarea, cumcă . . . !

Telegraful din 14 Martie 1868 :

De aci urmează și aceea, că învățătura....

Adecă : de aci mai urmează, că învățătura..

Federațiunea din 15 Aprilie 1868 :

Ne dăm un cont destul de chiar despre aceea, că ce va să zică când poporul frances este nemulțămît.

Măi simplu : despre ceea ce va să zică etc.

Telegraful din 25 Aprilie :

Cugetând acum puțin asupra lucrului, apoi venimu la convingere. . . .

«Apoi» e cam târziu; dacă se poate : îndată, și atunci nu se esprime a parte, ci se zice : cugetând asupra lucrului, venim la convingere. Numai in stilul epistolarieielor din Germania seculului 18, se mai află construcțiuni cu *Sintemal und alldieweil wir über die Sache nachdenken, alsdann gelangen wir zu der Ueberzeugung*. . .

Transilvania din 1 Maiu 1868 :

D. Vice-președinte a primit de la Escelenția Sa D. Președinte o scrisoare a D-lui Secretar privitoare la redigerea foii, cu acea însărcinare, ca aceea să se propună Comitetului.

Tot *Transilvania* din 10 Ianuarie :

Propunerea însă cade prin acea declarațiune a D-lui Chifa, că Comisiunea respectivă încă nu și-a incheiatu lucrarile.

Familia pag. 143 :

R. C., acesta e numele unui nebunatic din Viena, a fost fiul unui teatralistu escelinte și a avut acea idee fipsă, că el e adunător de tesaure.

Românește fără *acea* și fără *elu* : a avut idea fixă, că e adunător de tesaure.

Tot *Familia* la pag. 144 :

Vă rugăm să ne înștiințați încă odată, că cum să strămutăm adresa.

Că cum a strămută o adresă!!

Albina din 17 Aprilie 1868 :

A. Csaky interpelează pe Ministrul de Interne, că pe care lege s'a bazat . . .

Că pe care!

Telegraful român din 14 Martie 1868 :

După aceasta Parohul gr. or. din Ro-

mosu Vasiliu Basaraba adause din parte-și cam următoarele :

Ilustrisime domnule Comisu-locuțitoru!

Cu acela simț de respect imi iau îndrăsnire a face cunoscut, precum că și eu fiind ales ca deputat din Sc. Orestiei spre a veni și a gratulă Ilustrității Voastre, pe lângă aceea că-ți poftim să trăești la mulți ani, îndrăsnesc a'ți face cunoscut și aceea, că înțelegând parochii nostri de legea gr. reser. din Sc. Oraștiei că sunt ales a-ți gratulă, m'au rugat, ca in numele D-lor se descopăr Il. Voastre și acea dureroasă împrejurare, că de și M. Sa In. Imperat s'a milostivit a orându-i că după legile din anul 1848 să se întregească etc.

După asemenea citări de stil ingreuiat, face o impresiune indoit de neplăcută in scrierile acestor jurnaliști exagerarea cuvintelor întrebuințate pentru a exprima lucruri simple de natura lor. Dar se vede că și aci, ca in toate lucrurile, un extrem greșit naște greșala celuilalt extrem, și mintea autorului întârziată prea mult prin cuvintele sale cele de prisos caută a-și resbună

prin sborul fără de veste spre o idee nepotrivită în exagerarea ei.

De exemplu un corespondent al *Albinei* (de la 12 Maiu 1868) vrea să scrie ceva despre o societate de cetire, ce s'a înființat în Beiuș, și se exprimă așa :

Mult onorații patroni ai Societății noastre de lectură (din Beiuș) doresc poate ferbinte unele înștiințări despre starea acelei Societăți.

Dacă inimele patronilor de la Beiuș ferb numai la dorul de o înștiințare despre starea Societății de lectură, în ce stare de temperatură se vor afla la întrebări mai importante? Nouă ne e teamă, că celui ce ferbe la lucruri mici, nu-i mai rămâne la lucruri mari decât să se evaporizeze cu totul.

Când asemenea exagerări în expresiune ar fi izolate, nici nu ar merita vre-o relevare critică. Dar o repetim : numărul lor este așa de mare, încât au stricat stilul jurnalelor române, atât a celor austriace, cât și a celor din România, și ce este mai rău : cu cât lucrarea cere un stil mai

simpliciu și mai rece, cu atât acele *salto mortale* de vocabular sunt mai dese.

Se poate, de exemplu, inchipui o scriere mai stăpănită și mai diplomatică decât protocolul unei ședințe? sau o dare de samă pentru intrarea banilor de subscripțiune; etc.? Ei bine, togmăi asemenea ocaziuni le caută jurnaliștii pentru a-și colora limbajul cu expresiunile cele mai vie.

Transilvania în numărul său din 1 Februrie 1868, continuând publicarea protocolului adunării de la Clușiu din anul trecut, zice într'un loc :

Adunarea primește ambele aceste propuneri între cele mai sincere și însuflețite aclamațiuni; și când vine a-și descoperi aici votul său de mulțămire profundă tuturor locuitorilor romani din Clușiu, precum și D-lor diletanți, ce luare parte în concert : cu bucurie răpesc ocaziunea a însemna pe aceste pagini mai vârtos două nume, numele grațioaselor domnișoare *Aurelia Popu* și *Isabela Vasiciu*, dintre cari cea mai întâi ne încântă prin jocul său pre fortepian, executat cu de-

steritatea unei artiste, ear ceast'alaltă ne fermeca prin frumusețile melodiilor etc.

În *Federațiunea* din 9 Maiu 1868 se vorbește de o altă Societate de lectură, în care se propune a se luă nu mai știm ce măsură secundară, propunere, pe lângă care se alipiră cu infocare inimile membrilor.

Transilvania, într'unu prea faimos discurs asupra literaturii române și *lipsa unei istorii critice a literaturii române*, zice între altele (numărul din 15 Fevruarie 1868) :

Din aceste înșirate până aci, de și nu-mai pe scurt și așa zicând ca prin treacăt, v'ați putut convinge, Domnilor! că avem și noi literatură și încă ce literatură! Însemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin estensiunea sa și demnă de considerat prin prestața sa!

Ce nu avem, ce ne lipsește dar?

Nu avem, ne lipsește, domnilor! un *pantheon*, unde *atleții* adormiți ai literaturii noastre să-și afle recunoștința și remunerarea meritată, și lângă tipurile lor să vedem strălucind acolo icoanele atleților,

cari sunt in viață și lucră încă, ca văzând exemplele lor mărețe, se învățăm etc.

In același discurs aflăm frasa :

Să punem o sărutare ferbinte și pe modesta cruce a poetului *Ioan Văcărescu*. El a cântat amoarea, pocharul, primavara, gloriele pierdute. Și când cântă naționalismul, părea că auzi umbra plângendă a lui *Stefan* pe ruinele mucezite ale patriei căzute.

Miraculoase exemple de astă manie a exagerării se află in scrierile beletristice, in *Familia*, in novela D-lui *Marinescu Petru Rareș*, in almanachul de la *Oradia mare Fenice*, etc. In acest din urmă, daca ne aducem bine aminte, se relatează earăși pe lung și pe larg istoria propriei sale inființări, și se spune intre altele că «Cestiunea vitală a Almanachului flăcară neconținut pe buzele conducătorului.» etc. etc.

In chiar interesul jurnaliștilor austriaci noi nu putem decât a ne exprimă părerea noastră de reu la aflarea unor asemenea abateri stilistice. Căci din cauza lor foile de peste *Carpați* nu vor

putè pătrunde niciodată in masa poporului  i nu vor av  prin urmare nici o inriurire asupra societ tii române. In starea de fa a a culturii noastre este încă o cestiune controversată, dacă prin literatură in deobște, fie cea mai bine scrisă, putem fi siguri a produce o de teptare a sim ului de via a in poporul român. Dar ceea ce e sigur  i mai presus de controversă este, că ni te scrieri pline de germanisme, de exagerări  i de confusiuni stilistice, ca cele ar tate, nu p t avea nici cel mai mic rezultat pozitiv asupra națiunii noastre.  i aceasta este o daună cu at t mai mare, cu c t altminterlea jurnalele române din Austria se deosibesc prin silin a neobosită, prin regula  i consecin a, cu care i i urmează fiecare direcția sa politică.

III

Ne rem ne a vorbi in fine despre ceea ce s'a numit in primul articol *falsa originalitate* in limba jurnalelor române austriace. Cu această numire am voit a califica atât introduc rea de prisos

a cuvintelor noue acolo unde avem deja primite alte cuvinte de acelaș înțeles, cât și întrebuințarea nemotivată de cuvinte vechi pentru alt înțeles decât cel obicinuit. Prin urmare nu ori ce introducere de cuvinte noue și nu ori ce aplicare de cuvinte vechi la înțelesuri noue constituie o originalitate falsă, ci eroarea se comite numai acolo unde introducerea este de prisos și aplicarea falsă. În casurile din urmă însă ne credem cu atât mai mult datorii a combate o asemenea tendință spre invențiuni noue, cu cât fenomenul ei nu este izolat, ci stă în raport cu un șir de alte procederi analoage în literatura noastră. Aceeași originalitate falsă a autorilor și aceeași tendință de a schimba toate o întâlnim și în sfera gramaticală și pe tărâmul discuțiilor ortografice.

Greșala fundamentală în toate aceste provine din necunoașterea valorii proprii, ce o are limba unui popor. Limba în ori ce manifestare a ei, în gramatică ca și în expresiuni și idiotisme, este un product necesar și instinctiv al națiunii, și individul nu o poate niciodată modifica după ra-

țiunea sa izolată. Fără indoială, limba nu există decât în rațiunile indivizilor, și toată viața îi este atârnată de cugetarea și reproducerea în mințile generațiunii prezente și a celor viitoare. Însă această viață în esență nu este reflexivă, ci instinctivă, și se produce în majoritate cu forța fatală a legilor naturale, și nu după arbitriul reflecțiunii individului. De aceea limbele s'au înăvuit și se înăvutesc totdeauna prin scrierile poezilor geniali cari fără gândire la teoriile limbistice se exprimă după simțimentul ce-l au despre ceea ce este potrivit cu limba lor; dar nu se înăvutesc nici odată prin filologi, prin membri de societăți academice, etc., a căror studiu reflexiv îi face capabili de a afla legile ascunse ale simțimentului, după care poporul cu poezii sale și-au creat și-și mărește limba, dar îi face totdeauna prin chiar faptul acestei reflecțiuni incapabili de a o forma și reforma.

Singurul rol ce scriitorii reflexivi, filologii mai întâi, dar apoi și ceilalți prosaiști ai științei, ai politicei, etc., îl pot avea în privința limbelor materne, este de a i se supune fără împotri-

vire, de a o recunoaște ca autoritate legală a na-
turei proprii a poporului lor. In această privință
ei se află in pozițiunea fizicilor empirici, a căror
chemare este de a descrie fenomenele și de a le
explica, constatându-le legea după care se conduc,
dar nu de a face ipoteze, despre ceea ce ar tre-
bui să fie acele fenomene. Ce am zice de un a-
stronom, care in loc să ne explice legea mișcării
lui Jupiter ne-ar spune că Jupiter după calculul
seu s'ar cuveni să se miște mai bine între Mercur
și Venus, decât să se miște între Mars și Saturn?

Tot așa de nepotrivită ne pare procederea fi-
lologului, care ar voi să ne silească a zice a-
stăzi *ursili*, in locu de *urși*, sau *ul Domn*, in
loc de *Domnul*, sau *meniciune* in locu de *me-
nire*, motivând asemenea schimbări prin aceea, că
așa i se pare lui mai rațional.

Singura rațiune de îngăduit in această mate-
rie este usul poporului, care face lege, și care
iși are totdeauna cauza lui binecuvântată și mai
profundă, decât rațiunile filologilor. Astfel opu-
rile cari se încearcă a silui o limbă, precum
sunt de exemplu la noi *Tentamen criticum* al

D-lui Laurian, *Gramatica* D. Cipariu, *Dictionarul Academic*, nu merită de a fi calificate decât de curiozități literare fără valoare practică în ceea ce privește direcția lor originală la formarea limbii.

Între forma limbistică, ce unui individ îi apare mai rațională, și între forma obicinuită în dialectul cel cult al poporului, nu este iertată nici măcar șovăirea. Forma individuală trebuie să fie condemnată și usul trebuie să fie primit ca lege superioară.

Este de cea mai mare importanță pentru direcția sănătoasă a unei literaturi de a se pătrunde de acest adevăr. Căci în opoziția între formele gramaticale sau expresiile limbistice originale primite de un număr mărginit de autori, și între formele și expresiile obicinuite în dialectul cult al poporului, limba poporului rămâne totdeauna deasupra, și nu este exemplu în istorie, ca vre odată să se fi înălțat altfel. Rezultatul necesar este dar, că o literatură scrisă în asemenea mod rămâne înapoi și se pierde pentru popor, și că acesta își continuă calea sa fără a

se putea lumina de învățătura altmitrelea poate solidă a literaților sei.

Când astfel de originalități se produc în scrieri ca cele citate ale D-lui Laurianu și Cipariu, eroarea, deși nu rămâne mai puțin eroare, arată totuși studiul răbdător și consecuent, din care a izvorit și, scusând prin aceasta pe autorii sei, poate produce prin luminarea altor întrebări de-a-lătura oare care folos.

Dar când se vede mania originalităților din partea multor autori ai noștri, cari poate nici-odată nu au gândit cu serioșitate asupra inovațiilor ce le încearcă, ci le introduc numai din deprinderea necoptă de a face altfel decât cum face toată lumea, atunci arma adevărată ce li se cuvine nu este cercetarea serioasă, ci persiflarea satirică precum a încercat-o domnul Alexandri și locul propriu pentru ilustrarea acelor elucubrațiuni originale ar fi scena comică sau jurnalele de felul «Ghimpelui» și a «Nichipercei».

Câteva exemple vor arăta, că această judecată nu este prea aspră.

Junele poet de peste Carpați, D. J. C. Fun-

descu, autorul frumoasei poezii «Florica», publicată într'unul din numerii trecuți ai foaiei noastre, reintornând din străinătate petrecù o zi în giurul nostru și avù frăgezimea de a ne promite conlucrarea sa.

Așa cetim într'o pagină 411 a *Familiei*.

Lăsând la o parte imaginea petrecerei domnului Fundescu în *giurul* colaboratorilor «Familiei», ne întrebăm numai, ce însemnează «frăgezimea unui poet de a promite o lucrare»? Adjectivul *fraged* prin us convențional se poate aplică și în înțeles mai ideal. Dar substantivul *frăgezime* aplicat în sfera ideale, își aduce cu sine tot parfumul meseriei, de la care este împrumutat, și dă frasei întregi un aer de nespusă brutalitate.

Și apoi ce construcțiune rea este aceea a verbului *reintornare*. «D. Fundescu reintornând din străinătate»? Reintornând pe cine? Pe sine însuși? Atunci românește se zice *reintornându-se*, cu construcțiunea reflexivă.

Asemenea pe o pagină 144 a aceluiaș jurnal se zice :

Forcade *reîntorcënd* din Veneția, a nebunit.

Românește : reîntorcându-se.

Nu cumva *Familia* are dorința originală de a stirpi verbii reflexivi din limba română?

Pentru a ne despăgubi, *Federațiunea* din 9 Mai anul 1868 introduce un reflexiv acolo unde nu trebuie să fie :

Oare putem noi să *ne uităm de acele zile*?

Românește *uităm ceva și ne uităm la ceva* dar nu *ne uităm de ceva*.

În acelaș numer vorbește *Federațiunea* de un document de concesiune *referitoriu* la calea ferată de la Oradea mare.

Noi am apucat odată a zice *relativ*, precum zic toate limbele romane. Pentru ce să inventăm cuvântul *referitoriu*? și nota-bene când *document referitoriu* este un non-sens? Un om poate fi referitoriu—formă activă, dar un document este numai relativ—formă pasivă.

Însă dacă originalitatea a născocit forma de *referit* în loc de *relativ*, o compensează prin o întoarcere inversă a altei expresiuni obicinuite. După

ce toți ne am obicinuit a zice *o ofertă de bani*, aflăm în *Albina* din 12 Maiu

Consemnarea bunevoitoarelor *oblatae* în favoarea Alumneului roman.

Și expresiunea *bunevoitoare* este falsă. Noi zicem *buna-voință*, însă zicem *binevoitor*, *binevoește*. Cu drept cuvânt; căci substantivul se califică prin adjectiv, însă adjectivul și verbul se califică prin adverb.

Prin urmare *oblata bunăvoitoare* este o eroare atât în contra obiceiului, cât și a gramaticii. Dar ce e drept—e originală!

Verbul *ferre* mai are și altele de suferit în jurnalele austriace. În No. 1 al *Transilvaniei* cetim despre

Referada d-lui Secretar,

unde obiceiul întrebuintează forma pasivă *relațiunea* sa, când aceasta e ambiguă, zice *raportul*. *Referada* are pentru noi un aer desprețuitor. *Transilvania* nu fuge de cuvântul *raport*, căci îl vedem întrebuintat în acelaș număr mai la vale; însă această concesiune la usul comun

ne o rescumpără și aci prin adjectivele baroce cu care își insotește substantivul :

un raport *informativ* și *opinativ*.

În *Albina* din 12 Maiu se mai scrie

Drumurile sunt rele, mulțime de punți stau *sparte*.

În *Federațiunea* din 9 Maiu cetim trei expresiuni stranie de acelaș fel :

Protocolul ședinței trecute se *străpune* casei deputaților,

și apoi

Moțiunea să se *transpună* la Ministeriu,

și infine

Se decide *indrumarea* epistolelor la comisia de zece inși.

Nu cunoaștem ce păcate are verbul a *trimite* de se ferește d. colaborator al *Federațiunii* cu atâta stăruință de el și-l înlocuește cu espresii care de care mai extraordinare? Ce e drept, după mulțimea sinonimelor se judecă bogăția unei limbi și gradul de fineță al deosebirilor intelectuale într'o națiune. Dar aceasta este un fapt, care se

află sau nu se află în masa poporului, și dacă nu se află, nu se poate crea în mod artificial prin jurnaliști. Este o procedere nevrednică și neadeverată, când își dă cineva aerul de a avea mai mult decât are. Deosebiri fine ale noțiunilor, care trec peste sfera usului primit în popor, sunt iertate numai în tractate științifice, și atunci întrebarea încetează de a fi limbistică, căci pentru cuvântul cel nou se dă o definițiune proprie a lui și prin urmare s'ar putea numi tot așa de bine X sau Z.

În acelaș număr

În fiecare ședință ne surprind șese până 'n zece membri cu opuri frumoase originarie, cu poezioare măndre și cu traduceri bune.

Noi zicem : șese până la zece membri, dar nu până în.

S'au determurit

cu înțeles de : s'a hotărit, pe când înțelesul propriu al cuvântului *determurit* ar fi mai curând *s'au murginit, s'au ingrădit*.

Numerul din «Musa română» a eșit și suntem foarte indestuliți.

Limba de rënd zice mult mai bine *multămiți*; *indestuliți* este un compliment indoișor pentru numărul 1 al acelei muse române.

Intr'o *conversare cu cetitoarele* in *Familia* se zice :

De aceea vă spun din capul locului, să nu ve mirați, de cumva veți cașcă prea des cetind aceste orduri.

Ordurile *Familiei* insemnează rënduri.

Telegraful din 25 Aprilie vorbește de
Mișcămintele politice,
adecă mișcărilor.

Parte integritoare,
espresiunea consacrată din franțuzesce este *parte integrantă*.

Când ar zice *Telegraful intregitoare*, ai crede cel puțin, că vrea să romanizeze forma; dar *integritoare* nu are nici un motiv binecuvântat. După aceeași analogie am trebui să zicem *de-*

lict flagrator in locu de *flagrant*. Tot așa aflăm mai jos

Putere impunătoră,

in loc de impositantă. Dar apoi și

Prusia represintantă a intregului.

Va să zică nu este antipatia in contra formeii *ant*, ci numai tendința de a vorbi altfel de cum vorbesc ceilalți.

Foaea Societății din Bucovina vorbesce de tineri capaci.

O farfurie poate fi *capace*, un tēner este *capabil*.

In *Albina* din 15 Aprilie

A dăruit doue stele de metal pentru *instinctul* emulațiunei (la scolari),

adeca pentru instigarea.

Steagul s'a *bineșis*

adecă s'a binecuvēntat.

Transilvania din 1 Fevruarie (No. 4)

Administrațiunea *curgeà* in limba română.

Transilvania din 1 Mai

Comitetul fu așa zicând improvisat cu punctele declarațiunii D-lui secretar, neavând comitetul timp a cugeta cu serioșitatea cerută asupra acelorora.

Comitetul improvisat cu puncte însemnează, că punctele s'au proclamat în pripă membri ai comitetului. Înțelesul însă este : Comitetul fu surprins prin.

Transilvania în No. I din 1 Februarie

Domnul I. R. *pledează* pre lângă propunerea D-lui Dr.

A pleda pe lângă o propunere!

Aceia, cari se cuprind cu asemenea lucrări,

adecă se ocupă de.

D. B. ia cuvântul și între atențiunea generală aduce la cunoștința adunării.

Între atențiune ?

Se rapoartă și despre fondul destinat pentru *eternizarea* memoriei laureatului poet Andrei Mureșanu.

Aci originalitatea este de scusat. Limba română cu bunul simț profan ce o caracterizează, nu ar fi aflat niciodată in vocabularul ei cel de rënd un cuvënt vrednic de a esprima o idee așa de incântătoare in originalitatea ei! Ce simptom admirabil al timpului! Fonduri pentru eternizarea memoriilor! Imortalitate după mēsuri și greutăți!

Membrii asociațiunei se adunare împreună cu un număr respectat de oșpeți.

Numer respectat? Poate respectabil.

Asemenea *Federațiunea* din 21 Aprilie :

O batae intre Poartă și Persia se vede a fi neincunjurată.

Vrea să zică : de neincunjurat (neincunjurabilă).

Și in *Telegraful* din 14 Martie :

Treaba *cestiunată* nu se va decide.

Adecă treaba in cestiune. Ce înțeles poate avea *treaba cestionată*?

Multă supărare face acelor jurnaliști și cuvëntul *Frances*. *Frances* e un cuvënt bun românesc, obicinuit de mult timp in România liberă, format după analogia curată a limbei noastre,

Genova — Genoves, Holanda — Holandes, etc. Dar aceasta nu-l apără de respingerea confrăților de peste Carpați, cari caută care de care numiri mai originale pentru a-l înlocui. *Transilvania* vorbește de un poet *franc*; *Albina* de o parte *francească*, alții de *francic*, alții de *franco galic*, și cu toate aceste *frances* este și rămâne cuvântul cel mai bun. *Franco-galic* se rapoartă la timpurile evului vechiu și nu se potrivește cu însemnarea actuală, ear *franc*, *francesc*, *francic* sunt de a dreptul false, referindu-se la Franci, seminție germană (*Franken*), și nu la Francezi (*Franzosen*).

Transilvania în primele sale numere publică o *privire fugitivă peste literatura română*, în felul ei un model caracteristic. Autorul din estasă în estasă ajunge la culmea sublimului, face și pasul despre care vorbește reütăciosul proverb *frances*, și conchide, că noi avem și eroi și literatură în calitate și cantitatea dorită și că acum ne lipsește numai un *Plutarch* și o *Istorie critică a literaturii naționale* (pag. 84). Aceste idei sunt

esprimate într'un stil, a cărui originalitate se va apreția din următoarele doue probe :

Enache Cogălniceanu, eroldul de pe urmă al cetății naționali in Moldo-România, a depus trompeta sa.

Și in partea finală :

Eaca colea falanga politicilor și a publiciștilor....; mai colea alții, care își culeg merite pe câmpul verde al științelor naturali; alții cari asudă pe piscurile țepeșe ale filosofiei, etc.

Să mai continuăm cu citațiunile? Să mai vorbim de *lucrățiivitatea științală*, de *limba propunețivă* și *ființală*, de *meniciunea* și de *repeticiunile*, de așezămintele *pusățive* ale *Foaei* din Bucovina?

Credem, că exemplele de până acum sunt de ajuns, și că cetitorii sunt puși in stare de a judecă inșii in cunoștință de causă despre dreptatea unei opoziții critice in contra degenerării limbei din jurnalele austriace.

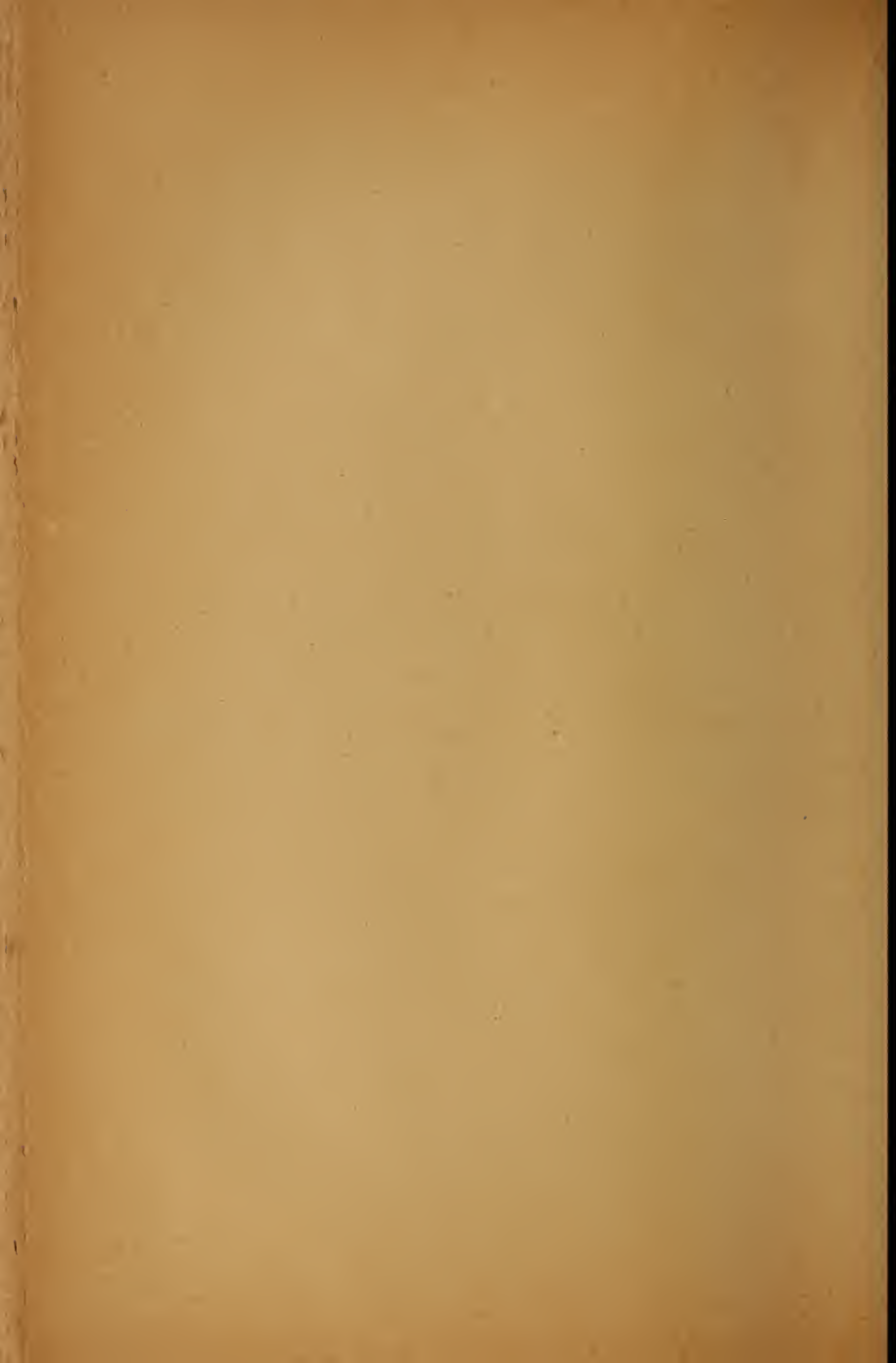
Această datorie odată implinită, putem ingădui fără impotrivire, că publicistica română in Austria se află intr'o poziție mai grea decât cea

din România liberă, prin elementele străine, în mijlocul și în contra cărora este silită a se lupta. În această împrejurare scriitorii jurnalelor politice (dar nu a celor literare) vor putea afla o scusă pentru negrijirea formei, sub care își presintă ideile — o scusă, nu atât înaintea publicului, cât mai mult pentru liniștirea conștiinței D-lor private. Căci înaintea publicului și privind lucrul în sine însuși, precum trebuie privit, fără considerări personale, cerința unei limbi curate, este o cerință absolută, de la a cărei împlinire nu se poate dispensa nici un jurnal, care își respectează publicul sau cel puțin se respectează pe sine însuși în misiunea ce și-a ales-o de a fi conducătorul poporului pe calea regenerării naționale.

DESPRE SCRIEREA

LIMBEI ROMANE

PREFATĂ

LA EDIȚIA D'INTAI

In Iassi s'a format o Societate literară, «Junimea», pentru a cărei scopuri era neapărat de trebuință a se hotărî o ortografie a limbei române. După discuții prelungite fără sistem, toți membrii ne am incredințat, că prin opinii fragmentare asupra deosebitelor experimente ortografice, ce s'au ivit până acum in scrierile autorilor români, nu se aduce nici un folos, și că întrebarea trebuie odată cercetată in mod sistematic și complet, așa încât să se câștige criteriul adevărat pentru judecarea materiei întregi.

Sub impresia acestei cerințe fură scrise paginile următoare. Publicarea lor provine mai întâi din datoria de a prezenta publicului cetitor justificarea ortografiei adoptate. Și apoi ne a condus credința, că ele vor putea contribui la înlesnirea greutăților alfabetice, ce ocupă într'un grad așa de mare atenția autorilor români.

Dacă din această cauză tractatul ortografic de față va afla cetitori, și cetitori critici, îi rugăm să observe, că dezvoltarea ideilor cuprinse în el se face pe cale demonstrativă, atât după cercetări fonetice asupra alfabetului latin, cât și prin deducțiuni din principiul scrierii analizat în partea a treia. Fie-care opinie își află dar înțelesul și justificarea numai în legătură cu cele ce o preced și ce o urmează, și de aceea o critică, care ar despică câteva frase izolate, ar fi nedreaptă. *Principiis obsta.*

Cu această rezervă însă primim ori ce discuție asupra materiilor propuse și vom urmări cu luare aminte toate observările, ce ni s'ar face. În deosebi suntem datori a susține lupta cu școala etimologică și cu cea fonetică, dacă vor răspunde

obiectiilor ce le facem; până când în fine se va înțelege puterea tuturor argumentelor și se va pute pronunța o judecată în cunoștință de cauză.

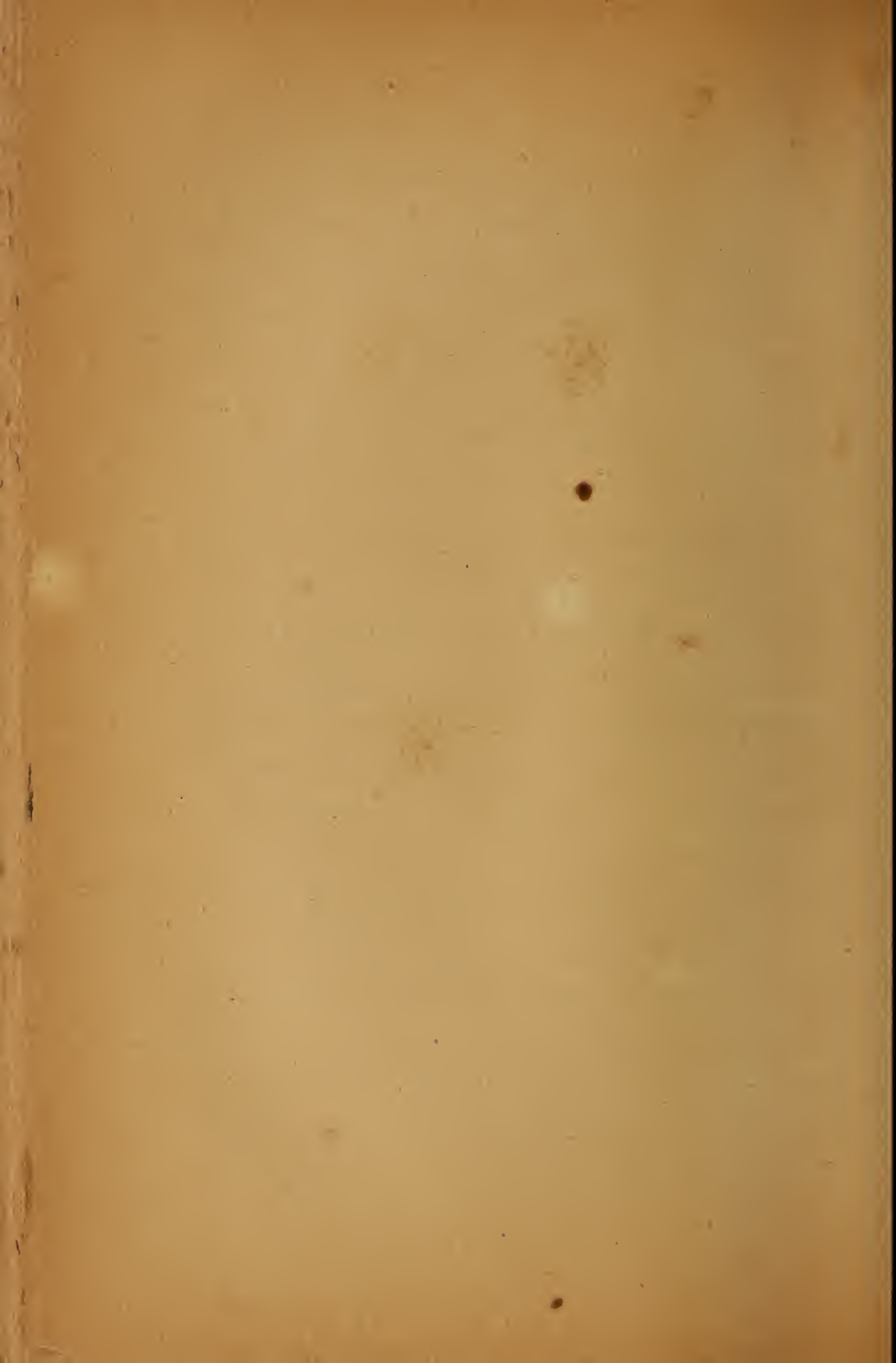
Iassi, în Iunie 1866.

Discuția cu școala etimologică și cu cea fonetică, la care ne așteptam după publicarea ediției I, nu a urmat. Ce e drept, *Foaia Societății* din Bucovina a făcut o relație bine-voitoare despre încercarea noastră; *d. Sbiera* într'o disertație a sa, *d. Cihac* în prețiosul său dicționar etimologic o amintesc; dar de folosul unei critice adevărate am fost lipsiți. Un autor de la Blaj și-a dat osteneala de a ocupa multe coloane din *Arhivul filologic* al domnului Cipariu cu critica noastră în deobște, însă maniera sa puțin literară nu ne-a iertat alt răspuns decât tăcerea. (Vezi mai jos *Observări polemice*).

Ast-fel și în această ediție a doua, de altmintrelea revăzută și îndreptată, critica etimologismului și a fonetismului rămâne în tăria ei relativă de mai înainte.

București, în Ianuarie 1873.

PARTEA ÎNTĂI

DESPRE LITERELE LATINE PRIMITE DE NOI FĂRĂ SCHIMBARE

Seculul al XIX se va numi in Istorie cu drept cuvânt seculul naționalităților. In el s'a lămurit și se realizează idea, că popoarele sunt chiesmate a se întări in cercuri etnografice, deosebindu-și fie-care misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tesaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fie-care tărîmul seu aparte, in care își desvoltă in mod special individualitatea și, separându-se aci de toate cele-alte, își constitue naționalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să'și aibă o formă de stat națională, și mai ales o literatură și o limbă națională.

A fost dar urmarea cea mai dreaptă a ideilor timpului in care trăim, dacă și între Români s'a deșteptat în secolul acesta conștiința naționalității lor și a câștigat astăzi valoarea unui adevăr lătit și înrădăcinat în popor. Fie-care Român știe că e Roman, și în ori ce va face el de acum înainte, va căuta cu necesitate a se pune în legătură pe cât va putea mai nemijlocită cu tradițiunea latină de la care însuși a primit viața sa intelectuală. Noi suntem viță latină — eaca punctul de plecare al civilizației noastre, eaca adevărul ce este menit a deveni cel mai important în ziua, în care pe toate sferile dezvoltării noastre vom ști a-i trage urmările practice.

Până acum acest adevăr avu numai în limba și în scrierea noastră o urmare mai practică, și aceasta cu tot dreptul. Căci pentru Români limba este cea mai scumpă rămășiță de la strămoșii latini, care astăzi într'un timp de decadentă le amintește încă o nobilă antichitate și care tot-deauna le a fost busola unică dar sigură spre a le păstra justa direcție și a-i preserva de rătăcirea și pierderea în mijlocul va-

lurilor de popoare imigrante ce băntuiră Dacia lui Traian.

După limbă însă se îndreptează și scrierea. În momentul în care Românii s'au pătruns de adevărul că limba lor este o limbă romană, în acel moment și forma esteroară sub care avea să se presinte aceasta, adică scrierea sau, exprimată prin elementele ei, literele trebuiau să fie luate tot de la Romani. Și astfel alfabetul slavon, care învălea mai mult, decât revela limba română și pe care îl primisem numai dintr'o oarbă întâmplare esternă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă și fu înlocuit prin alfabetul latin. Această înnoire este o urmare așa de naturală a latinității poporului nostru, încât nu noi trebuie să dovedim, pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să ne probeze, pentru ce să împrumutăm de la străini literele lor, după ce știm că avem pe ale noastre?

Primim dar astăzi alfabetul latin pentru scrierea cuvintelor române.

Însă cum?—La această primă întrebare vom răspunde apucând lucrul de la început, și insi-

stăm asupra acestui început, fiind că numai așa putem scoate întrebarea din starea confusă în care au adus-o ortografistii noștri prin disputele lor asupra metodei fonetice, etimologice, fonetico-etimologice, și cum le mai cheamă. O metodă înainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică, trebuie să fie simplu logică.

Pentru ca să luăm dar lucrul în adevăr de la început, noi presupunem ca până în minutul acesta am scris numai cu buchile slavone și că acum pentru a doua oară ne încercăm a introduce literele latine. Această metamorfoză va începe fără îndoială cu constatarea sunurilor ce voim a le scrie de acum înainte cu semne romane.

Sonurile limbei române sunt în număr de 27 dintre care 20 consoanțe și 7 vocale. Consoanțele sunt :

б	ч	д	ф	г
х	к	л	м	п
п	р	с	т	в
ц	з	ш	щ	ж

Ear vocalele :

а	е	і	о	ѡ	ѣ	і
---	---	---	---	---	---	---

Acum vom căuta pentru fie-care din ele litera latină corespunzătoare. Aci însă întimpinăm prima greutate însemnată : adevărat de a ști cum pronunțau Latinii literele lor.—Când nu am avea decât manuscrisurile latine dintr'o singură epocă fără alte notițe și fără legătură cu alte limbe, greutatea ar rămâne neridicată sau cel puțin nu s'ar putea înlătură cu siguranță științifică. Însă din norocire câteva elemente auxiliare contribuiesc a hotări chestia în parte :

1. Romanii nu au perit cu totul, ei au lăsat descendenți în popoarele romane de astăzi, în Italiani, Francesi, etc. Fie-care din aceste popoare, pe lângă deosebirea lor născută din amestecările cu deosebite neamuri, are o parte comună în limba, adevărat — pentru cazul nostru — în pronunțarea sa. Această parte comună nu poate să provină decât de la originea comună, de la Romani. De aci câștigăm regula, dacă nu absolută, cel puțin foarte probabilă : *Consonantele și vocalele, a căror pronunțare este identică la toate popoarele romane de astăzi, s'au pronunțat în același mod și de Romani.*

2. Multe cuvinte romane, mai ales nume proprii, se află scrise cu literele unei limbi contimpurane, adecă a Grecilor, și din comparația acestor semne între ele și cu limba greacă de astăzi ne rezultă un nou mijloc de a fixa pronunțarea latină.

3. Ne au remas de la inșii autorii romani notițe care ne esplică destul de lămurit cum se pronunțau câteva din literele latine. Asemene notițe se află mai ales in gramatistii din timpul decadinței, Donatus (sec. IV p. Ch.), Diomedes, Marius Victorinus (sec. IV) și Priscianus (sec. VI); mai nainte încă in Varro *de lingua latina*, in Quintilian, câte unele și in Aulus Gellius, etc.

4. In fine avem probe despre scrierea latină in deosebite timpuri. Din compararea schimbărilor ce se ivesc in scrierea unuia și aceluiași cuvânt se poate asemenea înțelege pronunțarea literelor lui. (1)

(1) O epocă nouă in știința epigrafică incepe cu investigările lui Ritschl din Bonn (acum in Leipzig). In cercetările fonetice ce urmează, ne-a ajutat vol.I. din *Doctrina elementară a limbei latine* de K. L. Schneider (Berlin 1819), o autoritate in această materie.

Inzestrați cu aceste mijloace și regule, aflăm cu siguranță că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie cu următoarele litere latine, fiind-că și Latinii le ceteau aproape tot așa: (1)

Pentru sonul român Б litera romană b

»	»	»	d	»	»	d
»	»	»	г	»	»	g
»	»	»	л	»	»	l
»	»	»	m	»	»	m
»	»	»	n	»	»	n
»	»	»	п	»	»	p
»	»	»	p	»	»	r
»	»	»	c	»	»	s
»	»	»	B	»	»	v
»	»	»	z	»	»	z
»	»	»	a	»	»	a
»	»	»	o	»	»	o
»	»	»	ѡ	»	»	u

(1) Cel puțin în timpul ce ne privește, adică de când ocupară Dacia și puseră fundamentul etnografic pentru poporul român de astăzi, prin urmare de la sec. II. d. Chr. Mai în vechime se înțelege că nici sunurile nici literele latine nu erau toate fixate, B se confundă cu V, V cu U, U cu O și I, etc.

Unii din scriitorii noștri nu ne lasă nici această posesie de patrusprezece litere în siguranță, ci scriu d. e. chiar sonul român **i**, căruia în mod necontestabil îi corespunde semnul latin **i**, cu alte semne, când cu **e**, când cu **a**, și așa pentru toate vocalele și pentru multe consonante. În loc de *dimineată*, ei scriu *demanetia*, în loc de *puteam poteamu*, etc. Acești scriitori sunt etimologistii. Căusele scrierii lor fiind însă limbistice, și nu alfabetice, nu se pot analiza acum, ci se vor critica pe larg în partea a patra a cărții de față. Aci, pentru a nu întrerupe șirul cercetărilor noastre alfabetice, anticipăm în contra lor regula ortografică: *acele sunete române, pentru cari se știe litera latină corespunzătoare, se scriu cu această literă, abstrăgând de la considerări etimologice.*

Și dar să scriem cu litere latine patrusprezece din sonurile noastre; rămâne încă de aflat, cum să exprimăm pe celelalte treisprezece. Pentru literele fiecărui din ele vom face o cercetare deosebită.

e

După cum se cetește astăzi limba latină, sunul **e** are trei litere : **e**, **ae** și **oe**. Să'l scriem și noi cu toate trei sau numai cu semnul **e**?

Dacă cercetăm, pentru ce Latinii scrieau diftongii **ae** și **oe**, vedem din câteva indicii sigure, că aceasta se făcea, fiindcă pronunțau amândouă vocalele, **a** și **e**, **o** și **e**. Când genitivul de la *familia* se scriea *familiae*, atunci se și cetea familia-e, ba chiar **a** se auzea mai mult decât **e**; cuvântul scris *foederati* se și cetea fo-ederati; etc.

Probele pentru această sunt cunoscute filologilor. Noi compilăm pe cele mai importante :

ae se confunda cu *ai*, ceea ce nu ar fi fost cu puțință, dacă s'ar fi cetit *e*, ci numai dacă se cetea *a-e*. Virgilie (Aen. III, 354) scrie : *Aulai in medio libabant pocula Bacchi*, in loc de *aulae*. In alt loc (Aen. IX, 26) *Dives equum, dives pictai vestis et auri*, in loc de *pictae*.

In latinitatea veche se puneau *ai* de regulă in loc de *ae*, de și se află și *ae*, *Aidilis, quai-*

stor, *Aimilius*, *aire*, in loc de *Aedilis*, *quaestor*, *Aemilius*, *aere*. In inscripțiuni mai noue se află același cuvânt scris când cu *ae* când cu *ai*, d. e. *Caesaris* și *Caisaris*. *Caisar* in loc de *Caesar* se află încă in monumente din timpul lui *Vespasian*.

Vel. Long. (pag. 2222), vorbind despre ortografia declinațiunii *ăntăi*, zice că se poate scrie *ae* și *ai* in singular și in plural (*sed nihil obstat quo minus hoc aut illo modo—ai aut ae—scribamus in utroque numero*).

Cuvintele *quapropter* și *antehac* provin din *quae propter* și *antehaec*. Perderea lui *e* și mănținerea lui *a* arată nu numai ca diftongul *ae* nu se cetea *e*, ci că din contră *e* se auzea mai puțin decât *a* și se putea absorbi de către acesta.

Foarte lămurit este un pasagiu din *Quintilian*: «Silaba *ai*, pe a cărei literă a doua noi am schimbat-o acum in *e*, o pronunțau cei vechi in mod variu prin *a* și *i*, unii totdeauna ca *Grecii*, alții numai in genitivul și dativul singular, de unde a introdus *Virgilie* in versurile sale *pictai vestis* și *aulai*; ear in pluralul acelorași

cuvinte întrebuințau pe *e*, *hi Syllae, Galbae.*»
 (*Ai syllabam cuius secundam nunc E literam ponimus, varie per A et I efferebant, quidam semper ut Graeci, quidam singulariter tantum, quum in dativum vel genitivum casum incidissent, unde «pictai vestis» et «aulai» Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero E utebantur, hi Syllae Galbae. Quint. Inst. orat. I, 7).*)

Asemene *oe* se află confundat cu *oi*, ceea ce probează că nu s'a cetit *e* sau *ö*, ci *o-e*. *Oinone* și *Oenone*, *Coilius* și *Coelius*, *coiperit* in loc de *coeperit*, in Senatus consultul de Bacchanalibus *foideratei* in loc de *foederati* etc.

O confirmare mai mult ne dă faptul, că unele cuvinte latine, cari pe urmă se scrieau (și ceteau) cu *u*, la început se scrieau (și ceteau) cu *oe*. Căci tranzițiunea de la *oe* spre *u* nu s'a putut face decât dacă in *oe* se auzea mai ales *o*. Cicero (De Leg. III, 3) citează o lege veche: *Ast quando duellum gravius discordiaeve civium escunt, oenus idem iuris quod duo consules teneto*, unde *oenus* stă in loc de *unus*. Și mai departe (III, 4):

at si quid erit quod extra magistratus coeratore oesus sit, etc., in loc de curatore usus.

Din cele arătate rezultă că, dacă găsim în manuscrise vechi confușiune între *ae* și *e*, și între *oe*, *e* și *ae*, aceasta provine de la confușiunea ce există în însași pronunțarea cuvintelor respective, ear nu numai în scris. Când se scria dar *saeculum* și *seculum*, *coena* și *cena*, atunci se și cetea *sa-eculum* și *seculum*, *co-ena*, *ca-ena* și *cena*. O probă definitivă ne dă Varro în această privință. « La țară multe cuvinte se pronunță cu *e*, d. e. *hedus*, căroră în oraș li se adaugă un *a*, *haedus*.» (*In Latio rure hedus quod in urbe, ut in multeis, a addito haedus*. Varro. De Lingua latina, IV, 19; după edit. Nisard V, 97.)

Deabia în timpul din urmă, adecă în seculul de mijloc, când nu mai trăiau Romanii, s'a lățit asupra tuturor cuvintelor negligența pronunțării lui *ae* și *oe* ca *e* și *ö*, și astfel se esplică falsa cetire de astăzi. Noi însă nu avem a ne ocupa de pronunțarea călugărilor seculului de mijloc, ci de alfabetul latin din timpul Romanilor.

Prin urmare sonului român e îi corespunde o

singură literă latină, care să fi fost pronunțată în același mod, adecă **e**, și astfel se va scrie numai cu semnul **e**.

i

Sonul **i** are în manuscrisele latine trei semne **i**, **j**, **y**. Să cercetăm, pe care să'l primim.

Litera **y**, împrumutată de la Greci, nu se află din vechime în alfabetul latin, și în genere nu se află în nici un cuvânt latinesc, ci numai în cele luate de la Greci. Cicero ne spune că pe timpul lui Ennie, adecă pe la an. 180 înainte de Christos, nu se întrebuița **y**, ci că s'a introdus deabia în timpul seu, adecă în secolul ăntăi înainte de Christos. (*«Burrum» semper Ennius, nunquam «Pyrrhum»; «Bruges», non «Phryges», ipsius antiqui declarant libri; nec enim graecam literam adhibebant. Nunc autem etiam duas. Orat. XLVIII.*)

Cuvintele cu **y** luate din vechime de la Greci sau cel puțin comune amendoué popoarelor, sunt scrise și pronunțate în latinește de regulă cu **u**,

câteva cu *i*, nici odată cu *y*. Inlocuirea lui *y* prin *u* a fost cu atât mai naturală, cu cât o ginte a Grecilor inşii, Eolii, ceteau pe *y* de multe ori ca *u*, de unde se şi află in inscripţii eolice *ou* in locu de *v*. (1)

Astfel, avem in latineşte : *angulus* (ἄγκυλος), *cluo* (κλώω), *cubus* (κύβος), *cutis* (κύτος), *duo* (δύο), *mullus* (μύλλος), *muraena* (μυραίνα), etc. Nume proprii sunt foarte puţine; cu atât mai frapant este exemplul oraşului *Cumae*, grecesce Κόμη, care era togmai o colonie eolică. Pentru vechia schimbare a lui *v* in *i* sunt puţine exemple : *stipes* din στόπος, *stilus* din στόλος, *lacrima* din δακρυον, *Ulixes* din Ὀδυσσεύς, etc.

După ce astfel limba latină se formase dejă in scrierea ei, fără a avè pe *y*, Romanii intrară in contactul literar cu Grecii, prin care se caracterisează cultura lor de la Cesar până la căderea imperiului. Cu această ocazie auziră sonul *v*, pe care Grecii de atunci nu'l pronunţau nici *u*, nici *i*, ci cu un son mijlociu, poate *ü*. Dovadă

(1) Boeckh, Staatshaushalt der Athener, II, 397.

pentru aceasta este un pasagiu din Quintilian, unde zice : noi Romanii nu avem doue din cele mai plăcute sonuri ale Grecilor, dintre cari unul este vocală *v*, și astfel ne am dat a le imprumuta sonul și litera, decât ori întrebuițăm vre un nume grecesc, d. e. Ephyris. (*Et jucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur.... ut in Ephyris etc.* Inst. Orat. XII, 10, Edit. Nisard pag. 471, 472).

De ce dar au introdus Romanii în câteva cuvinte străine imprumutate de la Greci, și mai ales în numele proprii, litera *y*? Fiindcă această literă avea să însemneze o vocală nouă, care nu era nici *u* nici *i*, ci un alt son mijlociu, pentru a cărui scriere a trebuit să priimească litera *y*. Romanii când scriau Pyrrhus, nu ceteau nici Pirrhus, nici Purrhus, ci Pürrhus etc. Din contră acele cuvinte, care în grecește se scriu cu *v*, pe care însă Romanii le ceteau cu *u* sau cu *i*, le aflăm scrise în latinește cu *u* sau cu *i* și nici odată cu *y*, după cum arătarăm mai sus.

Prin urmare noi, care nu mai avem în limba noastră vre un son corespunzând lui *y*, nu putem introduce această literă pentru scrierea vocalei *i*. Inșii Latini astăzi, când ar pronunța cuvântul **ТИПОГРАФІЕ** ca noi, adică *i* în prima silabă, nu ar scrie nici odată *typographie*, ci *tipografie*, precumu au scris *stipes* și nu *stypes*, etc.—Este dar de combătut în ortografia noastră primirea lui *y*, precum o încearcă câțiva autori din București. Exemplul scrierii franceze sau germane la care poate se gândesc dumnealor, nu este nemerit în cazul nostru. Limba francesă are o literatură scrisă, care ține în șir neînterupt de la căderea Imperiului Roman, sau cel puțin de la a. 1000, până astăzi, *ortografia lor este dar o ortografie tradițională*, și în fața unui obicei așa de vechiu se poate pleca rațiunea. Dacă întrebăm pe Francesi, pentru ce scriu astăzi d. e. numele Cyprien cu *y*, singurul lor răspuns este, că îl află scris cu *y* de sute de ani și îl păstrează tot așa. Pentru noi însă, care nu avem vre o tradițiune ortografică, ci care introducem acum pentru prima oară alfabetul latin

din secolul II, d. Chr., pentru noi primirea lui *y* este imposibilă, fiindcă ar fi totmai în contra spiritului scrierii latine pe care voim a o introduce.

Atât pentru lepădarea lui *y*. Ce se atinge de *j*, aceasta este o literă pe care nu o cunoșteau Romanii cei vechi. Ea s'a primit mai târziu în manuscriptele lor, de către gramatistii decadinței, pentru a deosebi cele două nuanțe ce le aflăm în pronunțarea lui *i*, adică *i* consonans d. e. *jacio*, și *i* vocalis, d. e. *fluvius*. Ce mică trebuie să fi fost deosebirea pronunțării, se vede din faptul că, pe când *i* în *jacio* era consonant și se scria de gramatisti cu *j*, același *i* în *iambus* era vocal și se scria cu *i* (1). Trebuința acestei deosebiri n'a putut dar să existe decât pentru prosodia latină care observa cu atâta luare aminte

(1) Romanii nu au cunoscut sonul ж, și nici gramatistii când au introdus pe *j* nu l-au putut ceti ca ж, d. e. жачео. Căci ж este o consonantă așa de pronunțată, încât dacă Latinii ar fi cetit *Pompejus* = Помпежъс, atunci vocativul nu ar putea fi *Pompej*, ci *Pompeje*. Asemene *ajo* nu ar putea avea în persoană 2, *ais*, *ait*, ci *ajis*, *ajit*, ceea ce nu este. Dar o repetim : în manuscriptele latine vechi nu se află *j* de loc.

hiatul, precum și lungimea și scurtimea vocalelor prin pozițiune, și așa vedem că *i consonans* nu produce hiatus, de și este preces de o vocală, și produce în contră pozițiune, când este însoțit de o consonantă. Tot astfel, pe când silaba d'intăi a cuvântului *fluvius* este scurtă, Virgilie o întrebuințează ca lungă prin pozițiune, făcând pe *i consonans*, de aceea gramatistii au și scris în asemenea cazuri *fluvjus*. Inse în scrierea prosaică deosebirea aceasta nu a avut nici o însemnătate, și așa Romanii în scrierea lor n'au primit două litere osebite pentru nuanțele lui *i*. Prin urmare nici noi nu le vom primi, și aceasta cu atât mai mult, cu cât acel *i consonans* în multe cuvinte române a devenit o adevărată consonantă foarte deosebită de *i*, adică ж, și dar *j* va rămâne întrebuințat pentru scrierea lui ж.

În contra acestei simplificări a scrierei lui *i* se opun etimologistii, în fruntea lor Cipariu. Ei scriu pe *i consonans*, care la noi provine din immuirea unei consonante, de regulă a lui *l*, cu consonanta primitivă, d. e. *liertare* în loc de *iertare*

(*libertare*), *copili* in loc de *copii*, etc. Etimologismul nu ne pare de îngăduit în ortografie și de aceea trebuie să combatem și scrierea lui *i* precum se află la Cipariu. Ear cauzele pentru și contra le vom discuta în partea a patra a disertațiunii de față.

Mai mult de cauze fonetice, decât etimologice ne pare a fi condus un alt gramatist român, D. Circa, când scrie pe *i* *consonans* cu *y*; d. e. *gayină*. Noi suntem în contra acestei scrieri. Mai întâi introducerea lui *y* pentru acest cas ar fi o adevărată eroare paleografică. În paginile precedente am arătat, ce însemnare a avut *y* în alfabetul latin și cum astăzi nu se poate primi la noi nici chiar în cuvintele, în care se află primit la Romani, fiindcă astăzi a dispărut sunul pentru care se introdusese în vechime. Acum dacă nu introducem pe *y* în cuvintele speciale, în care îl păstrează alfabetul latin, cu ce drept l-am lua și l-am întrebuința pentru un son, pentru a cărui însemnare nu a funcționat el nici odată la Romani?

Să nu uităm punctul de plecare. *Noi nu sun-*

tem astăzi chieați a inventa alfabetu și a face proiecte de creațiuni grafice : noi avem a introduce alfabetul latin. Din momentul în care este constatat, că în alfabetul latin *y* avea de însemnat sunul *ü* sau un alt sun analog, ear nu *i*, nu ne mai este iertat a-l întrebuința pentru *i* *consonans*. Altfel perdem ori ce regulă, și în loc de vechiul și cunoscutul alfabet latin, introducem fantasiile moderne ale vre unui autor mai mult sau mai puțin ingenios, în or ce cas însă prea individual pentru a deveni legislator ortografic.

A doua opoziție ce am face-o D-lui Circa, primind deosebirea între cele două pronunțări ale lui *i*, este, că alfabetul nu e chieat și nici nu e în stare a însemna toate nuanțele sunurilor unei limbi. (1) Și Românii au avut, ca și Românii, amândouă sunurile lui *i*, și cu toate aceste s'au mulțămît cu o singură literă. Pentru ce noi să fim mai dificili? Tot ce am pute dar îngădui D-lui Circa ca controversă de discutat,

(1) Dovedirea acestei restricțiuni a sistemului fonetic se află în partea a III-a.

ar fi însemnarea lui *i consonans* prin diëresis sau prin doi *i*, așa încât exemplul citat s'ar scrie *găina* sau *găiina* etc. În această privință ne poate susține un pasagiu din Quintilian, unde în privința vocalelor sfătuește pe gramatisti să deosebească pe cele ce s'au primit ca consonante, d. e. *i* în *coniicit*, și apoi le spune că Cicero avea obiceiul de a scrie *Aiio* și *Maiia* cu doi *i*, pentru a exprima acea natură consonantică a lui *i*. (*Atque etiam in ipsis vocalibus grammatici est videre, an aliquas pro consonantibus usus acceperit. . . . Atqui litera I sibi insidit; coniicit est ab illo iacit. Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiiamque geminata I scribere : quod si est, etiam iungetur ut consonans. Quint. Instit. oratoricæ 4*). Înseamnă neprimirea acestei maniere a lui Cicero din partea celorlalți scriitori Romani ne probează, cât de puțin voiau Romanii să deosebească în scris pe *i consonans* de *i vocalis*; în orice caz chestia astfel pusă, fiindcă nu mai privește introducerea unei noue litere, ci numai duplicarea unei litere deja primite, iese din sfera cercetărilor alfabetice ce formează ob-

iectul cărții de față, și devine o controversă gramaticală.

Resultatul final al discuțiunii de mai sus este : *sonului român i îi corespunde o singură literă latină, i, și prin urmare se va scrie numai cu semnul i.*

Ж

ж este un son necunoscut Romanilor. Când zicem necunoscut, nu înțelegem cuvântul în mod absolut, ci zicem numai, că nu aflăm indicii sigure, cari să ne facă a presupune existența lui ж la Latini. Din contră avem indicii care o neagă, după cum văzurăm în nota de la pag 91.

Considerând însă, că în cuvintele adevărat române, ж se naște totdeauna dintr'un *i*, sau de-a dreptul prin întărire consonantică, sau dintr'un *z* care tot prin influința lui *i* s'a schimbat în ж, precum prin aceeași influință din *d* se făcuse *z*, conchidem : că sonul ж este o dependență consonantică a lui *i* și astfel îl scriem cu semnul deja adoptat în acest cas, adică cu *i* lung sau *j*.

(Exemple : jocu=*ioco*, judec=*iudico*, jur=*iuro*
june=*iuvenis*, junghiu=*iugulo*; repejune din a
repezi, putrejune din a putrezi, etc.).

Sonul român ж se va scrie dar cu j.

Φ

In alfabetul latin după pronunțarea modernă
sonul *f* are doue litere : *f* și *ph*. Vom vedè insă,
că această pronunțare nu este potrivită cu cea
latină, care făcea osebire între *f* și *ph*.

Literele *ph*, ca și *y*, s'au introdus de Romani
numai in câteva cuvinte grecești, pentru a esprima
sonul φ, pe care nu-l aveau Romanii și căruia
nu'i corespundea litera lor *f*, așa încât au fost
siliți a circumscrie. Litera *f* se pronunța la in-
ceput altfel decum o pronunțăm noi astăzi. Quin-
tilian, in pasagiul suscitāt, ne spune lămurit :
«Limba latină este mai aspră de cât cea gre-
cească, și ne lipsesc chiar doue sonuri din cele
mai plăcute ale Grecilor, unul vocala *v* și al-
tul consonanta φ, pe care le imprumutăm de
câte ori intrebuițăm cuvintele lor, d. e. E hy-

ris și Zephyris. Când le cetim grecește, pare că ne suride limba cu o grație neesprimabilă; ear când le scriem cu literele noastre, au ceva surd și barbar, și in locul lor se pun niște sonuri triste și dure pe care nu le cunoaște Grecia. Căci litera a 6-a a alfabetului nostru, adecă f, mai că nu se pronunță cu voce omenească, sau mai bine nu se pronunță cu nici o voce, ci trebuie să fie șuerată pintre dinți». (*Latina facundia..... est ipsis statim sonis durior; quando et iucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod quum contingit, nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in Ephyris et Zephyris: quae si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, et velut in locum carum succedent tristes et horridae, quibus Graecia caret. Nam et illa quae est sexta nostrarum, paene non humana voce vel omnino non voce potius inter discriminentium efflanda est. Quint. Instit. orat. XII, 10).*

Așa dar pentru scrierea sonului φ, fiindcă f

nu se potrivea cu el, au fost siliți Romanii a inventa pe ph. Ce se atinge de pronunțarea lui *f*, filologii se ostenesec mult a o imita după descrierea lui Quintilian, fără a-și pute bine inchipui sonul latin. (Spalding ajunge, chiar până a crede, că *f* se cetea ca *v* frances pe când *v* s'ar fi cetit ca *w* engles etc.)

Pentru noi, cari am păstrat multe din particularitățile ce se aflau in pronunțarea străbunilor nostri, descrierea lui Quintilian este foarte limpede și in dēnsa recunoaștem togmai modul cu care o mare parte a poporului român din Transilvania și Banat pronunță încă astăzi pe *f*, ei zic *χiu* in loc de *fiu* (cu un *χ* șuerător); *χerbinte*, etc.

Vom înțelege acum fără greutate, cum *f* era la inceput un fel de aspirațiune neprecisată ca *digamma aelicum*, și cum se confunda cu *h*, așa încât se zicea *hircus* și *fircus*, *hoedus* și *foedus* etc. (1)

(1) V. zi citațiuni despre aceasta in Cipariu, *Elemente de limba romană* pag. 43.

In timpul din urmă al limbei latine însă *f* se apropie din ce în ce mai mult de pronunțarea noastră și se face, ca și la noi, deosebirea între pronunțarea țărănească ca *χ* și între cea cultă din urbe ca *f*. Dar nici odată la Romani nu a dispărut de tot deosebirea între *f* și *ph* sau *φ* și încă din secolul VI, adică după căderea Imperiului Apusean, ne spune Priscianus : «Locul lui *φ* îl ține la noi *f*, ceea ce se vede din cuvintele luate de la Greci, cum sunt *fama*, *fuga*, *fur*. Cu toate aceste trebuie să știm că este oare care deosebire în pronunțarea lor, precum o arată însăși mișcarea cerului gurei, a limbei și a buzelor». (*φ locum apud nos f obtinet, quod ostenditur in his maxime dictionibus quas a Graecis sumsimus, h. e. fama, fuga, fur. — Hoc tamen scire debemus quod... est aliqua in pronuntiatione differentia, ut ostendit ipsius palati pulsus, linguae, labrorum.* Priscianus, *Institutio Grammatica*, pag. 543, 548).

Prin urmare Romanii au introdus literele *ph* în alfabetul lor, pentru că litera *f* nu corespundea sonului grecesc *φ*; ear unde sonul primitiv

φ devenise în limba latină *f*, d. e. în *fuga*, *fa-*
ma, etc., acolo se și scria cu *f*. Cu alte cuvinte :
ph însemna un alt sun decât *f*.

De aceea noi astăzi, după ce am pierdut deo-
sebirea între *ph* și *f*, după ce toate cuvintele a-
ceste le cetim cu *f*, nu mai avem nici o cauză
de a scrie *ph*, și am comite o eroare în contra
alfabetului latin, când, cetind *filosofia*, am mai
scrie *philosophia*.

Din cele arătate rezultă lepădarea lui ph din
alfabetul român și păstrarea singurei litere la-
tine f pentru sunul nostru Ф.

T

Sonul **t** în scrierea latină cum se cetește a-
stăzi, se află exprimat în două moduri : prin **t**
și prin **th**.

Însă *th* în pronunțarea Romanilor nu era nici
odată identic cu *t*, ci avea misiunea specială de
a însemna pe θ grecesc, care era un sun a parte
al Grecilor și oșbit de orice literă latină. Când
Romanii scrieau *theatrum*, nu ceteau *teatrum*, ci
θeatrum.

În limba noastră însă s'a perdut chiar din cuvintele grecești sonul *θ*; la noi nu se mai zice *θεατρου* sau *θεολογου*; prin urmare *th* nu mai are nici o rațiune în ortografia română, și trebuie să fie lepădat precum l-au lepădat și Latinii din toate cuvintele, în cari n'au cetit *θ* (*patior* — *παθ*, *lateo* — *λαθ*, *triumpus* — *θρίαυβος*, etc.)

Compararea cu ortografia francesă sau germană nu este admisibilă, precum arătarăm la litera *y*. Noi nu suntem chieșiți a introduce în scrierea noastră regulile, și cu atât mai puțin neregularitățile altor popoare moderne; noi introducem alfabetul latin cu logica sa. Și logica acestui alfabet ne silește a nu primi nici *th*, nici *y*, nici *ph*, fiindcă astăzi sunt semne fără son.

Prin urmare sonul t se va scrie românește cu singura literă t.

X

Literei greco-slavone *χ* și sonului nostru *χ* nu corespundea litera latină *h*. *H* cel latin era *spiritus asper* al Grecilor, care în timpurile vechi

se și insemna prin aceeași figură H, până când mai pe urmă s'a împărțit în doue, lăsându-se numai partea stângă F pentru *spiritus asper*, iar partea dreaptă I pentru *spiritus lenis*.

Prin urmare *h* nu era, proprie vorbind, nici vocală nici consonantă, ci o simplă aspirațiune a lor. Asupra acestui punct tradițiunile autorilor sunt lămurite. Aullu Gellie scrie : «Litera *H*, care mai bine trebuie să se numească aspirațiune decât literă, o introduceau părinții nostri în foarte multe cuvinte pentru a le întări pe cât se putea mai mult și a le face sonul mai viu și mai accentuat. Acest obicei par a'l fi imprumutat din exemplul limbei attice. Căci este destul de cunoscut, că Atticii, în contra obiceiului celorlalte ginți grecești, pronunțau cuvintele $\iota\chi\theta\upsilon\varsigma$ și $\zeta\rho\omicron\varsigma$ și multe altele de același fel cu aspirațiunea primei litere. Tot așa s'a zis la noi : *lachrymae*, *sepulchrum*, *ahenum*, *vehemens*, *inchoare*, *helluari*, *halucinari*, *honera*, *honustum*. Introducând în toate aceste cuvinte acea literă sau aspirantă, ei nu au avut altă rațiune decât a mări tăria voci» etc. (*H literam, sive illam spiritum magis*

quam literam dici oportet, inserebant veteres nostri plerisque vocibus verborum firmandis roborandisque, ut sonus earum esset viridior vegetiorque, atque id videntur fecisse studio et exemplo linguae atticae. Satis enim notum est, Atticos ἰχθῶν et ἴρον, et multa itidem talia, citra morem gentium Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic lachrymas, sic sepulchrum, sic ahenum, sic vehemens, sic inchoare, sic helluari, sic halucinari, sic honera, sic honustum dixerunt. In his enim verbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio visa est, nisi ut firmitas et vigor vocis, quasi quibusdam nervis additis, intenderetur. A. Gellius, *Noctes Atticae*, II, 3).

Important in această privință este și următorul pasagiu din Quintilian : «Cu timpul scrierea aspirațiunei *H* s'a schimbat cam des la noi. Cei vechi o întrebunțau cu multă rezervă chiar înaintea vocalelor, căci ziceau *oedos* și *ircos*. Apoi s'a observat mult timp regula de a nu se aspira consonantele, precum în *Graccis* și *triumpis*. De odată însă se lăți obiceiul lui *h* într'un mod așa de exagerat, încât astăzi încă a rămas în unele

inscripțiuni : *choronae, chenturiones, praecones*, despre care scriere escesivă tratéză cunoscuta epigramă a lui Catul. (1) De aci s'a păstrat până la noi scrierea *vehementer și comprehendere și mihi*;

(1) Să ne fie iertat a o localiza in traducere :

«DESPRE ARIESCU

Ariescu avea obiceiul de a zice și de a scrie *honoare* când vrea să zică *onoare*, și *historie* in loc de *istorie*, și apoi gândea că vorbise minunat de frumos, dacă zisese din toate puterile *historie*. Cred că tot așa pronunța și mumă-sa și unchiu-seu și moșu-seu și bunica. Când fu trimis in Țara Grecească, începură a se odihni urechile tuturor, căci auziau aceleași cuvinte pronunțate cu blândețea ce li se cuvine și nu se mai temeau de a le auzi cu acca pronunțare sêlbatică : când deodată veni știrea grozavă că marea Jonică, de când s'a dus Ariescu la dênsa, nu se mai numește Jonică, ci Hionică.»

(DE ARRIO

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet

Dicere, et hinsidias Arrius insidias;

Et tum mirifice sperabat se esse locutum,

Quum, quantum poterat, dixerat hinsidias.

Credo sic mater, sic Liber avunculus eius,

Sic maternus avus dixerit atque avia.

Hoc misso in Syriam, requierant omnibus aures,

Audibant eadem haec leniter et leviter.

Nec sibi post illa metuebant talia verba :

Quum subito adfertur nuntius horribilis :

Jonios fluctus, postquam illuc Arrius isset,

Iam non Jonios esse, sed Hionios. CATULLUS, 84).

in cărțile vechi, mai ales ale autorilor tragici, aflăm chiar și *mehe* în loc de *me*.» (*H literae ratio mutata cum temporibus est saepius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, quum oedos ircosque dicebant. Diu deinde servatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Graccis et triumphis. Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praecones adhuc quibusdam inscriptionibus maneat: qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque vehementer et comprehendere et mihi; et mehe quoque pro me apud antiquos, tragoediarum praecipue scriptores, in veteribus libris invenimus. Quintilianus, Inst. orat. I, 5*).

Astfel Romanii, când voră să exprime pe χ grecesc, care este o consonantă precisă, cu așprimea lui, trebuia să ia alte semne, fiindcă *h* era o aspirațiune prea blândă; și așa au întrebuințat pe *c* aspirat prin *h*. Din această aspirare a rezultat o mare apropiere a sunului *ch* de sunul *k*, fără ca să se fi identificat încă la Romani, precum s'a identificat în câteva cuvinte la noi.

Avem dar următoarele regule:

Litera slavonă-greacă χ se va scrie cu *h* acolo unde este aspirare de vocală, d. e. *haină*, *han*, *harnic*, *hartă*, *holdă*, *humă*, etc.; însă se va scrie cu *ch* acolo unde nu este numai aspirare, ci se exprimă cu tărie consonantică apropiată de *k*, d. e. *chronologie*, *Christos*, *chor*, *chaos*, *archangel*, etc.; se va scrie în fine cu *c* acolo unde s'a format sunul curat *k* perzându-se orice aspirațiune, d. e. *creștin*, *coardă*, etc.

Tendința pronunțării noastre este de a înlătura sunul *ch*, schimbându'l sau în aspirarea *h* sau în consonanta *c*. Astfel vedem că, pe când în numele propriu *Christos* se mai aude un *h*, deja în *creștin* se aude numai *k*. În genere numele proprii străine rămân încă toate cu χ , adică cu *ch*, din simpla cauză că se pěstrecază pe cât se poate cum sunt, fiind indicați individuale; așa dar scriem și cetim : *Chaldea*, *Charon*, *Charibda*, *Chersones*, *Chimera*, *Chios*, *Christos*, *Chrisostom*, etc. La numele comune însă (afară de cele rare : *chronologie*, *chor*, *chaos*, etc.) s'a și schimbat *ch* sau în *h* sau în *c*, d. e. *hartă* (în deosebire de *carte*, *hărti* și *cărți* etc.), *hărtie*, *horă* (însă : *choru*); *caracter*, *coardă*, *creștin*.

In nici un cas însă nu este iertat a mai scrie pe *h* acolo, unde s'a pierdut cu totul in pronunțare, d. e. in *istorie*, *onoare*, etc. Cine scrie *historie*, *honoare* și aduce de exemplu ortografia latină, nu argumentează in cunoștință de cauză. Pasagiile suscitade din Quintilian și Catull ne arată confusiunea ce domnea și la Romani in pronunțarea și scrierea lui *h*. Ar fi fără chibzuire să o perpetueze și Românii, cari nu au nici o cauză pentru aceasta. *H* trebuie scris numai unde se aude.

K

Pentru sonul **k** se află in alfabetul latin trei semne : **c**, **k** și **qu**.

Însă noi nu putem primi nici pe *k* nici pe *qu*.

In ceea ce privește litera *qu*, tradițiile latine sunt așa de confuse, încât este greu a da lectorului o idee lamurită despre natura ei. Vel. Long. crede că semnul lui *q* este o împreunare a literelor CV; Quintil. din contră il derivă din Koppa cel grecesc ϱ și il pune astfel intre literele cele mai vechi aduse din Grecia. Fie aceasta

cum va fi, pentru cercetările noastre sunt numai următoarele constatări de interes :

1. In timpul scrierii latine mai regulate și de sigur in secolul ce ne privește, litera *q* se intrebuinta numai când urma un *u* cu o altă vocală după dănsul, așa încât toate trei să formeze o singură silabă. Funcțiunea lui *q* era de a arăta unirea diftongică a lui *u* cu vocala următoare. «Mai avem încă litera *q*», scrie Quintilian, «care face silabele dure și este de folos numai pentru a uni vocalele ce o urmează, ear incolo este foarte de prisos.» (*Dura et illa syllabas facit, quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, alias supervacua; ut equos hac et equum scribimus.* Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10).

Probă convingătoare despre această funcție a lui *q* ne dă și faptul, că in scrierea vechie chiar dativul *cui* se află scris *qui*, când din cauză prosodică trebuie să se restringă într'o singură silabă. Vice-versa când silaba cu *qu* trebuia să se lungească in doue, *qu* se inlocuia cu *c*; așa la autorii comici se află foarte des *relicuus* in loc

de *reliquus*, și în Plaut (*Casina*, II, scena 2, vers 33 (1) sau 192) *delicuum* în locu de *deliquum* etc.

2. Sonul lui *qu* nu se potrivea cu nici unul din sonurile limbei noastre, cel puțin nu era nici *cu* nici *cv*, ci un son mijlociu. Probă despre aceasta ne este controversa între gramatisti asupra naturei sonului următor lui *q*. *Charisius* îl numește vocală, *Vel. Long.* opune, că atunci or ce silabă începătoare cu *q* ar trebui să fie lungă din cauza celor două vocale, ceea ce nu este (*aquila*, *quod*, *equus* etc. sunt scurte), și prin urmare numește pe *u* consonantă, după dărușii se desbină în același mod și ceilalți. *Quintilian*, aducând exemplul suscitât de *equum*, adaugă : «aceste două vocale, *uu*, produc un sunet a parte, precum nu se afla nici unul în limba greacă și care de aceea nu se poate scrie cu literele lor.» (*Quum etiam ipse hae vocales duae — scil. uu — efficiant sonum, qualis apud*

(1) La *Schneider* (op. cit. I, pag. 332) din eroare de tipar se citează 23.

Graecos nullus est ideoque scribi illorum literis non potest. Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10.)

De aci | rovine confusiunea ce o vedem in scrierea greceasca, decâte ori vrea să exprime pe *qu*, d. e. la numele proprii latine. Așa găsim in Plutarch Κουαδραντία pentru *Quadrantia*, in Evangelia lui Marcu din contra (12, 42) Κοδραντης pentru *quadrans*; unii scriau Κοβαδοι pentru *Quadi*, Σεκουανοι pentru *Sequani*, alții Κυρινος pentru *Quirinus*, Ταρκινιος, pentru *Tarquinius*, ba chiar Κοιντος pentru *Quintus*.

Dejã la Romani insã sonul propriu al lui *qu* dispare cu incetul și se schimbã in *c*. De mult nu se mai zicea și nu se mai scriea *coquus*, ci *cocus*, nu *loquutus*, ci *locutus*; in seculul ăntãi dupã Christos se schimbã și *quum* in *cum*, *quotidie* in *cotidie*, etc.

La noi această schimbare și-a aflat termina-rea ei: in limba romãnã nu mai existã sonul *qu* de loc și prin urmare nici litera nu mai poate exista. Ear a o serie, cum fac unii, in loc de sonul **k** sau **ч**, (d. e. quand, querquetare), este o greșalã in contra alfabetului latin, fiindcã atunci

se primește o literă latină pentru a exprima un alt son decât acela pentru însemnarea căruia se întrebuița, și aceasta este o născocire neingăduită. Romanii înșii când ar fi pronunțat cuvântul *când* ca noi, nu l'ar fi scris *quand*. Quintilian (sec. I, d. Chr.) își bate joc de cei ce mai voiau să păstreze pe *qu*, d. e. în scrierea cuvântului *cotidie*, zice însă, că asemenea «copilării netrebnice» dispăruseră pe vremea lui. Nu știm, de ce a mai venit D. Eliad și urmașii lui să le improspeteze pe vremea noastră. (*Frigidiora alia ut quotidie — scriberetur, non cotidie, ut sit : quot diebus. Verum haec iam etiam inter ipsas ineptias evanuerunt. Quint. Instit. orat. I, 7*)

A treia literă, cu care se află exprimat în scrierea romană sonul ce ne ocupă, este *k*. Tradițiunile asupra lui *k* sunt foarte lămurite și după dăsele nu mai incapă îndoială, că această literă trebuie alungată din alfabetul nostru. *K* s'a introdus din vechime la Romani și s'a păstrat câțva timp, din cauză că era singura literă care exprima cu precizie sonul *k*; căci litera *c* la început se întrebuița și pentru sonul *g*. Așa

cetim pe columna rostrată *lectiones* in loc de *lectiones*, *macestratos* in loc de *magestratos*, etc. Se vede că pronunțarea Romanilor celor vechi făcea încă destulă deosebire între *c* și *g*. De-abia in secolul al treilea înainte de Christos s'a introdus litera *g*, formându-se prin o mică schimbare din *c*. După spusa lui Plutarch, Spurius Carvilius ar fi descoperitorul ei. Litera *g* odată introdusă, *c* slujește exclusiv la exprimarea sonului *k* iar litera *k* se perde din scrierea latină cu totul, rămăind intrebuițată numai ca notă de abreviatură când o urmează un *a* (d. e. : *K.* pentru *Caeso*, fiindcă abreviatura *C.* insemna dejă Gaius; *K.* pentru *Calendae*). Cei mai buni autori sunt uniți a o respinge din scrierea latină : Quintilian zice deadreptul, că nu trebuie să intrebuițăm pe *k* in nici un cuvent (*k in nullis verbis utendum puto*. Instit. orat. I, 7); Priscianus o numește cu totul de prisos (*et k, quidem penitus supervacua est*. Prisc. pag. 543), etc. Respingându-o dar inșii Romanii, nu avem noi nici o cauză pentru a o introduce.

Resultatul cercetării de mai sus este : *Sonul k*

nu se va scrie nici cu litera *qu* nici cu litera *k*,
ci numai cu *c* (respectiv cu *ch* înainte de *e* și *i*,
precum vom vedea la partea următoare).

Cu aceasta am terminat cercetările fonetice
asupra acelor litere din alfabetul latin, a căror
son nu era destul de lămurit pentru a fi ele
primite fără control în scrierea noastră. O mică
observare mai este de făcut în privința lui *x*.
Această literă este o consonantă dublă pentru a
exprima *cs* sau *gs* (de regulă.) Ea este dintre
literele nouă ale alfabetului latin, deși mai ve-
chie decât *g*, fiindcă se află pe Columna rostrată,
unde aceasta lipsește. După *Grotendorf*, *x* este
imprumutat din sistemul cifrelor etrusce; după
opiniunea comună însă este o împreunare grafică
dintr'un *C* întorsu și dintr'un *S* = OS , X .
Ca o asemenea înlesnire grafică se poate între-
buința și la noi, unde întrebuințăm consuna in-
doită *cs*.

Recapitulând acum rezultatele cercetărilor din partea a doua și continuând lista alfabetică, începută la pag. 81, constatăm, că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie numai cu următoarele litere latine corespunzătoare :

Sonul român e cu litera latină e

» » i » » i

» » ж » » j

» » ф » » f

» » t » » t

» » х » » h și ch

» » k » » c, resp. ch,

car literele *ae*, *oe*, *y*, *ph*, *th*, *qu* și *k* din alfabetul latin nu pot fi primite în scrierea română.

Această parte a disertației noastre o credem dovedită cu toată tăria științifică și prin urmare încercarea, ce o fac câțiva autori români de a introduce literele *ph*, *y*, *qu* etc. în scrierea noastră, nu ne mai pare o controversă, ci o greșală.

PARTEA A DOUA

DESPRE SCRIEREA LUI Ч, И, Ш, Ъ, Ъ, І,

În partea ăntăi a disertației noastre am constatat, după starea științei de astăzi, cum ce-teau Romanii literele lor și care din ele trebuie să fie primite în limba noastră. Pe când însă din acest studiu a rezultat, că unele din literele latine nu se pot primi în scrierea română, ne mai aflând în limba noastră vechiul son latin pe care 'l însemnau : în paginile următoare vom vedea din contră, că unele din sunurile române nu și află litera corespunzătoare latină, fiindcă în timpurile romane aceste sunuri sau nu au existat de loc, sau nu au existat în

acea întindere ca la noi. Prin urmare alfabetul latin aplicat la scrierea română are pe de o parte litere prea multe, cărora trebuie să le refuzăm primirea, pe de alta nu are litere destule și suntem siliți a le înlocui prin altele — o disproporție ce nu ne poate mira, dacă ne aducem aminte, că noi după dezvoltarea limbistică de XVII secole primim un alfabet petrificat din sec. II după Christos.

Între literele ce lipsesc Romanilor, notăm mai întâi o literă specială pentru sunul nostru

ч

Sonul ч nu se află în limba latină din timpul în care o privim noi, adică în primii secolii după nașterea lui Christos. Litera *c* înainte de *e* și *i* nu se imbuia de loc, nici în ч cum cetim noi și Italienii, nici în *s* cum cetesc Francesii, nici în *u* cum cetesc Germanii, ci rămânea *k*.

Probele sunt următoarele :

1. Nici unul din vechii gramatisti latini, de și se ocupă cu amănuntul de pronunțarea literelor, nu arată vre o deosebire între pronunțarea

lui *c* înainte de *e* și *i* cu pronunțarea lui înainte celoralte vocale și a consonantelor. Dar și ceilalți autori păzesc o tăcere absolută asupra sunului *c*; Quintilian în suscitatul loc, unde vorbește despre deosebirea între pronunțarea latină și cea greacă (XII, 10), l-ar fi menționat de sigur, dacă ar fi existat.

2. Toate cuvintele grecești fără excepție în cari se află *k* înainte de *e* și *i*, se transcriu în latinește prin *c*, d. e. : insula *Ceos* (Κέως), *Cebren* (Κεβρήν), *Cecrops* (Κέκροψ), *cedrus* (κέδρος), *centrum* (κέντρον), *Cimon* (Κίμων), etc. etc.

La numele comune *cedrus*, *centrum*, etc., s'ar pute zice, că deși la început, când s'au primit de la Greci, s'au cetit *kedrus*, *kentrum*, totuși mai pe urmă s'a immuiat *c* în *ϕ* și s'a cetit *vedrus*, *ϕentrum*. Inse această obiecție cade de la sine, când vedem alătura numele proprii; cari nu sunt supuse immuierii ca cele comune. Dacă *c* înainte de *e* și *i* s'ar fi cetit *ϕ*, atunci Romanii n'ar fi scris pe Κίμων cu *C*, ci sau *Kimon* sau *Chimon*.

3. Constantă este asemenea scrierea greacă

cu *k*, a cuvintelorŭ latine cu *c*, și aceasta fără excepție. Cicero se află scris pretutindinea în scriptele vechi grecești, d. e.: în Appian Alexandrinul (sec. II. p. Chr.) Κικέρων, Scipio Σκιπίων (în Appian, în Polibie [sec. II a. Chr.] etc.), Decius Δέκιος etc.

. Să fi fost *c* altfel pronunțat în aceste nume, s'ar fi încercat cel puțin vre unul din Greci să le scrie altfel, cu τσ sau cu ζ sau cu τζ sau cu θ etc. Unanimitatea tuturor scriitorilor greci de a exprima pe *c* latin înainte de *e* și *i* prin *k* în paralelă cu unanimitatea tuturor scriitorilor latini de a exprima pe *k* grecesc și înainte de *e* și *i* tot prin *c* este o probă convingătoare că *c* se citea *k* și înainte de *e* și *i*.

4. Gramatistul *Terentius Scaurus*, învățătorul Împăratului L. Verus (sec. II. d. Chr.), vînd în cartea sa «*de orthographia*» să susțină scrierea literei *k*, zice: «eu însă pretind, că mai de prisos este litera *c* decât *k*, fiindcă, după cum se vede la Greci, *k* are chiar valoarea sunului *c*.» (*Ego autem contenderim magis supervacuum esse c quam k, quoniam k ut apud Graecos satis vim etiam c literae exprimat.* pg. 2253).

5. Quintilian într'un pasagiu suscitât, zice : «In scurt intrebuintarea lui *h* se lăți in mod excesiv, și de atunci ne a ramas încă in câteva inscripții cuvintele *coronae*, *praeconis* și *centuriones* scrise *choronae*, *praecones* și *chenturiones*.» (*Erupit brevi tempore nimius usus, ut coronae, chenturiones, praecones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant. Quintil. Instit. orat. I, 5*). Dacă *centuriones* s'ar fi cetit *chenturiones*, nu s'ar fi scris nici odată *chenturiones*.

6. Alte probe secundare despre aceasta, mai mult indicii decât probe, sunt : 1, duplicitatea scrierii latine in cuvintele *decimus* și *decumus*, *decimare* și *decumare* și a altor analoage, care este ușor de esplicat dacă se cetea *dekimus* și *dekumus*, insă ar fi fost greu de admis dacă s'ar fi cetit *devimus* și *dekumus*; 2, aflarea lui *k* sau *g* in cuvintele comune Germanilor cu Latini. *Cella* = Keller, *carcer* = Kerker, *cerasum* = Kirsche, *macer* = mager, *cista* = Kiste.

Prin urmare sonul *ч* nu se pronunța la Romani. Cum să'l scriem dar noi cu alfabetul latin ?

Daca cercetăm toate cuvintele românești (nu

slavoane etc.) in care se pronunță sonul ψ , constatăm nu numai că el s'a născut din latinul c , ci că *pretutindinea unde acest c se află inainte de e și i , s'a immuiat in ψ* . Când s'ar vedè numai că ψ acolo unde se află, provine din c , atunci ψ ar fi o dependență *intēmplătoare* a lui c , o immuiare *neregulată* a lui, și ar trebui dar să se anoteze poate c cu un semn espres d. e. prin ζ . Fiindcă insē se constată mai mult, se constată că in toate cuvintele romane unde c s'a aflat inainte de e și i s'a schimbat in ψ , de aceea semnul este de prisos, căci acum regula generală a vorbirii și scrierii noastre este că inainte de e și i nici nu incupe k , ci numai ψ .

O consonantă dejă prin natura sa de a fi consonantă, adecă de a nu se putè pronunța singură, ci in unire cu vocala următoare, ne silește, inainte de a o pronunța, a ne uita la vocala următoare. Uitându-se Românul, ce vocală urmează după consonanta c și vèzēnd că urmează e sau i , prin inasași natura limbei sale și fără altă regulă trebuie să cetească ψ , fiindcă in cuvintele sale române nu suferă k inainte de e

și *i*; și din contră când vede altă vocală sau o consonantă, trebuie să cetească *k*. Ar fi dar o silă impusă spiritului nostru de a scrie, ca D. Pumnul; *celtuesc* și a ceti *keltuesc*, pe când pentru vine să se scrie *ține*.

Obiecția ce se va face, este : că aflăm cu toate aceste sonul *k* și înainte de *e* și *i* și sonul *ч* înaintea celorlalte vocale și a consonantelor. — Să cercetăm, unde.

K înainte de *e* și *i* se află în limba română :

a. În cuvinte slavone, grecești, ungurești. Acestea fiind cu totul străine naturei limbei noastre și numai niște împrumutări lexicale, ear nu gramaticale, nu ne pot influența în nașterea ei o regulă ortografică. Fiindcă însă se află și trebuie scrise, vom arăta excepția și străinătatea lor întărind sonul *ч* pentru a-l face earăși *k*, introducând dar între *c* și vocala *e* sau *i* singurul semn ce l-au fixat Romanii pentru confirmare, adică *h*. (Vezi mai sus cercetarea noastră asupra acestei litere. Însemnarea lui *ч* pentru a-l ceti *k* înainte de *e* și *i* nu se poate arăta prin *u* sau prin alte semne, și aceasta din simpla, dar în-

contestabila cauză, că noi nu avem să inventăm acum un alfabet, ci introducem alfabetul latin. Dacă în alfabetul latin semnul întăririi, după cum arătarăm mai sus, a fost *h*, Români sunt siliți ași arăta prin *h* întărirea sonurilor lor).

Vom scrie dar : cheltuesc, chilie (când ar veni din lat. *cella*, s'ar fi făcut *cealle* sau *ceae*, dar nu chilie; în această formă este cuvânt străin), chilav, chimir, chindisesc, chin, chip, chir, chitesc, chit (luat din grecescul τὸ ἐπίτοσ și nu din lat.), chivăra, chivot, strachină, smochină, răchită etc.

b. În cuvintele romane, unde mai înainte după *c* venea un *l* sau un *u*, așa încât a rămas *k* numai din această cauză conformă regulii românești. Cuvintele sunt puține : cheie (*clavis*), chiem (*clamo*), chiar (*clarus*), chilinesc (*clino*), chimin (*cuminum*). Afară de aceste cuvinte și compunerile lor se mai află *chi* în terminarea *chiu*, *chie*, provenind din *culus* și *cula* : unchiu (*avunculus*), rărunchiu (*ranunculus*), urechie (*auricula*). Și aceste cuvinte sunt foarte puține.

c. Singura excepție ar fi chelar și chingă,

dacă aceste provin dadreptul din latinele *cellarius* și *cingula*, ceea ce nu este probabil, comparând toate celelalte cuvinte și considerând pentru chingă că avem deja verbul *cingu* și am fi ȃsisu *cingă*, dacă am fi primit cuvântul de la Romani.

Ч deadreptul inaintea vocalelor *a, o, u, Ъ, î*, se află *numai* in cuvinte străine, mai ales slavone, și aceste, neputându-ne schimba regula noastră română din fundament, se vor scrie cu *ci*. Eacă mai toate aceste cuvinte : cias, cioban, ciocan, ciocărlie, ciocărtesc, cioci, cioc, cioae, cioloboc, ciomag, cioandă, ciont, cioplesc, cioară, ciorbă, cioarec, ciort, ciosvirta, cioturos, ciovică, ciubăr, ciubotă, ciucur, ciudă, ciugulesc, ciulină, ciumă, ciungăresc, ciupesc, ciupercă, ciur, ciută, corcioc.

In cuvinte românești nu se află ч nicăeri deadreptul inaintea vocalelor *a, o, u, Ъ, î*, ci, numai când intre aceste s'au aflat *e* sau *i*, cari dar trebuie exprimate : ceară (lat. *cera*), ceapă

(lat. *cepa*), rugăciune (lat. abl. *rogatione*), și așa toate în *ciune*, urceor (lat. *urceolus*), fecior (lat. *fetiolus*? Vezi Diez, Rom. Gramat. II, p. 261 și Cihac, Dict. étim. la cuvântul *fêt*), și așa toate în *cior*.

Fînd dar constatat, că în cuvintele românești c sună totdeauna k înainte de a, o, u, ъ, î, și totdeauna ɕ înainte de e și i, și că numai în cuvinte străine sună din contră k înainte de e și i, trebuie să lăsăm litera c singură să exprime pe ɕ înainte de e și i, și numai atunci să o marcăm prin semnele alăturate h, resp. i, când, în contra geniului limbei noastre, înainte de e și i are să se pronunțe k și înainte de celelalte litere ɕ.

Este dar o eroare contra Logicei a apuca lucrul dea'ntoarsele, a însemna pe c înainte de e și i când are să se citească ɕ, și a'l lăsa fără semn, când are să se cetească k. Aceasta va se zică a face din excepție regulă și din regulă excepție.

II

Ceea ce s'a dis despre *k* și *u*, se înțelege din aceleași cauze și pentru *r* și *u*. Amândouă sonurile se vor însemna prin litera *g*, știindu-se, că înainte de *a*, *o*, *u*, *ɾ*, *i* și înaintea consoanelor se pronunță *r*, iar înaintea lui *e* și *i* se pronunță *u*. În cuvintele, unde și înainte de *e* și *i* trebuie să se cetească un *r*, acesta se va exprima prin *gh*, și în cuvintele, unde din contră înainte de celelalte vocale și de consoante se află *u*, acesta se va exprima prin *gi*. Vom scrie dar ghimber, ghimp, ghips, ghiulea, ghem (lat. *glomus*), ghiată (*glacies*), ghindă (lat. abl. *glande*), unghiu (lat. *angulus*), ghebosu (lat. *gibbosus*; singurul cuvânt român, în care *g*, deși nemijlocit înainte de *i*, nu s'a schimbat în *u*; este dar probabil, că în latinitatea vulgară nu se zicea *gibbosus*, ci poate *gubbosus*, și atunci am avea aici un caz analog cu cel de la litera *c* înainte de *u* sau *l* [pag. 123]. Compară spre întărire, scrierea *gybbosus* în latinitatea evului mediu

și forma *gob* în limbele romane de astăzi în ital. etc.) și din contră : *giamantan*, *giam*, *giamie*, *Giurgiu*.

II

Sonul *ɥ* nu a existat la Romani în întinderea, în care îl avem noi. Singurul cas, în care este probabil că l'întrebuințau Romanii, era pentru *t* înaintea unui *i* urmat de altă vocală, și aceasta pare a fi fost mai mult o neglijență a limbei, de care în timpul clasic se fereau cei culți. De aceea vedem, că acest son nici nu are literă a parte, ci este numai o nuanță de pronunțare a lui *t*.

La noi însă *ɥ* a devenit un son foarte lățit, și primit și înaintea vocalelor simple. Din nenorocire în starea actuală a limbei nu se vede întrebuintat după o regulă demonstrabilă. Pe când sonul *k* în *toate* cuvintele românești, unde s'a aflat nemijlocit înainte de *e* și *i*, s'a schimbat în *ɥ*, și astfel și *k* și *ɥ* se scriu prin *c* fără alt semn, sonul *ɥ*, deși acolo, unde se află, pro-

vine din *t*, totuși nu este o modificare regulată a acestui *t*. Căci dacă *t* înainte de *e* și *i* în multe cuvinte românești s'a schimbat în *Ț*, în tot atâtă alte cuvinte a rămas *t*. Să cercetăm acest punct mai de aproape :

1. În flexiunile de declinare și conjugare vedem pe *t* totdeauna schimbat în *Ț*, când se află înainte de *i* (afară de cazul când este preces de *s*) (1) și rămânând neschimbat când se află înainte de *e*. Exemple : *tot*, *toți*, *toate* ; *pot*, *poți*, *poate*, etc. Însă deja aci câteva excepții la infinitivele în *i* și la timpurile lor derivate : zicem *a ascuți*, *a împărți*, *a păți*, *a minti* ; dar zicem și *a găti*, *a chiti*, *a resplăti*, *a aminti*.

(1) În pronunțarea română nu s'au putut suferi lângă o laltă două sunete șuerătoare, precum sunt *s* și *ț*. De aceea înmuierea lui *t* înainte de *i* s'a aruncat înapoi asupra lui *s* făcându'l pe acesta *ș*, ear *t* a rămas neschimbat ; d. e. : acest, acești, onest, onești. Astfel se esplică această modificare citată de d. Pumnul (Gram. der. rum. Sprache, 1864 pag. 44 Nota). După aceeași lege eufonică *c*, preces de *s*, și urmat de *e* sau *i*, nu se schimbă în *ч*, ci înmuierea lui se aruncă înapoi asupra lui *s*, care devine *ș*, ear *c*, neputând rămâne *k* înainte de *e* sau *i*, s'a pronunțat cu celălalt son mai moale înrudit adecă cu *t*, d. e. : cresc, crești, crește, lumesc, lumești.

2. In alte forme generale de derivațiune gramaticală ale limbei noastre(1), vedem că *t* înainte de *i* rămâne tot *t*: *antic, venetic, roșatic, fanatic, lunatic, tomnatic* (2); *carticică, lăptișor, părțicică,*

Această regulă de eufonie ne pare pretutindinea observată, unde *see* sau *sci* se află într'o singură silabă. Pronunțarea modernă a cuvintelor *scenă, sceptru* nu dovedește nimic, fiind introdusă cu pierderea simțirii de analogie și nefiind înțrâtă în popor. Primii introducători au zis *ștenă* și *skiptru*. De aceea și asemănarea între *sc* al nostru cu pronunțarea milanesă, precum se observă de Diez (*Gram. I, 346*) și după dănsul de Schuchardt (*Vocalismus des Vulgärlateins, I, 165*), trebuie luată *cum grano salis*. Exemplele populare citate de acești învățați, cărora de altmintrelea știința limbistică română se cade să le fie pentru totdeauna recunoscătoare, nu se prea potrivesc, fiindcă în ele *sc* nu se află în aceeași silabă, *căscioară, des-cinge*. Dacă de ex. pentru cetirea francesă se dă regula, că *i* înainte de *n* se cetește ca *e* cu *n* nasal=*fin*, atunci *fi-ne* nu este excepție, fiindcă aici *i* și *n* sunt în două silabe: *fi-ne*. Din contră în dialectul milanes *s'cepp, s'cetta, s'ciav, etc.* (Cherubini, *Vocabolario milanese-italiano, Mil. 1843*).

(1) Comp. Diez, Rom. Gram. II, pag. 249, sqq. (edit. I.).

(2) Mulți din cei cari nu admit însemnarea lui *t* pentru a'î face *ț*, pretinzând a vedè o regulă generală pentru înmuierea lui (înainte de *i*), scriu *lunatec, tomnatec*, pentru a'și scăpa teoria. Dar aceste sunt siluiri de limbă, care nu pot fi îngăduite. Românul zice *tomnatic*, ear nu *tomnatec*, și nu i se poate schimba limba în grația teoriilor ortografice, ci dinpo-trivă ortografia trebuie făcută după limbă.

rotită, artist, flautist, măritiş, mulţişor, etc. În altele însă de acelaş fel se schimbă earăşi în *ṭ*: *cărţişoară, inavutire, multime, etc.* Zicem cu toate aceste *latină*, însă *căpălină*.

3. Înainte de două vocale aceeaşi confusiune. Avem *hărtie, cutie, argintie, gratie, etc.*, însă zicem *avutie, frătie, beție, etc.* Şi o repetim: toate exemplele aceste sunt cuvinte româneşti, nu primite de la străini.

4. Abstrăgând de la formele gramaticale şi luând numai cuvinte isolate din lexicon, aflăm asemenea fără nici o regulă când *t* când *ṭ*: *clatină, latină, ție, ține, tine, tigru, titulă, țipă, tină, tigae, țigan, tindă, timp* (1) etc.

5. Înainte de *e* şi *ě* aflăm: *țes, țest, țeară, țëran, țërină, țermure*, şi earăşi: *termin, teasc, tem, tei, etc.*

6. Caracteristice sunt casurile, unde se pronunță când *t* când *ṭ* în acelaş cuvânt, d. ex. *eu ascut* şi *eu ascuṭ, eu trimet* şi *eu trimeṭ, etc.* (2)

(1) Aşa zice românul, şi nu *témpu*, cum vor cei arătaţi în nota precedentă. *Témp* vrea să zică *prost* pe româneşte.

(2) Pumnul, rum. Gram. pag. 164.

Din cele arătate mai sus suntem siliți a conchide : Pe când sonul *k* în toate cuvintele românești, unde s'a aflat nemijlocit înainte de *e* și *i*, s'a schimbat în *ч* și prin urmare se poate scrie în amândouă cazurile cu *c*, având o regulă generală a cetirii : sonul *t*, după starea de astăzi a limbei noastre, nu păzește nici o regulă demonstrabilă în tranziția lui spre *т* și prin urmare se naște întrebarea, dacă se pot scrie amândouă sonurile *t* și *т* numai cu litera *t*, sau dacă trebuiesc deosebite în scris? și, în cazul din urmă, prin ce fel de însemnare grafică să se constate deosebirea?

În răspunsul însă la aceste întrebări este prinsă controversa principală a scrierii române. Pentru a ne lămurii pe deplin asupra ei și a ajunge la un rezultat sigur în mijlocul șovăirii opiniilor contrare, suntem siliți a face o cercetare sistematică și completă asupra acestei materii. O asemenea cercetare, dacă va isbuti, ne va conduce la aflarea regulii fundamentale pentru scrierea tuturor sonurilor nouă în limba română. Înainte de a o începe, trebuie dar să ve-

dem, care sunt aceste sonuri și până unde are să se întindă deslegarea controverselor. Căci, precum am zis, odată sfera cercetării hotărâtă, unul și același principiu de scriere, dacă vom fi în stare a-l dobândi, va cuprinde în sine regula pentru fiecare din sonurile cele noue. Aceste sonuri, afară de cele arătate, mai sunt **ш** **ъ** și **і**.

III

Notăm câteva cuvinte, din cari se vede neregularitatea tranziției lui *s* în **ш**.

Gras, grași, însă: grăsime; gros, groși, însă: grosime; a ursi, ursită, însă arșiță; a pași, a eși, simt, singur, selbatic, șed, sine, șine, șipot, șir, etc.

Ъ și Î

Sonurile **ъ** și **і** nu se ved a fi existat la Romani în latinitatea clasică. Ce e drept, variabila vocalizare latină togmai în cuvinte, unde și noi întrebuițăm sau am fi întrebuițat **ъ** sau **і** e foarte surprinzătoare (*facio, feci; legendus, legun-*

cus; dicendus, dicundus; maximus, maxumus; cani=cani (1) etc.). Cu toate acestea, științificește vorbind, nu suntem autorizați a zice mai mult decât că vocalizarea clasică acolo, unde a fost nehotărâtă, a lăsat cu atât mai mult tărâmul liber pentru introducerea altor sunuri în limbile romane moderne. Mai probabil pare a fi că *ϕ* și *î* au existat în limba latină vulgară. (2)

Din nenorocire nici *ϕ* nici *î* nu sunt primite în limba noastră după vre un principiu demonstrabil, ci după o eufonie puțin fixată.

În privința lui *ϕ*, singura regulă generală ce au putut-o da gramatiștii noștri, este negativă : *ϕ* nu se află la începutul cuvintelor (3) (cu eșcep-

(1) Cipariu, Elem. de limba rom., p. 24 și 25. Tractatul de ortografie publicat în fruntea lexiconului de Buda § 10.

(2) Studiul vocalismului latinității vulgare a făcut un mare progres în timpul din urmă prin cercetările lui H. Schuchardt (*Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Lipsca, Teubner, 3 vol. 1866—1868). Compară mai ales forma lui *Uifilas Rumon-* în loc de *Roman-* (Gabelentz et Løbe, *Uifilas*, I, 205, II, A. 151) la Schuchardt I, 30, 170 etc. — Compară asemenea : V. Corsen. *Ueber Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache* (edit. 2-a, Lipsca, Teubner, 1868—1870).

(3) Pumnul, rum. Gram. § 13; Cipariu, l. c., pag. 8.

ția dialectică : ъla, ъsta). Ear toate celelalte așa numite reguli ale gramatiștilor noștri, sunt numai niște generalizări a cătorva pronunțări de un fel, paralel cu care merge generalizarea a cătorva pronunțări de alt fel. Sau mai bine zicând : regula și excepția au cumpănă egală și prin urmare excepția are tot atâta drept de a fi marcată ca și regula.

Să cercetăm aceasta mai de aproape pentru ъ.

1. Ъ provine din *a* când acesta și-a pierdut sunul : laud, ъudam ; fac, fѣeam ; carte, ѡrticică etc.

Cu toate aceste *a* rămâne de multe ori *a* de și nu mai are ton. De ex. batjocură, balamut, calic, datorie, familie, fasole (1), macriș, materie, raritate și în sumă de cuvinte străine sau mai noue, în care nu s'au făcut tranșiunea în ъ, deși sunt intrate în popor : basmă, pară, pardoseală, canar, hangiu, falangă, pahar, papuc ; (Alte cuvinte noue, în cari asemenea *a* remas *a*, mai sunt : casarmă, cadavru, cafenea sau cafasă,

(1) Unii autori bucovineni, ca să și scape regula, ne siluiesc limba și zic fășole, cădavru. etc. *Vivat orthographia, pereat lingua!*

camin, canapea, canava, canal, canonic, capot, castană, catedră, catolic, catichism, magistrat, Marghioala, Maria, pardoseală, paroh, patron, patriot, patriarch, salată etc.). Remăne apoi *a*, deși nu mai are ton, la începutul cuvintelor : așă, aveam, avut, arat, aramă, argint, acum, etc. Dar și aci este o esecpție, când adecă după *a* vine *n*. Atunci nu remăne *a*, dar nu se schimbă nici in **ѣ**, ci se face **ѣ**, ănger, ăntăi, etc. Inse și aceasta nu pretutindinea. In an, anțert, anin, Andrei (anaforă, antereu) rămăne *a*.

2. **ѣ** se află provenind din *a* și acolo, unde acesta nu și-a perdut tonul : carte, cѣrți; mare nѣri; carne, cѣrnuri; cale, cѣi; inse : cal, cai; mătase, mătѣsuri; sѣbii, fѣsѣri etc. Din contră vacă, vaci; fragă, fragi; impart, impartți; adѣp, adapi. Inse iarăși lѣudѣm spre deosebire de lѣudam, lѣudѣ spre deosebire de lѣuda, impѣtur, infѣșur, mѣr (sau aici din *e*? Diez. Gram. I, 336). Inse mѣtura și matura.

3. **ѣ** provine din *e* când acesta nu are tonul : tѣlѣr, indѣrѣt, rѣcit, rѣsplată, vѣratic, etc.

Cu toate aceste *e* rămăne de foarte multe ori

e, deși nu mai are tonul : inverzit, venin, temut, șezut, dreptate etc.

4. Ъ se află provenind din *e* și acolo unde are ton : vęd, invět, rėu, vēr, etc.

5. Ъ provine și din celelalte trei vocale, dar mai rar.

6. Domnul A. Mussafia (1) arată influința consonantelor și a lui *i* asupra formării lui Ъ. Dar și cercetările lui întăresc cele spuse de noi asupra lipsei unei simple reguli generale.

În privința lui *î* avem următoarea lege a aflării lui :

1. În cuvintele românești *î* provine de regulă din influența nasalului *n* (și *m* combinat de altă consonantă), ceea ce nu vrea să zică, că ori unde este *n* (și *m* combinat), vocala precedentă se schimbă în *î*, ci numai că acolo, unde vocala s'a schimbat în *î*, cauza a fost *n* (și *m* combinat). Exemple : *în*, *împărat*, *romîn*, *înger*, *mîndă*, *cînt*, *vînd*, *făcînd*, *zicînd*, *lăudînd*, *sîn*, *sînt*, *grîu*, (=granu), *rēmîi* (=reman), *frîu* (=fren), *cînt*

(1) A. Mussafia, *zur rumänischen Vocalisation*, Viena, 1868.

(=cant), *brîu* (=brin) etc. De aceea alfabetul nostru cel vechiu avea un singur semn pentru silaba *în* și *îm*.

2. Eufonia română suferă greu un *i* ascuțit după *r* și îl umbrește cu predilecțiune în *î* : *rîs*, *rîpă*, *rîu*, *a omorî*, *urî*, etc. (O analogie este în englezește, unde după *r* nu se suferă *iu* și de aceea *ew* se cetește *u* în contra regulei).

3. Î mai provine dintr'un *a* dinaintea lui *r* combinat, de ex. *hirtie*, *tîrziu*, *cîrnat*.

4. Î se află în fine în multe cuvinte slavone, și apoi în cuvinte onomatopoeice (care imitează sunetele naturei), de ex. *filfie*, *mîrie*, etc.

După cele expuse constatăm, că toată controversa scrierii române se află acum mărginită la exprimarea a patru sonuri : **ц**, **ш**, **ъ** și **і**, pentru care nu am aflat în simpla cercetare poleografică a alfabetului latin modul de a le scrie. Ele ne conduc la un studiu mai întins al scrierii în deobște, căruia îi destinăm partea următoare. Mai înainte însă de a-l începe, este locul de a vorbi încă în această parte despre accente și, cu ocazia lor, despre scrierea diftongilor *ea* și *oa*.

Accentele, așa cum se văd obicinuite în scrierea grecească — acut, grav, circumflex, *spiritus asper* și *lenis* — se zice că sunt descoperirea lui Aristophanes Byzantius (sec. III p. Chr.). În manuscrisele vechi grecești nu se află de loc până în secolul VII după Christos. Așa dar descoperirea lui Aristofan nu a putut servi până atunci decât numai gramatistilor. (*Verum hæc omnia — sc. spiritus asper et lenis, accentus accutus, gravis et circumflexus — ante septimum sæculum a librariis neglecta prorsus videntur : nam Codices vetustissimi quinti sextive sæculi iis prorsus carent.* Montfaucon, *Palaeogr. græc.* pag. 33).

În înțelesul lui Aristofan, adică pentru însemnarea silabei intonate, nu s'au întrebuintat accentele *nici odată* în scrierea latină. (1) Numai pentru însemnarea vocalelor lungi, fără privire la tonul lor, se găsește, începând de pe timpul lui Cæsar, semnul numit *apex*, care în inscripțiunile din timpul împăraților are forma ' , rare ori ' , ear mai târziu în scrierea cărților — , cum

(1) Vezi Corssen, *Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, I, 21—26.

se întrebuițează și astăzi. Acest *apex* se află pus, deși nu regulat nici pretutindinea, deasupra vocalelor *a*, *æ*, *e*, *ei*, *o* și *u*, când sunt lungi, iar *i* lung se însemnează prin mărirea literei, *I*, de unde apoi *J* în limbele romane moderne.

Neexistând dar nici o cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămâne numai trebuința logică drept singura cauză pentru primirea lor. Trebuința logică însă în limba română cât pentru accentuare se mărginește la conjugățiuni. Acolo deosebirea tonului aduce deosebirea înțelesului, tonul trebuie dar neapărat exprimat prin accent și anume prin accentul ` primit și cunoscut pentru asemenea cazuri. Vom scrie dar *vede*, înse *a vedè*, *laudă*, înse *lăudà*, *fac*, înse *făcù*, etc.

Accentul ` întrebuințat până acum peste *e* și *o* pentru a exprima diftongii *ea* și *oa*, este o invenție nesănătoasă, atât în contra regulii scrierii românești formulată la pagina 82 (acele sunuri române, pentru care se știe litera latină corespunzătoare, se scriu cu această literă, abstrăgând de la considerări etimologice), cât și în contra naturei semnelor, ne fiind chemat accentul în nici un alfabet din lume a exprima pe *a*.

Dar accentul ' , este chiebat a exprimà vocala intonatà, vor zice apàrãtorii acestei scrieri, și fiindcã diftongii *ea* și *oa* provin totdeauna din *e* și *o* intonat, trebuesc scrisi *é* și *ó*, pentru a fi cetiti ca diftongi și nu *e a*, *o-a*. La aceasta respundem : Ori de unde ar proveni *ea* și *oa*, din momentul in care vocalele *e* și *o* au primit o schimbare foneticã pentru a cãrei scriere se aflã o literã in alfabetul latin, nu pot fi lipsite de aceastã scriere, pentru a li se descoperi una nouã. Dacã dar *e* și *o*, din cauza intonãrii, și-au insoțit un son, pentru care existã litera latinã corespunzãtoare, adecã *a*, nu pot fi scrise altfel decãt prin *ea* și *oa*. Ear obiecția, cã atunci nu se vede, dacã trebuesc citite ca diftongi *ēa* și *ōa* și nu *e-a* și *o-a*, nu ne pare intemeiatã. Cãci scrierea nu este silitã a arãtã absolut toate nuanțele vorbirii, și așa nu este nici chiebatã a arãta diftongarea. Dacã ar fi altfel, de ce atunci s'ar mãrgini exprimarea diftongilor la *ea* și *oa* și nu s'ar intinde la toți diftongii? De ex. *iubesc*, *voios*, *iepure*, *aluat*, *cãutat*? Fiindcã insã aceasta nu se face, fiindã cei mai mulți autori romãni, care insemneazã diftongii *ea* și *oa* prin *é* și *ó*, nu

insemnează și ceilalți diftongi *iu*, *oi*, *ie*, *ua*, *ău*, etc., prin vreo deosebire, argumentul pentru primirea accentului deasupra lui *e* și *o* cade.

Dar sunt și altele de zis în contra acestei scrieri. Și mai întâi nu este exact, că ori ce *e* și *o* intonat se preface în *ea* și *oa*. Regula exactă ne o dă Pumnul și, după dănsul, d. Musafia (1): *e* intonat, dacă în silaba următoare se află *a*, *ɤ*, și, mai rar, *e*, se preface în *ea*; în celelalte cazuri rămâne *e*, deși este intonat, de ex. *vorbec*, *vorbești*, *vorbească*, *obștescul*, *obșteasca*; *șapte*, *șearpe* alătura cu *șapte*, *șerpe*. *O* intonat, dacă este urmat de *a*, *ɤ*, și *e* se preface în *oa*, dar înainte de *i* și *u* rămâne *o*, de ex. *port*, *porți*, *poartă*, *moarte*, *moartă*, *mortul*, *morții*.

Așa dar semnul accentului de intonare pus deasupra lui *e* și *o* ar pute să aibă numai atunci înțelesul diftongului *ea* și *oa*, când în adevăr ori ce *e* și *o* intonat s'ar și preface în *ea* și *oa*. Dar fiindcă, precum am văzut, nu este așa, ci din contră *e* și *or*, deși intonate, în jumătatea ca-

(1) *Zur rumänischen Vocalisation*. Vezi acolo explicarea excepțiilor în *noră*, *soră*, *vorbă*.

surilor nu se prefac în *ea* și *oa*, însemnarea lor cu accentul intonării pentru a le arăta diftongarea este lipsită de logică.

Însă argumentul cel mai puternic în contra numitului accent ne pare a fi următorul : acel *a*, ce și 'i însoțesc uneori vocalele *e* și *o*, când sunt intonate, nu este o simplă neglijență a limbei, oarecum un obicei fonetic, care ar putea tot așa de bine să dispară din pronunțare și căruia dar îi este de ajuns de a fi numai arătat în treacăt prin semnul intonării(1); acel *a* din

(1) Mai ales unii Bucoveneni comit această greșală în privința lui *o* intonat. și tot studenții din Bucovina trebuie să fi îndus în eroare și pe distinsul profesor Mussafia de l-au făcut să zică în suscitata sa disertațiune. că *o* intonat sună ca *oa*, însă cu accentul pe *ó*. Putem asigura pe d. Mussafia, că în diftongul *oa* accentul este pe *a* tocmai ca în diftongul *ea*, și că românește curat se zice *oămeni*, precum se zice *aceăsta*. Ori ce alte considerări, de ex. din fiziologia vocalizării. trebuie să se plece înaintea faptului necontestabil : că așa se pronunță românește curat. Un filolog Bucovinean, care ar pronunța *omeni* în loc de *oămeni*, ar trece în societatea cultă din București de un provincial cam necioplit în privința limbei. și este de mult cunoscut, de ex. din comediile lui Alexandri, cum Românul își bate joc de Grecii cari nu sunt în stare să zică *roăta*, ci zic *rota*.

contră a ajuns a fi în limba noastră tot așa de important ca și sonul radical, din care provine, fiindcă uneori îl consumă chiar pe acesta și rămâne singur.

De ex. din veară, peană, peară, veargă, vearză, measa, afoară, etc., Românul a făcut vară, pană, pară, vargă, varză, masă, afară, etc.; și adese acolo, unde a păstrat diftongul *ea*, l-a prefăcut în *ia*, de ex. piatră, iapă etc. (Legea fonetică după d. Mussafia este, că *ea* și *oa* tind a se prefăce în *a* mai ales după labiale și *r*, uneori și după sibilante). Această pierdere a lui *e* din diftongul *ea* și prefacerea lui în simplul *a* este așa de înrădăcinată în limbă, încât unele cuvinte cu un *e* primitiv sunt apoi variate în declinare ca și când ar fi avut un *a* primitiv. Pe când d. e. în pluralul din pană, pară, vargă se reinfațiază *e* și se zice pene, pere, vergi, în alte cuvinte analoage nu se mai infățiază nici atunci, ci *a* se schimbă în *ъ* ca un *a* primitiv, țară, țări, pradă, prăzi etc.

Este dar cu neputință de a ascunde sub accent sonul *a* provenit din intonarea lui *e* și *o*,

și acești diftongi nu se pot scrie logic decât prin *ea* și *oa*.

Se înțelege, că cercetarea noastră de mai sus s'a raportat numai la casurile, când *ea* și *oa* proveneau în adevăr din lungirea lui *e* și *o* prin accent. Căci în celelalte cazuri, unde *a* este din capul locului o vocală de sine stătătoare cu un înțeles propriu gramatical, chiar cei ce de altmintrelea scriu *é* cu accent, trebuie să însemneze pe *a* deosebit. D. ex. face, făcèa; duce, duceà. Aici *a* este vocala fleționară a imperfectului și a scrie făcé, ducé este o greșală de ortografie.

PARTEA A TREIA

DESPRE PRINCIPIUL SCRIERII ȘI O CRITICĂ A SISTEMULUI FONETIC

Partea a doua a cercetării noastre despre scrierea limbii române s'a terminat cu următoarele întrebări : sonurile **u**, **u**, **u** și **i**, provenind de regulă din *t*, *s*, *a* și *e*, trebuesc ele insemnate cu aceste litere fără nici o deosebire ? sau trebuesc scrise deosebit ? și atunci prin ce fel de semne ?

La aceste întrebări, care cuprind în sine toată greutatea proprie a grafiei și ortografiei române, întâlnim în literatura noastră un răspuns foarte ușor, dat de așa numitul sistem fonetic al scoalei bucovinene.

Sistemul fonetic are de principiu : fiecare cuvânt se scrie cum se pronunță (1) și prin urmare pentru fiecare son oșebit trebuie o literă oșebită. Sau cum s'a zis din vechime : *Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces* (Quintilian, *Inst. orat.* I. 7, 30). Reposatul A. Pumnul, cel mai conștientios între reprezentanții acestui sistem, proprie vorbind : creatorul lui pentru scrierea română, îl numește «foarte simplu, natural și ușor». Inșe cu toate aceste predicate măgulitoare, sistemul fonetic este mult mai greu decăt ar părè, cel puțin este pretutindenea de înțeles *cum grano salis*, și mai ăntăi de toate : *el nu este un principiu general și absolut al scrierii române, ci trebuie restrins în mod esențial.*

Pentru a înțelegè această restringere (2), nu

(1) Pumnul, Gram. d. rum. Spr. § 9.

(2) Restringere, pe care fonetiștii, cel puțin școala din Bucovina, sunt cei d'întăi a o primi. Este o datorie de dreptate a le constata aceasta îndată la începutul cercetării. Ceea ce zicem dar noi aici despre restringerea fonetismului, nu este o polemică în contra fonetistilor (polemica vine mai târziu), ci

avem decât a face o aplicare practică a fonetismului. Să scriem dar cu ajutorul seu cea d'întâi propoziție ce ne trece prin minte, d. ex. **Ферс.** ecte **пору.**

Spre a ști, cum să scriem aceste cuvinte, ar trebui numai să ne întrebăm, cum se pronunță. Inse togmai aci este greutatea. Cuvântul **Ферс.** și mai toate cuvintele se pronunță in zeci de feluri. Unii zic *fer*, alții dic *hier*, alții *her*, alții *ser*, alții într'un mod șuerător, graficește neesprimabil *şjer*, etc. Tot așa la cuvântul **пору.** Unii pronunță *roșu*, Macedonenii inse *rosu*, Bănățenii *roshiu*, etc. Cu care din deosebitele sale pronunțări are să se scrie un cuvânt? A. Pumnul răspunde «cuvântul se scrie cum se pronunță după usul general al limbei.» Dar aceasta nu înlătură greutatea. Căci îndată se naște earăși

numai o esplicare și deducțiune a faptului pentru cei ce nu sunt încă deprinși cu această materie; și mărturisim, că nu am înțeles, pentru ce etimologii din Transilvania au combătut pe fonetiști togmai in privința intinderii, zicându-le că sistemul fonetic, întrebuițat absolut, ar desbina limba in dialecte, etc. — Nu se cade a combate pe un adversar in puncturi, pe care el nici nu le susține.

intrebarea : Care este usul general al limbei? Și la aceasta trebuie se răspundem : nici unul. O provincie întreagă zice *hier*, o altă provincie întreagă zice *șer*, etc. Aproape nici un cuvânt, afară de monosilabe, nu se pronunță în același fel de toți Români, prin urmare pentru mai nici un cuvânt nu există un us general al limbei ca normativ al scrierii tuturor sunurilor. Și ceea ce este drept pentru Români, este drept pentru toate popoarele europene literate. Nici un popor nu scrie cum pronunță și nu pronunță cum scrie, nici măcar în majoritate, necum în usul general.

Care ar fi acum prima urmare a sistemului fonetic, dacă l-am aplica în mod absolut, fără restricțiune (precum însă nu l'aplică nici foneticii)? Urmarea ar fi, că ne am sparge limba în atâtea bucăți, câte pronunțări provinciale se află în România, și pe această cale am ajunge peste sute de ani la o desbinare completă a poporului, așa încât Moldoveanul n'ar mai înțelege pe Muntean, Munteanul n'ar mai înțelege pe Bănățean etc., nici în vorbă nici în scris. Aceasta

inse este o urmare *ad absurdum*, fiindcă scrierea din contră are între altele și scopul intelectual de a fixa și de a susține unitatea națională sau etnografică a unui popor, dar nu a o frânge și a o nimici.

Dar, cum am zis, observarea unității limbei nu atinge chiar esența sistemului fonetic : căci fonetismul este mai ăntăi de toate o întrebare alfabetică, ear nu — ca aceea — o întrebare ortografică. Totul este, ca să se fixeze numai semnele grafice pentru sonurile elementare ale limbei, spre a se putè scrie ceea ce se vorbește. Dar dacă se vorbește bine sau rău și cum trebuie să se vorbească într'un mod unitar, aceasta nu privește alfabetul, ci trebuie mai ăntăi să se hotărească în limba poporului fie prin gramatiștii, fie prin alți literați ai sei, și când un țeran de lângă București ar scrie *her* în loc de *fer*, atunci ar comite o greșală nu în contra alfabetului, ci în contra vorbirei corecte.

Să atingem dar o altă greutate, care lovește în chiar esența fonetismului : *greutatea generală de a esprima sonurile prin litere*. Nici un alfa-

bet din lume nu exprimă și nu este în stare a exprima toate sonurile unei limbi. Limba franceză, care posedă atâtea litere, accente, diftongi etc. nu exprimă nici pe departe toate sonurile sale. *A* în *madame* (pron. maēdaēm) este altul de cât același *a* în *matin* (prom. mătin), altul în *mari* și altul în *marais*. *E* este altul în *ballet* și altul în *coquette*. — Dar să luăm limba italiană, cea cu faimosul alfabet fonetic. Nici un Italian nu îți cetește *pesca* (persecă) ca *pesca* (pescărie), *torre* (a luă) ca *torre* (turn), deși le scrie în mod identic. Aceleași litere, dar sunori așa de deosebite, încât prin deosebirea lor se simte deosebirea înțelesului. Să venim acum la limba latină, de la care luăm alfabetul. Câte sunori exprimau Romanii prin o singură literă! Din pasajul suscitât al lui Quintilian (XII, 10) s'a putut deja constată, că noi astăzi din litere nu putem avea nici o idee despre deosebitele nuanțe ale pronunțării latine. Un alt pasajiu caracteristic este în cartea I, cap. 4, unde dice Quintilian : « Se mai află un son mijlociu între *u* și *i* (pentru care însă nu este literă), căci altfel

pronunțăm noi *optimum* și altfel *opinum*, și în cuvântul *Here* nu se aude nici *e* nici *i* deplin» etc.

Nu mai este de trebuință să mai aducem și exemple din alte limbi, d. e. din cea engleză, care ne ar prezintă curioase ilustrații de caricatură la teoria că or ce son trebuie să aibă o literă și or ce literă un son osebit. Ne mărginim a constata faptul evident : că litera nu exprimă cu identitate sonul, ci numai *à peu près*.

Causa acestei nepotriviri este cunoscuta imposibilitate antropologică de a substitui reprezentărilor unui sens reprezentările altui sens. Nici odată văzul nu poate suplini auzul, sferele acestor două feluri de senzațiuni nu sunt congruente.

Dar nici în limitele, în cari s'ar pute ușor exprima prin semne văzute sonurile unei limbi, nu se primește și nu este bine a se primi această exprimare în gradul complet al posibilității. Căci nuanțele tuturor sonurilor unei limbi sunt așa de numeroase, încât folosul ce s'ar naște din completa lor scriere ar dispăre în comparație cu greutatea de a ceti aceste semne. De

aceea la nici o limbă nu s'a adoptat până acum această consecință a fonetismului absolut, ci a existat totdeauna o restricțiune înțeleaptă a numărului literelor unui alfabet, restricțiune provenită din dreaptă cumpănire între scrierea tuturor sonurilor importante și între inlesnirea de a le ceti apoi. Valoarea unui alfabet nu consistă dar, precum s'ar părè după fonetismul absolut, în numărul mai mare al literelor, ci în stricta lor subsumare sub unitatea gândirii și ușurința percepțiunii, și d. e. alfabetul vechiu albanez cu 25 de litere (1), este barbar pe lângă cel latin cu 22.

Resultatul acestor expuneri este, că fonetismul nu se poate aplica ca principiu general sau ca regulativ absolut al scrierii unei limbi, ci ne silește îndată a'l restringe, atât pentru a nu ne desbina literatura în dialecte, cât și din cauza fireștei imposibilități de a exprima toate impresiile auzului prin forme vizibile, cât și în fine din cauza greutății de înțelegere a unui număr prea mare de asemenea forme. De aceea ni-

(1) *V. Hahn*, Alban. Studien, I, pag. 280.

meni în Europa și în specie nimeni la Români, nici Pumnul nici alții, nu sunt fonetici cu toate consecințele sistemului, ci numai fonetici à peu près, și chiar cu un à peu près destul de depărtat de la punctul de plecare, pentru că o sumă de sunuri românești nu se exprimă de loc, (d. e. *ghin*, care nu este nici vin, nici ghin, ci ȳin; *fratghie*, nici frate, nici frache; *șhine*, nici cine, nici șine; *muiere*, care nu se pronunță mui-ere; *rea*, care nu se pronunță re-a, or cât de iute am împreună vocalele; asemenea *roată* nu se pronunță numai prin diftongarea lui *o* și *a*, căci atunci nu ar intimpina străinii, mai ales Grecii, atâta greutate; *dzicu*, dialect moldov., care este departe de zic, etc.).

Nu este dar iertat unui om de știință a zice fără restricțiune: noi scriem, cum vorbim, sau: dacă auzim un son, să-l și scriem; fiindcă multe se aud, ce nu se scriu, și multe se aud, ce nu se pot scrie. Prin urmare rămâne constatat, că fonetismul nu este un normativ absolut al scrierii și cu atât mai puțin principiul cel mai «simplu, natural și ușor»; și dacă ne incredin-

țăm lui esclusiv in speranța unei direcții sigure pe calea noastră grafică, la prima indoială busola se dovedește a fi un fer brut fără spirit magnetic, și cu toții suntem siliți a cauta acum idea superioară, care, hotărind marginile fonetismului, să ne arete, câte litere trebuie să aibă un alfabet, fiindcă nu le poate avea toate, și ce formă esterioră trebuie ele să aibă, ca să se primească de inteligență cu iuțea corespunzătoare scopului.

I

Câte litere trebuie să aibă alfabetul român? Inainte de a deslega această intrebare, este bine să nu exagerăm greutatea cercetării impuse. Noi din norocire nu ne presintăm pentru prima oară inaintea acestei probleme, nu ne mai este impus a suferi munca seculară, prin care omenirea in vechime a descoperit fixarea alfabetică a sunului și a ideii. Alfabetul il avem : este alfabetul latin, necesar pentru noi diu cauza arătată în partea întâi a disertației de față. Tema

noastră este dar numai a *aplica* alfabetul vechiu latin la limba nouă română. Prin aceasta cea mai mare parte a greutății este ridicată, fiindcă am câștigat regula (pe care o vom apăra în partea următoare în contra etimologistilor): pentru sonurile române, cărora le corespunde o literă latină, întrebuițăm această literă.

Greutatea scrierii noastre, astfel mărginită, se află numai în privința ne-ajunsului literelor latine. Numai aci se nasc întrebările, ce ne am propus a le deslega: care sunori trebuiesc însemnate prin litere și prin ce fel de litere?

După ce am văzut, că fonetismul ca regulă mecanică nu ne dă nici o lămurire asupra acestor puncturi, vom trebui să studiem materia într'un mod mai întins, să o urmărim de la izvorul ei și să constatăm atât prin un șir de raționări teoretice, cât și prin proba istoriei, care a fost și este scopul alfabetului, din ce cauză omenirea Europeană a părăsit scrierea pitorescă și hieroglifică și a primit pretutindinea literale și prin urmare care este misiunea specială a literelor.

Ori ce scriere este o întrebuințare de semne văzute, cu scop de a deșteptă prin ele certe gândiri. La început ea își îndeplinește acest scop infățișând chiar icoanele obiectelor, a căror gândire vrea să o producă în cetitor. Probă hieroglifele. Când Egipteanul cel vechiu voiă să zică *arbore*, desemnă sau sculptă deadreptul un arbore, când voiă să zică *piramidă*, infățișă o piramidă, etc. Acest fel de scriere se numește iconică, ear hieroglifele, care imitează déadrep-tul obiectele, se numesc chiriologice. Cel d'ântăi neajuns ce se simți în scrierea iconică, fu neputința de a esprimă obiectele nesensibile, ideale, d. e. tăria, curagiul, etc.

Pentru aceste se făcù un pas mai departe în cultura grafică : se întrebuințară icoane de obiecte materiale în înțeles simbolic pentru a esprimă obiecte ideale. Așa leul ca hieroglifă simbolică însemna la Egipteni curagiul, albina însemna ascultarea supușilor, etc.

Trecerea de la însemnarea simplă iconică («chiriologică») spre cea simbolică este naturală logicei omenești și nu se află numai la Egipteni,

ci d. e. și la vechii locuitori din Mexico, cari poate nu au statu in legătură intimă cu Egiptul. Al. Humboldt in «Vues des Cordillères et Monuments des peuples indigènes de l'Amérique» ne arată, că in scrierea iconică a Mexicanilor *direcția* mișcării se esprima prin urme de picior, *rangul* regilor și al preoților prin îmbrăcăminte și colori, *nobilimea* persoanelor prin lungimea nasului, etc.

Un exemplu nou foarte interesant și totdeodată autentic pentru scrierea pitorescă-simbolică este petiția ce au adresat-o câțiva capi ai seminției Indianilor selbatici «Cipive» Prezidentului Statelor-Unite din America in anul 1849. Petiția, scrisă pe coaje de mesteacăn, avea de scop a arăta voința acestor Indieni de a se civiliza și de a se așeza lângă Lacurile mici pe teritoriul Statelor-Unite. Această idee a lor este înfățișată in următorul mod : Pe coaje sunt mai întâi desemnate șapte figuri de animale deosebite; fiecare corespunde numelui unei ginți de Indieni și ii ține loc de pajură («totem»). Din ochiul animalului celui mai inaintat sunt trase șese linii spre ochii celor lalte animale, pentru

a simboliza egalitatea intențiilor. În fiecare din animale, colorate după natură, se mai află desemnată câte o inimă roșie și toate inimile sunt earăși împreunate cu câte o linie pentru a arăta unitatea simțimentelor. Din ochiul celui d'ântai animal purced încă doue linii, una înainte pentru a arăta direcția călătoriei, alta îndărat peste capetele animalelor spre patru lacuri mici (desemnate sub animalul cel din urmă și colorate în albastru) pentru a arăta regiunea, unde voiau Indienii săși fixeze locuința lor. Pe o altă scoartă de mesteacăn a aceleiași petiții sunt desemnați mai mulți vulturi, dintre care cel mai d'inainte prin lungimea ciocului seu se arată a fi căpitanul misiunii. Înaintea lui se află reprezentat Prezidentul Statelor-Unite în locuința sa oficială din Washington. Ochiul seu este unit printr'o liniă cu ochiul căpitanului indian și amândoi își dau mânele în semn de amicitie. Sub vulturi sunt desemnate trei case mici, simbolul așezării în locuințe fixe în opozițiune cu viața nestatornică de mai înainte. (1)

(1) Schoolcraft, Historical and statistical information of the Indian Tribes of the United States. Citat în Steinthal, Entwicklung der Schrift, pag. 64, 65.

Adesea asemenea simbolizări sunt foarte depărtate de la legătura naturală, cel puțin după înțelegerea modernă, între obiectul ideal și cel material prin care se exprimă. La Egipțeni pe-nele ca hieroglifă simbolică însemnează ura, locusta însemnează pietatea inițiată în misterele divine; dreptatea se exprimă prin pană de păun, slăbiciunea spiritului care se pleacă altora, prin o scoică în care șade un rac etc. (1) De aci lipsa de precizie în arătările hieroglifice și divergențe de opinii în privința înțelesului lor, nu numai în timpii moderni, ci și în antichitate. Diodor Siculul d. e. ne spune (I, 48) că în monumentul regelui Osimandias pe păretele d'ântăi se vedea desemnat acest rege obșezând un zid incungiurat de un riu, și anume luptându-se în frunte și însoțit de un leu în contra unor adversari, dar că o parte a interpreților acestui monument erau de părere a se înțelege sub hieroglifa leului un leu adevărat, pe care l-ar fi domesticit regele și care apoi îi ar fi ajutat în război, pe când alții credeau, că sub hieroglifa

(1) W. v. Humboldt VI, 457.

leului trebuie să se înțeleagă dispoziția energetică și arogantă a regelui.

Dejă de la sine se înțelege, că prima confușie în astfel de scriere se va naște din indoiala, dacă obiectul desemnat trebuie luat în înțelesul său natural sau în înțelesul simbolic ca reprezentare a unei gândiri nemateriale. D. e. dacă leul arată tăria, cum să se arete animalul leu? — Egiptenii ajunseseră până acolo încât simbolizau și obiectele materiale prin alte semne, fiindcă reproducerea lor naturală avea deja înțelesul stabilit de a simboliza substantive ideale. Urmarea a fost, că adevărata scriere hieroglifică era înțeleasă numai de preoți prin tradițiune secretă de la părinți. (Diod. Sicul, III, 3.)

Este însă o clasă de lucruri, pentru a căror exprimare arta grafică trebuia să facă un progres și mai mare în abstracțiune, și aceste sunt numele proprii. Deosebirea lor consistă în aceea, că toată natura le e conținută în son. Necesitatea de a exprima numele proprii a silit dar pe Egipteni a simboliza sonurile, și de când cu descoperirea pietrei de la Rosetta și în urma.

ingenioasei demonstrări a lui Champollion (junior) se știe, că Egiptenii, pe lângă hieroglifele chiriologice și cele simbolice, aveau și *hieroglifefonetice*, prin cari se află d. e. exprimate numele Ptolemeu, Cleopatra, etc., corespunzând fie-cărui son, cel puțin fie-cării consonante un semn osebit. (1)

Inse această scriere egipteană erà o urmare a aceleeași direcții, care se manifestase și in hieroglifefigurative și simbolice : adecă de a exprima obiectul, fie deadreptul fie prin simbol, și prin urmare rămâneà radical deosebită de alfabet. Căci unde vorba de a scrie un nume propriu *ca nume* și nu ca persoană reală, acolo obiectul scrierii este însuși sonul, și prin urmare tot numai reproducerea lucrului silise pe Egipteni să introducă hieroglifefonetice, or cât de mare a fost intinderea, ce le-au dat-o apoi in timpul din urmă.

(1) După Champollion, cunoștința noastră despre limba și scrierea egipteană s'a înavuțit mai ales prin cercetările lui Lepsius și lui Brugsch. Brugsch a publicat acum (1872) un registru de hieroglifefonetice cu valoare fonetică in număr de 600.

Cu un cuvânt resumător : *hieroglifele erau o scriere obiectivă.*

De aci însă se vede, că o lume întreagă de gândiri nu se puteau intrupă prin semnele egiptene : ideile noastre subiective asupra obiectelor. Să lămurim aceasta mai întâi prin câteva exemple populare. Când vorbim de obiectul material *masă*, ne putem exprima prin însușiri ale lui, și zicem de e. o masă aurită, o masă mare, o masă colorată, etc. Aceste erau exprimabile prin hieroglife. Ne mai putem însă exprima numai prin cuvinte subiective ale impresiei noastre : d. e. ce mai masă! sau mescioară, sau din contră măsoaie. Cum s'ar fi însemnat prin hieroglife expresiile din urmă? Foarte cu greu; căci hieroglifa acolo unde zic eu mescioară, mi-ar fi putut numai desemna o masă mică lângă o persoană mai mare. Însă este vederat, că alta este o masă mică, și alta o mescioară sau o măsuță. Înțelesul propriu al cuvintelor măsoaie și mescioară nu este de a arăta atât mărimea relativă a obiectului, cât

din contra impresia mea subiectivă de plăcere sau neplăcere la vederea acestei mărimi.

Să luăm alt exemplu mai important, să privim multe cuvinte, cari toate însemnează aproape același lucru. Despre natură pot zice că este plăcută, însă pot zice prin gradațiune că este frumoasă sau sublimă, sau admirabilă, sau încântătoare, etc. etc., pot în fine întrebuița la ori-ce obiect marea sumă de calități, care se refer la impresia mea subiectivă despre acel obiect.

Toate aceste erau și rămăneau neexprimabile sau cel puțin foarte greu exprimabile prin hieroglife.

Însă aci s'ar pute întâmpina, că de și asemenea impresii individuale și expresii gradate au importanța lor, totuși ele nu sunt așa de esențiale, încât să devină semnul caracteristic al artei grafice și să o silească pe aceasta a se schimbă în mod radical numai din cauza lor.

De aceea punctul principal, unde se arată firea mărginită a hieroglifelor și neputința lor de a se întinde și la popoarele de cultură euro-

peană, ne pare a rezultă mai bine din următoarea analiză :

Inteligența cultă a omenirii, în deosebi a popoarelor indo-europene, are un mijloc admirabil de a se susține la o înălțime dobândită și de a propăși de la ea mai departe : este împreunarea repede a mai multor idei într'un singur act al cugetării. Fără deprinderea acestei facultăți suma crescândă a cunoștințelor adunate de oameni ar covârși perceperea lor, și generațiile mai noue în viața lor totdeauna prea scurtă s'ar afla în neputința de a cunoaște, de a întrebuința și de a înmulți comoara intelectuală, lăsată de secolii precedenți.

Cum se întâmplă și ce însemnătate are acel proces psihologic al împreunării grabnice pentru formarea gândirilor abstracte numite *noțiuni*, vom explica ceva mai pe larg în partea a patra a disertațiunii de față. Pentru cercetarea neajunsului hieroglifelor va fi de ajuns să ne mărginim la privirea unui singur element, la analiza *formei gramaticale* în exprimarea cugetării, în deosebi a *flecțiunilor*. Ori ce limbă arică posedă un

șir de forme ale gândirii, care în modul cel mai intensiv resumă în sine o clasificare fundamentală a lucrurilor în privința acțiunii, a timpului, a modului, a numărului, a persoanei, a genului lor, etc., și anume le resumă într'un singur act al gândirii și, conform lui, într'un singur cuvânt.

Când Românul zice d. e. *atingșilor*, exprimă prin acest cuvânt următoarele gândiri felurite : 1, ideea acțiunii de a atinge—verb; 2, ideea, că această acțiune este aplicată de altcineva asupra persoanelor, despre care vorbește -- forma pasivă; 3, ideea, că acea atingere s'a întâmplat într'un timp trecut — perfectul; 4, ideea, că această acțiune suferită a devenit ca o însușire a persoanelor — participiul; 5, ideea, că atingerea a lovit mai multe persoane — plurarul; 6, ideea, că aceste persoane sunt de sexul bărbătesc — genul; 7, ideea, că cineva se adresează la ele acum — vocativul.

Aceste șapte idei sunt exprimate prin faptul, că la rădăcina cuvântului *atingere* s'a adăugat forma fleționară — *șilor*, și astfel în simplul cu-

vânt *atingșilor* se concentrează o sumă de idei fundamentale asupra modului, timpului, formei, genului, numărului, casului aceluși obiect al gândirii, idei percepute într'o singură lucrare a inteligenței noastre. În aceasta se resumă așa numita analiză gramaticală a unei limbi, forma logică a cuvintelor ajunse la un grad mai înalt al dezvoltării lor.

Ce ar pute face hieroglifele pentru a exprima o asemenea operațiune a inteligenței omenești? Ele ar începe a desemna, când în mod chirilogic sau figurativ, când în mod simbolic, fie care idee în parte coprinsă în acea sintesă intelectuală! Ele ne ar da (ca și sinogramele chinezilor) un desemn pentru acțiunea atingerii, un desemn alătura pentru a arăta pasivitatea persoanelor în chestie, un desemn pentru ideea trecutului, un detal al desemnului pentru genul bărbătesc, un desemn pentru alocuțiune, etc., ne ar da cu alte cuvinte o descompunere analitică și întârziată în locul concentrării sintetice produse în minte cu iuțeala fulgerului.

Dar atunci când Egipteanul exprimă prin

șapte desemnuri deosebite, fiecare cu înțelesul său propriu, o împreunare de șapte idei, ce trebuiesc să fie imbrățișate într'un singur act al înțelegerii, și-a întârziat de șapte ori gândirea și ne-a explicat chiar numai din forma scrierii sale, unde'i este marginea primitivă a dezvoltării intelectuale și pentru ce toată cultura sa, or cât de măreață ar fi fost, nu s'a putut intrupă in forma unui progres nesfârșit, ci — asemenea stagnațiunii chinezești — a ramas amortită la un grad hotărît, peste care nu a fost in stare să treacă.

Revenind acum la obiectul principal, a cărui exprimare trebuiă să fie cerută de la o scriere mai perfectă, vom zice : toate flexiunile, gen, numer, cas, persoană, timp, mod, comparativ, superlativ, radical, derivat, diminutiv, augmentativ... sunt o sumă de modificări introduse in unul și același cuvânt pentru unul și același obiect spre a exprima într'o formă din ce in ce mai adecuată minunata lume de impresii interioare deosebite, cu care impodobește și inviază subiectul simpla percepere a lucrurilor externe, in unul și același act al gândirii sale. Pentru

toate aceste, pentru acest microcosm ideal înflorit în mijlocul realității obiectelor — scrierea egipteană era mută, semnele lor erau în princip și în aplicare imposibile.

De aceea la popoare cu o mai puternică dezvoltare intelectuală nu s'au putut introduce hieroglifele în nici un mod; ci din capul locului trebuia să se schimbe sistemul de a marca gândurile în mod vizibil. Pentru Fenicieni, pentru Greci, pentru Romani nu sta importanța în arătarea brută a obiectului, ci era vorba să se arete feluritelor lor idei despre aceste obiecte și împreunarea lor intensivă într'o singură cugutare. Inse aceste idei și împreunări sunt intrupate în cuvinte și infinita lor varietate este arătată prin modificările sonurilor și terminărilor, adică prin flexiuni. Astfel scrierea lor a trebuit să se adapteze sonurilor și pentru a corespunde mobilității cuvintelor în flexiuni, a trebuit să fie compusă din elemente mobile și strămutabile după libera impulsivitate a ideii ce aveau să o realizeze. Eacă aci originea logică a alfabetului, care, în opoziție radicală(1) cu hier-

(1) Vezi și nota din urmă a acestei disertațiuni.

roglifele egiptene, se poate numi o scriere subiectivă.

Astfel la întrebarea noastră despre scopul scrierii în deobște și al literelor în deosebi, constatăm următorul răspuns dobândit din cercetarea de până acum : Scrierea trebuie să infățișeze pe cât se poate de bine ideile. Dar ideile nu copriind numai obiecte, ci și relațiuni între ele. Câteva relațiuni fundamentale le stabilește inteligența popoarelor mai înaintate la toate obiectele însemnate ale cugetării ei și le intrupează într'un singur act al gândirii. De aceea hieroglifele și scrierea ideografică au putut corespunde numai popoarelor cu limbi primitive monosilabe (fără gramatică proprie), dar au trebuit să fie părăsite de popoarele indoeuropene cu limbi fleționare. La aceste popoare atât ideile cât și relațiunile lor intrupate într'un singur act al gândirii sunt perfect exprimate în limba cu gramatica ei. De aceea scrierea la ei a început a arăta obiectele nu deadreptul, ci prin cuvintele cu care sunt însemnate, și a ajuns a oglindi natura logică a limbei. Inse limba se

compune din sunori organice. Aceste trebuiau dar insemnate in scris. Sonurile fiind mobile pentru a arăta mobilitatea raporturilor impregnate intr'o singură gândire (flecțiuni de declinare, conjugare, gen, număr, persoană, timp, mod, adică : gramatica limbei), și semnele lor au trebuit să devină mobile și astfel s'au produs literele sau alfabetul.

Intrucât dar scrierea este « imaginea fidelă » a sonurilor? Intrucât sonurile sunt imaginea fidelă a ideilor și a raporturilor lor. Dar intrucât s'ar afla sunori, care, departe de a exprima curat ideile și relațiunile, sunt numai nuanțe confuze ale pronunțării, va să zică nu un element ideal, ci numai o piedecă fiziologică a limbei sau o deprindere materială a urechei, intr'atât scrierea le va alunga de la sine ca pe niște lucruri străine și afară din misiunea ei seculară.

Prin urmare bunătatea unui alfabet nu se poate judeca din cătățimea sonurilor, pentru care există in el litere deosebite. Căci scopul final al scrierii nu este, ca la notele musicale, sunetul, ci înțelesul, și acestui înțeles trebuie să i se supună absolut numărul și forma literelor

Geniala descoperire a alfabetului propriu din partea Semiților, în deosebire de hieroglifile fonetice ale Egiptenilor, se caracterizează de îndată în natura ei intelectuală prin restringerea sonorilor exprimate în scris : cu 22 de litere se pun Fenicienii din Asia în fruntea culturii europene.

Criteriul alfabetului este dar acesta : litere numai pentru atâtea sunete, câte sunt neapărat trebuincioase spre deosebirea înțelesului radicalelor și a formelor flexionare!

Literele sunt astfel semne esențial logice și nu simplu fonetice, și pe lângă cele 22 semne primitive ale alfabetului semitic, este, cum am zis, barbar alfabetul albanez cu 52 de litere și sunt afară din ori ce înțelegere a naturii proprii unui alfabet nenumăratele sinograme de clasa a VI în scrierea chineză și cele 600 de hieroglifile fonetice, pe care ni le explică ultimii Egiptologi.

Aplicând acum la stabilirea alfabetului nostru român lumina dobândită din cercetările precedente, ne vom aduce aminte, că — după ce am primit

21 litere din alfabetul latin corespunzătoare la 23 sonuri române — greutatea se reduce la exprimarea grafică a celorlalte sonuri, cărora nu pare a le corespunde nici o literă latină.

Intrebarea este dar : care din sonurile românești, cărora nu le corespunde o literă latină, trebuie exprimate, descoperindu-li-se o nouă însemnare? Pentru a răspunde, cercetarea noastră de mai sus ne dă următorul mijloc : să analizăm, care din ele au dobândit în limba noastră misiunea de a deosebi ideile în cuvintele radicale sau de a exprima raporturile fleționare între ele, cu alte cuvinte : care sunt sonuri logice, iar nu numai produse brute ale gutleului nostru? bine știind, că nu ar fi o perfecționare, ci o confundare, dacă am introduce prea multe litere.

Sonuri nouă românești, pentru care alfabetul latin nu are litere aparte, sunt între altele : **ɣ**, **î**, **m**, **u**, *tghe*, *she*, *rie*, etc. Ne vom întreba la fiecare, dacă are importanță logică sau gramaticală? Dacă o are, sonul se va însemna. Dacă nu o are, sonul nu se va însemna.

Sonul **ɣ** are în limba noastră misiunea logică

1, de a marcà timpurile in conjugarea I la persoana a treia in opoziție cu *a*; d. e.: mutà, imperfect, mutâ, perfect. 2, de a insemna deosebirea între substantivele feminine articulate și nearticulate, d. e.: lună, luna. 3, de a umbri vocala fără son, făcând astfel limba indoit de lămurită in flecțiunile ei (*lăudă, lăudà; cai, căi*). Prin urmare sonul *ɤ* trebuie insemnat in scrierea română.

Sonurile *ɤ*, *t̥*, au importanța gramaticală de a contribui la marcarea numerilor și a persoanelor, și cât este de necesară această misiune a lor pe lângă vocalele finale cu același scop, vom arăta mai jos in critica etimologismului.

Toate celelalte sonuri din vorbirea românească nu au nici o importanță logică in starea actuală a limbei; nu vom insemna dar prin litere noue pe *thge, she, vie, î* etc.

Aceasta este conclusiunea neapărată din premisele precedente.

Inse pe când celelalte puncturi ale concluziunii se primesc de fonetiști, in privința lui *î* se vede o mare rezistență.—Argumentele acestei

resistențe nu ne par de natură a resturnă o urmare neapărată a principiului intelectual, a cărui introducere o propunem în scrierea noastră. Am constatat că *i* nu are nici o importanță gramaticală în limba română, el este numai o nuanță de umbrire mai adincă de cât *ɣ* după legea aflării arătată la pag. 136. Pentru ce dar să se deosebească în scris? Atunci am trebui să deosebim și toate celelalte sonuri dialectice ale limbei. Noi ne am miră de alte popoare, când ar comite o asemenea exagerare de fonetism. Germanii d. e. pronunță adese un *ɣ* când au pe *e* final cu *n* sau *r*; *Mutter* nu se cețește *Mutter*, ci deadreptul *Muttɣr*, etc. Cu toate aceste nici unui German nu i-a trecut ăneă prin cap a pune ăcolo vre un semn a parte, și aceasta din causă, că acel *ɣ*, deși in-trebuințat de toți și admis ca o particularitate a pronunțării germane, totuși nu este decăt o umbrire a lui *e* fără importanță logică pentru limbă. Asemenea la *st* și *sp*, cari uneori se cetescu *st* și *sp*, ear alte ori *st̄* și *sp̄*. Tot așa de puțin insemnează Francesii nasalul lor ina-

inte de *n* și *m*; pentru *pronunțare* nasalul constituie o particularitate esențială a limbei franceze, dar de scris nimeni nu'l scrie.

Ei bine, sonul *î* este departe de a avea măcar aceeași întindere la Români. Fonetistii moderni îi dau o importanță, care nu este naturală limbei noastre. Cu mai mult bun simț a pășit *Lexiconul* de la Buda pe calea contrară și ne-a arătat restricțiunea lui. «Mai este de observat», zice § 6 din faimosul tractat de ortografie compus de Petru Maior, «că Români din Dacia lui Aurelian nu întrebunțează nici o dată sonul *î*, ci numai *ъ*, ei nu zic *mîni* ca Români din Dacia veche, ci *mъni*; și ușor s'ar pute desvêța și Români din Dacia veche de acest son (?). Atât cel puțin este sigur, că mulți, deși îl pronunță, nu'l scriu nici odată, ci întrebunțează totdeauna litera *ъ* și pentru *î*. În manuscriptele vechi nu se vede nicăeri *î*, ci numai *ъ*. Imi aduc chiar aminte, că am auzit în copilăria mea vorbind oameni bătrâni, din a căror gură nu se auzea nici o dată *î*». (*Animadvertendum venit, Valachos Aurelianæ Daciæ nunquam uti*

sono î, sed solum Ъ, e. g. illi non dicunt mîni, manus, uti Valachi veteris Daciæ, sed mЪni. Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciæ sonum î. Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt î, sed etiam pro eo utuntur litera Ъ. Ac (1) in manuscriptis nusquam est videre î, sed solum Ъ. Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat î, sed pro eo quoque sonum Ъ edebant. Lexic. Bud. 1826, Orthogr. rom. pagina 3).

Prin urmare argumentele, cu care susține A. Pumnul (2) litera î, nu ne par destul de tari. Eacă aceste argumente: 1, «î este o particularitate esențială a limbei române». Fie, dar aceasta nu probează nimic pentru scris. Și nasalul este particularitate a limbei franceze, și *sp* și *st* sunt particularități ale limbei germane; toți le pronunță, dar nimeni nu le scrie.

(1) După cum se vede, latinitatea autorului nu era prea conștientioasă. Ac nu stă înaintea unui cuvânt, care începe cu o vocală.

(2) L. c. pag. 26.

Noi nu zicem, că nu trebuie să se audă sonul *î* : cine vrea, să'l tot pronunțe. Dar zicem, că nu este rațional a'l scrie cu un semn osebit, și aceasta este cu totul alt-ceva. — Alți fonetiști, pentru a ne arăta însemnătatea lui *î*, îl găsesc și în limba latină, după cum am văzut mai sus. Dar acesta e un argument în defavoarea scrierii lui. Romanii l-au avut în pronunțare, dar totuși n'au introdus nici o literă pentru a'l scrie. Să facem și noi ca ei. 2, «Lipsind *î*, s'ar naște indoială asupra înțelesului foarte multor cuvinte ce se disting numai prin diferența sonorilor *ъ* și *î*». Aceasta ar fi mai grav, când ar fi adevărat. Inse Pumnul exagerează : nu sunt foarte multe cuvinte, ci togmai foarte puține, deabia doue-trei. Căci din cele arătate de Pumnul câteva sunt așa de rare, încât pentru ele nu se va ivi nici odată ocazia de a fi confundate, d. e. *mînos* (care are mâni mari) și *mъnos* (plin de mană); *rînișoară* (o bancă mică de earbă) și *rъnișoara* (? o rană mică), *rîmușoară* și *rъmușoară* — și alte asemenea comparațiuni forțate de diminutive neintrebuințate. Dacă

î nu are altă treabă, decât a deosebi înțelesul acestor cuvinte, atunci ar pute dispăre fără nici o daună și din limba românească, necum din scriere. Remăn însă vr'o doue trei exemple mai serioase. *Rîu* și *ръу*, *vîr* și *вр* se deosebesc în adevăr numai prin *ъ* și *î*. Aici răspundem, că numai doue, trei casuri nu probează nimic pentru stabilirea unui alfabet; asemenea confundări sunt neapărate în or ce scriere și nu au nici un neajuns practic, pe cât timp sunt mărginite la casuri izolate.

Singurul argument serios în favoarea însemnării deosebite a lui *î* ne pare a fi aflarea lui în formele gerundiale ale conjugării noastre : aflînd, zicînd etc. Aici totmai este o chestie de controversă. Noue *î* și în acest cas ne pare numai o nuanță de umbrire a lui *ъ* și nu'i putem încă atribui o valoare proprie gramaticală.

De altmintrelea punctul principal, asupra căruia insistăm, este numai principiul intelectual al scrierii în genere și urmarea, că or ce nouă stabilire de alfabet în limbele indo-europene să îl păzească; ear cât pentru *î* așteptăm să'l ve-

dem mai bine susținut de vre un fonetist de-
stul de științific, pentru a combate cu argumente
de principiu cercetarea noastră.

Deocamdată și până la proba contrară nu pu-
tem primi însemnarea lui *î* în alfabetul român
și ne pare, că cine ar introduce o nouă literă
pentru acest son, ar trebui să inventeze și litere
pentru cele lalte produse ale limbajului dia-
lectic, ceea ce nu se poate, din motivele arătate
în paginile precedente. Astfel rămâne rezultatul,
că nu este logic a primi litera *î* în scrierea ro-
mână, ci sonul lui se va exprima cu același
semn, cu care vom conveni a exprima pe *ѣ*.

Tot deodată însă punem aci principiul pen-
tru viitor : în ziua, în care *î* sau unul din sonu-
rile respinse acum din marcarea grafică, va că-
știga importanță logică în limba noastră, adică
va arăta deosebirea înțelesului mai multor ra-
dicale sau deosebirea flecționară a timpurilor,
persoanelor, a genului, a numerilor sau a ca-
surilor, în acea zi sonul cel nou a câștigat
rangul unui son logic și trebuie să aibă o li-
teră aparte.

Resumăm acum rezultatul criticei fonetismului, precum și răspunsul la întrebarea ce ne-a ocupat în această parte a cercetărilor noastre.

Fonetismul nu este un *principiu fundamental* al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este intelectual. Este dar falsă or ce formulare a regulii fonetice exprimată în mod absolut, precum se află la Pumnul (Gram. pag. 28): «scrierea nu este *nimica alta* decât o icoană fidelă și văzută a sunurilor», și sunt false și consecințele ortografice trase din această formulare. Din contră scrierea este mai întâi de toate comunicarea ideilor noastre cu relațiunile lor, pe când pentru fixarea numai a sunurilor se descoperiseră hieroglifile fonetice, părăsite de Europeni, și se întrebuițează încă astăzi notele musicale. Fără îndoială scrierea va fi în cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a exprima sunul în sine, ci numai întrucât și sunul exprimă idea și este cea d'întâi incorporare a ei. Aceasta este dependența rațională a regulii fonetice de la principiul logic în scrierea limbii.

De aceea alfabetul român, pe lângă cele 21 litere luate de la Romani, mai are trebuință numai de 3 semne pentru sonurile **Ѡ**, **ѡ**, și **Ѣ**. Ear celelalte sonuri, *dz*, *she*, *ghie*, etc., precum și *î*, nu cer litere deosebite, nefiind sonuri cu însemnare logică sau fleționară.

II

Prin ce fel de litere trebuie să exprimăm sonurile **Ѡ, **ѡ**, **Ѣ**?** Scrierea română de pân' acum ne-a dat atâtea răspunsuri felurite la această întrebare, încât greutatea nu este de a introduce de acum înainte vre un semn nou pentru sonurile, de care ne ocupăm, ci de a afla criteriul, după care să judecăm valoarea celor introduse și să ne putem pronunța pentru unele, combătând pre celelalte.

Cele mai multe gazete și cărți române din Austria, după inițiativa luată de eminentul filolog Cipariu, al cărui etimologism ne încercăm a'l combate în partea din urmă a cercetărilor de față, nu admit pentru sonurile **Ѡ**, **ѡ** și **Ѣ**

vre-o insemnare statornică in toate casurile, ci le exprimă prin literele *a, e, s, t*, fără alt semn, dând câteva reguli pentru cetirea lor și insemnând numai esceptiile. Așa *Transilvania*, foaia asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, scrie (No. 11 a. VI)

Trufi'a Sultanului s'a simtitu vetamata prin impregiurarea că nu potea se'si implinésca poft'a de a pune man'a pe Bracovicu..... Serbii era trantiti... Asiá ei inaintandu cu fervóre în urm'a Turciloru dein avangarda...

Cum se vede din acest exemplu, *т, ѱ* și *ш* nu sunt insemnate deosebit. *A* final, când este articol, se deosebește printr'un apostrof pus inainte (*trufi'a*), nearticulat devine *ѣ* și nu se mai deosebește (*avangarda*), uneori *т* și *a* se insemnează prin accent (*cà, asiá*), de altmintrelea trebuie să vie in ajutor regula accentării : *a* și *e* accentuate se cetesc *a* și *e*, ear neaccentuate *т* (*vetamata*). In *trantiti* nu se deosebește, care din acești doi *t* este *ѱ* și care *t*. Rămâne să știm, că *de regulă* (dar am văzut neregularita-

tea mai sus, la pag. 128—132) *t* și *s* înainte de *i* în forme fleționare se cetesc **Ń** și **Ţ**. Înaintea lui *i* urmat de o altă vocală *t* și *s* se cetesc asemenea **Ń** și **Ţ**. De aceea se intercalează uneori *i* pentru a produce această immuiare. Se scrie *asiá* pentru a se ceti așa.

Argumentele, care se aduc în favoarea acestei scrieri, nu ne par temeinice și noi suntem siliți a o respinge ca pe una, ce nu îndeplinește misiunea principală a alfabetului, fiindcă nu însemnează prin litere deosebite sonurile fleționare.

Și aici nu ni se poate întemăni, că ea este cea mai apropiată de alfabetul latin, care asemenea nu avea litere deosebite pentru **Ѣ**, **Ń** și **Ţ**. Căci dacă alfabetul latin nu avea vre o literă pentru aceste sonuri, cauza este tocmai, că limba latină nu le avea ca sonuri distinctive ale flețiunilor sale sau poate nu le avea de loc. Limba română însă, care le are în această însușire caracteristică, trebuie să ceară de la alfabet însemnarea lor.

Ear dacă este vorba a păstră numai scrierea latină, atunci adversarii nostri nu ar trebui să

intrebuințeze nici accentele grave, acute și circumflex pentru deosebirile sonurilor τ și α , căci Romanii nu aveau nici aceste accente. Și dacă totuși introducem asemenea semne neobiceuite în scrierea romană (acel *apex* citat la p. 138 din câteva inscripții ale lor nu are a face cu obiectul nostru), atunci e mai rațional a introduce semne anume destinate pentru exprimarea cea mai lămurită a flexiunilor.

Dar, ni se va zice, scrierea Cipariană nu nimiceste deosebirea sonurilor α și τ , s și μ , etc.; ea numai nu le însemnează prin semne statornice, de altmintrelea ne dă reguli, după care să știm în fie-care cas, dacă litera α trebuie să fie cetită α sau τ , etc.

La aceasta răspundem : în starea limbei române de astăzi, precum am văzut la pag. 127, 132 — 136, tranzițiunea sonurilor primitive α , e , t , s în τ , μ , μ nu este fixată într'un mod regulat și universal, precum este aceea a lui c și g înainte de e și i . Prin urmare o regulă simplă și unică nu se poate încă da pentru aceste cazuri. Se va pute numai afla (Pumnul

și Mussafia ne-a arătat-o) un șir de regule pentru pronunțarea nouelor sunuri, paralel cu care vor merge o sumă de excepții. Ce e drept, gramatica ne poate învăța toate aceste regule și excepții și astfel putem ajunge, după oare care reflecțiune, a ne aduce aminte la vederea literei α , dacă după cutare sau cutare regulă trebuie să o cetim α , sau $\mathfrak{b}$. Inse togmai această ingreuiare a cetirii, fie ea ori cât de mică, este deadreptul contrară adevăratei meniri a scrierii. Căci lucrarea mijlocitoare a literelor de a deșteptă prin vëz amintirea sunetului cuvintelor spre a ajunge la gândirea înțelesului lor, cere cu necesitate forma cea mai lămurită pentru ochi și de la sine completă, spre a fi pricepută cu cea mai mare iuțeală. Litera in sine intrucăt este un lucru vëzut, nu are pentru mintea mea nici o valoare, ci are valoare numai intrucăt imi produce înțelesul. Noi înțelegem mai întâi și apoi vorbim, noi vorbim mai întâi și apoi scriem, inse nu vorbim și nu scriem decât pentru a înțelege și anume pentru a înțelege nu vreo regulă ortografică sau gramati-

cală, când nu este ea obiectul gândirii mele, ci exclusiv numai obiectul acestei gândiri.

Prin urmare timpul, ce mi'l ocupă simpla vedere a scrisoarei și amintirea deosebitelor reguli gramaticale pentru cetirea ei, este un timp pierdut. Litera nu are altă treabă decât de a me conduce pe cât se poate de iute afară din sine spre auz și înțeles, și este vederat, că în proporția, în care mă va ocupa mai mult litera ca semn văzut, în aceeași proporție imi voi fi întârziat mai mult scopul scrierii, adică înțelegerea, și idea comunicată prin scris se va afla mai împedicată și mai înlănțuită în elementul străin firei sale, în care a strămutat-o trebuința de sensibilitate a oamenilor.

Intr'atât se incheie intimpinările noastre din princip în contra acestui fel de scriere. Ear în contra deosebitelor deprinderi ortografice, ce se vîd la mulți scriitori care îl întrebunțeză, ar fi alte observări de făcut.

D. e. intercalarea lui *i* după *t* pentru a'l face **ii** nu este logică, *i* numai atunci s'ar putè întrebunța pentru însemnarea lui **ii**, când ar fi

o regulă constantă a limbei noastre, că *t* înainte de *i* urmat de o altă vocală se cetește **u**. Dar totmai aceasta nu este. Am arătat în paginile precedente exemple contrarii : *hărtie*, *argintie*, *gratie*, etc. Prin urmare dacă *t* acolo unde se află dejă înainte de *i* cu o vocală, nu se cetește **u**, la ce ne ar folosi pentru cetirea lui **u** intercalarea lui *i* acolo, unde nu se află? D. e. dacă vreau să scriu cuvântul *brațe* și'l scriu *bratie*, tot nu știu încă, dacă am să'l ceteșc *braue*, sau *brat-i-e*. Vice-versa naște altă greutate : dacă ni se dă regula de a ceti pe *t* înainte de *i* cu o vocală ca **u**, ce vom face cu cuvintele, unde în acest cas trebuie totuși să se cetească *t*? Pentru excepțiunea lor este de inventat un nou semn, altfel în loc de *grat-i-a*, *hărt-i-a*, *part-i-a*, etc. vom fi în pericol de a ceti *grata*, *hărta*, *părta*.

Curioasă este maniera de a însemna pe **u**, adoptată de alți scriitori. Ei păzesc regulă, că *t* înainte de *i* se cetește **u**, și prin urmare scriu în acest casu sonul **u** cu litera *t* fără alt semn.

Atunci însă, când *t* rămâne *t* și înainte de *i*, întrebuințează un semn; dar semnul nu'l pun la *t*, ci încarcă vocala următoare cu un circumflex. D. e. pronumele 'ii, îl scriu *ti*, dar pronumele *tine* îl scriu *tîne*.

Noi nu am putè primì în nici un mod această ortografie. Căci a întrebuința cunoscuta literă *t* fără nici un semn pentru sonul *ii* și a o însemna din contra, când are să arete propriul și vechiul seu son *t*, aceasta este o procedere, ce nu se poate califica de cât de Logică pe dos. Tot atât de pe dos ne pare cealaltă procedere, de a pune semnul nu sub *t*, ci peste litera următoare, cu totul nevinovată la greutatea ortografică. Cu aceeași consecință am trebui să scriem d. e. *aîtaî* însemnând pe *n* și *i* pentru a arătă modificarea vocalei precedente *a*, și alte asemenea curiosități. — Dar avem o altă obiecțiune în contra acelei scrieri. Semnul circumflexului nu este un semn inventat de noi, ci un semn cunoscut din vechime cu înțelesul seu propriu. Circumflexul arată de regulă contrage-

rea a doue vocale in una sau lungirea unei vocale sau baterea accentului peste o vocală lungă, etc. Când însă autorii, de care vorbim, scriu *sîne*, *tîne*, circumflexul d-lor nu însemnează nimic din toate aceste; el te invită numai să ce-tești consunele *s* și *t* cu propriile lor sunuri de *s* și *t*. Însă un semn trebuie să fie mai ăntăi de toate precis și obștește cunoscut în înțelesul seu. Prin urmare nu putem veni astăzi a abusa de circumflex într'un înțeles, care este împotriva întrebunțării sale de atâtea secole.

O altă manieră de a însemna pe *t* și *tt* este prin intercalarea lui *h*, precum s'a adoptat la *c* și la *g*. Atunci *t* înainte de *i* se scrie cu *th*, ear *t* înainte de *i* se scrie cu *t* singur. În contra acestei ortografii observăm, că *h* aplicat la *c* și *g* arată întărirea unei consune, care altfel s'ar inmuia după geniul limbei române. Cu ce drept am pute însă să întărim pe *t* înainte de *i* prin *h*, când el nici nu este în pericol de a se inmuia, fiindcă în o sumă de cuvinte românești *t* înainte de *i* rămâne tot *t*? (Pe când

c in toate cuvintele, unde s'a aflat nemijlocit inainte de *e* și *i*, s'a schimbat in *ч*).

Așa dar ne trebuie semne *statornice*, anume destinate pentru exprimarea grafică a sonurilor **ѣ**, **ѡ** și **ѣ**. Până când teoria scrierii, precum o dezvoltarăm in paginile precedente, este adeverată, până atunci toate considerările secundare, cari s'au impotrivit in contra acestei insemnări, trebuie să dispară. Noi nu zicem, că d. e. pentru totdeauna **ѡ** și **ѣ** vor trebui să fie osebite de *t* și *s*; este cu putință, este chiar probabil, că peste câteva sute de ani limba română să'și reguleze tranșiunea lui *t* in **ѡ** și a lui *s* in **ѣ** pentru toate casurile, precum și-a regulat tranșiunea lui *k* in **ч** și a lui *g* in **ѡ**; atunci semnul osebit pentru **ѡ** și **ѣ** va pute dispărè din scrierea noastră. Dar până atunci noi, cari nu suntem chieმაți a anticipa ortografia secolelor viitoare, nici a introduce ortografia secolelor trecute, ci a scrie limba română de astăzi in logica ei, noi trebuie să menținem separarea grafică a celor douè sonuri.

Discuțiunea nu mai poate dar avè loc asupra faptului însemnării lui **Ѣ**, **Ѥ** și **Ѧ**, ci numai asupra modului, cum să se însemneze.

În această privință domnește o mare confuzie la noi. Pentru a ne orienta în critica ei, trebuie să privim întrebarea în toată întinderea.

Când ne am îndrepta numai după sistemul fonetic, el ne ar răspunde îndată : pentru son nou literă nouă. Atunci consecința cea mai naturală a fonetismului este de a primi deadreptul semnele slavone **Ѣ**, **Ѥ** și **Ѧ** în alfabetul latin. Aceasta ar avè folosul de a introduce pentru acele sonuri semne cunoscute și totdeodată foarte ușoare la aplicat. Deși între noi nu a avut încă nimeni sinceritatea de a susține acest sistem pe calea publicității, știm cu toate acestea, că are partizani destul de numeroși, cari sunt plini de încredere, că astfel s'ar tăia în modul cel mai simplu nodul gordic al ortografiei române.

Dintre străini, d. Hugo Schuchardt pare a avè această opinie. Vezi articolul seu despre ortografia limbei române publicat în revista fran-

cesă *Romania* (No. 5 Ianuarie 1873) și tradus în *Columna lui Traian* din 1 Iunie 1873.

Noi suntem siliți a ne pronunța și în contra acestui fel de scriere, și îl combatem prin următoarele argumente.

Mai ăntăi credem, că latinitatea alfabetului nostru se opune la primirea unor litere de aspect așa de heterogen precum este d. e. ъ. Deși forma literelor slavone ne conduce la originea lor comună cu a celor latine (o privire în *Palæographia græca* a lui Montfaucon ne-o dovedește), totuși dezvoltarea deosebită, ce fie care alfabet o primește la deosebitele popoare, devine cu timpul așa de însemnată, în cât după trecerea mai multor secole nu se mai pot introduce litere izolate dintr'un alfabet în altul, fără a-l împestrița în modul cel mai străin.

Numai atunci am fi autorizați a alerga la asemenea împrumutări, când sistemul nostru alfabetic însuși ar fi lipsit de ori ce mijloc pentru o formare de litere nouă. Însă aceasta nu este. Alfabetul latin din contră atât la Romani, cât și la descendenții lor, la Francesi, ne a-

rată în dezvoltarea sa istorică, cum a scris literele nouă ce s'a văzut silit a le introduce. Este știut, că litera *G* nu există la Romani din început; atât *c* cât și *g* se însemnau prin *C*. Însă cam pre timpul primului resbel punic se introduce deosebirea grafică între *tenuis c*, care se însemnează prin vechiul *C*, și între *media g*, care se însemnează prin o literă nouă, formată din *C* cu ajutorul unui fel de sedilă alăturată = *G*.

De atunci literele *C* și *G* sunt primite cu această formă în alfabetul tuturor limbilor române. Când Francesii mai pe urmă au avut trebuința de a exprima în scris noua assibilare a lui *c* înaintea vocalelor *a*, *o*, *u*, au păzit aceeași metodă, ce o întrebuițaseră și Romanii, și au introdus o sedilă sub *c* în alt înțeles (*ça*, *aperçu*).

Unde dar un son nou, pentru care nu există încă literă, este format din sonuri vechi, care au literele lor, acolo în spiritul tradițiunii latine litera cea nouă trebuie să se formeze din litera vechie corespunzătoare prin o mică adăogire grafică la formă ei primitivă.

Și cu aceasta trecem totdeodată la al doilea

și cel mai important argument, care se opune în contra primirii lui **Ѡ**, **ѡ** și **Ѣ** în alfabetul românesc. Am dovedit prin cercetările de mai nainte, pe de o parte că menirea caracteristică a literelor este de a exprima ideile prin scrierea cuvintelor lor fleționare, ear pe de alta, că sunurile **Ѡ**, **ѡ** și **Ѣ** sunt mai ales importante ca derivări de flețiune din *a*, *e*, *t* și *s*. De aici rezultă *a priori*, că acea însemnare grafică a lor va fi cea mai bună, care va exprima mai lămurit dependența lor fleționară din sunurile primitive. Dacă d. e. sonul **ѡ** în pluralul *cărți* provine ca schimbare fleționară din sonul *t* în singularul *carte*, atunci litera cea mai nemerită pentru exprimarea lui grafică va fi aceea, care însemnându-i sonul deosebit îi va aminti totuși și originea primitivă (nu originea etimologică, ci originea fleționară).

Ori ce flețiune este o schimbare. Inse pentru a cunoaște o schimbare, se cer doue lucruri : 1, reprezentarea stării neschimbate; 2, reprezentarea stării schimbate.

Astfel dar scrierea sunurilor **Ѡ**, **ѡ** și **Ѣ** prin semne care să fie numai modificări ale literelor

primitive *a*, *e*, *t* și *s*, pe lângă păstrarea caracterului de latinitate în alfabet, are și meritul mult mai mare de a fi singură potrivită cu natura psihologică a semnelor. Pe cât este de unilaterală și prin urmare greșita scrierea acelor sunuri derivate fără nici un semn, fiindcă amintește numai sunul primitiv al flexiunii fără a arăta însăși modularea flexionară : pe atât este de unilaterală și greșită în înțelesul contrar scrierea lor prin semne cu totul osebite de radical, fiindcă ne înfățișează schimbarea fără amintirea stării din care a provenit.

Aici este chiar una din cauzele, pentru care alfabetele prea fonetice sunt mai puțin clare decât cele restrinse, și, d. e. scrierea noastră veche cu litere slavone, deși putea exprima aproape toate sunurile românești, eră mai mult o întunecare decât o lămurire a limbei. Ca să simțim aceasta oarecum la prima vedere, va fi de ajuns a pune alătura o scriere a flexiunii aceluiași cuvânt românesc cu litere slavone și cu litere latine, aceste însă însemnate după regula susținută mai sus.

facepe	facere
fʒkînd	făcënd
fak	fac
vedepe	vedere
vʒzînd	vězënd
vʒd	véd
kapte	carte
kʒpŭi	cărți
kʒrtiçikʒ	cărticică

Intrebare : intrucăt putem cunoaște, că literele *fac*, *făcënd* arată raporturi de dependență in timp, persoană, mod, număr a uneia și aceleiași idei? Răspuns : numai intrucăt știm, că *fac*, *făcënd* sunt forme schimbate ale aceluiași cuvânt *facere*, sau vorbind gramaticeste : numai intrucăt ne aducem aminte, că verbul in chestie este *facere* și că *fac*, *făcënd* sunt timpuri și moduri din conjugarea lui. ⁽¹⁾ Alfabetul latin.

(¹) Aici privim lucrul numai din punct de vedere al înțelegerii psihologice, ear nu al studiului filologic. După principiile acestuia participiul *făcënd*, prezentul *fac* și in genere flexiunile de conjugare, precum și casurile declinațiunii, nu se refer la infinitive sau nominative. nici la ablativ. precum se obicinesc la noi câte-va derivări din substantivele latine

insemnat după regula stabilită mai sus, ne exprimă indată strënşa legătură între persoana, timpul și modul de conjugare a acestor cuvinte, arătându-ne sonurile de flecțiune prin aceeași litere, însemnate numai cu o trăsură pentru a le ști modificările. Ear alfabetul slavon nu ne exprimă aceasta, ci ne strică toată fisionomia cuvântului, schimbându'i literele, pare c'ar fi altul la infinitiv și altul la indicativ sau la participiu. Când scriu *făcënd*, înțeleg indată

de declin. 3. Ci atât infinitivul și nominativul, cât și celelalte forme de conjugare și declinare se refer toate împreună la o rădăcină primitivă comună a cuvântului. In fiecare substantiv și in fie-care verb se află o formă radicală, care este mai vechie de cât flecțiunile lui și din care s'au format sau mai bine lângă care s'au lipit toate sonurile caracteristice de declinare și conjugare. Acea formă radicală este purtătorul comun al acestor schimbări declinative și conjugative, ea este vechia tulpină nu din care s'au ramificat, ci in care s'au altuit deosebitele crengi mai tinere.

De acest principiu *etimologic* nu este vorba in textul de mai sus și nici nu trebuie să fie la o stabilire de alfabet, precum vom arata mai pe larg la «critica etimologismului» In cazul nostru este vorba de partea cea mai importantă a alfabetului, de partea lui psihologică, adecă de tranșiunea de la semnele văzute spre înțelesul cuvântului, ori care ar fi rădăcina lui etimologică.

că am a face cu o dependență logică a ideei exprimate prin semnele *facere*, dar când scriu **Факнд**, nu înțeleg îndată că am a face cu un mod de conjugare a verbului *facepe*, fiindcă amândouă nu au mai nici o literă comună.

Aceeași întrebare pentru toate exemplele. Intrucât știm că literele *cărți* arată un plural? Numai intrucât simțim, că avem aci o declinare de substantiv, cuvântul *cărți* fiind același cuvânt care în singular se scrie *carte*. Alfabetul nostru cel nou ne o arată îndată; nu avem decât să vedem literele *cărți* pentru a înțelege, că ele sunt o declinare a substantivului *carte*. Alfabetul slavon din contră ne incurcă reminiscența.

Instructivă este o privire asupra scrierii altor limbe. Când Germanul vede : *Väter*, simte că are pluralul de la *Vater* intrucât litera *ä* prin forma ei văzută îi amintește pe *a*, din care s'a schimbat, și astfel pluralitatea se simte din literele văzute prin opozițiune cu singularul reprodus. Tipul unei mare părți a flectiunii germane (bazate pe ceea ce numesc ei «Umlaut»,

nu «Ablaut») s'ar strica, când sunetele **ä, ö, ü,** s'ar scrie prin alte semne.

Cu luare aminte se păzește acest principiu psihologic in «ortografia» conjugării și declinării franceze. **Loué, louée, loués, louées, louez** aceste cinci cuvinte au toate aproape același sunet. Inse cel d'intăi arată că **loué** este un bărbat, cel de al doilea că este o femeie, cel de al treilea că sunt mai mulți bărbați, cel de al patrulea că sunt mai multe femei, cel de al cincilea că este vorba de o acțiune cerută unei a doua persoane, etc. Să ne inchipuim acum aceste cuvinte scrise numai după sunetul lor («foneticește» curat). Pentru toate înțelesurile lor osebite, pentru această felurime de declinare, de conjugare, de gen, de numer, de mod, aș scrie numai **loué, loué, loué, loué, loué!** Ori cine simte că in această monotonie ni s'a stins lumina înțelesului. In aceste semne identice ne a ramas numai cinci cadavre, din cari a dispărut viața intelectuală.

Ce e drept, Francesii își pěstrează ortografia lor mai mult din tradițiune. Pentru cele mai

multe cazuri a fost un timp, unde ei pronunțau așa cum scriu astăzi, dar pe când pronunțarea lor de astăzi s'a tocit și a lăsat o sumă de sunuri la o parte, scrierea a rămas mai bine conservată în formele ei vechi, și astfel a devenit acum foarte nepotrivită cu vorbirea. O schimbare a ortografiei lor este neapărată, însă schimbarea nu va putea merge nici o dată până a nimici semnele flexionare. Scrierea deosebită a cuvintelor *loué, louée, loués* etc., credem că va rămâne, cum este acum, deși sunurile sunt aceleași, și cu cât Francesii în marea lor mișcare intelectuală își «corump» din zi ce zi limba, cu atât mai mult îi silește logica lucrurilor de a-și păstra ortografia neschimbată *în limitele în care este gramaticală*.

În toate aceste moduri de a scrie, în semnele noastre *ě, ă, ș, ț*, ca și în germanele *ä, ö, ü*, și în literele flexionare *ée, és, ées* la Francesi, avem importanta încercare a artei grafice de a fi *mai lămurită* decât cuvintele singuraticale ale limbei vorbite. Sunurile celor cinci cuvinte *loué, louée, loués, louées, louez*, sunt, după

cum am mai zis, aproape aceleași, dar prin scrierea lor se vede îndată deosebirea înțelesului fleționar.

Unde scrierea modernă, fără a vătăma principiul ei fundamental de a fi un organ pentru comunicarea cea mai grabnică a înțelesului prin însemnarea cea mai potrivită a cuvintelor, poate să fie în exprimarea grafică a cuvintelor singuratică mai lămurită de cât pronunțarea lor, acolo are un merit cu atât mai însemnat și își îndeplinește cu atât mai bine chemarea. Căci de la sine ea nu va putea să ajungă nici o dată la aceeași deplină potrivire între înțelegere și exprimarea ei, la care a ajuns limba, și prin urmare trebuie să caute a infățișa prin ea însăși toate auxiliarele înțelegerii acolo unde se poate, cel puțin a avea cea mai strinsă logică în literele ei fleționare. Cu aceasta va putea până la un punct oare care să compenseze marea scădere ce o are alătura cu limba vorbită, adică lipsa de gest și accent. Cât de însemnat este mai ales accentul pentru înțelegere, o știu toți cei ce s'au ocupat de această materie. Și

aici nu este vorba numai de accentul ordinar, de intonarea unei anume silabe in fie care cuvânt : pe acesta l-ar pute exprima arta grafică, și Pumnul, — fonetic consecuent precum a fost — a și intrebuintat semnul acutului pentru arătarea accentării afară de paroxitone, d. e. *se-cerîșuri*. Dar este vorba de accentul mult mai important al înțelesului, de modularea oarecum morală a vocalelor, de accentul intelectual al frazei întregi, de acea declamare naturală a cuvintelor, care este sufletul unui limbagiu și pentru care suntem așa de simțitori la auzirea unei cetiri sau a unei piese de teatru. Și aceasta nu numai in fraze întregi, ci și la cuvintele singuratice. In limba cochinchineză, ne spune misionarul Léon de Rosny, toate cuvintele sunt monosilabe și înțelesul lor se deosebește adese numai prin deosebitele accente ale pronunțării. Așa d. e. : silaba *dai* insemnează 23 de lucruri cu totul deosebite după cum se accentuează in mod deosebit, și astfel Cochinchinezii nu vorbesc nici o dată fără un fel de cântare. La aceasta adaugă Max Müller (1) : «Și noi am mai păstrat

(1) Prelecțiuni asupra științei limbii, vol. II, prelect. 1.

ceva din această însușire a limbei. Cuvântul «da» îl pronunțăm altfel, dacă arată simpla afirmare (da, așa este), altfel dacă înseamnă *poate* (da, poate să fie așa), altfel în înțeles de *firește* (da, o știu) sau în înțeles de *așa?* (da? este adevărat?) sau de *sigur* (da, așa vreau)».

Scrierea nu poate să exprime aceste accentări ale limbei, și aici se vede o dată mai mult, cât este de puțin științifică formula fonetismului : scriem cum vorbim. Pentru a compensa în alt loc adevătată incongruență între sunurile auzite și semnele văzute, scrierea a căutat cu drept cuvânt a fi cel puțin mai lămurită în exprimarea literelor fleționare.

De când cu descoperirea tipografiei, citirea a câștigat în omenire o importanță vitală pentru dezvoltarea spiritului nostru; astăzi nu mai este drept a zice, că înțelegerea cuvintelor citite trece totdeauna mai întâi prin reproducerea auzului și apoi a sensului lor : astăzi cetim atât de mult și atât de iute, încât gândirea se agită adese ori numai între literă și înțeles, și în măsură dreaptă cu intimitatea acestui raport

scade valoarea sonului brut pentru scris și crește importanța literei ca semn de tranzițiune aproape nemijlocită spre idee, și noi nu putem formulă și din acest punct de vedere opoziția încontra fonetismului mai precis de cât prin cuvintele : nu auzirea, ci înțelegerea este scopul scrierii.

În contra acestor espuneri ale noastre, d. Hugo Schuchardt, în suscitatul său articol publicat în numărul 5 al Revistei *Romania* din Ianuarie 1873, pag. 75, face următoarele observații : « On nous dit d'abord que l'écriture phonétique obscurcirait la grammaire. C'est M. Maiorescu qui, dans sa brochure *Despre scrierea limbii române* (Iassi 1866) a largement développé cette thèse. M. Maiorescu n'admet comme constitutif ni le principe phonétique, ni le principe étymologique, mais il veut que l'un et l'autre soient subordonnés au principe *intellectuel* (p. 116). Selon lui, l'écriture a pour but d'amener le plus vite possible l'intelligence de l'idée, et la reproduction exacte des sons n'y suffit pas toujours.

«L'écriture doit être encore plus claire, s'il est possible, que les sons isolés du discours: car le discours s'explique par les gestes et le ton mais l'écriture doit contenir en elle-même tous les auxiliaires de la compréhension, et par conséquent la logique la plus sévère doit régner dans la forme sous laquelle elle apparaît.» (p. 113).

Et il s'en rapporte au principe *psychologique* (p. 16) dans la déclinaison et la conjugaison françaises (p. ex. *louer, louée, loués, louées, louai*). Mais ce n'est point l'accent ni le geste qui peuvent distinguer *loués* de *loué*, et en écrivant par exemple *j'aime, tu aime, il aime, ils aime*, le français ne perdrait pas plus de clarté que l'anglais en écrivant *I love, we love, you love, they love*. Il n'y a pas de grammaire hors de la langue parlée.»

Observările D-lui Schuchardt nu ne par întemeiate.

Exemplul *j'aime, tu aime, ils aime* în paralelă cu englezescul *I love, you love, they love*, nu se potrivește. Latinul zicea *amo, amas, amant*, fără

a fi silit să adauge *ego amo, tu amas, illi amant*, fiindcă terminațiunile lui flexiōnare *o, as, ant* erau încă păstrate în vorbire și se simțeau în înțelesul lor. Francesii tocindu-le și perzându-le din vorbă, ar perde toată lămurirea conjugării, când nu le-ar înlocui prin pronumele puse înainte. Aceste țin togmai locul flexiōnii, și pe când *aime, aime, aime* ar fi o completă confusie, *j'aime, tu aime, ils aime*, este tot așa de lămurit ca *amo, amas, amant*, însă numai din cauza pronumelor.

Dar întrebarea noastră era pusă pentru ca-surile, unde numai flexiōnea fără auxiliare este chieamată a exprima numărul, casul, genul, modul. De unde să știm, dacă cuvântul : *loué*, exprimă un bărbat, sau o femeie, sau mai mulți bărbați sau mai multe femei sau un imperativ sau un infinitiv etc.? Când vorbim, deosebim aceste categorii ale înțelesului prin gest și accent. *Louez, je vous l'ordonne*—accentul scurt și oarecum brusc al vorbirii și gestul natural, care însoțește aici pronunțarea imperativului *louez*, îl deosebește în vorbire de un infinitiv cum ar fi

d. e. acesta : *louer lui paraissait impossible*; și singularul masculin în *loué, comme vous l'avez été, vous pouvez être content* se deosebește în vorbire de pluralul feminin în *louées, comme vous l'avez été, vous pouvez être contentes* numai prin accentul intelectual al frazei care după pronunțarea lui *loué* lungeste și înalță tonul pentru a arăta, că nu se sfirșește gândirea acolo, ci stă în legătură după prepoziția secundară *comme vous l'avez été* cu cuvântul final *content* sau *contentes*, și astfel prin accentuarea cuvintelor din frază se stabilesc în vorbire acordurile de gen, număr, cas, etc., acolo unde s'au tocit terminările flecționare și nu s'au înlocuit prin alte cuvinte.

Aceasta este așa de învederat, încât, fără a insista mai mult, ne putem mărgini în repetiția principiului intelectual al scrierii : scrierea, lipsită fiind de ajutorul gestului din vorbire, trebuie să arete cu atât mai lămurit formele flecționare, și de aceea se scrie când *louez* cu *ez*, când *loué* cu *é*, când *louées* cu *ées*, deși se pronunță în același fel, și de aceea este mai bine

a se scrie *carte*, *cărți* de cât cu litere slavone **карте**, **кърти**.

Așa dar la afirmarea d-lui Schuchardt *il n'y a pas de grammaire hors de la langue parlée* respondem prin contra-afirmarea mai întemeiată *la moitié de la grammaire est en dehors de la langue parlée*. Și în adevăr cum ar pute să fie altfel, când în chiar exemplul citat limba vorbită așters ori ce deosebire din cuvântul *loué* și cu toate aceste el este când infinitiv, când participiu trecut masculin, când feminin, când singular, când plural, și prin urmare întreaga lui analiză gramaticală se face în afară de exprimarea lui fonetică, prin ceea ce adăogam noi în mod intelectual [la sonurile brute ale cuvântului, așa încât propria gramatică este dans *la langue pensée* și nu dans *la langue parlée*.

Aceasta nu este vre o descoperire a noastră, ci un adevăr de mult știut între limbiști, și nu ne rămâne decât a aduce aminte d-lui Schuchardt de următoarele cuvinte a le lui Humboldt : « Relațiunile gramaticale atirună cu totul de la intenția, în care sunt stabilite. Ele nu sunt atât

alipite de cuvinte, cât sunt mai mult gândite de cel ce vorbește și aude... Cuvintele și relațiunile lor gramaticale sunt lucruri cu totul deosebite în idee... Relațiunile gramaticale se pot adăoga în gândire, fără a fi totdeauna exprimate prin vre un semn în limbă». (W. v. Humboldt, *über das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung*. Op. compl. III, 272, 277).

Să recapitulăm acum rezultatele dobândite și să facem ultimii pași spre ajungerea punctului căutat prin cercetările de față.

Sonurile limbei române, pentru care trebuie fixată o însemnare grafică deosebită pe lângă vechiele litere latine, sunt numai **ѣ**, **ш** și **щ**. Această însemnare nu se poate face prin literele sonurilor radicale, din care sunt ele derivate, fiindcă tranziția lui *a*, *e*, *s* și *t* în **ѣ**, **ш** și **щ** nu este așa de hotărâtă în limba noastră, în cât să i se poată da o simplă regulă generală; ear mai multe reguli pentru cetire sunt contrare scopului scrierii de a da cea mai grabnică

înțelegere a ideii. Pe de altă parte însemnarea acelor sunuri nu se poate face prin literele corespunzătoare lor în alfabetul slavon, fiindcă atunci am părăsi fără nici o cauză îndestulătoare tradițiunea alfabetului latin, ce l-am primit odată pentru scrierea noastră, și fiindcă am întunecă prin aceasta o parte a schimbărilor flexionare, ce de altminterlea le-ar pute arăta scrierea chiar cu mai multă lămurire decât vorbirea izolată. Astfel scrierea sunurilor **ъ**, **ш** și **щ** va trebui să arete literele primitive *a*, *e*, *s* și *t*, modificate însă prin semne statornice, care să le fixeze deosebirea de sunurile lor primitive și funcționarea lor numai pentru sunurile derivate **ъ**, **ш**, **щ**

Ultima întrebare : Cum trebuie să fie semnele adăugate pe lângă literele *a* și *e* pentru a exprima sunul **ъ** și pe lângă literele *s* și *t* pentru a exprima sunurile **ш** și **щ**?

Respunsul la această întrebare nu poate fi lăsat în voia fiecărui scriitor, pare că ar fi o simplă chestie de arbitriu individual; căci scrierea este un mijloc general de înțelegere și prin

urmare trebuie să recurgem totdeauna la principiile generale intru stabilirea ei. Aici psihologia, de a cărei sferă se ține întrebarea, ne dă următoarea știință : Ori ce semn, fie el literă, fie îndreptare de drum, fie drapel militar sau tabla unui han, trebuie să implinească două condiții esențiale : Țntăi să aibă un înțeles fix, așa încât să nu se interpreteze în două sau mai multe moduri, al doilea să fie cunoscut de toți în acest înțeles al său. Nu este iertat nici unui individ a întrebuița în asemenea materie el singur un semn a parte și a' l impune, fiindcă atunci încetează de a fi semn și devine o ficțiune neînțeleasă.

Aplicând aceasta la cercetările noastre, aflăm numai următoarele semne corespunzătoare : pentru însemnarea lui *s* ca să se cetească **ш** va servi sedila = *g*, pentru însemnarea lui *t* ca să se cetească **т** va servi asemenea sedila = *t*, iar pentru însemnarea lui *a* și *e* ca să se cetească **ъ** (respective **і**) va servi semnul scurtării = *ă*, *ê*, afară de persoana 3 sing. a perfectului conjugării I, unde **ъ** se cite prin *â*.

Argumentele se înțeleg ușor din explicarea teoretică de mai înainte. Sedila este obștește cunoscută din limba franceză; ea nu are alt înțeles decât acela al inmuierii unei consonante; ea este dejă introdusă la noi cu acest înțeles al său, mai toate cărțile și jurnalele României libere, prin urmare partea cea mai considerabilă a literaturii noastre, exprimă pe **ш** și **ц** prin **ș** și **ț**.

Ear rațiunea scrierii lui **ѣ** prin **ă**, **ě** (și într'un singur cas prin **â**) este aceasta : sonul **ѣ** al nostru se naște de regulă din **a** și **e** scurt, înțelegând scurtimea atât după tonul modern, cât și după cantitatea antică. În privința d'ântăi știm, că în cele mai multe cazuri un **a** și **e** fără ton, adecă scurt, devine **ѣ**. În privința cantității a observat Diez (1), că mai ales din **a** și **e** scurt s'a format **ѣ**, pe când **a** și **e** lung s'a păstrat curat (cu excepția cătorva cuvinte d. e. cărnuri [din *cāro*, *carnis*] și aceasta numai la plural, sub influința lui **i**). Prin urmare semnul cu-

(1) Rom. Gram. I, pag. 134, 136, 138, 139, 140, 336 (ediția 2, 1856).

noscut al scurtării pus deasupra lui *a* și *e* va putea exprima pe **ă**. Această scriere este deja introdusă în cele mai multe cărți și jurnale ale României libere.

O excepțiune importantă, provenită nu din eufonie, ci din cauză gramaticală, trebuie însemnată deosebit. Verbii de conjugarea I au în pers. 3. sing. a perfectului simplu un **ă** accentuat, prin urmare lung din accent, și totodată contras din vechiul *avit* sau din o formă analogă a lui în dialectul vulgar, prin urmare lung din contragere, și în fine născut din *a* al primei conjugări latine, prin urmare lung și din cantitatea antică. Importanța acestui **ă** lung și accentuat constă în deosebirea ce o arată între present, imperfect și perfect pers. 3, sing., d. e. *află*, *află*, *află*. Aici accentul este neapărat trebuincios; a-l pune peste semnul scurtării, ar grămădi semnele în contra obiceiului și al grăbnicei înțelegeri; pe de altă parte nu este cu putință a marca pe **ă** al perfectului cu semnul scurtării, când tocmai el este din toate puncturile de vedere cea mai lungă vocală a flexiunii române.

De aceea pentru acest singur cas introducem circumflexul peste $a = \hat{a}$, fiindcă circumflexul este aici accentul specific indicat, însemnând din vechime atât tonul cât și lungimea cât și contragerea.

Așa dar sonul $\mathfrak{z}$, unde este o modificare flecționară, se scrie de regulă cu $\hat{a}$ sau $\acute{e}$, după cum sonul primitiv al flecțiunii românești este a sau e (fără nici o privire la originea etimologică); ear acolo unde nu este modificare flecționară, ci un simplu semn fonetic sau o împrumutare exclusiv lexicală din limbi străine, se scrie totdeauna $\hat{a}$. Scriem dar : *lăudat*, *lăudându* de la laudă, laudare; *văzut*, *văzënd* de la vedere; însă scriem *măgură*, *până*, *după*, *cărd*, etc., neaflând în formele românești de flecțiune a acestor cuvinte sonul primitiv de a sau e .

În contra sedilei și a semnului scurtării, pe lângă obiecțiunile de princip, pe care le-am combătut în paginile precedente, se mai aduc câteva întimpinări de a doua mână, pe care le relevăm numai în treacăt, și se încearcă a se

introduce alte moduri de însemnare, ce le vom trece într'o scurtă revistă pentru a le vedè contrare teoriei semnelor.

Se zice ăntăi că sedilele sunt urite. Inse chie-marea literei nu este de a fi frumoasă sau urită, și nu se poate *intru nimic* judeca din acest punct de vedere exterior. Litera trebuie să fie pe cât se poate mai *indiferentă ca semn văzut*, pentru a servi de cea mai repede tranzițiune spre gândire. Numai călugării veacului de mijloc se îngrijau de frumusețea literelor și și puneau răbdarea a le ilustra cu desemnuri și colori. Pe atunci trăiau semnele și mureau ideile.

Se zice apoi, că sedila și semnul scurtării îngreuiază scrisul, cerënd prea mult timp. La aceasta respundem, că cel d'ăntăi scop al scrierii este cetirea; unul scrie, o mie cetesc; scrierea grabnică este o întrebare stenografică, dar nu ortografică, și de când cu descoperirea tiparului nu mai are nici o însemnătate.

Se zice în fine, că prin scrierea lui *z* când cu *a* când cu *e* se îngreuiază ortografia limbii române. Nici această întimpinare nu ne pare

fundată. Regula ortografică stabilită mai sus este cea mai simplă. Noi nu zicem, că scrierea lui *ă* sau a lui *ě* să se facă după originea etimologică a cuvintelor urmărită până în limba latină sau în limbile străine, din care provin : aceasta ar îngreuiă în adevăr scrierea și (argument hotărîtor) ar introduce în ea un element străin scopului ei, care scop țintește numai la cea mai grabnică și lămurită însemnare a ideilor prin cuvinte. Noi cerem scrierea când cu *ă* când cu *ě*, după cum *ѣ* este o modificare flecționară din *a* sau *e* în același cuvânt românesc (*ved*, *vedere*), și prin aceasta fiecare scriitor are un mijloc simplu și sigur de a ști totdeauna ortografia lui *ѣ*, ear mica gândire, ce i se reclamă, pentru a'și aduce aminte de originea flecționară a cuvântului ce 'l scrie, este folositoare și stă în legătură cu parte din ideile ce vrea să le împărtășască cetitorului și care sunt totmai exprimate prin flecțiune (sonul *ѣ* din *lăudă*, arată totmai perfectul, ce vrea să 'l arate scriitorul în verbul lăudare). Și apoi repețim : unul scrie, o mie cetesc ; prin urmare o

ortografie, care îngreuiază (în gradul cel mai mic) scrierea, dar înlesnește cetirea prin o grabnică tranziție spre gândirea comunicată, este fără îndoială de preferit unei ortografii, care înlesnește scrierea, dar îngreuiază cetirea.

Dintre celelalte moduri de a scrie sunurile **ɓ**, **ɓ** și **ɓ** însemnăm mai întâi pe acela al lui Pumnul. A. Pumnul scrie așa :

Însemnările biografice despre unii scriitori se află puse mai pre larg, de spre alții mai pre scurt, ear' despre alții neci decum. Asta vine de acolo, că nu s'a putut afla despre viața tuturor cu deamărunta, și de aceea s'a pus despre fiecare câte ceva, cât s'a putut afla. Scăderile cred că se vor putea suplini cu timpul mai târziu.

Argumentele în contra acestei scrieri sunt vederate. Mai întâi pauza pusă deasupra lui **s** și **t** pentru a le face **ɓ** și **ɓ** este în contra teoriei semnelor. Înțelesul obișnuit cunoscut al pauzei este sau duplicarea consonantei sau lungirea vocalei sau intreruperea gândirii; dar

nici o dată pausa nu poate fi întrebuințată pentru inmuierea lui *s* și *t*. Apoi scrierea lui *τ* în toate cazurile prin *œ* este tot așa de puțin rațională, atâtă fiindcă smintește exprimarea lămurită a flexiunii, al doilea, fiindcă *œ* este un semn luat din alfabetul latin într'un înțeles contrariu celui ce l'avea la Romani. De aci vine impresia barocă ce ne o face ortografia lui *Pum-*nul și care este așa de motivată, încât ajunge pentru a condamna scrierea lui *œ* pentru *τ*. Și aci nu se poate objecta, că litera *œ* ne pare barocă numai fiindcă nu suntem obicinuiți la ea, sau cel puțin obiecțiunea nu ar fi demnă de bărbați de știință. Căci omul se poate obicinui la multe lucruri, și la cea mai mare absurditate, și cine în întrebări de știință apelează numai la obicei, apelează la partea cea mai puțin rațională a vieții omenești. Până când se va învăța în scoalele române limba latină, până atunci experimentul de a scrie pe *τ* cu *œ* va rămâne mai mult o curiositate literară, de cât o scriere serioasă.

Alți autori scriu iarăși în alt mod. Unii pun

in toate casurile circumflexul $\hat{\ }^$ in locul sem-
nului scurtării. Aceasta este in contra naturei
circumflexului. Din minutul in care s'a consta-
tat, că sonul fleționar τ vine de regulă din a
și e scurt, circumflexul, care este semnul lun-
gimei in toate privirile, nu'i mai este aplicabil,
afară de casul citat.

De aci in colo vedem alte ficțiuni individua-
le. Lexiconul de la Buda insemnează pe τ cu a' ,
 e' etc. Ce să fie semnul deasupra acestor vo-
cale? Virgula? *Spiritus lenis*? — *Diez* propu-
nea in edițiunea d'intăi a gramaticii limbelor
romane e cu doue puncte = $\ddot{e}$; in edițiunea
a doua a părăsit această ortografie și scrie e .
F. W. Eichhoff (1) recomănda aceleași doue puncte
pentru or ce modificare adusă vocalei primitive,
v. Hahn (2) pare a avè in vedere același son,
când propune pe e cu o paușă dedesupt = e .
Lepsius (3) scrie e cu un cerc e .

(1) In apendicele la *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*.

(2) *Albanesische Studien*, Heft. II, pag. 3.

(3) *Das allgem. linguistische Alphabet*; 1855, pag. 24.

Toate aceste pot fi bune și frumoase, dar sunt și rămân ficțiuni individuale în comparare cu argumentul adus în favoarea semnului scurtării și a sedilei.

Tărēmul semnelor este tărēmul cel mai alunecos în scriere. Îndată ce părăsim înțelegerea lor cunoscută din vechime, introducem o confuzie, de a cărei responsabilitate ar trebui să se ferească ori ce autor conștientios. Aci este câmpul cel mai nepotrivit pentru descoperiri noue. Astăzi își însemnează Pumnul pe *t* cu o pauză, mâine va zice unul, că pauza este urită și va pune un punct sub *t*, poimăine va veni altul și va pune un cerc, altul va pune un unghiu slavonescu, și așa fără margini se va înmulți confuzia deja mare a scrierii române prin ficțiuni care de care mai individuale.

Terminăm această revistă critică asupra felurilor moduri de a exprima sunurile **ѣ**, **и** și **и**, persistând din toate puncturile de vedere în scrierea lor cunoscută cu *ă*, *ě*, *ș* și *ț*; ear cât pentru celelalte scrieri, să ne fie iertat a face o observare finală, pe care suntem siguri că ne o

vor primi toți cei ce s'au ocupat cu serioșitate științifică de această materie : originalitatea este o însușire eminentă , când e vorba de idei , dar când e vorba de ortografie , nu 'și are locul.

Acum , după ce am terminat studiul asupra fiecărui son al limbei române față cu litera latină prin care trebuie să fie exprimat , suntem în drept a alcătui următoarea tablă alfabetică începută și continuată în parte la pagina 81 și 115 ale cărții de față.

Pentru sonul român a se scrie litera a

»	»	»	e	»	»	e
»	»	»	i	»	»	i
»	»	»	o	»	»	o
»	»	»	ɤ	»	»	u
»	»	»	ɤ și i	»	»	ă , ɛ , i .
»	»	»	б	»	»	b
»	»	»	ч	»	»	c
»	»	»	d	»	»	d
»	»	»	f	»	»	f
»	»	»	г	»	»	g
»	»	»	x	»	»	h , ch

Pentru sonul român ж se scrie litera j

»	»	»	k	»	»	c
»	»	»	л	»	»	l
»	»	»	m	»	»	m
»	»	»	n	»	»	n
»	»	»	п	»	»	p
»	»	»	p	»	»	r
»	»	»	c	»	»	s
»	»	»	t	»	»	t
»	»	»	в	»	»	v
»	»	»	ц	»	»	g
»	»	»	ш	»	»	ș
»	»	»	ц	»	»	ț
»	»	»	z	»	»	z

PARTEA A PATRA

CERCETĂRI LIMBISTICE ȘI CRITICA SISTEMULUI ETIMOLOGIC.

Punctul nostru de plecare în stabilirea alfabetului român, precum am încercat-o în cele trei părți precedente, a fost regula de a scrie sunurile române cu litera latină corespunzătoare, fără considerări etimologice; iar la sunurile nou de flecțiune, pentru cari nu ne au ajuns literele latine, am aplicat litera radicală însemnată cu semnul sedilei sau a scurtării pentru a marca modificarea flecționară. Resultatul acestor cercetări a fost tabela alfabetică, cuprinsă în pag. 221 și 222 și regula ortografică : fie-care din cele 26 (cu î 27) sunuri gramaticale ale limbei române

se scrie numai cu litera însemnată în tabelă la rëndul seu.

Opus acestei ortografii este în principiu și în practică sistemul etimologic. Tema noastră este acum de a cerceta rațiunile acestui sistem și, dacă n'ul vom primi, precum nu l-am primit, de a demonstra cauza respingerii.

O explicație prealabilă este necesară în confuzia de astăzi a scrierii române. Mulți din compatrioții noștri sunt de opinie, că deosebirea între sistemul fonetic și cel etimologic pentru ortografia română consistă în aceea, că fonetiștii primesc semnele de sedilă sau de scurtare sau de pauză etc. pentru *ṭ*, *ș*, *ă*, *ě*, etc., pe când etimologiștii scriu aceste sunuri derivate fără nici un semn, dând numai o regulă pentru cetirea lor.

Această opinie este greșită.

Nota caracteristică a sistemului etimologic nu este lepădarea semnelor; din contră D. Cipariu și școala lui ar pute foarte bine să primească astăzi semnele noastre, și cu toate aceste să

urmeze calea etimologică ce au croit-o. Dovadă
Lexiconul de la Buda.

Esința etimologismului in ortografie este alta.
El cere, ca, după ce litarele alfabetului s'au
stabilit, fie cu semne fie fără semne, scrierea
ortografică insași să nu se indrepteze după vor-
birea actuală, foarte influențată prin legi eufo-
nice, ci după legile derivaționii cuvintelor de la
originea lor, întrucât aceasta se poate urmări
in întreaga tradițiune a limbei. De aceea D. Ci-
pariu scrie cuvântul *bine* nu cu *i* cum il pro-
nunțăm noi, ci cu *e*, adecă *bene*, *e*, fiind vocala
originarie.

După cum se vede, etimologismul nu este o
intrebare alfabetică, ci ortografică și limbistică,
și de aceea am trebuit să'i rezervăm un capitol
aparte in disertațiunea noastră. Prima datorie
ce avem acum, este de a expune cu lămurire
fundamentul etimologismului, și aceasta o facem
prin propriile cuvinte ale eminentului seu re-
presentant și cu propria sa ortografie :

«Legile gramatecei si ale etimologiei de multe

«ori infrangunduse in pronunciare pre in legile
 «eufoniei limbei, urmeza că in scriere au se se
 «oserbeze legile gramatecei si etimologiei fora
 «atentiune la legile eufoniei.

«Tote sunetele derivate strinsu luandu se
 «potu infacisiã de *spurie* și coruptiuni in catu
 «se abatu de la cele primitive, de si de in par-
 «tea eufoniei, care se nevoliesce a aduce mai
 «multa armonie in cuventare, se paru a fi pre-
 «fectiuni.

«Sunetele derivate, in catu au litera respun-
 «diatoria in alfabetu, au dar a se reduce la su-
 «netul primitivu si a se scrie cu literele res-
 «pundietorie acestor'a.

«Spurie si de lapedatu in ortografia sunt :
 «*a* in locu de *ea*, d. e. in *masă, vară, fată*, etc.
 «*e* in locu de *ѣ*, d. e. in *fie, chiemu, inghietatu*.
 «*i* in locu de *î* și *e*, d. e. in *inimă, cuvinte, bine.*» (1)

Etc. et c.

(1) Cipariu, Elemente de limba romana dupa dialecte si mo-
 numente vechi. Blasiu, 1854, pa g. 83, 85, 86 și 87.

Și astfel D. Cipariu scrie :

<i>mesa</i>	in loc de	<i>masă</i> ,
<i>vera</i>	» » »	<i>vară</i> ,
<i>feta</i>	» » »	<i>fata</i> ,
<i>fia</i>	» » »	<i>fie</i> ,
<i>chiamu</i>	» » »	<i>chem</i> ,
<i>scaimbu</i>	» » »	<i>schimb</i> ,
<i>bene</i>	» » »	<i>bine</i> ,
<i>volia</i>	» » »	<i>voie</i> , etc.

Multe au observat fonetistii in contra acestei ortografii : că este prea grea și chiar imposibilă, presupuind la toți cunoștința limbei latine; că nu este științifică, nelimitând până unde să se urmărească rădăcina etimologică, etc. (1) Mărturisim, că observările fonetistilor, pe cât le cunoaștem noi, nu ne par nici indestulătoare nici drepte. Căci nu este drept a critica un principiu din starea încă imperfectă a realizării lui de astăzi. O teorie este numai atunci invinsă, când i se îngăduie realizarea cea mai perfectă și totuși i se arată totmai atunci viciul in inși

(1) Vezi artic. D-1 i Sbiera in No. 7 și 8 din Foaea Societăței Bucovinene e 1865.

concepțiunea ei. Și din acest punct de vedere hotărîtor trebuie să ne încercăm a analiza sistemul etimologic.

Admitem dar, că etimologismul scrierii române s'a determinat cu toată precisiunea științifică, că a constatat fazele istorice ale limbii, că ne poate spune, până unde să mergem cu derivațiunea etimologică și care sunt formele originare ale cuvintelor române din însăși limba veche română. Și după această concesiune, punem întrebarea : *Este rațional și este cu putință a introduce în scrierea și vorbirea limbii de astăzi formele mai primitive și mai curat etimologice ce le am aflat în secolii trecuți sau ce le aflăm în vre o provincie incultă de astăzi?*

Dacă este rațional și este cu putință, atunci, fie opera grea, fie ușoară, toate silințele noastre trebuiesc concentrate spre susținerea principiului etimologic. Ear dacă nu este rațional și cu putință, atunci toate discuțiile de a lăturea sunt de prisos, principiul etimologic al scrierii cade de la sine.

Eacă importanța întrebării, a cărei rezolvire

o încercăm în paginile următoare atât pe calea istorică cât și pe cea teoretică.

Cercetând istoria limbelor mai multor popoare, ne surprinde un fapt constant în toate : metamorfosa neaparată ce o sufăr cu propășirea timpului. Nici un popor nu mai vorbește peste un timp oare care cum a vorbit la o epocă dată, și noi astăzi nu am mai înțelege fără studiu special limba noastră de acum o mie de ani, chiar dacă ne ar fi rămas vre o tradițiune literară din acest timp. Tot așa constată poetul Roman Horație, că el nu mai înțelegea vechiele poeme Saliarice (1), și Polibie ne spune (2), că deosebirea limbei vechi latine de ceea ce se vorbea pe timpul seu, era așa de mare, încât Romanii cei mai culti înțelegeau cu greu vechiele tractate cu Cartaginenii. Câteva forme caracteristice și fundamentale, oare cum o canavă pentru țesătura viitoare, rămân neatinse în vicisitudinea timpurilor și formează unitatea unei limbi

(1) Horatius, *Epist.* II, 1, 85, 86.

(2) Polybius, *Hist.* III, 22.

in varietățile ei istorice : însă acele forme sunt puțin numeroase, sunt numai o parte a scheletului sintactic și fleționar, pe când toate celelalte forme, terminările, cuvintele isolate și pronunțarea lor, se află într'o perpetuă mișcare.

Nu este mult timp de când această metamorfosă a atras atenția filologilor, și studiul istoric al limbei se poate numi știința modernă *ka' exochen*. Însă astăzi este un principiu al limbisticii, de a urmări d. e. fiecare cuvânt francez prin toate schimbările lui până la forma primitivă, de a-i căuta apoi ascendenții in limba latină și collateralii in limbele romane, de a trece pe urmă de la cuvântul latin la cuvântul corespunzător grecesc, de a cauta in fine, dacă nu isvorul, cel puțin paralela amadora in limba sanscrită până la rădăcina cea mai primitivă, care arată in dăratul ei la o limbă și mai vechie decât sanscrita. Este observarea cea mai interesantă de a vedè până la ce grad de siguranță au ajuns astăzi aceste investigațiuni com-

parative (1) și cum din o sigură silabă, din un singur son se poate deduce un șir întreg de conclusiuni solide asupra timpului, locului, alianței etnografice a limbei de care se ține. «Despre Nabuchodonosor se știe, că avea obiceiul de ași tipări numele în fiecare din cărămidele întrebuințate la clădirea palaturilor colosale din timpul imperiului său. Acele palaturi au căzut în ruine, însă din ruinele lor s'a luat vechiul material și s'a destinat la clădirea orașelor mai noue. Astfel Rawlinson, cercetând pietrele zidurilor noului Bagdad pe malurile Tigrului, descoperi în ele urmele conservate ale aceluia timbru împărătesc». Tot așa se conservă marca antică în edificiul limbilor moderne; și *ele* sunt clădite cu materialul luat din ruinele colosale ale limbilor vechi, și fiecare cuvânt al lor, bine studiat, desvălește

(1) Pentru a avea o idee lămurită despre starea actuală a limbisticii, ne am folosit în cercetările istorice următoare de eminentele prelecțiuni asupra științei limbei, ținute de Max Müller în institutul Britanic la 1861 și la 1863, complectându-le cu cercetările lui W. de Humboldt și lui A. Schleicher (*die deutsche Sprache*, ed. II, 1869, introducere, și *die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*, 1863.

timbrul nemuritor ce i l-au intipărit părinții familiilor arice și semitice într'un timp, din care a dispărut or ce altă tradițiune omenească.

Atrași de miraculoasa lege conservativă, ce domnește in limba omenească prin toate transformările ei, filologii europeni de când cu introducerea studiilor sanscrité cercetară cu predilecțiune proprietățile comune între deosebitele limbi și din aceste cercetări rezultă faptul, că liniile istorice ale limbelor moderne sunt convergente, tinzând toate spre câteva origini comune. Astfel s'au stabilit trei mari familii limbistice, familia indogermană, cea semitică și cea turanică, și pentru fiecare din ele s'au alcătuit acei arbori genealogici de descendențe etnografice, cari sunt cu drept cuvânt gloria seculului nostru.

Odată intrată in direcția comparativă, știința limbei a început a desface toate cuvintele compuse in elementele lor simple și între aceste s'au ivit apoi rădăcinele comune tuturor limbelor de aceeași familie.

Elementele cele mai simple s'au dovedit a fi *rădăcini predicative sau demonstrative* și anume

toate monosilabe. Gramatiștii limbei sanscrite au redus intregul tesaur de vocabule sanscrite la 1706 rădăcini, adecă au admis atâtea cuvinte (silabe) radicale, câte le au trebuit după sistemul lor pentru a deriva din ele toate numele, adiectivele, pronumele, verbiile, adverbiile, prepozițiunile și conjucțiunile ce se află in limba sanscrită. Inse o luare aminte mai minuțioasă, mergend mai departe decăt derivarea lexicografică, descopere și in aceste 1706 cuvinte compuneri din elemente și mai primitive, și astfel acest numer se va reduce la mai puțin de a treia parte a lui. Cam de 500 este dar numărul total al radicalelor, din cari s'a format intre altele cea mai mare parte a limbelor Europene : română, francesă, spaniolă, italiană, portugesă, germană, engleză, greacă, slavonă, cu toată prodigioasa cătățime a cuvintelor lor.

Limba evreă asemenea s'a redus la vr'o 500 de rădăcini, și limba chineză, de și nu formează derivări, se mulțumește cu 450 de radicale.

Astfel se constată, că de când există limba in genul omenesc și de când se tot schimbă deo-

sebitele ei expresii, nu s'a adaos nimic la substanța primitivă a limbei, nu s'a mai descoperit nici o rădăcină de cuvânt prin generațiunile mai noue, așa încât noi astăzi manipulăm cu același material limbistic, cu care a vorbit și inchipuitul Adam, schimbând numai partea formală a cuvintelor.

Cu cât insă este mai statornic acest tesaur antediluvian al limbelor omenesti, cu atât este mai nemărginită felurimea modulărilor formale introduse in acele sute de rădăcini primitive. Explicarea acesui punct ne va raspunde totdeodată la intrebarea : cum din 500 de radicale s'au format sutele de mii de cuvinte, ce le vorbesc popoarele indo-europene?

Dacă studiăm astăzi o limbă modernă in scop de a'i înțelege compunerea ei, deosebim mai întâi intre suma de cuvinte, ce conține, cuvinte compuse și cuvinte simple; și prin aceasta vedem primul mijloc ce'l intrebuintează limba pentru a se inavuți : ea alătorează un cuvânt radical lângă altul și formează astfel incorporarea unei noue idei.

Un alt izvor mai bogat de înmulțire a cuvintelor sunt flexiunile lor gramaticale, adică terminările casurilor: numerilor, timpurilor, persoanelor, modurilor, etc., cari fac de un singur cuvânt, intrat odată în formalismul gramatical, produce sute de forme noue și sute de relațiuni deosebite ale aceleiași idei. Când zic cânta-**m**, acest *m* arată, că nu mai cânt acum, ci că acțiunea se înțelege într'un timp trecut; când zic cânta-**i**, se înțelege aceeași acțiune în același timp, decât acum se referă la o altă persoană. Ce forță magică are litera *m*, încât dintr'o acțiune prezentă face o acțiune trecută, și de unde vocala *i* schimbă persoana întâi în persoana a doua? Și aceeași întrebare pentru toate terminările declinative, conjugative, derivative etc. a le limbilor moderne. Pentru ce silaba *rai* adăugată rădăcinii verbului *aime* = *aime-rai*, arată timpul futur? Pentru ce silaba *ment*, care izolată este fără înțeles, exprimă, fiind adăugată la finele unui cuvânt calitativ, modul cum se manifestează o acțiune, d. e. *grand*, *grandement*?

Cu cât urmărim asemenea terminări ale lim-

belor moderne in timpuri treptat mai vechi, cu atât le vedem câștigând din ce in ce o formă mai intinsă, până când la fine toate se arată a fi fost odată cuvinte independente cu usul și înțelesul lor propriu, așa încât toate sonurile terminative, cari astăzi nu mai au valoare proprie de cuvinte, sunt corupțiuni fonetice din expresii primitive neaternătoare. Litera neînțeleasă *m* din imperfectul nostru cântam ne conduce in timpuri mai vechi la forma *am*=cântam, apoi in limba latină, de unde a venit, la forma *bam*=canta-bam. Acest *bam*, prefăcut in spaniolește in *ba*, in italienește in *va*, se demonstrează a fi un verb auxiliar independent, același verb care se păstrează in sanscritul *bhāvāmi*, in anglosaxonul *beom*=eu sunt.

Urmărind in acest mod toate flexiunile tuturor limbilor, și mai ales a limbilor din familia turanică, constatăm legea generală: că orice literă de terminațiune este remășița unui cuvânt întreg primitiv alipit lângă o rădăcină mai puternică. Acest adevăr se poate demonstra cu atât mai ușor, cu cât sunt astăzi încă limbi,

in cari ceea ce a devenit la noi simplă terminațiune, este încă cuvânt propriu, dar arătând totuși legatură cu o altă rădăcină, oare cum linia de inchiegare terminațională. De la aflarea acestei legi, limbele existente se impart in trei clase deosebite.

Clasa ăntăi (limbe izolătoare) este aceea, in care toate cuvintele sunt radicale neschimbate și de regulă monosilabe. Pe această treaptă se află limba chineză vechie și cea egipteană. Flecțiunea este aci necunoscută. Raporturile ce le exprimă flexiunile și terminările noastre, se arată in ea prin cuvinte întregi radicale puse lângă olaltă. D. e. *ġin* însemnează chinezeste om, *kiai* mulțime; plurarul nostru oameni se exprimă prin *ġin kiai*, unde *kiai* nu este terminațiune, ci un cuvânt a parte cu propriul seu înțeles. *ŷ* este chinezeste un cuvânt radical și însemnează întrebuintare, *c'áng* însemnează băț, espresiunea noastră *cu unu bățu*, lat. *laculo* (unde *cu* este o simplă prepozițiune și o o simplă terminare fără înțeles radical și fără us propriu) se traduce chinezeste : *ŷ c'áng*, unde

fie-care din cuvinte are sensul seu radical, cum am zice : întrebuințare baston.

A doua clasă (limbe aglutinante) este aceea, unde din doue cuvinte radicale puse astfel lângă o laltă, unul își perde înțelesul propriu, și devine terminațiune, ear celălalt își păstrează însemnarea sa și rămâne în toate formele un radical ca la început. De această clasă se țin limbele din familia Turanică, și între ele în specie limba turcească și cea ungurească. Aceste sunt limbe etimologice în sensul cel mai riguros. Ele păstrează rădăcina cuvântului fără corupțiune fonetică și *cu simțire perpetuă a înțelesului primitiv*, pe când terminațiunea cuvântului, deși și ea este un cuvânt, nu mai produce simțirea înțelesului propriu și togmai astfel devine terminațiune. Forma participială *sever* însemnează turcește iubire; conjugarea prezentului iubesc, iubești, iubiți se face astfel : *severim, sever-sen, sever-siz*. Finalele prezentului *im sen, siz* nu sunt finale corupte ca ale noastre, *esc, ești, îți, ci* sunt cuvinte, și anume pronumele : *cu, tu, voi*, (așa încât traducerea literală,

ar fi : iubind-eu, iubind-tu, iubind-voi), însă fiind că în această compunere nu se mai simte înțelesul lor propriu, din care cauză se și schimbă în imperfect, de aceea au decăzut în simple terminațiuni. Ungurește : *ir-at-ok* = a serie las eu. Mai lămurit va fi un exemplu dintr'o limbă mai cunoscută, pe care o putem controla cu simțirea noastră. Futurul conjugării franceze se formează prin finala *ai* pusă lângă în finitiv : *aimer, j'aimer-ai, tu aimer-as, il aimer-a, nous aimer-ons, vous aimer-ez, ils aimer-ont*. Aceste finale : *ai, as, a, etc.*, nu sunt alta decât prezentul verbului *avoir*, și prin urmare *j'aimer-ai* va se zice *j'ai à aimer, tu aimer-as* = *tu as à aimer, etc.*, literal tradus : am să iubesc, ai să iubești, sau , voi iubi, vei iubi. (În mod analog se explică forma latină : *ama-bo*.) Probă convingătoare pentru justetea acestei explicări este vechiul dialect provençal, unde formele se află decompuse : în loc de (*je*) *vous dirai* se zice forma mai primitivă *dir vos ai* (am a vă zice). În spaniolește asemenea în loc de *lo har-e*, voi zice aceasta, se zice *hacer* (scurtat : *har*) *lo-he*, a face aceasta

am=*facere id habeo*. Așa dar finalele futurul frances *aimerai, aimeras, aimera* etc. sunt prezentul verbului *avoir* lipit lângă verbul *aimer*; însă fiindcă nu li se mai simte înțelesul lor propriu de *avoir*, rămăind ele numai o însemnare a ideii futurului, nu mai pot fi cuvinte, ci sunt simple terminațiuni.

Să dăm și un exemplu din limba română. In conjugarea interogativă : fi-voi, fi-vei, fi-va, înțelesul propriu al cuventului voi s'a perdut; el nu mai însemnează a *voilà=vouloir*, ci are numai funcțiunea de a însemnă futurul și este dar pe calea de a deveni o simplă terminațiune. Tot așa când zic *voi fi*, *voi* de la început nu mai are alt înțeles de cât a arătă futurul lui *fi*, și de aceea Românul, pentru a dă lui «*voi*» sensul seu propriu, nu mai poate întrebuița infinitival curat in verbul următor, ci trebuie să introducă subiectivul cu «*să*», nu mai zice : *voi merge* (= *je veux aller*), precum zice d. e. pot merge, ci trebuie să zică spre deosebire : *voi să merg*, (= *je veux que j'aille*).

In a treia clasă a limbelor (limbele flectio-

nare) se află limbele arice, prin urmare cea latină și a noastră. Ele nu mai respectează nici forma nici înțelesul primitiv al elementului radical și cu atât mai puțin al cuvântului terminațional. Deabia filologul este în stare a le da de urmă.

Să luăm de exemplu exprimarea numărului 20 în franceză. Numărul 20 este un compozit și arată două zecimi. Limba chineză l-ar exprima dar, punând amândouă elementele de compoziție neschimbate lângă o laltă. Zece se cheamă chinezeste *șî*, două *eúl*, două-zeci = *eúl-șî*. În limba tibetană *cîu* însemnează zece, *nyi* doi, *nyi-cîu* două-zeci; în limba burmesă *șî* zece *nhi* doi, *nhit-șî* două-zeci. Cu totul altfel limba franceză, italiană, engleză, etc. Francesii zic *vingt*. Ce este *vingt*? Nimeni din popor nu are conștiință despre cuprinsul lui; Francesii îl învață pe din afară din tată în fiu. Dacă analizăm însă și urmărim acest cuvânt, dăm mai întâi de forma lui mai veche latină *viginti*. *Viginti* corespunde sanscritului *visanti*. Amândouă se compun din două cuvinte : din *vi* și *santi* sau

ginti. Acest *vi* este o corupțiune din *dvis* = doi, precum latinul *bis* este o corupțiune din *dvis*, engl. *twice*, grec. *δις*, care *dis* apare earăși in latinește in sensul de impartire in doue, d. e. *discussio* etc. Ear *santi* sau *ginti* sunt abreviaturi din sanscr. *dasati*, care insemuează o decadă, de la *dasan* = zece. *Vingt* spune dar pentru cine știe să'l asculte, o istorie intreagă și arată prin multe vicistitudini ințelesul impreunat de doue și de zece; dar pentru poporul modern limba lui este mută. Sonul și sensul s'a corupt.

Ca toate limbele moderne, a supt astfel și limba română mēduva ințelesului primitiv din trunchiurile celor mai multe cuvinte ale sale, și aceste stau astăzi fără legătură sensuală cu pământul din care provin, numai ca niște forme indiferente, ca niște scheme ale inteligenței, și togmai de aceea ca niște instrumente apte de a primi sfera și cuprinsul, prin care le va defini subiectul gânditor.

Limbele de clasa a treia ne dovedesc dar, că așa numita corupțiune fonetică este un isvor nou de inmulțire a limbei prin flecțiuni de cuvinte, cari

toate reproduc raporturile subiective între idei. Prin urmare ceea ce numim noi Logica, adică întreaga gramatică a limbii române și a celorlalte limbi indoeuropene, și prin aceasta marca lor etnografică-națională, provine din modulările fonetice, și aci vedem cauza adevărat limbistică, pentru care atât limba cât și scrierea trebuie să arete cu cea mai mare lumină toate literele fleționare.

Ce voește acum etimologismul în ortografia română? Și cu aceasta ne întoarcem din câmpul interesant al filologiei la obiectul disertațiunii noastre. Etimologismul voește a declara de spurie și de falsă metamorfosa fonetică de sute de ani, prin care a trecut limba română; voește a ne aduce gramatica în forma cea mai etimologic pură, a ne arunca limba cu secole înapoi, încercându-se a stavili fluctuațiunea miilor de ani, prin care a fost împinsă limba română spre desbinarea fonetică de cea latină, limba latină spre desbinare de cea sanscrită, cea sanscrită spre desbinare de o limbă mai veche, despre care nu mai avem tradițiune contemporană.

Or care ar fi opinia ce o avem despre așa numita corupțiune fonetică, atât rămâne constat, că această «corupțiune» este marca distinctivă a limbelor indoeuropene și în specie a limbii române și totdeodată legea fatală, după care se metamorfozează limbile noastre până unde le putem urmări în istoria omenirii. Aci un individ, cu schematisme sale gramaticale, nu poate să folosească și nu poate să strice nimic. Desvoltarea limbii și anume și corupțiunea fonetică este un product instinctiv al naturii omenești, un fapt de istorie naturală, și nici o dată nu se va plecă după rațiunea calculătoare a individului. Incercările gramatistilor și a puristilor de a frânge geniul ascuns al limbii unui popor prin micile lor paradigme și teorii au ramas totdeauna și cu drept cuvânt fantasmagorii impotente. Din viața Imperatorului Tiberius ni se referă, că o dată comițând o eroare în contra limbii, Marcellus i-a relevat-o și i-a îndreptat-o; dar Capito, un alt gramatist ce era de întemplantare din față, observă, că limba imperatorului este limbă bună sau cel

puțin, dacă nu este îndată, va deveni peste curând. La aceasta însă Marcellus răspunde : «*Capito este un mincinos, Cesare : tu poți acorda împămentenirea cea mare unui om, dar nici odata unui cuvânt*».

Scoala etimologică este dar ceva străin și ne-natural în scrierea limbilor indoeuropene; idealul la care ar voi etimologii să ne aducă ortografia română este maniera turcească, o predilecțiune ce intră deja în sfera gusturilor, despre care zice proverbul latin că nu mai este de disputat. (1)

Ortografia unei limbi, în orice epocă dată, afară de aceea în care a fost stabilită, este deja de la sine destul de oșebită de vorbirea aceleiași epoci. Causa este, că limba se tot modifică pe nesimțite și lasă astfel ortografia învechită îndărătul său. Când divergența a devenit prea mare, se nasc revoluțiuni ortografice, cari tind a da scrierei un impuls înainte spre a ajunge propășirea fonetică a limbei. Atunci vorbirea și scrie-

(1) Vezi și observările din articolul de mai jos : Direcția nouă, II, prosa.

rea earăși se mai identifică până la un grad oare care, pentru a reincepe după câtva timp același proces de separare. Este dar sigur, că ortografia ce o vom stabili noi pentru limba română de astăzi, nu va mai corespunde limbei strănepoților nostri, ci le va impune sarcina de a o ecuilibra din nou după metamorfoza întemplată de acum și până atunci. Cu cât însă s'ar mări greutatea pentru noi și s'ar indoi pentru ei, dacă nu am fixa astăzi o ortografie corespunzătoare măcar limbei române din secolul XIX, ci am lărgi distanța între vorbă și scris, potrivit scrierea de astăzi după vorbirea timpurilor de eri, sau a unui dialect incult, care totuși nici odată nu va mai reinvia în limba cultă. Noi dacă am pute-o prevedea, am face bine să introducem ortografia secolului viitor; dar a introduce o ortografie corespunzătoare secolelor trecute, aceasta este o procedere, în care din parte-mi nu pot vedea nici o înțelepciune.

In paginile precedente am dovedit, că puri-

smul etimologic încercându-se a susține în literatură o stare fonetică, pe care limba a invins-o și din care a eșit, este un sistem imposibil, și această am dovedit-o pe calea istorică a faptelor, indicând legea nestrămutată a perpetuei metamorfoze fonetice.

Acum însă vom arăta în teorie psihologică că etimologismul, chiar dacă ar fi cu puțință în fapt, nu ar fi rațional și ar trebui să fie combătut ca o pedică pentru dezvoltarea intelectuală. —

Or ce cuvânt este incorporarea sensibilă a unei noțiuni (a unui concept). Noțiunea este o idee (representațiune) formată din alte idei, ear nu dea dreptul prin impresiunea sensibilă. Adecă : conștiința noastră primește din experiență mai multe reprezentațiuni asupra aceluiași fel de obiecte. Un copil, d. e., are la început despre obiectul masă o idee sau reprezentațiune potrivită numai cu acea masă unică, ce a văzut-o în odăea sa. Mai târziu vede și alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu un picior, de lemn, de piatră, de metal, rotunde, patrute, po-

ligonale etc. Din această sumă de reprezentațiuni relative la același fel de obiecte, conștiința lui extrage într'un minut dat și printr'un proces ce'l explică *Psychologia*, reprezentațiunea lor comună și, lăsând la o parte deosebirile de tot individuale ale multelor exemplare din același obiect, formează *noțiunea* acestuia.

Noțiunea cuprinde dar esința lucrurilor ce s'au infățișat conștiinței noastre, alegând din ideile lor numai părțile importante și respingând pe celelalte. In acest proces de abstracțiune, noțiunile perd oare cum materialismul reprezentațiunilor primitive și devin eterice, perd sensibilitatea și devin obiecte pure ale gândirii. In lumea fizică d. e. nu există noțiunea *plantă*, ci numai o plantă individuală oare care cu suma ei de calități unice.

Inse fiind astfel abstrase noțiunile s'ar perde una in alta, dacă n'ar fi fixate prin semne subiective, in locul sensibilității reprezentațiunilor din cari s'au scos. Aceste marce subiective pentru deosebirea noțiunilor sunt cuvintele. De aceea cuvintele insemnează numai generalități și

nu sunt nici odată în stare a exprima individualitatea. Să încerc, d. e., a arăta prin cuvinte pana, cu care scriu. Voi zice : *această pană*. Inse această pană este or ce pană, în apropierea căreia mă aflu, și numai gestul de a o arăta, o individualizează. *Această pană neagră*; inse această pană neagră este or ce pană neagră, în apropierea căreia mă aflu, și așa mai departe : ori cât determinez pana prin noue adjective, ăi adaug numai calități generale și nu ajung nici odată prin limbă a o separa ca exemplar unic de toate celelalte. Limba este focul, în care reprezentațiunile obiectelor își mistuesc toată materialitatea și nu lasă decât ideilor abstrasă și generală.

Ce importanță nemăsurată au noțiunile pentru sufletul omenesc, pentru formarea caracterului, etc., știu toți cei ce s'au ocupat de această materie. Aci va fi destul a atinge numai unul din efectele lor. Mărginirea cea mare și neajunsul inteligenței omenești provine din prea puținele reprezentațiuni, ce le poate cuprinde conștiința de odată. Deabia trei-patru reprezentări

ocupă in același timp atenția noastră; tot ce trece peste acest număr, dispăre de regulă din sfera percepțiunii intelectuale și se întunecă. De aci provin lacunele, unilateralitatea, in genere defectele caracteristice ale inteligenței celor mai mulți oameni. Singurul mijloc de a remedia in parte acestui inconvenient, este de a introduce in conștiință noțiunile generale in locul reprezentărilor sensibile și de a avè astfel in același cerc mărginit al conștiinței esința unui câmp foarte întins de reprezentațiuni experimentate. Astfel pe când simplul grădinar își încarcă conștiința și memoria cu reprezentațiunile individuale ale fiecărui exemplar de flori ce le cultivă, și prin aceasta nu are inteligența liberă pentru alte gândiri, naturalistul științific primește numai noțiunile generali despre felurile plantelor, are in extract esința tuturor, și inteligența lui rămâne liberă a concepe alte tărămuri ale naturei și a forma astfel o știință universală. Fiindcă dar noțiunile cuprind mai puțin decât reprezentațiunile originarie, însă conțin toată esința lor, de aceea operațiunea cu ele este cea

mai potrivită repejunei de progres in inteligința omenească, pe când cei ce operează numai cu reprezentațiuni, poartă cu sine masa greoaie și superfluă a sensibilităței, și își intârzie șiși incurcă prospectul. Astfel intrebuițarea noțiunilor este de comparat operării cu quintesențe in locul specialelor de plante, cu chinina in loc de chină, și noțiunea se raportă la reprezentațiune ca formula algebraică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numărul seu. Togmai prin această libertate a generalizării este omul in stare ași concentra mintea și a căștiga acea circumspecțiune peste un câmp intins de experiențe, ce'l deosebește de toate celelalte ființe ale naturei. El nu este uimit și cutrupit prin felurimea nesfirșită a indivizilor din natură și nu este, ca animalul, fatal legat de impresiunea momentului, ci liber aruncă căutătura abstracțiunii in Univers și reduce massa, multiplă și extensivă, la o cătațime mărginită dar intensivă, scoate in idei sucul și mēduva obiectelor și astfel domnind peste ele, căștigă locul și timpul de a le compara in tre sine și cu trecutul și viitorul, și formează

din ceea ce năvălea în capul său ca un chaos orb al întemplerii sfera luminată și regulată a inteligenței.

Noțiunile sunt dar produsul cel mai important, produsul specific al rațiunii omenești. Insele se modifică, își schimbă conținutul, devin mai abstracte, după cum se modifică și progresul cunoștințelor omenești.

Să comparăm, d. e., noțiunea scrierii, precum s'a putut afla în conștiința Romanilor, cu aceeași noțiune în conștiința noastră după atâtea descoperiri geografice. Romanii timpului din urmă e probabil că nu cunoșteau decât alfabetul lor campan, cel grecesc și hieroglifile. Despre scrierea pitorească, despre nodurile peruviane, despre Cua-lele chinezești, despre silabarul Japonilor etc., nu aveau vre o idee și astfel le lipseau părți esențiale pentru ași forma o noțiune generală despre scriere, precum o avem noi. Insele nu numai la obiecte de cultură științifică există deosebirea : mai toate noțiunile popoarelor moderne sunt osebite de aceleași noțiuni antice. Altă idee are Românul și altă idee avea Romanul

despre pământ, despre îngrășarea lui, despre mașine agricole, despre vestminte, despre căi de comunicațiune, despre suflet, despre guvern, despre religiune, etc. etc., așa încât astăzi cu greu se va găsi o noțiune modernă congruentă cu cea antică corespunzătoare. De regulă noțiunile posterioare sunt mai generale decât cele primitive, și inteligența popoarelor în sumă totală face un progres pronunțat spre abstracțiune.

Paralel cu această transformare tăcută a cuprinsului noțiunilor în laboratorul intelectual al omenirii, merge o schimbare corespunzătoare a formelor lor externe, adică a cuvintelor. Când pentru prima oară se dă unei noțiuni numele, adică cuvântul său, partea principală a sonorilor acestui cuvânt se ia de regulă din sonorile reprezentațiunilor nemijlocite, din care s'a format noțiunea. Ele sunt dar o oglindă credincioasă a gradului de abstracțiune, pe care se aflau oamenii în timpul când au botezat tēnera noțiune. Până când inteligența poporului se află pe aceeași treaptă de abstracție, până atunci sonorile păstrează un înțeles primitiv al lor și din această

causă sunt respectate. Indată ce însă poporul face un progres de abstracție în privința coprin-sului aceleiași noțiuni, se desface legătura ce o unea cu reprezentațiunile mai materiale și mai mărginite de la început, sonorile ei primitive își perd înțelesul și, ne mai având pentru ce să fie respectate, se modifică și se «corump» foneticește.

Să luăm de exemplu noțiunea și cuvântul frances *espiègle*. Între tradițiunile populare ale Germanilor din veacul de mijloc figurează un Till Eulenspiegel, un fel de Isop modernizat, care făcea o sumă de glume înțelepte și șiret-licuri mai puțin înțelepte (Povestile lui sunt reproduse în românește de Barac sub titlul foarte literal tradusă de Tili-Buhă-oglină). Acest nume deveni popular și în Franța sub pronunțarea coruptă de *Ulespiègle* în loc de Eulenspiegel; numele lui a început a se generaliza și a se aplica la ori ce om șiret și glumeț. Cu timpul această aplicare mai generală a predominat; individul Eulenspiegel, care i-a dat naștere, s'a uitat, a dispărut încetul cu încetul din conștiința

generațiilor următoare. Din acest moment cuvântul *ulespiègle* se corumpe, se face *espiègle*, mâine poimăine se va corumpe și mai mult după legea eufonică a limbei franceze; și aceasta cu tot dreptul, fiind că *espiègle* însemnează astăzi o însușire omenească în genere, și nimeni, pronunțând acest cuvânt, nu se mai gândește la Isopul veacului de mijloc.

Bumper englezește însemnează un pahar plin. Urmărindu-l în timpuri mai vechi, îl aflăm sub forma de *bomper*, pe urmă *bompere*; în fine *bonpere*, și cu această ultimă formă îi dăm de originea normană. Normanii din Bretagne, catolici credincioși, aveau obiceiul de a închină la începutul or cărui ospet primul pahar Papei de la Roma, bunului părinte = *au bon père!* Dacă a rămas numele de *bon père* primului pahar plin în genere, ce se închină la un ospet, apoi s'a generalizat și mai mult și s'a întrebuintat pentru or ce pahar plin. Din acel minut, legătura cu *bon père* nu mai exista și sonorile lui au început a se modifica. Astăzi sub *bumper* nimeni nu vede pe Papa de la Roma, și de

aceea un ortograf etimologist nu ar avè drept a silì pe Englezi să scrie *bonper* in loc de *bumper*, pentru a'și aminti originea. Conștiința acestei origini este stinsă in poporul lor, și ortografia va fi cea din urmă a o reinvia.

Noțiunea ne apare in această privință ca un balon aerostatic, care incepe a se înălța deasupra pământului din care s'a născut. La început, o sumă de sonuri primitive il leagă încă de originea sa telurică; insē in proporția, in care conținutul seu se umple de materia eterică ce'i este destinată, repulsiunea in contra pământului devine mai mare, până când in fine rupe funiile și se înalță intr'o sferă, unde nimic nu'i mai amintește substratul material, din care a pornit.

Care ar fi acum rezultatul etimologismului in scrierea și vorbirea română?

Etimologismul ar silì poporul Român să revină la sonurile primitive ce corespundeau unui grad de desvoltare a noțiunilor lui, peste care astăzi a trecut de mult. Etimologismul ar voi să restringă inteligența noțiunilor noastre și să

le forteze in forma materială primitivă, pe care ele au spart-o de atăta timp, fiindcă devenise prea strimță pentru spiritul lor de generalitate.

De ce am mai scrie noi astăzi *mesa* in locu *de masă*? Știm bine că in scriptele române vechi se află *measă*, mai nainte poate *messa*, iu fine la Latini *mensa*. Dar aflarea formelor acestora nu poate contribui intru nimic a ne face să ne schimbăm *masa* noastră din ceea ce este. Latinii aveau un bun cuvânt să scrie și să vorbească *mensa*. *Mensa* lor sta in legătură cu vechiul *men*, de unde *eminere* = a fi înălțat, și insemna la inceput or ce lucru pro-eminent sau înălțat: masă, bancă, scena pe care se presintau sclavii pentru a fi vânduți, etc. Dar *masa* noastră nu știe nimic din toate aceste, și fiindcă a perdut înțelesul primitiv al legăturii cu *men*, nu mai are nici o cauză de a'i păstră literele.

Etimologistii ne indatoresc a vorbi, sau cel puțin a scrie, *anima* in loc de *inimă*, zicând că *i* este «spuriu». Dar *inima* noastră nu mai are a face cu *anima* vechie, și *i* stă acolo togmai pentru a arătă, că nu mai are a face. *Anima*

era în legătură cu $\acute{z}\omega$ = a sufla, a respira, și însemna mai întâi principiul respirației materiale și deveni apoi principiul vieții intelectuale, suflet, curagiu, etc., însă în perpetuă amintire a acelei origini fiziologice, din care cauză se și scria într'un timp pentru mai multă imitare *hanima*. Dar *inima* noastră a devenit astăzi altceva : ea este locașul sentimental de durere și de bucurie și nu mai este resuflarea brută *hanima*, care a dat origine numelui antic.

Sper, că cele expuse vor fi de ajuns pentru a constată, că regenerarea dialectică și ceea ce numesc etimoliștii corupțiune fonetică este propria viață a limbei și a inteligenței unui popor, și că nimeni nu are dreptul de a li se opune din plăcerea de a vedè derivările lui etimologice exprimate prin litere.

Noi, care am fost conduși spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filosofic, constatăm următoarea lege psihologico-lingvistică : Ceea ce susține sonurile unui cuvânt în unirea lor integrală, este conștiința înțelesului lor primitiv. Îndată ce inteligența poporului a modificat a-

cest înțeles primitiv, generalizându'l și desfăcându'l de originea materială, viața conservativă a sunurilor s'a stins. De aci încolo ele se prefac, se inmoie, se corump, se perd, și din întregul lor primitiv rămân numai câteva sunuri reci, drept semne pentru noțiunea arbitrară, ce și-a format-o poporul. Tot astfel la moartea unui organism incetează puterile ce i-au susținut până atunci unitatea organică, și încep a lucra puterile chimice, cari în sensul organismului descompun și nimicesc, ear în sensul lor compun și crează nouă formațiuni cu o nouă viață.

«Corupțiunea fonetică» începe dar într'o limbă atunci, când mintea poporului a făcut un progres așa de însemnat în abstracțiune, încât a pierdut legătura materială pentru o mare parte din cuvinte. Corupțiunea odată începută din această cauză legală, nu se mai poate opri, ea se întinde peste toate cuvintele, și peste multe numai din cauza eufonică. Dar totdeauna începerea ei este un semn de progres al noțiunilor poporului, în care se întâmplă.

Etimologistii susținând cu or ce preț literele vechi, din cari a dispărut înțelesul, fac ca Egiptenii, cari inbalsamau mumiele fără viață, uitând amândoi, că descompunerea și reformarea corpurilor este un proces de o egală importanță, cu forma lor organică de la început.

Aceste sunt cauzele istorice și teoretice, pentru care etimologismul în ortografia română ne pare pe cât imposibil, pe atât nerațional.

N O T E

LA CERCETARILE DESPRE SCRIEREA LIMBEI ROMANE.

NOTA I

La prefață, pag. 73. — Intre autorii, care s'au ocupat de cercetările aceste, mai trebuiesc insemnați : d. Picot in articolele sale din *Revue de linguistique* vol. 2, și d. Hugo Schuchardt, autorul *Vocalismului latinității vulgare*, intr'un articol din revista franceză *Romania*, No. 5, Ianuarie 1873, reprodus și combătut in ceea ce ne privește la pag. 204 și următoarele a disertației de față. Despre aceste articole a numiților limbiști aflasem după ce era tipărită prefața.

NOTA II

La partea ăntăi, pag. 80 și 114. — In nota din text la pag. 80 am apelat ca și in ediția d'ăntăi, numai la autoritatea lui Schneider, fiindcă pentru cunoștințele elementare despre alfabetul latin, câte le cere disertația noastră, el este de ajuns. De altmintrelea știința epigrafică latină, de la apărerea primei noastre ediții până acum, s'a inavuțit cu lucrări foarte insemnate. Ritschl, *zur Geschichte des lateinischen Alphabets*, (1869). H. Schuchardt, *der Vocalismus des Vulgärlateins*, 3 vol. (1866—1868). W. Corssen, *über Aussprache, Vocalis-*

mus und Betonung der lateinischen Sprache, 2 vol. edit. 2-a 1868—1870). — La cele zise de noi (pag. 114) asupra lui *x* se cuvine a adăoga din Corssen, că această întrebare și in genere originea alfabetului latin nu este nici astăzi hotarită fără controversă. Despre o imprumutare a lui *x* din sistemul cifrelor etrusce, cum credeă Grotefend, nu poate fi vorba. Corssen arată, că alfabetul latin nu se naște din cel etrusc, ci din vechiul alfabet campan sau greco-apusean (rectificându-și astfel la pag. 1002 vol. 2 după Kirchhoff opinia susținută mai nainte pag. 5, vol. I, despre originea dorică). In vechiul alfabet latin, cu 21 litere, se află de la început *x*, fiindcă era și in alfabetul campan, din care se lăsase numai *ϕ*, *φ* și *χ* la o parte. Mai pe urmă se perde, pentru a se reprimi earăși, împreună cu *y*, pe timpul lui Cicero, când alfabetul latin numără 23 litere. (Corssen I, 28).

NOTA III

La partea a doua, pag. 117 și pag. 127. Asupra trecerii lui *c* in **ϥ** sau **Ϸ** și a lui *t* inainte de *i* cu o vocală in **Ϸ** compară următoarele pasage: «Cu drept cuvânt zice Raumer tranziția guturalului *ci* in palatalul *ci* se întemplă in timpul dinaintea migrațiunii popoarelor. Inse schimbarea palatalului *c* in *tsch* și *ts* nu incepe decât in veacurile migrațiunii popoarelor.» (Schuchardt, I, 164). — Contra: «Până in secolul 7 d. Ch. asibilarea lui *c* nu s'a putut intempla decât pe ici pe colo in limba vulgară sau in dialecte provinciale, și Romanii cei culți pronunțau încă in timpul Longobarzilor *Kaesar*, *Kikero!*» (Corssen, I, 46) — «De la secol. 2 după Chr. incoace a inceput asibilarea generală a lui *ti*, inse pe timpul lui Ulfilas nu era încă pretutindena primită.» (Schuchardt, I, 162). — Contra: «Accastă opinie a lui Schuchardt se razimă pe inscripții nesigure și nu se poate sustine. Asibilarea

(lui *ti* în *tsi*) este obicei general în gura celor culți în secolul 5 d. Chr., așa încât gramaticul Pompeius (care e probabil că a trăit în sec. 5 d. Chr.) zice : *Non debemus dicere ita, quemadmodum scribitur, Titius sed Titsius*. Această asibilare trebuie, ce e drept, să fi început înainte sec. 5. Fiind că însă Ulfilas exprimă cuvântul latin *lecti* în scrierea gotică prin *laiktjo*, asibilarea nu poate să fi fost obicinuită în secol. 4 în vorbirea celor culți.» (Corssen, I, 66, 65).

NOTA IV

La partea a doua, pag. 126. Vezi despre *gubbus* = *gibbus* Schuchardt (I, 29.)

NOTA V

La partea a treia, pag. 168. Am insistat asupra deosebirii între hieroglife și litere, fiindcă nu ne-a părut pe deplin explicată în nici unul din autorii consultați, nici în Champollion, Steinthal și Lepsius, nici în câteva scrieri apărute de la publicarea primei noastre ediții până acum, Brugsch, *Grammaire hiéroglyphique* (1872), idem. *Ueber Bildung und Entwicklung der Schrift* (1868), Ebers, *über das hieroglyphische Schriftsystem* (1871), Geiger, *Ursprung und Entwicklung der menschlichen Sprache und Vernunft*, (1872, II, p. 96—107).

Explicarea psihologică a concentrării mai multor idei într'un singur act al gândirii, exprimat prin flexiunea limbistică, ne pare a fi cheia întregii întrebări.

Din cele zise în text se va înțelege, că Egiptenii pe calea scrierii lor puteau să ajungă a descoperi hieroglife fonetice, dar nici odată un alfabet general pentru exprimarea ideilor lor prin cuvinte, și că vice versa alfabetul nu este un progres grafic rezultând din sistemul hieroglifelor. Din contră : alfabetul și hieroglifele, și anume și hieroglifele fonetice, sunt

dical osebite. Hieroglifa din capul locului are de principiu : *e a imitu obiectul prin semne văzute*. Când obiectul este material vizibil, îl desemnează de drept; când este imaterial, îl materializează în simbol, când este material auzibil, ca sonurile numelui propriu, îl traduce în sfera ochiului și îl deoseamnă prin semne materiale văzute. Din contră scrierea alfabetică din capul locului nu imitează obiectele, ci numai *cuvintele noastre* despre obiecte; ea nu deoseamnă d. e. obiectul masă, ci scrie sonurile *m-a-s-ă*, prin cari se exprimă subiectul meu asupra acelu obiect. Astfel, deși obiectul este același, scrierea lui variază după deosebirea limbilor. Nemții îl scriu *Tisch*, Francesii *table*, etc., pe când ca hieroglifă chiriologică el ar rămâne identic la toate popoarele (1). Pentru hieroglifa fonetică la numele proprii sonul era scopul final al însemnării; pentru scrierea alfabetică sonurile însemnate sunt numai un mijloc de tranzițiune spre gândirea obiectului real, pe când pentru însemnarea sonului ca obiect s'au introdus notele musicale. — Egiptenii prin scrierea lor voiau să și reprezinte de drept obiectul; noi prin scrierea noastră, deși voim a ne aminti obiectul, dar nu voim a ni-l reprezenta de drept.

(1) În aceasta vor fi văzut și Egiptenii valoarea scrierii lor. Hieroglifele chiriologice sunt o adevărată pasigrafie, o scriere universală inteligibilă pentru toată lumea, și când toată lumea nu ar voi să și comunice alta prin scriere decât numai obiecte, hieroglifele egiptene cu perfectă fineță a executării lor ar fi idealul, or cării scrieri. Înse această treaptă obiectivă corespunde numai stării mai puțin culte a oamenilor. Popoarele cu ce încep a se dezvolta mai mult, cu atât își înăvutesc lumea lor subiectivă, cugetările lor fundamentale asupra obiectelor exprimate în flexiunile limbistice. Limba atunci cu necesitate se desbină și se individualizează după individualitatea popoarelor, și în urma ei se individualizează și scrierea. De aceea este o idee necoapță de a se ocupa de descoperirea unei pasigrafii pentru limbele Europene. Firea limbii consistă în subiectivitatea ei individuală și prin urmare nu se va pute exprima nici odată prin pasigrafie cosmopolită.

ci numai trecut prin filtrațiunea subiectului marcată în cuvânt. Prin urmare lucrul stă așa că, după gradul înălțimei intelectuale a limbei, în unele popoare scrierea a trebuit să fie de la început alfabetică, pe când în alte popoare ea a fost de la început și până la sfârșit hieroglifică. Aci se vede intima legătură între vorbire și scriere, și se înțelege ușor, pentru ce limbele monosilabe, d. e. cea chineză, nu au alfabet, ci numai însemnări ideografice, fie ele or cât de amestecate cu elemente fonetice.

Această amestecare cu elemente fonetice este foarte însemnată și în scrierea egipteană, și nu trebuie să credem, că hieroglifele fonetice erau mărginite numai la nume proprii. Ele în timpul din urmă se întindeau la foarte multe obiecte, însă nu stau singure, ci erau de regulă *însoțite de hieroglifele simbolice ale obiectelor*. Același lucru se exprima dar în același timp în două moduri: prin sunet și prin figură. În opoziție cu autorii citați mai sus, noi credem că această împreunare trebuie să se explice astfel: Partea cea slabă a scrierii egiptene, abstrăgând chiar de la imposibilitatea de a arăta multe impresii subiective, rămănea totdeauna confuzia simbolizării. Cu cât cercul cunoștințelor lor se întindea mai mult, cu atât și confuzia devenea mai mare, fiindcă numărul simbolurilor celor ușor de înțeles era cu necesitate foarte mărginit. O primă încercare de a învinge greutatea a fost întrebuințarea mai multor figure pentru un lucru, ce nu s'ar fi putut simboliza în mod simplu. Așa *mierea* se arăta prin două figure, prin o albină și un vas; *setea* prin apă și un vițel în fugă; *verbul a conduce* se scria prin un braț și un bici, etc. Această compunere de semne a ajuns la o culme clasică în scrierea chineză, unde mai toate conceptele se exprimă prin împreunarea figurativă a tuturor părților lor simple, așa încât scrierea devine oare cum o definițiune analitică desemnată.

Lacrima se exprimă chinezește prin *ochiu* și *apă*, *frica* prin *inimă* și *alb*, *caracterul* prin *inimă* și *născut*, *a iubi* prin *inimă* și *ascuns*, *pedeapsa* prin *crimă*, *judcată* și *execuțiune* (cuvânt și sabie), etc. Astfel scrierea Chinezilor este un tezaur prețios, care cuprinde analizate ideile lor poetice și morale asupra deosebitelor obiecte ale gândirii.

Însă unui popor mai mobil și mai inteligent decât Chinezii și Egiptenii nu'i puteau fi de ajuns nici aceste compuneri; căci ele au mai ăntăi defectul fundamental de a înfățișa desbinate în mai multe figuri și prin urmare în mai multe acte de gândire ideile, a căror concentrare într'un singur act al gândirii alcătuește o parte însemnată a valorii lor pentru progresul inteligenței omenеști. Și apoi compunerile sunt departe de a fi lămurite. Descompunerea analitică a unui concept în elementele sale constitutive este o lucrare prea grea și opinia despre aceste părți este prea deosebită în deosebiții indivizi, încât să se poată generaliza ca mod de scriere a lor, ca normativ al cetirii și înțelegerii. Nu toți își inchipuiesc iubirea ca o pasiune ascunsă în inimă, precum vrea scrierea chinezească, nu toți caracterul ca o calitate innăscută. Prin urmare și întrebuintarea mai multor figure pentru un singur lucru nu depărta confusia, ba ăncă mai adăuga indoiala, dacă două semne reprezentau două concepte deosebite sau trebuiau să fie unite în gând spre o singură simbolizare, și astfel greutatea primordială a scrierii hieroglifice rămănea și pe această treaptă a dezvoltării ei.

În ce consista acea greutate analizată mai de aproape? Greutatea sau confusia hieroglifelor provenea din lipsa de tranzițiune necesară de la simbolul văzut spre obiectul gândirii. Să ne esplicăm acest punct cu toată precisiune posibilă. Când văz eu, în exemplul nostru de mai sus, o figură a inimei și o figură a nașterii, aceste două reprezentații nu mă

conduc cu siguranță spre conceptul ce au a' l simboliză, nu mă silesc cu necesitate a mă gândi la caracter. Căci or- ce tranzițiune de la o gândire la alta are o cauză determinată, or- ce simbolizare trebuie dar să aibă o legătură. Inse în cazul nostru legătura este ascunsă. Când cineva, având idea de in- nascut în inimă, se poate gândi îndată și la caracter? Nu- mai atunci, când de mai 'nainte prin o mai adâncă cugetare și experiență a lumii a dobândit convingerea despre radicala deosebire și neschimbare a caracterelor omenești, care ne si- lesc a le atribui unei fatalități de la naștere. Intrucât dar ne am gândit de mai înainte la aceste lucruri, intrucât iden- titatea caracterului și a însușirilor innăscute în inimă ne a fost de mai înainte cunoscută, într'atât s'a format prin coexis- tență o legătură de aducere amintē între aceste douē lucruri și numai într'atât vezēnd unul din ele ne putem gândi la celălalt. Inse nu toți au făcut aceeași experiență, nu toți au aceeași opinie despre caracter, prin' urmare nu în toate cape- tele există aceeași conexitate între idea de innăscut și idea de caracter, și astfel lipsind legătura, nu poate trece gândirea de la unul la altul. Pentru ca aceasta să se întēple în toate casurile sau numai în majoritatea lor, am trebui să presupu- nem o educație comună, o combinare identică a tuturor idei- lor în întregul popor, lucru imposibil din minutul în care mulțimea și mobilitatea ideilor le împedică perceperea lor din partea fiecărui individ și le face proprietatea numai a că- torva. — În exemplul de mai sus a fost dar *coexistența* cauza tranzițiunii de la un gând la altul. În alte casuri sunt altfel de legături. Una din cele mai obicinuite este comunitatea unei părți la douē concepte deosebite. Pe aceasta se bazează toate metaforele, comparațiunile și o mare parte a simboli- zărilor. D. e. dacă Achil se compară cu un leu, gândirea poate să facă o tranzițiune de la Achil la leu, fiindcă amēndouē

aceste concepte au o parte constitutivă în comun : adecă tăria sau curagiul. Justiția se poate simboliza prin o sabie, fiindcă amândouă pătrund cu agerime în inima obiectelor, etc. Să ne întrebăm acum, ce s'ar întempla, când o asemenea comparațiune sau simbolizare ne ar fi întunecată și am voi a ne o explica? Fără îndoială, pentru a pute trece cu mintea de la simbolul văzut spre obiectul ce'l înfățișază, am căuta mai întâi acea parte, care, fiindu-le comună, a servit de punte de tranșițiune între ele. Odată aceasta aflată, simbolul este explicat. *Togmai aceasta au făcut Egiptenii, când au pus hieroglifele fonctice peste hieroglifele simbolice pentru a înlesni cetirea.* Ca să înțelegem aceasta, trebuie să știm mai întâi, care erau motivele lor de simbolizare, adecă legăturile psihologice, prin care să poată trece mintea lor de la desemnul material văzut spre lucrul ideal gândit? Cu alte cuvinte: care era sistemul scrierii hieroglifice?

Intrucât este iertat a ne pronunța în starea actuală a descifrării hieroglifelor, asemănarea interioară, adecă comunitatea unei calități constitutive, era la început motivul cel mai întrebuițat pentru simbolizarea materială a obiectelor ideale. Scrierea egipteană era metaforică și metonimică. Ast-fel de ex iepurele este hieroglifa simbolică pentru fertilitate, hipopotamul pentru impudență, pasărea Ibis cu penele sale albe și negre pentru divinitatea jumătate manifestă și jumătate ascunsă, etc.

Până când cercul simbolizărilor fu restrins la asemănări așa de palpabile precum sunt cele de sus, înțelegerea hieroglifelor nu putea avea greutatea prea mari. Inse la multe obiecte ideale nu se putea găsi cu ușurință vre un obiect material, care să aibă cu dănsule o parte mai însemnată în comun și astfel să le poată servi de simbol inteligibil. Atunci Egipteniirecurseră la un nou izvor de simbolizări : in-

fățișară obiectul ideal prin figura unui obiect material, a cărui *nume* era identic cu numele celui d'ântăi, așa încât în asemenea cazuri *sonurile egale* formau legătura de tranzițiune între o gândire și alta. D. e. în limba egipteană bufnița se numește *ba*, însă și sufletul se numește tot *ba*, și astfel vedem bufnița întrebuințată ca hieroglifă simbolică pentru a scrie *suflet*. Și în adevăr, în ce alt mod ar fi putut Egiptenii să simbolizeze sufletul? În limba egipteană cuvântul *mas* însemnează adjectivul *tănăr*, însă însemnează și substantivul *copil* și verbul a naște și un boboc înverzind; astfel vedem că desemnul unui boboc înverzind este hieroglifa simbolică pentru *copil*, pentru *tănăr* și pentru *a naște*. Coșul se chiamă egiptenește *neb*, însă *neb* însemnează și Domn; astfel figura unui coș este hieroglifa simbolică pentru *Domn*. Și alte exemple sumă.

Egiptenii, puși în cea mai grea poziție prin necesitatea de a simboliza în mod ușor gândiri ideale, trebuiră să profiteze în fine de ambiguitatea limbei ce o vorbeau, pentru a continua scrierea obiectivă ce o adoptaseră odată și care corespundea așa de bine geniului lor. Acest expeditiv era cu atât mai indicat pentru Egipteni, cu cât limba lor în esință monosilabă, ca toate limbele monosilabe, dispunea de foarte puține cuvinte sau silabe radicale. Câte vor fi fost, nu se știe încă astăzi. În ori-ce cas au fost puține în comparație cu mulțimea ideilor, și astfel fiecare cuvânt avea de sigur cel puțin două înțelesuri cu totul osebite. Dacă unul din acestea se raportă la un obiect material, ear altul la un obiect ideal, simbolizarea era gata. Și acum ne explicăm, pentru ce cu toate ostenețele date înainte de descoperirea pietrei de la Roseta, nu au fost în stare Europeanii a descifra hieroglifile; ei vroiau să le înțeleagă toate pe calea metaforică și metonimică, pe când sistemul scrierii multor dintre ele era bazat

pe homonimie, adecă pe sonuri identice la lucruri osebite. Pentru a modernisa explicarea noastră, putem zice: scrierea egipteană era in mare parte un şir sistematic de rebus şi de «bonsmots» ilustrate.

După ce însă aceste simbolizări grafice, prin progresul limbei şi prin mulţimea cuvintelor ce s'ar fi potrivit cu acelaşi desemn, deveniseră intunecate, Egiptenii se folosiră de descoperirea hieroglifelor fonetice, pe cari poate la început le intrebuiţa numai pentru numele proprii, pentru a lămuri prin dăsenle vechia scriere intunecată. Şi astfel deasupra hieroglifei simbolice a unui obiect vedem scrise hieroglifile fonetice (oare cum literele), cari cuprind numele aceluiaşi obiect, pentru a arăta că *sonurile* numelui sunt puntea de tranziţiune spre gândirea ideală simbolizată. Cotul, egipteneşte *ma*, este din vechime hieroglifa adevărului. Pentru ce? Pentru că şi adevărul se chiea *ma*. Pezându-se însă in timpii din urmă simţirea legăturai intre cot şi adevăr, ne ştiind adică toţi Egiptenii, dacă oare cotul nu simbolizează mai curând prin metonimie lungimea sau măsurarea sau intinderea etc., cei mai culţi dintre ei au scris deasupra cotului cū hieroglife fonetice (adecă prin o seceră=*m* şi un braţ=*a*) cuvântul *ma*, şi a vrut să zică prin aceasta: figura desemnată a cotului care cot se numeşte in limba noastră *ma*, arată cel mai insemnat din lucrurile ideale numite tot *ma*, şi acesta este adevărul.

Din argumentarea de mai sus rezultă: hieroglifile fonetice puse deasupra celor simbolice pentru exprimarea aceluiaşi lucru, nu sunt o scriere alfabetică, ci sunt numai auxiliare psihologice secundare pentru înţelegerea legăturii între desenul simbolic şi conceptul simbolizat.

In această ipotesă şi numai in această ipotesă ne putem acum explica, pentru ce hieroglifile fonetice nu le vedem intrebui-

țate in toate casurile, ci numai in câteva (adecă unde era ambiguități), și pentru ce și in aceste casuri ele sunt insoțite de hieroglifile primitive simbolice, pe care aveau numai a le explica.

Prin urmare menținem opiniunea exprimată in text despre deosebirea radicală intre scrierea egipteană și cea alfabetică, și hieroglifile fonetice, departe de a resturua această țesă, nu fac decât a o întări, arătând cea din urmă consecința a acelei scrieri obiective.

Sunt dar pentru insemnarea grafică a ideilor omenești două sisteme cu totul osebite și fără trecere organică de la unul spre altul : or se infățișază obiectul, și atunci se intrbuințează *hieroglifile* figurative, simbolice și fonetice, or se arată maniera omului de a se exprima asupra obiectului, adecă cuvintele, și atunci se intrebuințează *literele*, adecă semnele vechi ale sunurilor. La aceste două sisteme nu se poate aplica aceeași măsură de progres și nu se poate zice : hieroglifile ocupă o treaptă de jos, alfabetul o treaptă de sus pe aceeași scară. Ci amândouă sunt terminate in sine, fiecare se află la culmea înălțimei sale. Numai că însușirile lor sunt diametral impotrivate : hieroglifa e pitorescă naturalistă, litera e logică subiectivă, impotrivire isvorită din limbele și geniile deosebite ale popoarelor, care au primit una sau ceailaltă din aceste două scrieri.

NOTA VI

La pag. 175. Probe despre scrierea lui *i* prin *l* și in genere despre confundarea acestor două vocale in manuscriptele vechi vezi in prețioasele *Analecte literare* publicate de D. Cipariu, (Blasiu, 1858).

OBSERVĀRI POLEMICE

— «A critică este ușor; e greu a face mai bine».

— Fără indoială. Dar de aci nu urmează, precum par a crede cei ce ne intimpină cu asemenea opinii nouă, că a critică este de prișos. Ușoară sau nu, critica a fost și va rămâne o operație necesară în viața publică a unui popor. Înțelegerea răului este o parte a îndreptării.

Din acest punct de vedere înființarea unei reviste literare cu o tendință critică mai pronunțată ne pare a împlini un gol lăsat în mica noastră mișcare literară.

În adevăr publicistica română presintă deo-

camdată (1) în tonul și maniera criticelor sale spectacolul a două extreme grele de împăcat. Foile politice, cu prea puține excepții, sunt pline de personalități la adresa celor ce susțin o opinie contrară, jurnaliștii se tractează de inimi, nu de adversari, «oameni corupți, trădători de patrie, în timpul din urmă : conspiratori Austro-maghiari» sunt epitetele obicinuite, cu care o partidă atacă pe cealaltă, și fiindcă aceasta răspunde tot așa celei d'ântăi, publicul cu bun simț a sfârșit prin a le crede pe amândouă și s'a depărtat cu oarecare desgust de la asemenea polemice fără demnitate.

În sfera literară procederea este togmai contrară. Aci toți autorii par a fi, dacă nu amici, cel puțin camarazi în înțeles de camaraderie. Unii caută a întrece pe ceilalți în atribute lingușitoare, și în literatura română nu se află decât poeți și prosaiști admirabili, în genere capete de geniu. Și fiindcă toți se ilustrează cu atâta mărinimie unii pe alții, publicul cu bun

(1) Articolul e scris în August 1869.

simț a sfârșit prin a nu crede pe nici unul și a se depărta cu același desgust de la o asemenea «societate lăudăcioasă», cum o numește d. I. Negruzzi in «poeticele.»

Explicarea citatei deosebiri între maniera scriitorilor politici și a celor literari ar scoate articolul nostru din marginile exclusive ale *Convorbirilor*, cari au bine-voit a-l primi în coloanele lor. Trebuie să ne îngrădim în sfera curat literară. Dar și aici am aduce o probă de prisos, când am voi a mai cită întregul șir al încercărilor de mistificare îndreptate în contra opiniei publice, de la celebrarea lui Țichindeal până la încrederea formulată în o adunare solemnă a unei asociații de cultură, că după ce avem

o literatură însemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin estensiunea sa și demnă de considerat prin prestața sa,

ne lipsește

un panteon, unde atleții adormiți ai literaturii noastre să-și afe recunoștința și remunerarea meritată, și lângă tipurile

lor să vedem strălucind acolo și icoanele atleților, care sunt în viață și lucră încă. (1)

Va fi de ajuns a caracteriza numai creșterea acestei mișcări nesănătoase, și ca măsură a judecării simptomelor vom lua raportul, în care scriitorii noștri pun cultura occidentală cu propria noastră cultură.

Pe treapta d'ântăi noi căutăm numai a imita. Recunoaștem superioritatea străină, însă ne dăm aerul a pași tot în direcția ei și a o ajunge cât de curând, și confundând extensiunea cu intensivitatea și cantitatea cu calitatea, ne grăbim a arătă rezultatele dobândite.

O lucrare caracteristică pentru această treaptă este *Lepturariul rumînesc* al d-lui A. Pumnul, de la Cernăuți. În gimnasiile austriace există pentru literatura germană o carte de lectură întogmită de un Mozart, în care se află culese bucăți de model din poezia și prosa germană.

(1) Vezi *Transilvania* din 15 Februarie 1868, discursul d-lui Justin Popfiu.

După deosebitele clase materia e deosebită, in volumele din urmă sunt adăogate tractate estetice și biografii scurte ale autorilor celor mai renumiți. Pentru a inzestră și cursul de limba română din gimnasiile Bucovinene cu o asemenea carte de lectură, reposatul A. Pumnul a publicat nu mai puțin decât șase volume de exemple din literatura noastră, cele din urmă cu notițe biografice a celebrităților române! Șase volume de modeluri literare la Români? Mare descoperire și grea — in aparință. Dar când te uiți mai de aproape, te miri, de ce au eșit numai șase volume. Căci in această colecție, după cum se vede, sub literatură se înțelege adunarea tuturor literelor tipărite și chiar netipărite, și in acest chip se puteau umplè zeci de volume cu extracte de aceeași valoare.

In partea I a tom. IV, unde ajung citatele literare până in secolul nostru, întâlnim la pagina 104 pe literatul român Ioan Pralea.(1) O no-

(1) Intr'o sară a «Junimei» ne povesteà d. Alexandri despre Pralea. Pralea locuià in Iassi pe șesul Bahluiului lângă monastirea Frumoasa. In odaea lui își alcătuiuse un pat mișcă-

tiță biografică ne spune, că acest Pralea a fost
 cu unu spiretu plinu de artele frumoase :
 poetu, musicu, architectu, croitoriu, cio-
 botaru și aflătoru de lucruri noue. Spi-
 retul lui țintea la universalitate
 și cu un cuvânt că era
 un barbatu genial și ciudatu in felul seu.

Despre cel d'ântăi din aceste adjective nu ve-
 dem probe in citările ce urmează, dar cel de al
 doilea se explică. Căci ni se infățișează ăntăi
 un psalm, care incede așa

tor, scânduri atârinate la părete, ce le tot schimbă după direcția
 soarelui și pentru care își bătuse o sumă de pari in zid după
 puncturile geografice. Pe lângă acești pari se mai afia in pă-
 rete un șir de cuie de lemn, bătute in linie dreaptă de la
 ușe și până la locul, unde se intămplă să-i fie patul in acea
 zi. Când intra Pralea in odaie sara pentru ca să se culce, in-
 cepea a se desbrăcă de la ușe, și de cuiul d'ântăi își acăța
 căciula și așa mai incolo de fie care cui câte o parte a im-
 brăcămintei, până când ajungea la pat in starea lui Adam.
 Dimineața incede apoi procedura inversă și descuindu 'și vest-
 mânt de vestmânt ajungea gata la ușe etc. Pentru aseme-
 nea anecdote era bun Ioan Pralea. Cine ar fi crezut, că va
 ajunge și model de literatură intr'un «lepturariu» gimnasial.

Doamne Dumnezeu! mântuie-mă
 Ziua, cum și noaptea ți-am strigat la grele.
 Intre-ți înainte a mea rugă, bunul :
 Urechia ți-o pleacă rugii mele, unul.

— — — — —
 Cu cei ce-su în groapă socotit fui troinic,
 Om neajutatu-s între cei morți volnic.

— — — — —
 Depărtați de mine ai mei cunoscuți,
 Au-mă de ură și remăi cu muți.

Apoi vine *viața și vitejia lui David*, care se termină astfel :

Eșii spre intimpinare
 La filisteanul cel mare
 Și pentru a lui lungime
 Sudui-mă cu asprime
 Ear smulgându-i lung-lat-taiul,
 Pre criș ceva mai scurtăiul.
 Și am ridicat ocară,
 Și așa am scăpat țara.

Curios om reposatul Pralea! Inse după descrierea d-lui Pumnul înțelegem că începe secolul al XIX al scriitorilor nostri, fiindcă este o figură tipică pentru mai toți. Mai toți suntem spirite universale, ca Pralea, și, ca densusul, bărbați geniali, inse — cam ciudați în felul nostru.

Pe lângă acest faimos literat aflăm pe Dr. Vasile, sau cum zice d. Pumnul : *Văsiliiu* Pop, un bărbat deștept și plin de zel . . . .
 apoi pe George Săulescu, Vasile Ianovici *e tutti quanti* până la d. Densușanu. Cu o lungă biografie, de patru ori mai lungă decât a lui Grigorie Alexandrescu, și în care ni se povestesc multe intrige călugărești (1), figurează între poeți — Neofit Scriban. Neofit Scriban model de literator român? Cum nu! La pag. 216 vedem lista opurilor Sfinției sale «științale și literale», peste tot 14 numere, însă bine cifrate ar eși mai multe, căci No. 10 cuprinde.

Mai multe desertăciuni (citeste : disertațiuni) politice, mai multe cuvinte și cuvântări; toate în număr mai bine de 60.

Cu părere de rău aflăm, că din aceste cea mai

(1) De exemplu :

«Văzând neamicii lui N. Scriban sporirea scoalei, i-au mijlocit «derădicarea de la această școală... Cu toate acestea nu târziu fu chemat de Epitropia Seminarului central din Mon. Socola, ca să ocupe acolo catedra de Istoria universală, unde «a ramas până la 1854, când iarăși printr'o intrigă mitropolită, condusă de Preasfințitul Suhopan, fu nevoit a demisiona etc.»

mare parte încă nu s'au publicat! Și între celelalte 14 numere sunt vr'o câteva afectate de aceeași soartă. Cum se vede, multe opere ale acestui literat se țin de literatura nepublicată.

Pecat că nu se țin toate de această literatură. Cel puțin, dacă este să le judecăm după proba de la pag. 217 și 218 a «Lepturariului». Acolo se află o poezie a părintelui Scriban, scrisă cu ocaziunea sfințirii temeliei de la arcul, care împreunează cele două binale ale Liceului din Iasi, care incepe:

Oh! object de veselie și de intristare plin!

O! lucrare, care mesteci bucuria cu suspin

și are refrenul:

Veselia și măhuirea de odată o ocupează,

Că in om e mestecare de moarte și de viață.

In tomul III întâlnim între literați pe Daniil Scavinschi. O mică probă din acest autor hazliu, dar cam vulgar, merită fără indoială un

Cel mai mic defect al acestei narațiuni este neadevărul. Întrebarea cea mare este, dacă e iertat a tracta asemenea lucruri într'o carte de școală? Să nu uităm, că Păr. Suhopan trăește încă și in timpul publicării «Lepturariului» era Profesor de Teologie la Universitatea Iași.

loc într'o chrestomatie română. Dar D. Pumnul consacră pentru scripturile lui nu mai puțin decât 76 de pagine din «Lepturariu». La pag. 402 începe traducerea lui *Democrit* cu următoarele versuri de introducere ale domnului Scavinschi :

A lui Democrit cel vesel întâmplare comicească,
De Regnard alcătuită in limba cea gălicească,
Ear astăzi este tradusă intru această rumână
Pentru obșteasca plăcere de a unui tănăr mână,
De un Dăniil Scăvinschi cel mititel la statură,
Pe care plăcu naturei a'l lucra 'n miniatură.

Maî nainte se află curioasa *călătorie la Borsec*, in care Scavinschi se vede foarte maltratată de companiilei sei de drum, boerii Vasilică Milu, aga Costache, hatman Palade cu cocoanele lor și care se termină așa .

La Borsec cu feredee, cu mese, cu adunare
Se uitasă mai cu totul a drumului supărare.
Adese ori făcea baluri nobilimea ungurească
Să le pară mai plăcută clima acea chiar ursască.
Făceau și plimbări cu toții pe jos pe la steclărie,
Ba încă și peste munte până la o vizunie...
Sevărșind deci toată cura in cinci săptămăni de zile,
Trimeșinduni-se caii de paharnicul Vasile,
Ne-am pornit cătră Moldova cu nespusă nerăbdare,
Ca s'ajungem pe acasă mai curându fiește-care.

După aceste probe credem, că lectorii ne vor scuti de a le mai culege și alte flori din câmpia *Lepturarului rumînesc*, și nu ne rămâne decât a dori studenților din Cernăuți să se înveselească cât se poate de mult cu asemenea modeluri de stil, dar să le imiteze cât s'ar putea mai puțin. Alexandri, Bolintineanu, Grigorie Alexandrescu, Constantin Negruzzi pot servi de model în multe poezii ale lor; dar cât pentru ceilalți, să ne întoarcem mai bine la traduceri din cartea d-lui Mozart și din alte antologii străine, până când vom avea noi înșine o literatură mai îmbelșugată.

Pe a doua treaptă a cochetării cu literatura străină noi nu suntem numai imitatori încă slabi, ci începem a ne crede ajunși la o nivelă egală și provocăm compararea cu occidentul cel cult. Caracteristică pentru această treaptă este opinia, ce «Societatea academică română» din București, de la care *Gazeta Transilvaniei* din 6 August 1869 așteaptă «cu mare sete urdirea grandetei romane antice», a publicat-o asupra gramaticelor presintate în anul trecut la con-

curs. Lucrarea premiată a fost cea cu devisa *si consuetudo vicerit* etc., ce s'a văzut apoi a fi a d-lui Cipariu. Academia incede lauda acestui op in următorul mod :

La operatulu., care porta devisa : *Si consuetudo vicerit, vetus lex sermonis abolabitur*, Comisiunea s'a aflatu facia cu una lucrare in adeveru seriosa, conscientiosa și plena de profunda erudițiune și vaste cunoscentie asupra obiectului, lucrare care ar face onore și literaturilor celoru mai avute și mai desvoltate in aceasta parte a filologiei, și pre care ori ce Academia ar potè-o incorună cu amendoue manile.

De unde o știe, de unde o poate ști aceasta Academia din București ? Că o gramatică a domnului Cipariu va fi «in adevăr serioasă», aceasta o crede ușor ori cine cunoaște lucrările distinsului nostru filolog. Dar ce caută aci academiele străine ?

Noue ne ar părè mult mai cu tact a lăsà in judecata «literaturilor celor mai avute» inșe-le, dacă ele s'ar simți onorate de lucrările noastre,

și întrebarea dacă o academie străină ar încoronă gramatica eșită din academia română, se cade a fi deslegată — nu de academia română.

Atât pentru buna cuviință. Cât pentru stil academic, suntem la toată întâmplarea de părere, că atunci când o academie occidentală va veni a'și exprima aprobarea ei pentru cartea d-lui Cipariu, o va face cu o metaforă de mai bun gust, de cât încoronarea cam grăbită «cu amândouă mâinile», la care aspiră «academicii» din București.

Intre acești academici nu vedem încă figurând pe d. Justin Popșiu. Cu toate acestea d-sa are buna voință a ne spune (*Poesia și Prosa*, I, 146) că «lira română de sub degetele lui Murășanu, Sion, Tăutu, Baronzi se aseamănă cântărilor lui Orațiu și Dante.» — Dante și Baronzi! După această declarație patriotică nu ne indoim, că d. Popșiu va fi și D-sa celebrat între «anteluptătorii națiunii» și va deveni cât mai curând membru al societății academice Române.

A treia treaptă a relațiunii noastre cu lite-

raturele străine este cea mai înaltă. Ajunși până aci, noi respândim increderea, că am întrecut cultura occidentului, și susținem pe toate tonurile, că, prin un privilegiu special al Naturii, tot ce iese din capul nostru este mai presus decât tot ce se află în capetele altor popoare.

O foaie în multe privințe interesantă și care caută a se menține mereu la înălțimea acestui punct de vedere, este *Adunarea Națională*, jurnal nou și serios din București. În numărul din 8 Iunie 1869 găsim acolo un foileton al d-lui Vasilie Alexandrescu Ureche intitulat :

Văcărescu și Goethe,
din care scoatem următoarele :

Mai multe din poemele (lui Văcărescu) sunt pline de reminiscenți de la scriitorii germani; câteva sunt chiar imitațiuni de la Goethe... Când Văcărescu traduce numai, noi nu-l cunoaștem, când însă numai construiează cu material împrumutat, atuncea el este *marc*. Iată un singur exemplu, dar care va lămurii ver-cui cine-i Văcărescu, alături chiar cu marile Goethe.

Apoi se citează cunoscuta poezie a lui Goethe

Ich ging im Walde
 So für mich hin,
 Und nichts zu suchen,
 Das war mein Sinn.
 Im Schatten sah ich
 Ein Blümchen stehn,
 Wie sterne leuchtend,
 Wie Aeuglein schön etc.

Și apoi urmează imitarea lui Văcărescu și
 observările *Adunării Naționale* :

«Intr'o grădină
 Lângă-o tulpină,
 Se află o floare
 Ca o lumină. . .
 S'o tai? — Se strică!
 S'o las? — Mi-e frică
 Că vine altul
 Și mi-o ridică!

Suntem oare pretențioși proclamând superioritatea poeziei lui Văcărescu? în ea se *simte*, și dilema neresolută ce face poetul cu floarea, s'o taie sau s'o lase, satisface, încântă ăanima. . . La Goethe e germanul practic, el desleagă dilema ca un grădinar de la Erfurt : scoate floarea cu rădăcină cu totul și o resădește în grădina frumoasei se case. . . Bravo omul prac-

tie! Bravo grădinar ales! .. Dar sublim
este :

S'o tai? — Se strică.

S'o las? — mi-e frică :

Că vine altul

Și mi-o ridică.

Goethe și Văcărescu? Ἡρακλῆς καὶ Πλάτωνος? Goe-
the un om practic și Văcărescu un poet sublim?...
Cum spuserăm, *Adunarea Națională* e o foaie
foarte interesantă.

In numărul din 6 Iulie 1869, același d. Ale-
xandrescu Ureche vorbește de noua *exposițiune*
de opere artistice la museul din București, care
este așa de frumoasă încât nimeni n'a putut eși
de acolo

fără ca cu inima plină de recunoștință
și speranță se strige odată mai mult :

Se trăiască Carol I,
Impământenitorul și protec-
torul frumoaselor Arte!

Intrând in descrierea celor expuse, autorul ne
zice :

Nu știm care din sculptură și pictură
poate reclama preferința noastră, Sculp-

tura totuși ne-a lovit mai mult atențiunea, pentru că ea este încă cea mai înapoiată în renașterea noastră artistică; ea care altă dată a creat sublime ornamente de temple la Argeșiu și Trei Ierarchi, ea care a creat porți de altare și de biserici ce ar face invidioși pe Nicolae de la Pisa, pe Giotto, pe *Cimabue*.

Nicolae Pisano și Giotto invidioși de sculptura și arhitectura noastră?! Dacă e vorba să gratificăm numai decât pe vre unul din acești Italiani cu vițiul invidiei, atunci unica probabilitate ar fi pentru *Cimabue*, care fiind ilustru în pictură, și nu în arhitectură, poate tot s'ar mulțami să fi făcut măcar biserica de la Trei Ierarchi.

Ne pare folositor a arăta prin mai multe citări că această glorioasă incredere în sine nu se mărginește la câteva exemple isolate, ci se produce așa de des în scrierile române, încât pare a fi una din tendințele caracteristice ale spiritului public.

In *Foia pentru minte, inimă și literatură* se află publicată o biografie a lui Vasilie Fabian (Bob), care e reprodusă *in extenso* in Tom. III al «Lepturariului» lui Pumnul. Și acest scriitor este dar silit a fi model de literatură română pentru cartea din Cernăuți, și într'un articol al lui *Traian*, eșit din pana domnului tachigraf Misail, il vedem figurând între bărbații cei mari ai Românilor, despre cari ni se spune, cum au învățat carte.

In biografia acestui bărbat mare cetim următoarele :

Trista stare a Moldaviei de atunci nime nu e in stare a o descrie mai frumos și mai viu, de cum a descris-o pana acestui talent deosebit. Eată câteva versuri din acea poemă :

«S'a intors mașina lumii, s'a intors cu capu'n jos,
 Și curg toate din potrivă, anapoda și pe dos.
 Soarele de-acum resare dimineața la apus,
 Și apune despre sară către răsărit in sus.
 Apele schimbându-și cursul, dau să 'ntoarcă inapoi
 Că să bată fără milă cu isvoarăle resboi.
 S'a smintit, se vede, firea lucrurilor, ce la cale
 Aflându-se din vechie, urma pravilelor sale.
 Și au schimbat, se vede, încă și limbele graiul lor;
 Că tot una va să zică, de mă suiu sau mă pogor.»

Cătă înălțime, câte frumuseți și măestrie este in aceste versuri ! Drept că aceste idei le-a imprumutat din Ovidiu favoritul seu, și anume din *libr. tristium Eleg. VIII.*

Alătore acum cineva versurile de mai sus cu ale lui Ovidiu, și va vedè prea ușor, că intr'ale lui Ovidiu este numai un schelet de idei, numai ăntăiele trăsuri ale unui tablou, fără față, fără colori și fără nici o umbrire, așa că cetitorul e nevoit a-și suplini însuși cele ce lipsesc. Acest schelet și aceste linii primare ale unui tablou le-a suplinit geniul lui Fabian cu colori așa de firești, cu umbriri așa de potrivite, și cu atăta măestrie poetică, căt din acelea nu mai poți șterge nimica, nici adăoga ceva, și ești la indoială, de al căruia geniu să te miri mai mult : de al lui Ovidiu, carele a produs acel schelet și acele liniaminte primare, ori de al lui Fabian, carele a suplinit acel schelet cu atăta măestrie ?

Ovid și Fabian ? Earăși Ἡρακλῆς καὶ Πίθηκος.
Eacă inceputul elegiei lui Ovid, despre care vorbește biograful lui Fabian :

Spre izvoarele lor vor curge aduncele riuri
 De la mare fugind, și inapoi va mână
 Soarele cai cerești; pământul stele purtă-va,
 Iară cerul de plug se va vedè spintecat;
 Flacări eși-vor din ape, și din flăcări iar apă;
 Nu-și va păstră nimic drumul său cel hotărit;
 Toate se vor oppune inconstra legii naturei,
 Și ce n'ași fi cređut, totuși se va întâmplă :
 Căci de unde credință să mai rămână in lume,
 Când amicul la nefericiri m'a trădat!

Compară acum versurile lui Ovid cu aceea caricatură a lui Fabian, și vei fi «la indoială de al cărui geniu să te miri mai mult : de al lui Ovidiu, carele a produs acel schelet și acele li-niaminte primarie, ori de al lui Fabian, carele»...?

In politică «megalografia» noastră este mai pronuățată chiar, decât in sfera literară, și multe pagine ale proclamațiunilor și jurnalelor române sunt in stare a ne umplè inima de fală și de uimire. In *Romănul* din 3 Martie anul 1866 d. D. Brătianu se adresează cu următoarele cuvinte către compatrioții săi :

Romăni!

In mai puțin de doue luni ați trăit mai mult de doui seculi. Voi, născuți de

ieri la viața libertății, ați devenit învățătorii lumii civilizate... Europa, uimită de înțelepciunea patriotismului vostru, a suspens cursul lucrărilor sale și așteaptă tot de la voi, de la voi singuri, astăzi poporul-Messia al întregii omeniri gemânde de durere și palpitânde de speranțe... Nu simțiți, fraților, nu simțiți că Dumnezeuirea furnică în toată ființa voastră?

Dar coroana d'întăi în această luptă pentru gloria «națională» și-o merită *Adunarea Națională* din 24 Iulie 1869 prin următoarele rënduri :

Doce din cele mai mari evenimente în Istoria Europei moderne au priimit direcțiune, sau cel puțin s'au născut, la signalul dat pe pământul nostru : revoluțiunea francesă și cele doue uniuni naționali ale Italiei și Germaniei.

Revoluțiunea francesă este numai continuățiunea revoluțiunii lui Hora, cu singura deosebire că a lui Hora avea o direcțiune națională pre lungă cea socială. De altuminterea până și scăderile, ero-

rile revoluțiunii lui Hora, le aflăm și în cea francesă.

La sunetul eraldului, anunțând unirea Moldovei și a Munteniei, se deșteaptă Garibaldi și Bismark : unirea românilor este semnalul lucrărilor spre unirea Italiei și a Germaniei. Vorbind în conferința de la Paris care dădu Convențiunea pentru Principate, vorbind în această conferință despre unirea Românilor, comitele Cavour se deprinse a vorbi mai târziu despre cea a Italiei.

Mai puțin sgomotoasă, dar de rezultat nu mai puțin mare, fu revoluțiunea românilor în sensul liberalismului, a democrației. Constituțiunile ce ne-am dat în anii acești din urmă sunt și ele premergătoare noului spirit în Europa. După noi Austria își reveni la parlamentarism ; după noi Spania face revoluțiunea sa ; după noi însăși Franța va face căți-va pași înainte în sensul democrației.

În urma acestor cuvinte foaia citată ne dă sfatul :

Să nu suridă nimeni cetindule.

Aceasta trece peste glumă, onarabilă *Aduna-*

re Națională! Surisul cel puțin trebuie să ne fie iertat! Căci una din însușirile cele mai fericite ale neamului omenesc și care formează un mijloc de apărare în contra multelor greutăți ale vieții sociale și literare, sunt tocmai acele mișcări jumătate trupești, jumătate sufletești, care încep cu simplul suris și se termină cu sbucnirea de veselie, ce din recunoștință pentru vioiciunea geniului antic ne am dedat a o numi un ris homeric.

În mijlocul unei tendințe a spiritului critic, precum am văzut-o din exemplele citate, câți-va junci scriitori s'au întâlnit în credința, că pentru onoarea bunului simț și în interesul tinerimei noastre, ar fi timp a se restabili odată măsura lucrurilor; și deaceia la înființarea *Convorbirilor literare* s'au încercat fie prin explicații teoretice, fie prin schițe humoristice, a răspândi o judecare mai serioasă a literaturii române. Pentru noi patriotismul nu putea fi identic cu imperfecțiunea, și o lucrare slabă nu merită lauda prin aceea că eră românească.

Din contră, togmai incercarea de a învăli greșelele sub mantaoa «Românismului» ne a părut a fi o inmulțire a pericolelor deja prea multe, in contra cărora avem a ne luptă, și o indoită provocare de a ne impotrivi in contra lor. Eram prin urmare datori a pune acelor domni intreba-rea, nu cumva cred, că există un nationalism al științei, capabil de a face din eroare adevăr, dacă numai eroarea provine de la un autor român? că d. e. academia din București, care pentru orice stat cult ar fi o concentrare de nestiință pretențioasă, să poată fi un focar al științei adevărate cel puțin până unde curge valul Dâmboviței? că teoriile limbistice ale d-lui Cipariu, care pentru orice filolog apusean nu sunt decât un șir de erori, să fie bune și drepte măcaru in hotarul Târnavelor? că *dreptul public* al d-lui Barnuțiu, care pentru un jurist cu noțiuni elementare de știință este o țesătură de interpretări false și de confusii neiertate, să rămână «tablele dreptutui român» cel puțin pe malulu Bahluiului? că scrierile lui Pralea, Tăutu, Tichindeal, Săulescu, Densușanu, etc., care in

alte state ar deveni un isvor nesecat de imprumutare pentru foi umoristice, să fie destul de bune pentru «Lepturariul» serios al d-lui Pumn, din care să se nutrească mintea tinerimei române?

Demnitatea noastră de oameni nu ne permite, ca din produceri, ce la popoare culte ar fi obiecte de ris sau de compătimire, să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei cu tămăia lingușirii. Ce este reu pentru alte popoare, este rău și pentru noi, și frumoase și adevărate nu pot să fie de cât acele scrieri române, care ar fi frumoase și adevărate pentru or ce popor cult.

Că această direcție a criticei din *Convorbirile Literare*, va atrage asupra și luarea aminte a jurnalelor române, erà prima noastră speranță. Că va deșteptà mânia celor ce se simțiau atinși și că această mânia își va aflà resunet in organele lor, erà speranța noastră a doua. Speranță, și nu temere. Căci polemica jurnalelor, când produce vre un folos (adese nu produce nici unul), pune numai in mișcare interesul publicului pen-

tru punctul în discuție; publicul începe a ceti — eacă rezultatul cel bun; ear opinia definitivă se fixează de regulă după puterea argumentelor, nu după gândul jurnaliștilor, și astfel un autor, dacă merită a se nimici, se nimicește numai prin propriile sale scrieri, dar niciodată prin scrierile altora, și cu cât acestea sunt mai numeroase și mai violente, cu atât mai puțin.

Aceste două speranțe ale noastre s'au îndeplinit. *Trompeta Carpaților*, *Federațiunea*, *Familia*, *Transilvania*, în timpul din urmă *Arhivul filologic*, *Traian* etc., au binevoit a susține cu vioiciune critica literară și a confirma rumperea pactului tacit de lăudare reciprocă, ce se încheiase mai înainte în această parte a vieții noastre intelectuale. (1)

Lucrul important este acum, ca această direcție mai bună să se ferească de celălalt extrem, ce-l văzurăm în jurnalele politice, de

(1) Articolul de mai sus a fost publicat, cum am zis, în 1869. Astăzi, când se tipărește din nou în colecția de față, (Oct. 1873) se cuvine a aminti și lupta noastră cu *Revista Contemporană*, noua foaie literară înființată la București de la Martie 1873.

necuviința de a perde din vedere obiectul și de a discuta numai cu personalități.

Din nenorocire unele din anti-criticele menționate ne par a se aluneca togmăi spre această coastă, și, văzând că se adună tot mai multe exemple de alunecare, credem că obiectul merită o observare polemică.

Personalități într'o critică literară se pot face în două moduri : sau se atinge deadreptul persoana privată a autorului criticat sau se afirmă prea mult persoana privată a autorului care critică. Vom începe cu câteva exemple pentru maniera a doua, fiindcă este mai fină.

În «*Convorbirile*» din 15 Aprilie 1870 s'a publicat o poezie a d-lui Pogor «*Sfinx egiptean*». Puține zile după aceea, *Traian* într'un articol anonim citează câteva versuri din ea, spune că nu le înțelege, și conchide, că poezia este un «galimatias.» Aceeași manieră în No. 19 din 8 Iunie 1869.

Sub pomposul titlu de «Istoriile civilizațiunii», d. A. D. Xenopolu începe, prin niște «considerațiuni generale,» un lung

studiu, care promite de a fi și mai obscur în «considerațiunile sale speciale.»

Ne-a fost peste putință de a înțelege ceea ce vrea autorul.

În adevăr, însuși Edip n'ar fi în stare să preceapă o frasă, ca aceasta bunăoară :

«Se sfarmă forma specifică de înțelegere
«a lumii cu crierii celor, din care ea por-
«nesce.»

Și acest articol din *Traian* este nesubscris.

Cum stă acum întrebarea? D. Pogor sub numele său publică o poezie, d. Xenopolu asemenea un studiu istoric. Vine un anonim și declară, că nu le înțelege pe amândouă. Aceasta o credem, fiindcă o spune. Dar ce urmează de aci? Lăsând cu totul la o parte meritul sau nemeritul poeziei și al studiului citat și privind numai la buna cuviință literară, ne pare evident că ar trebui să fie cineva de o inteligență și competență recunoscută pentru a pute conchide de la neînțelegerea lui la confuziunea altora. Ear un anonim?! Aceasta o știm cu toții, ca o poezie și un studiu, fie chiar din cele mai lămurite și populare, vor găsi totuși

capete, peste a căror grad de inteligență au trecut. Prin urmare în faptul, că cineva vine și mărturisește că nu le a înțeles, singurul lucru interesant este publicarea acestei mărturisiri.

O manieră analogă o vedem într'un pasagiu al lungei anticritice, ce d. Densușeanu face în No. 82, 83 et sqq. din *Federațiunea* (1868) asupra cercetării noastre despre poesia română :

Mai însuș am promis, că voi reveni și asupra acelei impregiurări, că Dl. critic are desastrul a se împedica tot de poeziile cele rele, care nu mai-au trebuință de critică, fiind criticate ele prin sine inse-și.

Dl. critic pentru a ilustra sau mai bine susține teoriile D-sale cu exemple, scoate în cea mai mare parte exemple din poeziile (!) studinților de la Oradea-Mare, parte din versificațiunile altor copii tineri sau bătrâni, care joacă și ei d'a poesi'a.

A critică poesia sau versuri d'acestea, nu înseamnă nici mai multu nici mai puțin, decât a demonstra că negrul e negru și nu alb.

Dacă Dl. critic a voit să dea junei generațiuni române un îndreptariu pe terenul poeziei române, pentru ce nu a descoperit și probat totu-una-dată în critica D-sale defectele acelor poeți romani, cari până acum taliter-qualiter i ținem de autorități de rangul prim.

De ce n'a demonstrat, pentru ce nu sunt bune poeziile lui Bolintineanu, Alexandri ș. a. pe care generațiunea jună le citește cu plăcere și alți le și imitează?

Aci toată argumentarea se face așa : d. Densușeanu neaflând din cunoștințele d-sale literare de cine sunt versurile criticate în poezia română, conchide că sunt de autori obscuri, «copilași de la Orade», și că prin urmare critica lor era de prisos.

În fapt, lucrul e alt fel.

În toată cercetarea noastră critică asupra poeziei române, se află citate 44 exemple de poezii rele. Autorii lor nu sunt numiți în text. Din aceste 41 sunt luate din operele D-lor Bolintineanu, Sion, Văcărescu, A. Mureșanu, Tăutu, Boliac, Baronzi, Pelimon, Asachi, Istrati, Oră-

șanu, Aricescu, etc., ear observarea de la pagina 31 contra unuia din «poetii noștri cei mai eminenți» și cea de la pag. 65 țintește la d. Alexandri. Remեն dar din poesiele citate numai trei, care sunt estrase din «Versuințe române» compilate de studenții oradiani, și anume cele de la pag. 68, 78, și 94 sau 108. Dar și estragerea lor se esplică prin aceea, că nunita compilare nu coprinde numai poesiiile studenților oradiani, cum crede d. Densușanu, ci o antologie «din foile naționale de la a. 1838», precum este scris pe titula cărții, și precum am relevat și noi expres in citarea de la pag. 68. Aci sunt poesii de la Vasici, Istrati, Babeș, C. Negruzzi, Paris Momuleanu, I. Mureșanu, H. Ioanid, etc.

Dar să nu ne mirăm atât de știința literară a d-lui Densușanu, ci să ne păstrăm mirarea pentru știința mai gravă a unui urmaș al D-sale. D. Justin Popfiu a publicat o disertație a sa despre istoria literaturii române, cetită inaintea Societății *Transilvania*, și cu toate că obiectul cercetărilor D-sale este dar togmăi li-

teratura romană și deși rectificarea noastră de mai sus apăruse în *Convobiri*, D-sa face totuși nota următoare :

Eară T. Maiorescu în opul seu *Poesia română, cercetare critică*, ne a dat o critică a poeziei române, care însă ocupându-se mai mult cu criticarea produsurilor de puțină reputațiune, ne face a concluda, că autorul nu avu curagiul a face o serioasă critică a poeziei române.

(*Poesie și Proză*, I, 261)

Domnii acestia nu sunt în stare a recunoaște un ad-văr? În cercetarea noastră critică, a cărei intenție eră de a se ocupa de obiect, și nu de persoane, autorii criticați sunt «celebrițați» în înțelesul D-lor Densușanu și Popfiu. Însă numele lor ne au fost indiferente pentru text; căci publicul de rând putea ignora persoanele, ear puținii «scrutatori» literari, căroro persoanele le sunt interesante, trebuiau să aibă destulă cunoștință de cauză pentru a afla îndată paternitatea ilustră a exemplelor citate. — A cui este vina, dacă d-nii Densușanu și Popfiu nu

vor să intre in categoria d'intăi, și nu pot să intre in categoria a doua ?

Trecënd acum la personalitățile, prin cari se atacă deadreptul caracterul privat al unui autor, ne vom sfi a cită exemplele, in cari o asemenea necuviință ni s'a prezentat pur și simplu. Este rău, că astfel de lucruri s'au putut produce odată in coloanele unui jurnal ; nu este bine a se reproduce încă odată.

Inse trebuie să admirăm in public lipsa de generositate a acelor scriitori, cari au inceput la noi felul de critică amestecată. Aceasta consistă in a introduce in acelaș articol și personalități și argumente *ad rem*. La cele din urmă am respunde, dar cele d'intăi ne impun tăcere, și astfel se impedică o discuție, de altmintrelea poate folositoare.

De această categorie se ține critica lungă de 24 de coloane ce Reverendisimul domn I. M. Moldovan, Profesor la Blaj, face in contra subscrisului (1). Intre o apărare a lui Șincai, și o interpretare a lui Petru Maior, asupra căroră s'ar

(1) In N-rii XXIII și XXV ai *Archivului filologic* din 1869.

putè discutà, ne spune, că observările noastre in contra lui Șincai provin din invidie.

O lungă combatere a broșurei noastre *Despre scrierea limbii române*, in care combatere se susține din nou etimologismul și care ar putè fi din nou criticată, se termină așa :

Numai una singură observare voi mai face.

D. M. se clătena in coace și in colo și intru scrierea numelui nostru gentile și acuși il scrie : «rumăn», acuși român, și acuși roman.

De la rectorul unei universități române, de la un membru al societății literare române, cu drept cuvânt poate pretinde ori ce român, (și mai vèrtos acela, de intru ale căror dări 'și capătă plata de rector și banii de drum la ședințele societății literare), că și se scia și se vrea ai scrie numele cum se cade.

Se înțelege, că după asemenea cuvinte acest domn a perdut dreptul la o discuție cuviincioasă, și intrebarea interesantă despre *rumăn* și *romăn* trebuie lăsată pentru altă ocașie (1).

(*) Vezi mai jos *Dirrecția nouă II, prosă*.

In fine, *last not least*, mai cităm apostrofa-
rea ce ne face la pag. 460.

La ce este cineva învățat, dacă nu spre a lucra și judeca intru toate mai pre sus și nu după modul vulgar ?

De aceea D. M. se nevoește a se des-tinge de judecata vulgariă, nu numai pre câmpul literaturii și filologiei române, ci și spre al celei latine,—de și acest din urmă, doară va recunoaște și D. M., eră cultivat destul de bine și înainte de ivirea D-sale.

Că cine a mai auzit până aci de verbul lat. *meno*, care D-sa il pune de două ori in «scrierea limbei rom.» p. 150 și derivă din el *pre eminere* ?

Lumea ținea până aci, că *eminere* este de la rădăcina *mineo*, ce ocure la Lucretiu in două locuri ne-intoite, cartea VI, v. 562 și 1193. Vom vedea, aflase-va măcar un filolog, carele să se cucerească prin D. M. și se accepteze pre *meno* in tesaurul limbei latine ca rădăcină a lui *eminere*,—sau D. M. va dechiară, că in l. c. al scrieri D-sale *bonus dormitat Homerus*.

Ațițarea personală se vede din aceea, că *emineo* este indiferent pentru etimologismul și fonetismul ortografiei române, cărora le este consacrată disertațiunea noastră despre scriere. În privința obiectului în discuție nu are nici o însemnătate, dacă este rea derivarea noastră și bună aceea a D-lui Moldovanu, și o simplă amintire într'o notă, fără atâta ironie, ar fi fost de ajuns.

Din întâmplare lucrul este tocmai dimpotrivă, și ironia și-a greșit adresa. Latinescul *emineo* se află derivat de la rădăcina *meno* (*emineo* în nici un caz nu putea fi rădăcină) în o carte fundamentală pentru etimologia limbii latine, adică în *L. Döderlein, lateinische Synonimen und Etymologien*, vol. V, pag. 226, și această derivare este reprodusă și în lexiconul latinesc al lui Georges, edit. 10, nu sub rubrica *meno*, nici la *emineo* sau *mineo*, unde va fi căutat d. Moldovanu, ci la cuvântul *mensa*, *æ*.

Georges este un lexicon lățit pîntre scolarii gimnasiilor austriace, și Reverendisimul Moldovanu va fi dar în stare a controla exactitatea notiței precedente.

Dar destul de această materie neplăcută !

A critică este ușor (revenim la începutul observărilor noastre polemice), însă pare a fi o lucrare a minții omenești, ce reclamă totuși câteva cunoștințe, un grad de prudență și cel puțin simțimentul elementar pentru ceea ce se numește bună cuviință.

II

Interesante sunt sofismele, ce se opun în contra direcției critice în literatura română, și cu arătarea lor vom termina deocamdată observările de față.

Așa dar : ce este de zis în contra criticei în genere ? Această întrebare se înțelege că nu se adresează la partizanii convinși ai tendințelor criticate. Cei ce cred în adevăr, că limba și scrierea română se va îndrepta după DD. Cipariu sau Pumnul, că operele D-lui Barnuțiu sunt cărți de știință și că D. Eliade este poet, cu aceia nu avem de discutat. Timpul își ia sarcini

na asupra'și de a'i arăta in adevărata lor perspectivă, și nu va fi a noastră vina, dacă in această schimbare optică ceea ce astăzi pare figură serioasă devine din zi ce merge mai mult caricatură până când dispare de tot. Dar avem de discutat cu acei adversari, mai numeroși decât s'ar crede, care in opinia lor intimă recunosc ca și noi greșelele criticate, însă își dau aerul de a le susține din alte considerări.

Și mai ăntăi se zice, că așa numita «epocă de tranzițiune» a fost la toate popoarele o epocă imperfectă și că prin urmare nici starea noastră literară nu poate fi deodată bună, ci trebuie să treacă încă prin multe schimbări până va ajunge la o expresie mai estetică.

Să admitem că este așa. Ce dovedește aceasta in contra criticei? Oare din starea imperfectă a unei epoce, poporul s'a ridicat lăudându-și imperfecțiunea, sau s'a ridicat criticând răul pentru a prepara binele? Din momentul in care se recunoaște, că suntem in tranzițiune, din acel moment se recunoaște legitimitatea criticei și se osêndește lenevirea, care așteaptă bi-

nele in viitor fără nici o luptă și care văzând
rēul il măgulește cu speranța că se va îndrep-
tă de la sine. De la sine nu se îndreptează ni-
mic în capetele unei generațiuni; căci ori ce cul-
tură este rezultatul unei lucrări încordate a in-
teligenței libere, și datorită de a afla adevărul și
de a dovedi eroarea, se impune fără șovăire fie-
cărui cap, care nu se mulțumește cu existența
sa privată de toate zilele, ci mai are o coardă
în sine, ce resonă la fericirea și la nefericirea
națiunii, din care s'a născut.

Cine a tăgăduit vre odată, că ceea ce este,
are cauza și motivele sale de a fi așa cum e?
De sigur noi Românii, fiindcă suntem într'o stare
deplorabilă, a trebuit să fi fost cotropiți de a-
tătea elemente nefaste în lăuntru și în afară,
încât să nu putem ajunge la o stare mai bună.
Dar a înțelege necesitatea unui lucru, nu va să
zică a'l primi fără împotrivire, ci ar pute să zi-
că numai a provoca o judecată mai blândă pen-
tru persoanele, care au marcat viața publică a
poporului. Incontra persoanelor însă în valoarea
lor privată nu s'a îndreptat nici o dată critica

noastră. Fiecare din noi simte și este gata a afirmă, că Petru Maior, Șincai, Cipariu, Pumnul sunt bărbați de valoare personală, care și-au jertfit viața lor la binele public așa precum l'au înțeles și anume și-au jertfit-o fără a căuta în ereze personale, precum face marea mulțime a urmașilor lor. Dar această onoare și demnitate personală nu schimbă intru nimic judecata obiectivă a operilor, ea nu poate face din cartea lui Petru Maior o istorie, din compilarea fără critică a lui Șincai o cronică, din etimologismul D-lui Cipariu și din limba lui Pumnul un adevăr limbistic. Din contră, cu cât persoanele sunt mai presus de critică, cu atât erorile literare trebuiesc supuse unei critice mai serioase, și numai simțirea și combaterea acelor erori e mijlocul propriu de scăpare. Căci dacă istoria scrisă admite explicați, adevărul de realizat nu admite transacțiuni. El neagă eroarea absolut, ori care ar fi fost motivele ei, precum se neagă în desvoltarea omenirii ori ce popor care nu a știut a'și însuși elementele de cultură în timpul priincios.

Prin urmare din aceea, că o stare de lucruri se poate explica istoricește, nu rezultă că se poate justifica, și numai prin o raționare sofistică s'ar deduce de aci un argument in contra criticei.

Dar in genere toată idea aceasta are trebuință de o meditare mai strinsă. De câte ori se arată nulitatea unui op literar, fie tractat științific, fie culegere de poesii, ni se obiectează: nu descuragiați! toate inceputurile sunt mici.

Toate inceputurile sunt mici! Atiră de la înțelesul, ce se dă cuvântului mic. Dacă e vorba de cantitate sau mai bine de extensiune, atunci e adevărat, că inceputurile sunt mici; dar dacă e vorba de calitate, de valoarea intensivă, atunci toate inceputurile sunt mari. Un inceput de cultură, in ori ce ram al ei s'ar întempla, trebuie să cuprindă atâtă ceva ce nu a fost până atunci in viața publică a acelu popor, dar al doilea totdeauna ceva, ce poate servi de fundament pentru o clădire și urmare mai departe. Numai cu aceste dou elemente este un inceput. Din cel d'intăi se vede, pentru ce la prima sa

ivire este mic, adecă mic extensiv. In generația in mijlocul căreia se presintă, află cu necesitate un număr mai mare de adversari, decât de amici; fiind că este o nouă combinare și percepțiune de forme ale viitorului, pe care numai spiritele eminente le pot înțelege și primi îndată; și aceste sunt in minoritate. Inse numărul cel mic de adepți crește din zi ce merge, și pe când in scurta actualitate domnește eroarea invecită, ideilor de reformă li se păstrează o viitorime fără margini.

Dar pentru ca această continuare in viitor să se întâmple, inceputul cel mic la întindere a trebuit să fie mare prin adevărul cel cuprinde, prin valoarea energică, ce-i dă putere de a rezistă și, biruind greutatea timpului, a produce șirul neintrerupt de forme nouă de viață.

La erorile contimporane se observă totmai contrarul. Corul de apologiști in cantitatea lui stă in proporție inversă cu valoarea din lăuntru a obiectului lăudat, și soarta prea blândă, fiindcă a rezervat nulităților desprețul uitării in viitor, le mângăie cu parfumul eftin al lingușirilor majorității contimporane.

Prin urmare obiecțiunea cu începuturile cele mici este sofistică în aceea, că se folosește de cuvintele tesei adevărate: toate începuturile sunt mici (în cantitatea adeptilor, dar mari în valoare), pentru a-i substitui înțelesul absurd, că toate începuturile pot fi mici în valoare și mare în adepți.

Asemenea încercări nu sunt nici un început, ci sunt timp pierdut, și toată cifra partizanilor nu le poate da viața din lăuntru ce le lipsește de la naștere.

Critica neobosită în contra lor este una din datoriele cele mai urgente în împrejurările noastre. Căci Românii nu mai sunt acea *tabula rasa* care erau la începutul secolului present, un câmp roditor și nestricat pentru a primi semințele culturii adevărate. De două generații încôace direcția lor s'a pronunțat, și s'a pronunțat într'un mod primejdios pentru chiar existența poporului. A încercă prin toate mijloacele de a pune o stavilă curentului de idei bizantine, ce învărtește capetele generației presente, ne pare singura misiune oportună a publicității bine înțelese.

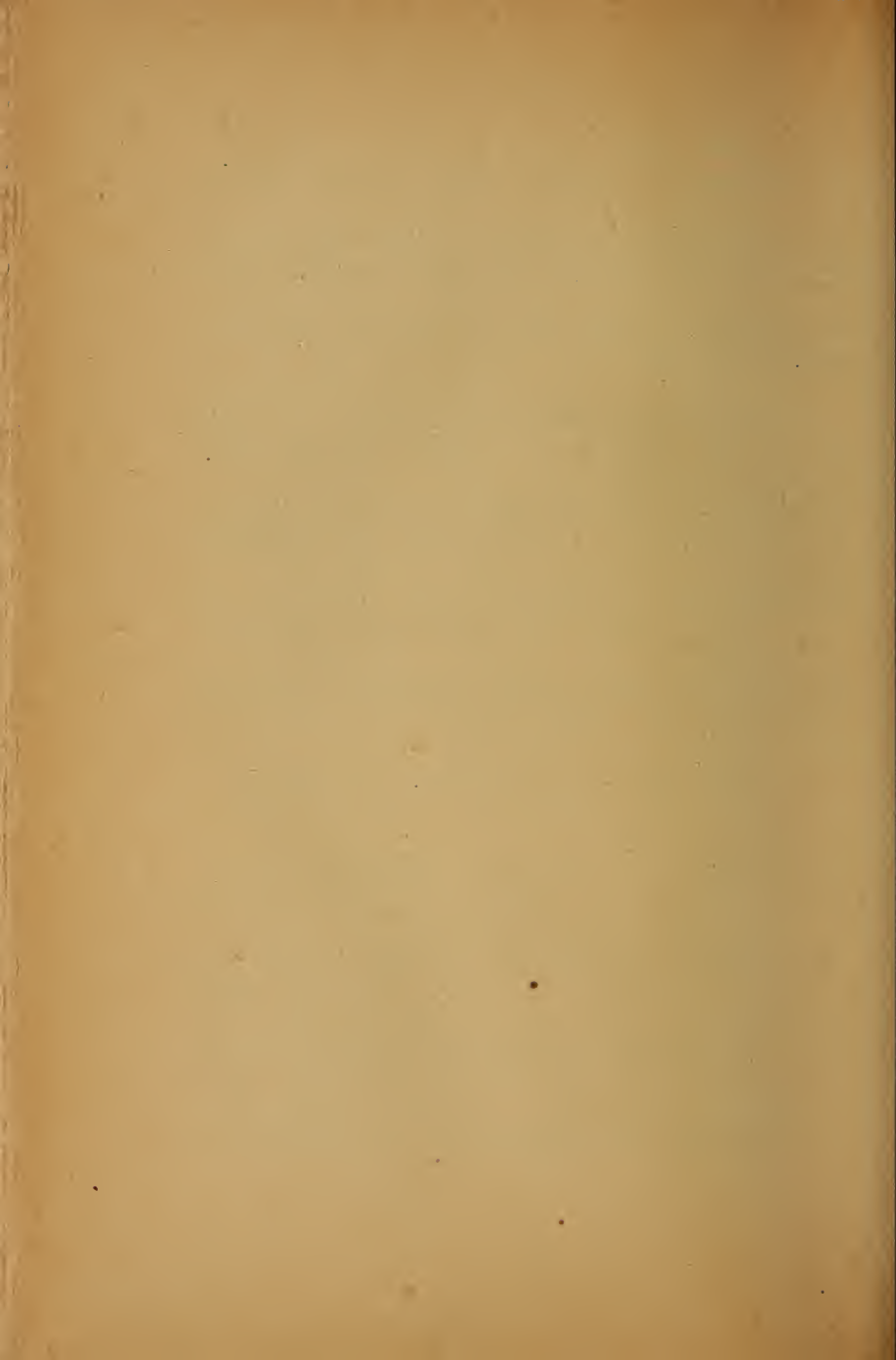
In această încredere nu ne poate slăbi opoziția de bună și de rea credință, ce am întinpinat în marea majoritate a publiciștilor români, ea ne servește numai pentru a măsura întinderea răului. Căci să nu confundăm! Majoritățile sunt un fapt de cea mai mare însemnătate în politică, fiind termometrul sigur pentru a arăta, până unde certe idei au intrat și s'au înrădăcinat într'o societate și când se pot prin urmare formulă ca legi practice ale ei. Dar când e vorba de o lucrare în sfera ideală, fie operă de arte, fie teorie științifică, fie numai o critică, majoritățile nu însemnează nimic, fiindcă totdeauna asemenea lucrări au fost primite la început de o minoritate și, dacă și-au câștigat țărăm, și l-au câștigat numai în viitorul poporului lor.

Este o adevărată mângăiere de se pătrunde de acest fapt al progresului culturii, mângăiere trebuincioasă în contra prea multelor sarcini ale situațiunii impuse. Căci nu fără lupte grele poți rupe roadele din pomul cunoștinței, și îndărătul fie cărui adevăr, la care ai ajuns, lași o iluzie perdată. Cu simțimente de recunoștință

și cu inima plină de speranțe ai intrat în templul tuturor, și în loc de statue ai găsit idoluri, și în locul templului visat te-ai deșteptat într'un chaos de ruine, fericit dacă afii în mijlocul lor o inteligență amică, care să simtă cu tine desolarea generală.

În asemenea momente este bine să nu cauți înapoi nici împrejur, ci, pășind înainte, să-ți păstrezi încrederea, că progresul adevărului *trebuie* să se facă și că formula lui este aceasta: Mulți din cei ce astăzi sunt în rătăcire, vor veni mâine pe calea adevărului, dar nici unul din cei ce au înțeles odată adevărul, nu se va mai întoarce la vechiele erori.

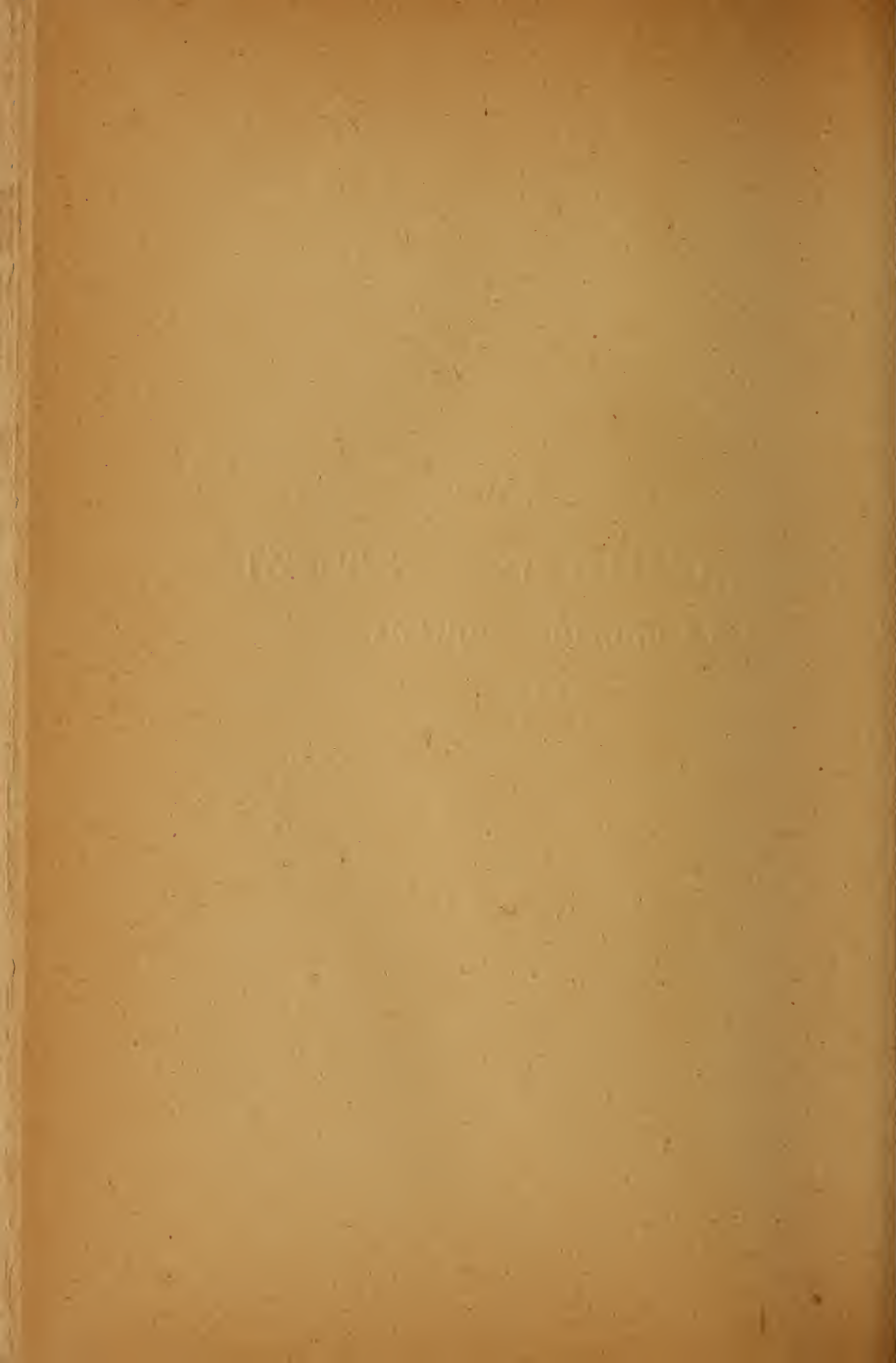

INCONTRA
DIRECȚIEI DE ASTAZI
IN CULTURA ROMÂNĂ

(1868).

«Convorbirile literare» au publicat un șir de cercetări critice asupra lucrărilor mai însemnate prin care s'a caracterizat cultura română în timpul din urmă, asupra poeziei de salon și poeziei populare, asupra etimologismului d-lui Ci-pariu și «Lepturarului» d-lui Pumnul, asupra dreptului public al Românilor după școala Bar-nuțiu și asupra limbii române în jurnalele din Austria.

Aceste critice nu au rămas fără răspuns; însă toate răspunsurile, după obiceiul introdus la noi, erau pline de personalități, așa încât, din respect pentru publicitate, au trebuit să fie trecute sub tăcere. Căci ce are a face în asemenea discuțiuni persoana scriitorului!

O excepție se poate admite numai în privința ultimului răspuns al *Transilvaniei*, fiind-că unele observări din el dau ocazie a caracteriza întreaga cultură română din zioa de astăzi și prin urmare merită a fi relevate. Afară de aceasta, *Transilvania* este organul public al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român,» redactat de unul din cei mai cunoscuți bărbați ai noștri, de d. Bariț, și întru cât reprezintă astfel floarea dezvoltării intelectuale din Ardeal, are drept a cere să nu fie ignorată.

Transilvania (1), răspunzând la articolele noastre despre limba română în jurnalele austriace, rețipărite la începutul cărții de față, începe prin a reproduce anti-critica *Familiei* din Pesta, care este de opinie, că erorile limbistice criticate de noi sunt numai niste «bagatele.» *Transilvania* însăși concede, că jurnalele austriace scriu rău românește, se miră înse, pentru ce și cele din Iassi scriu rău, și citează ca exemplu niște pa-

(1) *Transilvania* din 1 August 1868.

sage pline de erori din *Săptămână*. In cele alte observări ale sale pare a se uni cu opinia *Familiei* despre «bagatelele» criticate de noi și zice :

In marele număr de proverbia românești este și unul carele zice : satul arde baba se peaptână. Acuma, uităte, acuma la anul 1868 și află d. T. Maiorescu timpul de a cere de la publiciștii de dincoace stil neted. gramatică, ortografie.

Cine ne face aceste intimpinări? Am înțelege, când ele ne ar veni de la *Albina*, *Federațiunea*, *Telegraful*, fiindcă acestea sunt foi mai ales politice, care in sprijinirea importantelor cestiuni constituționale, căroră sunt consacrate, se pot cel puțin scusă, dacă au negles limba in care scriu. Dar ca togmai cele doue foi literare *Transilvania* și *Familia* să aibă drept a ni le face, aceasta nu o putem primi.

Este din contră caracteristic pentru starea, in care a ajuns cultura noastră intelectuală, dacă organul oficial al asociațiunii Transilvane pentru *literatura* română și *cultura poporului* român are — cum să o numim cu un termin

parlamentar? — are *inspiratiunea* de a ne raspunde, că este o «peptănare de babă», dacă în anul 1868 îi cerem gramatică, stil și ortografie!

Nu știm, ce vor fi gândit membrii acelei asociațiuni la cetirea unui ast-fel de răspuns din partea reprezentantului d-lor. Noi însă ne-am făcut următoarea întrebare : Dacă o foaie literară nu este în stare a scrie după gramatică, dacă se declară incapabilă de a avea ortografie și stil bun, atunci de unde a luat curagiul de a se mai prezenta pe arena publicității? și ce folos își inchipuește că va putea produce prin lucrarea ei literară?

Răspunsul neapărat la aceste neapărate întrebări aruncă o lumină așa de tristă asupra organului asociațiunii Transilvane, pentru a nu mai vorbi de *Familia*, încât ne simțim provocați a căuta înșine împrejurările ușurătoare, care i-ar putea explica purtarea într'un mod mai puțin defavorabil și care i-ar lua o parte din răspunderea ce și-a atras-o.

Asemenea împrejurări ușurătoare există, și datoria noastră este acum de a le pune în vede-

rea cetitorilor cari au cunoștință despre criticele de mai nainte.

Foia *Transilvania* și atâtea alte foi literare și politice ale Românilor sunt așa de slab redigiate, așa de stricătioase prin forma și cuprinsul lor, fiindcă trăesc într'o atmosferă stricată și se inspiră de ideile și de simțimintele ce caracterizează marea majoritate a «inteligențelor și anteluptătorilor» români. Vițiul radical in ele și prin urmare in toată direcția de astăzi a culturii noastre, este *neadevărul*, pentru a nu întrebuința un cuvânt mai colorat, neadevăr in aspirări, neadevăr in politică, neadevăr in poezie, neadevăr până in gramatică, neadevăr in toate formele de manifestare a spiritului public.

Cufundată până la începutul secolului al XIX in barbaria orientală, societatea română pe ia 1820 începù a se trezi din letargia ei, apucată poate deabia atunci de mișcarea contagioasă, prin care ideile revoluțiunii franceze au străbătut până in extremitățile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, junimea noastră întreprinse

acea emigrare extraordinară spre fântănele științei din Franța și Germania, care până astăzi a mers tot crescând și care a dat mai ales României libere o parte din lustrul societăților străine. Din nenorocire numai lustrul din afară! Căci nepregătiți, precum erau și sunt tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărețe ale culturii moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizațiunii, dar nu ntrevăzură fundamentele istorice mai adunci, cari au produs cu necesitate acele forme și fără a căror preexistență ele nici nu ar pute exista. Și ast-fel, mărginiți într'o superficialitate fatală, cu mintea și cu inima aprinse de un foc prea ușor, tinerii români se întorceau și se întorc în patria lor cu hotărîrea de a imita și a reproduce aparințele culturii apusene, cu încrederea, că în modul cel mai grăbit vor și realiza îndată literatura, știința, artă frumoasă și mai întâi de toate libertatea într'un Stat modern. Și așa de des s'au repetit aceste iluziuni juvenile, încât au produs acum o adevărată atmos-

feră intelectuală în societatea română, o direcție puternică, ce apucă cu o tărie egală pe cei tineri și pe cei bătrâni, pe cei cari se duc spre a învăța și pe cei cari s'au întors spre a aplica învățătura lor. În deosebire de poetul antic, care admirând greutatea enorme ce le-a învins Statul Roman până la constituirea sa, esclamă faimoasa frază *tantæ molis erat Romanam condere gentem*, coboritorii acestor Romani își cred ușoară sarcina de a așeza gîntea română pe bazele civilizațiunii, și mulți din ei sunt chiar incredințați, că astăzi această așezare este aproape de a fi terminată. Avem de toate cu imbelșugare, își inchipuiesc ei, și când îi întrebi de literatură, îți citează cifra coalelor innegrite pe fie-care an cu litere române și numărul tipografiilor din București, și când le vorbești de știință, îți arată societățile mai mult sau mai puțin academice și programele discursurilor ținute asupra problemelor celor mai grele ale inteligenței omenești; dacă te interesezi de arta frumoasă, te duc în muzee, în pinacoteci și gliptoteci, îți arată espozițiunea artiștilor în viață și se laudă

cu numărul jănzelor spânzurate pe părete; și dacă în fine te indoești de libertate, îți presintă hârtia pe care e tipărită Constituțiunea română și 'ți citesc discursurile și circularile ultimului ministru care s'a intimplat să fie la putere.

Față cu această direcție a publicului român, noi nu putem crede, că adevăratul mobil care l-a îndemnat spre cultura occidentală, să fi fost o prețuire inteligentă a acestei culturi. Mobilul propriu nu a putut fi decât vanitatea descendenților lui Traian, vanitatea de a arăta popoarelor străine cu ori ce preț, chiar cu desprețul adevărului, că îi egalăm în nivela civilizațiunii.

Numai așa se esplică vițiul, de care este mōlipsită viața noastră publică, adecă lipsa de orice fundament solid pentru formele din afară ce le tot primim.

Și primejdioasă în astă privință nu e atât lipsa de fundament în sine, cât este lipsa de ori ce simțire a necesității acestui fundament în public, este suficiența cu care oamenii nostri cred și sunt crezuți, că au făcut o faptă atunci

când au produs sau tradus numai o formă goală a străinilor. Această *rătăcire totală a judecării* este fenomenul cel mai însemnat în situațiunea noastră intelectuală, un fenomen așa de grav, încât ne pare a fi datorită fie-cării inteligenței oneste de a'l studia, de a'l urmări de la prima sa arătare în cultura română și de a'l denunța pretutindinea spiritelor mai june, pentru ca acestea să înțeleagă și să primească sarcina de a'l combate și nimici fără nici o cruțare, dacă nu vor să fie ei înșii nimiciți sub greutatea lui.

La 1812 Petru Maior, pentru a nu pomeni compilarea de citate făcută de Șincai fără nici o critică, scrie istoria sa despre începutul Romanilor în Dacia. În tendința ce are de a dovedi că noi suntem descendenți necorupți ai Romanilor, Maior susține în paragraful al patrulea că Dacii au fost cu totul exterminați de Romani, așa încât nu s'a întâmplat nici o amestecare între aceste două popoare. Pentru a proba o ipotesă așa de nefirească, istoricul nostru se întemeiază pe un pasagiu dubiu din Eutrop și pe un pasagiu din Julian, cărora le dă o interpretare

imposibilă de admis cu mintea sănătoasă, și astfel începe demonstrarea istorică a romanității noastre printr'o falsificare a Istoriei.

La 1825 apare *Lexiconul de la Buda*, «romănesc — latinesc — unguresc — nemțesc», care se încearcă a demonstra prin derivări de cuvinte, că limba noastră este limba cea mai pură romană și foarte puțin amestecată cu cuvinte slavone. Câte-va exemple vor arăta valoarea acestor derivări.

Verbul nostru *găsesc* se derivă de la latinescul *consecuor*, substantivul *boier* de la *voglia* i. e. *voluntas*, substantivul *ceas* de la *cædo*, *cæsum*, *cæsură*, *quia dies in 24 partes quasi cæsuras est devisa*.

Cu asemenea procedere începe știința noastră despre latinitatea cuvintelor române, și primul pas se face prin o falsificare a Etimologiei.

La 1840 se publică *Tentamen criticum in linguam romanicam*. Scrisă în latinește, această carte are de scop a arăta străinilor, ce fel de limbă curată este aceea care se vorbește de poporul român; înse arată o limbă, precum nu s'a

vorbit și nu se va vorbi nici odată în poporul român. Acolo întâlnim forme gramaticale și frase ca cele următoare:

Aburiu și abureru auditu, abebiu, abebimu, abeboru făcutu, abiu, voliu fire cantatu; do invetiasses aleque, nu abi fire asi superstiosu; que e fedu, do se et asconde etc.; do me et laudi cu gula 'la etc.; quomu ari, asi secili, etc. etc.

Și ast-fel gramatica română începe prin o falsificare a Filologiei.

O repetim : ceea ce surprinde și intristează în aceste produse, nu este eroarea lor în sine, căci aceasta se esplică și uneori se justifică prin împrejurările timpului, dar este eroarea judecării noastre de astăzi asupra lor, este lauda și suficiența, cu care se privește de inteligențele române ca adevărate faște de știință valabilă, este orbirea de a nu vedé, că zidirea naționalității române nu se poate așeza pe un fundament, în mijlocul cărui zace neadevărul.

Dacă străinii știu astăzi și recunosc, că noi suntem de viță latină, meritul este nu al no-

stru, ci al filologilor străini Dietz, Raynouard, Fuchs, Miclosich, Max Müller și alții, cari nu prin iluzii pretentioase, ci prin legile solide ale științei, au dovedit latinitatea esențială a limbii române. Ear cărți de natura tentamenului critic și a lexiconului de la Buda nu puteau de cât să impedece adevărul, producând neîncredere în contra unei tese care avea trebuință de argumente așa de greșite pentru a fi susținută.

Direcția falsă odată croită prin cele trei opere de la începutul culturii noastre moderne, inteligența română a înaintat cu ușurință pe calea deschisă, și cu acelaș neadevăr în lăuntru și cu aceeași pretenție în afară s'au imitat și s'au falsificat toate formele civilizațiunii moderne. Înainte de a ave partidă politică care să simță trebuința unui organ, și public iubitor de știință, care să aibă nevoie de lectură, noi am fundat jurnale politice și reviste literare, și am falsificat și desprețuit jurnalistica. Înainte de a ave învățători sătești, am făcut scoli prin sate, și înainte de a ave profesori capabili, am deschis Gimnasia și Universități și am falsificat

Instrucțiunea publică. Înainte de a avea o cultură crescută peste marginile scoalelor, am făcut Atenee române și Asociațiuni de cultură, și am deprețiat spiritul de societăți literare. Înainte de a avea o umbră măcar de activitate științifică originală, am făcut Societatea Academică Română cu secțiunea filologică, cu secțiunea istorico-archeologică și cu secțiunea științelor naturale, și am falsificat idea Academiei. Înainte de a avea artiștii necesarii, am făcut conservatorul de muzică; înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut scoala de Bele-Arte; înainte de a avea o singură piesă dramatică de merit, am fondat Teatrul național — și am deprețiat și falsificat toate aceste forme de cultură.

În aparență, după statistica formelor din afară, Românii posed astăzi aproape întreaga civilizare occidentală. Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituțiune. Dar în realitate toate acestea sunt producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafi fără trup, iluzii fără a-

devăr, și astfel cultura claselor mai înalte ale Românilor este nulă și fără valoare, și abisul, ce ne desparte de poporul de jos, devine din zi în zi mai adânc. Singura clasă reală la noi este țeranul român, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriele claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce 'l numim cultură română, și cu obolul cel din urmă îl silim a ne plăti pictorii și musicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiile literare și științifice de pretutindenea, și din recunoștință cel puțin nu-i producem nici o singură lucrare, care să-i înalțe inima și să 'l facă să uite pentru un moment miseria de toate zilele.

Ca să mai trăim în modul acesta, este cu neputință. Plângerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au ajuns la culme. Pe de altă parte, prin înlesnirea comunicărilor, vine acum însași cultura occidentală la noi, fiindcă noi nu am știut să mergem înaintea ei. Sub a ei lumină biruitoare va deveni manifest tot artifi-

ciul și toată caricatura «civilizațiunei» noastre, și formele deșerte, cu care ne-am îngâmfat până acum, își vor resbuna atrăgând cu lăcomie fondul solid din inima străină.

Mai este oare timp de scăpare? Mai este oare cu putință, ca o energică reacțiune să se producă în capetele tinerimei române și, odată cu desprețul neadevărului de până acum, să deștepte voința de a produce fundamentul adevărat acolo unde se află astăzi numai pretenție iluzorie? Poate soarta ne va acorda timp pentru această regenerare a spiritului public, și înainte de a lăsa să se strecoare în inimă nepăsarea de moarte, este încă de datoria fie-cării inteligențe ce vede pericolul, de a se lupta până în ultimul moment în contra lui.

O primă greșală, de care trebuie astăzi ferită tinerimea noastră, este incuragiarea blândă a mediocrităților. Cea mai rea poezie, prosa cea mai lipsită de idei, discursul cel mai de pe deasupra — toate sunt primite cu laudă, sau cel puțin cu indulgență, sub cuvânt că «tot este ceva» și că are să devină mai bine. Așa zicem

de 30 de ani și incuragiam la oameni nechemati și nealeși! Domnul X e proclamat poet mare, Domnul Y jurnalist eminent, domnul Z bărbat de stat european, și rezultatul este, că de atunci incoace mergem tot mai rău, că poesia a dispărut din societate, că jurnalistica și-a perdut ori-ce influință; iar cât pentru politica română — fericite coloanele acestei reviste literare căria ii este permis a nu se ocupa de densa!

De aci să învățăm marele adevăr, că mediocritățile trebuiesc descuragiate de la viața publică a unui popor, și cu cât poporul este mai incult, cu atât mai mult, fiindcă togmai atunci sunt primejdioase. Ceea ce are valoare, se arată la prima sa infățișare in meritul său și nu are trebuință de indulgență, căci nu este bun numai pentru noi și de o cam dată, ci pentru toți și pentru totdeauna.

Al doilea adevăr, și cel mai insemnat, de care trebuie să ne pătrundem, este acesta: Forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este deadreptul stricăcioasă, fiind că nimiceste un mijloc puternic de cultură. Și prin

urmare vom zice : că este mai bine, să nu facem o scoală de loc, de cât să facem o scoală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă de loc, de cât să o facem lipsită de arta frumoasă ; mai bine să nu facem de loc statutele, organizarea, membrii onorarii și neonorați ai unei asociațiuni, de cât să le facem fără ca spiritul propriu de asociare să se fi manifestat cu siguranță în persoanele ce o compun ; mai bine să nu facem de loc academii cu secțiunile lor, cu ședințele solemne, cu discursurile de recepțiune, cu buletinele pentru elaborate, de cât să le facem toate aceste fără maturitatea științifică, ce singură le dă rațiune de a fi.

Căci dacă facem alt-fel, atunci producem un șir de forme, ce sunt silite de a exista un timp mai mult sau mai puțin lung fără fondul lor propriu. Inse în timpul în care o academie e osindită a exista fără știință, o asociațiune fără spirit de societate, o pinacotecă fără artă și o scoală fără instrucțiune, în acest timp formele se discreditează cu totul în opinia publică și întârzie chiar fondul, ce nea-

tirnat de ele s'ar puté produce in viitor și care atunci s'ar sfi a se imbrăca in vestmântul lor desprețuit.

Intorcându-ne de la aceste reflectii generale la punctul concret, de unde am plecat, vedem, cât de ușor ne putem explica acum purtarea foarei *Transilvania* și a altor colege a D-sale. *Transilvania* este cuprinsă de amețea formelor deșerte, prin care se caracterizează așa numita cultură română din zioa de astăzi. Ea crede, că inaintează literatura, când inmulțesce cifra coalelor periodice in literatura română; că referatele despre asociațiunea *Transilvăneană*, ce le publică și din care se vede o lipsă totală de activitate inteligentă, produc un folos, fiindcă sunt protocoale subscrise de un Președinte și de un Vice-președinte și de un Secretar; că elucubrațiunile de gimnasiast a le D-lui T. asupra economiei politice și trombițările D-lui P. asupra literaturii române cu «prestanța» ei și asupra necesității unui Panteon, in care să figureze și învățații români, «cari asudă pe piscu-

rile țepeșe a le filosofiei,» sunt fapte meritorii de știință, fiindcă s'aũ rostit ca discursuri solemne intr'o adunare anuală a asociațiunii pentru cultura poporului român. Ea se miră, cum de noi in anul 1868 ii mai cerem fond pentru aceste forme, cerem limbă bună, ortografie, gramatică pentru o foae literară, și ne declară, că nu are timp de a se ocupa de asemenea «bagatele.»

Cum am zis: noi înțelegem și ne esplicăm această purtare; dar tot așa de bine înțelegem datoria impusă junimei române, de a o condamna și de a părăsi odată pentru totdeauna direcția acestor «anteluptători» ai Națiunii.

Căci fără cultură poate încă trăi un popor, cu speranța, că la momentul firesc al dezvoltării sale va apărè și această formă binefăcătoare a vieței omenești; dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor, și dacă stărueste in ea, atunci dă un exemplu mai mult la vechia lege a Istoriei: că in lupta între civilizarea adevărată și între o națiune resistantă, se nimicește națiunea, dar nici odată adevărul.

DIRECȚIA NOUA

IN

POESIA ȘI PROSA ROMÂNĂ

I

POESIA

ALEXANDRI, EMINESCU, BODNARESCU, MATILDA CUGLER,
SERBANESCU, PETRINO.

Sunt întrebări, care în starea normală a unei societăți nu există, dar care, odată născute, se impun atenției tuturor și cer neapărat un răspuns de la cei ce se gândesc la interesele publice

Va avea România un viitor? Se mai află în poporul ei destulă putere primitivă pentru a ridică și a purta sarcina culturii? Căci cultura e o sarcină, care cere și consumă neîntrerupt puterile vitale ale unei nații. Va pute să pășească în lucrare pacinică pe aceeași cale, pe care civilizația apuseană a adus atâta bine omenirii?

O parte a răspunsului atărnă de la direcția spiritelor din societatea de astăzi, direcție, a cărei manifestare este literatura în înțelesul cel mai larg al cuvântului.

Pe când în lumea noastră politică neliniștea a ajuns la culme și totul pare întunecat în confuzia unor tendințe lipsite de princip, se desvoaltă alături cu acele mișcări nesănătoase o literatură încă jună și în parte încă nerecunoscută, dar care prin spiritul ei sigur și solid ne dă primul element de speranță legitimă pentru viitor. Această speranță va deveni o realitate în proporția, în care noua viață pe de o parte se va întări în cerul ei, ear pe de alta va fi înțeleasă și primită de societatea română, mai ales de juna generație, în mijlocul căreia trăim.

Starea literaturii noastre și direcția spiritului public până la 1867 le-am analizat într'un șir de critice apărute în *Convorbirile literare* și le vom mai atinge în decursul cercetărilor de față. Din criticile științifice văzusem falsitatea și pretențiile necoapte ale istoricilor, filologilor și jur-

naliștilor noștri în marea lor majoritate; din «critica poeziei» ne incredințasem despre lipsa de valoare a celor mai mulți contimpurani și urmași ai lui Alexandri și Bolintineanu.

Din norocire, o reacție salutară a spiritului nostru literar se constată în producerile ultimilor patru ani. Noua direcție, în deosebire de cea veche și căzută, se caracterizează prin simțiment natural, prin adevăr, prin înțelegerea și primirea ideilor, ce omenirea întreagă le datorește civilizației apusene. Ne pare timpul venit a atrage atenția publică asupra'i, și în paginile următoare ne încercăm a arunca o scurtă privire asupra câtorva reprezentanți ai acestui început de scăpare, ai acestei nașteri sau renașteri literare. Valoarea lor nu este deopotrivă; sunt câteva talente eminente între ei, sunt multe talente inferioare, și unii și alții însă sunt pe calea naturală și aspiră cu bună credință spre adevăr. Din acest punct de vedere toți împreună merită o atenție binevoitoare.

În fruntea noiei mișcări e drept a pune pe Vașilie Alexandri. Cap al poeziei noastre lite-

rare în generația aproape trecută, poetul *Doinelor și lăcrămioarelor*, culegătorul cântecelor populare, păruse ași fi terminat chiemarea literară. Și nici atenția publicului nu mai eră îndreptată spre poezie, o agitare politică stearpă preocupă toate spiritele. Deodată, după o lungă tăcere din mijlocul iernei grele, ce o petrecuse în izolare la Mircești, și iernei mult mai grele ce o petrecea izolat în literatura țerei sale, poetul nostru reinviat ne surprinse cu publicarea «Pastelurilor.»

In fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La resărit, sub soare un negru punct s'arată :
E cocostircul tainic în lume călător,
Al primăverei dulce, iubit prevestitor.

El vine, se înalță, în ceruri line sboară
Și repede ca gândul la cuibu-i se coboară,
Ear copilașii veseli, cu peptul desgolit,
Alerg sărind în cale-i și'i zic : bine-ai sosit!

În aer ciocărlia, pe case rândunele,
Pe crengile pădurei un roi de păsărele
Cu lungă ciripire la soare se 'ncălzesc,
Și pe de-asupra bălții naghii se 'nvărtesc.

Ah! eată primăvara cu sinu-i de verdeață!
 In lume-i veselie, amor, sperare, viață,
 Și cerul și pământul ȳreschimbă sărutări
 Prin raze aurite și vesele cântări!

«Pastelurile» (1) sunt un șir de poesii, cele mai multe lirice, de regulă descrieri, câteva idile, toate însuflețite de o simțire așa de curată și de puternică a naturei, scrise într'o limbă așa de frumoasă, încât au devenit fără compara-re cea mai mare podoaba a ȳoesiei române, o podoabă a literaturii in deobște.

MALUL SIRETULUI

Aburii ușori ai nopții ca fantasme se ridică
 Și plutind deasupra luncei printre crânguri se despică,
 Riul luciu se 'ncovoae sub copaci, ca un balaur
 Ce in raza dimineții mișcă solzii lui de aur.

Eu mă duc in faptul zilei, mă așez pe malu-i verde
 Și privesc, cum apa curge și la cotituri se perde,
 Cum se schimbă 'n vălurile pe prundișul lunecos,
 Cum adoarme la bulboace, săpând malul năsipos.

(1) Apărute in *Comorbirile literare* de la 1 Aprilie, 15 Mai 1866, 1 Ianuarie, 1 Martie, 1 Mai 1866, și 15 Decembre 1871.

Când o salcie pletoasă lin pe baltă se coboară,
 Când o mreană saltă 'n aer dup'o vespe sprinteioară,
 Când selbaticile rețe se abat din sborul lor
 Bătând apa'ntunecată de un nour trecător.

Și gândirea-mi absorbită se tot duce 'ncet la vale
 Cu cel riu care 'n veci curge făr' a se oprî din cale;
 Lunca 'n juru-mi clocotește, o șopirlă de smarald
 Cată țintă lung la mine de pe nășipușul cald.

RODICA

Purtând cofița, cu apă rece
 Pe ai sei umeri albi, rotunjori,
 Juna Rodică voioasă trece
 Pe lângă junii semănători.

Ei cu grăbire îi sar în cale
 Zicând : «Rodică, floare de crin,
 «În plin să'ți meargă vrerile tale,
 «Precum tu, dragă, ne eși cu plin !

«Până la toamnă s'ajungi mireasă!
 «Calea să'ți fie plină de flori,
 «Și casa casă și masă masă
 «Și sênul leagăn de pruncușori!»

Ei zic ș'o seamăn cu grău de vară,
 Apoi cofița întreg' o beu;
 Copila ride și 'n cale-i sboară,
 Scuturând grăul din părul său.

Am citat trei din ele, le-am putè cità pe toate : nicãeri declamaþii politice, simþiri meşteşugite, extasieri şi desperãri de ocazie, pretutindenea concepþie naturalã şi un aer recoritor de putere şi sãnãtate sufleteascã.

Cu totul osebit in felul sãu, om al timpului modern in fasa lui trecãtoare, blazat in cuget, iubitor de antitese cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, pãnã acum aşa de puþin format, incãt vine greu a'l cità indata dupã Alexandri, dar in fine poet, poet in puterea cuvãntului, este d. M. Eminescu. De la d-sa cunoaştem mai multe poesii publicate in «Convorbiri», care toate au particularitãþile arãtate mai sus, in sã au şi farmecul limbajului (semnul celor aleşi), o concepþie inaltã şi pe lângã aceste (lucru rar intre ai noştri) iubirea şi inþelegerea artei antice.

Ideal perdut in noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gãndeã in basme şi vorbeã in poesii,
O! te vèz, te-aud, te cuget, tãnãrã şi dulce veste
Dintr'un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alþi zei.

Venere, marmură caldă, ochiu de piatră ce scânteie,
 Braț molatec ca gândirea unui împărat poet,
 Tu ai fost divinizarea frumuseții de femeie,
 A femeii, ce și astăzi tot frumoasă o revěz—

Astfel începe strania sa poezie «Venere și
 Madona».

Ironia amară, care străbate din puținele poezii ale reposatului N. Nicolescu, este mult mai puternică și mai aprofundată în Eminescu.

Eară noi? noi epigonii —

întreabă el după ce a cântat mai înainte frumusețile poezilor anteriori,

Simțiri reci, harfe zdrobite.

Mici de zile, mari de patimi; inimi bătrâne; urite,
 Măști rizende puse bine pe-un caracter inimic;
 Dumnezeuul nostru : umbră, patria noastră : o frasă,
 In noi totul e spoială, totu-i lustru fără basă;
 Voi credeți in scrisul vostru, *noi nu credem in nimic!*

Și deaceea spusă voastră eră sfântă și frumoasă,
 Căci de minți era gândită, căci din inimi era scoasă
 Inimi mari, tinere încă, de și voi sunteți bătrâni.
 S'a întors mașina lumii; cu voi viitorul trece,
 Noi suntem carăși *trecutul* fără inimi, trist și rece;
 Noi in noi n'avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!

Voi, perduți în gânduri sante, convorbeați cu idealuri;
 Noi cărpim cerul cu stele, noi mănjim marea cu valuri,
 Căci al nostru-i sur și rece, marea noastră-i de ingheț.
 Voi urmați cu repejune cugetările regine,
 Când, plutind pe aripi sfinte printre stelele senine,
 Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergeți.

Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune
 Cu zimbirea ei regală, ca o stea ce nu apune,
 Lumină a vieții voastre drum de rose semănat.
 Sufletul vostru un ânger, inima voastră o liră,
 Ce la vântul cald ce-o mișcă cântări molcome respiră;
 Ochiul vostru vedea 'n lume de icoane un palat.

Noi? Privirea scrutătoare, ce nimica nu visează,
 Ce tablourile minți, ce simțirea simulează,
 Privim reci la lumea asta — vă numim visionari,
 O convenție e totul, ce-i azi drept mâne-i minciună —
 Ați luptat luptă deșartă, ați vânat țintă nebună,
 Ați visat zile de aur pe astă lume de amar.

«Moartea succede vieții, viața succede la moarte»
 Alt sens n'are lumea asta, n'are alt scop, altă soarte;
 Oameni; din toate cele fac icoană și simbol;
 Numesc sfânt, frumos și bine ce nimic nu însemnează,
 Impărțesc a lor gândire pe sisteme numeroasă
 Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol.

Ce e cugetarea sacră? Combinare măestrită
 Unor lucruri n'existente, carte tristă și 'ncălțită
 Ce mai mult o incifrează cel ce vrè a descifra.
 Ce e poezia? ânger palid cu priviri curate,

Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
Strai de purpură și aur peste țarina cea grea.

Remăneți dară cu bine, sfinte firi visionare,
Ce făceați valul să cânte, ce puneați steaoa să sboare,
Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi;
Noi reducem *tot* la praful azi in noi, măne 'n ruină;
Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină —
Toate-s praful... *Lumea-i cum este...* și ca dănsa suntem noi.

Reproducem in fine din «*Mortua est*» ultimele strofe :

Dar poate... o! capu-mi pustiu ca furtune,
Gândirile-mi rele sugrum' cele bune.
Când sorii se sting și când stelele pică,
Imi vine a crede, *că toate-s nimică.*

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
Să văz cerul negru, că lumile-și cerne
Ca prăzi *trecătoare* a morții *eterne...*

Ș'atunci, de-a fi astfel... atunci in vecie
Sufierea ta caldă ea n'o să invie,
Atunci graiu-ți dulce in veci este mut...
Atunci acest ânger n'a fost decât lut.

Și totuși, țerină frumoasă și moartă,
De racla ta razim eu harfa mea spartă,

Și moartea ta n'o plâng, ci *mai* fericese
O rază fugită din caos lumesc.

Ș'apoi cine știe, de este mai bine
A fi sau a nu fi; dar știe ori-cine,
Că ceea ce nu e, nu simte dureri,
Și *multe* dureri-s, puține plăceri.

A fi? Nebunie și tristă și goală!
Urechea te minte și ochiul te 'nșală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic —
Decât un vis sarbed, mai bine nimic.

Ved vise 'ntrupate gonind după vise,
Păn' dau in morminte ce-așteaptă deschise,
Și nu știu, gândirea-mi in ce să o sting :
Să rid ca nebunii? să-i blăstem? să-i plâng?

La ce? Oare totul nu e nebunie?
Au moartea ta, ânger, de ce fu să fie?
Au e *sens* in lume? Tu, chip zimbitor,
Trăit'ai anume ca astfel să mori?
De e sens intr'asta, e 'ntors și ateu,
Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.

Ocasia la observări critice nu lipsește in aceste poezii. *Venere și Madona* cuprinde o comparare confusă. Femeea a fostă divinisată in Venerea antică și apoi (de Rafael) in Madona. Tot așa poetul asupra unei fețe «pală de o bol-

navă beție» aruncă «vélul alb de poesie» și o divinisează. Inse madona nu este o idealizare a Venerei, nici Venerea antică o realitate brută pe lângă Madona modernă, și strofa

O, cum Rafael creat'a,

prin care poetul resumă încă o dată com; ararea, nu o lămurește mai bine, ci slăbește poesia prin repetiție. Originală și plină de efect, inse prea calculată (*recherché*, cum ar zice Francesii) este tranșiția «Plângi copilă?..»

«E.igonii» cuprind o antitesă foarte exagerată. Pentru a arată micimea epigonilor, se inalță peste măsură poeții mai vechi, și lauda ditirambică a lui Cichindeal d. e. și a lui Eliad cu greu va pute încalzi cetitorii mai critici de astăzi.

Cea mai bună din cele trei poesii ale d-lui Eminescu ne pare a fi cea din urmă, *Mortua est*, un progres simțit in precisia limbagiului și in ușurința versificării.

Dar și aici, ca in celelalte, sunt greșeli ce trebuiesc neapărat indreptate. Abus de cuvântul

pală, care poate n'ar trebui usat de loc, uneori gândiri și expresii prea obicinuite, multe rime rele.

Nu înțelegem, nu putem primi această neglijență a formei. Nepăsarea publicului român, care în aceeași linie cu adevărații poeți pune și pe Tăutu și pe Sion și pe *Tutti quanti*, și pe de altă parte precipitarea întregii noastre activități intelectuale, ce se vede produsă sub neliniștea unei amenințări statornice, esplică, dar nu escusă greșeala arătată. Tocmai spre deșteptarea publicului român din nepăsarea lui trebuie prezentate numai formele estetice cele mai curate, și în mijlocul agitărilor politice și sociale arta este a nume chemată a ne da un liman de adăpost. Când mișcarea altfel trecătoare a unei inimi plină de simțiri vrea să se intrupeză în forma poeziei, ea prin chiar aceasta intră într'o lume, unde timpul nu mai are înțeles. Cea mai scumpă îngrijire pentru curățenia formei este atunci o datorie a poetului, ca astfel concepția lui să rămână o moștenire neatinsă a generațiilor viitoare. Și care poet, în momentul adevăratului entusiasm, nu ar trebui să uite

marginile actualității și, încălzit de raza unei increderi adese iluzorie, nu și-ar înălța aspirația spre o nemurire omenească ?..

Eră într'o sară lină de Mai din anul 1871 ; dar în salonul, unde se adunase atâta mulțime de oameni, nu se observă frumusețea naturii renăscute; pasiunile politice erau la ordinea zilei și cu cea mai mare încordare se agitau întrebările momentului. În fundul acestei săli, atinsă încă de razele luminelor se înălța pe un pedestal închis o marmoră albă, frumoasă imitare a unei statue antice; și pe când toți oamenii erau coprinși de discuțiile lor politice, în mijlocul cuvintelor aprinse, a gesticularilor vii și a emoțiunii tuturor, în confuzia acestei mișcări țintite spre un singur punct din viața reală, punct trecător, de o importanță peste măsură în prezent, de o nulitate fără măsură în viitor : statua albă , cu surisul ei bland , sta senină deasupra chaosului, forma ei trecea neatinsă peste valurile timpului; păstrată în trecut, sigură de viitor, ea își purtă înaintea noastră cu o liniște supranaturală viața-i eternă.

Da, in lumea fericită a artei timpul nu mai are putere și nu mai are înțeles, și cine, înălțat in sfera ei, a știut să plăsmuiască forma frumoasă, acela de sigūr, dar numai acela, a ajuns pe calea nemuririi.

Cine a fost Tiberius? A fost in realitate așa tiran, a fost acea pildă de spaimă, precum trăește astăzi in conștiința omenirii? Cine o mai poate hotări! Inse figura lui a intrat astfel sub forma maestrosă a lui Tacitus, și pe când actualitatea lui s'a cufundat in intunerecul istoriei, ei e osândit la aspectul, sub care ni l-a păstrat clasicul autor.

A fost Lordul Granby, a fost Duca de Grafton așa de injosiți, precum stau astăzi in memoria poporului? Cine se mai intreabă? Scrisorile lui Junius, cu forma lor strălucită și neperitoare, i-a stigmatizat pentru totdeauna. Și Pastorul Goeze și Consiliarul Klotz mai există numai prin critica nimicitoare a lui Lessing — insecte efemere, păstrate intr'un chihlibar mai trainic.

Și degeaba veniți astăzi și voi, cei cu găn-

dirile groase, cu formă incultă, cu stilul greoi. filologi, academici, jurnaliști, sau cum vă mai numiți, degeaba vă încercați a lovii cu atâta patimă în direcția cea nouă : Voi n'aveți formă, zica de mâine nu vă mai cunoaște.

Al treilea poet, despre care credem că merită a ocupă atenția publică, este d. Bodnărescu. D. Bodnărescu s'a introdus în literatura noastră prin tragedia *Rienzi* (publicată în 1868), apoi au urmat *epigramme*, câteva poezii lirice, *mici excursiuni* în prosă, etc. Înaintea publicului celui mare aceste produceri par a fi trecut fără aprețiere dreaptă, poate fără nici o aprețiere. Cu toate aceste nu incape îndoială, că lucrările d-lui Bodnărescu sunt demne de studiat. (1)

În ceea ce privește tragedia *Rienzi*, trebuie să îngăduim, că planul ei este greșit în privința catastrofei. *Rienzi* cade ucis de Montreal fără o motivare a acestei ucideri prin chiar

(1) În timpul din urmă, *Revista Contimporană* din București, prin câteva critice foarte amare în contra d-lui Bodnărescu, a atras din nou luarea aminte asupra acestui poet.

faptele lui Rienzi. Tot actul al 5-lea e slab. Și in celelalte acțiunea e difusă și inaintează totuși puțin. Unele caractere palide, nehotărît desemnate; mult lirism neadmisibil; limba adese intunecată, adese aspră. Dar pe lângă toate aceste *Rienzi* este opera unui adevărat poet: pre-tutindenea o fantasmă infocată, câteva caractere (Montreal d. e., Albornoz, etc.) conduse cu siguranță, scenele populare pline de realitate, limba energică, precisă, originală și, din mijlocul asprimei intunecate, uneori de o nespūsă dulceată, peste tot o inspirație de idealism din isvor curat.

Poate nu va fi de prisos a cită câteva pasage din *Rienzi* ca dovadă pentru cele zise mai sus. Cităm d. e. scena, unde Erina, sora lui Rienzi, vine a-i mărturisî pasiunea ei pentru inimicul din casa lui Colonna.

ERINA (intră)

Deștept încă, Nicola?

RIENZI

De somn lipsit, dar beat
De-o iluziune mândră e gându-mi creator.

ERINA

Ca sub o noapte neagră s'ascunde sub sprincene
 Privirea-ți, e resfrântă și-n juru-i ved fantome
 Ce-ades mă inspăimântă. Poporul, pentru care
 Desbini tu ideale din cer, aplaudă astăzi,
 Teribil ce restoarnă cu zorii cei de mîne.

RIENZI

Pe virful cel de munte se urcă muncitorul,
 Și sarcini numeroase de țernă ne-obosit
 Așterne pe podișuri. Grăunțe-arunc' apoi,
 Și-o sigură speranță il face să aștepte
 Că s'or mii in spice. — De-i Roma azi căzută,
 E cauza, că-i lipsește acel biet muncitor,
 Ce-ar ști să cultiveze pe vechile-i ruine
 Ideea părăsită, că'n fi trăește tatăl.

ERINA

Frumos visezi, Nicola, anini speranța-ți insă
 De-o pânză de pânjen.

RIENZI

Cel desperat mai poate
 Să nimicească soarta, și acordându-și viață,
 Cu ea să se măsoare? Deprinde'l să spereze
 In propria-și putere, și atunci. . . dulci zile-acele
 Ar fi și de triumf.

ERINA

Neputincioasă-i sora să'ți stavilească cursul
 Măniei, ce te duce pe căi atât de măndre,
 Și ah! de-un timp incoace am devenit o umbră,
 O umbră rătăcindă dintr'un deșert in altul
 Cătând o mângăere, ce poate nici există.
 Pe sinul teu de frate dă'mi voe a mă plânge :
 Nedeamnă sunt, Nicola, să mă privești macar !
 Ist ochiu ce pentru tine eră menit, ist piept
 Ce nu știa nimica, de cât cu nerăbdare
 De dorul teu să bată, ist braț ce fericire
 Departe n'avea alta decât să strângă pieptu'ți—
 Au devenit acuma unei gândire razim,
 Unei simțire și rijin... Amar de sora ta!
 Dar cum de-acum nainte puté-voi ne-obosită
 Să sorb din a ta clipă momentele mai sacre
 Ce'mi dărui destinul? In jos pe țerna, udă
 De-a lacrimelor ploae, imi voi întoarce fața —
 Asupră'mi vină zace, și ah! numa 'n durere
 Sperez o fericire.

RIENZI

Nu-i vină, unde'n lacrimi
 Se află mângăere.

ERINA

Nu-i vină, dar greșală.
 Și, contra conștiinței, deprinse a se 'nfige

In inimă-mi săgeata, și ori-ce gând ce naște,
 Nu e decât puterea intr'ênsa ce isbește.
 Și ori-ce lovitură despică alu meu piept —
 Dă sorei fericire, și-apoi și Romei tale!

Plină de energie este scena din actul IV., unde, după fuga lui Rienzi din Roma, Raselli însoțit de Arimbaldi vine la fiica sa Nina, soția lui Rienzi, cu speranța, că la dânsa vor pute prinde pre marele agitator popular.

(*Raselli, Arimbaldi intră*)

NINA.

De mult dorite tată!

RASELLI

Inbita mea copilă!

ARIMBALDI

Signoră, bună ziua!

NINA

De nu sunt înșelată,
 Onoarea asta 'mi face vestitul Arimbaldi?

ARIMBALDI

Așa e, a mea deamnă.

NINA

Signore Arimbaldi,
 Viteaz ca 'n intreprinderi, nu'ți pasă a calcă
 Și peste pragul casei celui persecutat
 De săngeroasa'ți armă. Ce rău făcù Nicola
 Sămînței voastre, tigri, cu-asemene măsură
 De'i dați voi mulțămire? Și încă îndrăsnești
 Să vii unde-i iubit?

RASELLI

Copilă, fii mai blândă. Amorul nu'ți dă timp
 Să înțelegi ce bine ne face Montreal.
 Și, Nina, vin la tine să'ți dau tot ce perduseși,
 Tribunalului de soață amor când te jertfi.

NINA

Imi adă pe Nicola, și tot ce-aș fi pierdut,
 Imi dai cu dēnsul eară.

RASELLI

In zilele din urmă
 N'a fost el pe la tine? De amoru'ți a uitat?

NINA

De-amorul meu, Nicola? Cel soare va uita
 S'apue, să resară, și mai degrabă marca
 Se va topi in aburi și-o adâncime-uscată
 Va rămâne in locu-i — domeniu așteptat

De firea nesețoasă, cărei sunteți supuși,
Și-amorul lui Rienzi va rămâne nestins.

RASELLI

Nu știi de el nimica ?

NINA

Deșartă întrebare !
Neoameni vând pre oameni. Veniți la o femeie,
Și ce-i mai scump ăi cereți.—Cum stați naintea mea!
O astfel de cruzie in veacuri e mai rară !

RASELLI

Copilo, nu te'ntrece in slaba ta mânia!

NINA

Și pot mai mult cunoaște acolo părinție,
Desprețul unde'și puse locaș pentru etern?
Tu singur ca un tată m'ai osândi nedeamnă
De numele Raselli, când aș voi câștig
Venzându-te pre tine. Dar ție ți se pare
O fericire 'naltă a'l prinde pre Rienzi.
La fiica ta vii, tată, și'i ceri barbatul ei—
Nu's deamnă de-al teu nume ! Intoarce ear acolo,
De unde-aștepți resplată, acolo vei găsi
Copii mai buni de sigur.

RASELLI

Ast-fel n'ai fost crescută și pată pe-al meu nume
Nu sufer ca părinte din partea ficei mele.

Vei fi așa de bună și mi vei urma la Roma.
Ce n'ai deprins ca fată, ca văduvă-i deprinde.

NINA

Cu tine împreună să 'nvăț trădarea, tată!
De ai simțire numai cât frunza, ce se 'ntoarce
Cu fața ei spre soare, ca doară o sărută
O rază călduroasă, mă las' atunci departe
De senu-ți părintesc
Și nu'mi răpi și gândul, ce'mi dă viața încă.
Nimic pe astă lume de Nina de Rienzi,
De fiica lui Raselli, să nu se mai audă,
Și de-oi avé durere, la oameni nu voi spune-o,
In codri mă voi duce, cu păsări și cu fiere
De-acum voi împărți-o, și lacrima-mi va curge
Pe flori nevinovate. A lor zimbire tristă
Surisul lui Nicola ori când imi va părè,
Și astfel amăgită voi dă uitării gândul,
Că am avut un tată, bărbatul ce'mi vëndu.

ARIMBALDI

Femeea necăjită mai slabă e de fire
Ca firul cel de ață, ce'l toarce un painjen.
— Signore, timpul nostru mai scump aici il perdem;
Lăsam'o să jelească. Prin Apenini Rienzi
Așteaptă lanțul nostru, și de-om întârziă,
Va trece'n alte țeri.

RASELLI

Urechia-mi părintească de azi e asurzită
Și ochiu-mi prins de-albeață de-acuma pentru tine.

E drept să nu uităm, că greutatea limbei se esplică in parte și prin greutatea materiei. Alta e tragedia, și alta e balada sau poesia lirică. In această din urmă vedem pe poetul nostru mult mai ușor și indemănatic.

DE LA MARE

I

«Eată-ne in altă lume,
 Dragă luntre, stai la mal;
 Voi să cerc de-i pentru mine,
 Tu te leagăna pe val.»

Și așa am priponit-o
 De-un țeruș și m'am tot dus,
 Când in dreapta, când in stinga,
 Când spre-amează, când spre-apus.

Dar n'am fost, ah! nici aicea
 Fericit cu al meu dor.
 «Mai departe, mai departe,
 Dragă luntre, sberi ușor!»

II

Călător pe-a lumei valuri,
 De-i vedé in calea ta
 Luntre, vĕslă părăsite,
 A cui sunt, nu intrebă.

Un cărmaș avù și ele,
Unde-i azi, nu se mai știe :
Valul greu când le lovește,
Ele sună a pustie.

Înțelegi tu, al meu suflet,
Glasul lor ce vrea să zică ?
A pustiu grăesc cu valul,
A pustiu și a nimică.

IN GRĂDINĂ

In grădină mă găsește
Sara singur și străin,
Ici dincoace pîntre straturi
Gânditor pasu-mi inclin.

Vine-un flutur, pe-o garoafă
Se așează, 'l urmăresc,
Pe aripe'i semne măndre
Și-o scrisoare întălnesc.

Intre toate este unul
Drept in mijloc, rotunjour,
E cu alb tivit albastru,
Se cetește : ochiu de-amor.

Împrejurul acestuia
Începînd a cerceta
Și scrisoarea-am deslegat-o,
Și in ea ast-fel zicea :

«In grădină lângă mine
Acest flutur s'a oprit,
Am privit la aripioare'i
Și la tine am gândit.

Si i-am zis să sboare 'n lume
Și să'ți ducă semn de-amor.»
— Ah! cu alb tivit albastru,
Dragă-i al tēu ochișor!

Nu sunt singur in grădină
Sara, nici nu sunt străin,
De la tine fluturașii
Cu scrisoare când imi vin.

Terminăm citările din D. Boduărescu prin câteva epigrame :

Mult iscusita spre geamul ferestrei incet inclinat-a
Vesela față zimbînd, drag imi era s'o privesc.
Înțelepțește apoi a suflat și gingaș pe sticlă
Ceața din sufletul ei mândru, deprins cu senin,
Și a 'nceput să se joace, ștergînd-o cu degetul ager,
Semne de farmec făcînd numai pe ici pe colea;
Drepte erau pentru dînsa, intoarse pe dos pentru mine :
Poate a scris te iubesc, eu am citit te-amăgesc.

Draga-mi e tristă, albastra-i privire in lacrimi se stinge—
Fug in grădină : viola stropită cu rouă-i frumoasă.

Este fânarul lumina din zare, ori lampă iubitei?
 Ea mă așteaptă, prin ochii ferestei privește lumina-i.
 Calea'mi de-a lungul și vântul și ploaia s'o stingă se'ncercă,
 Inse' zadarnic; curând voi ajunge, amor o va stinge.

Pe lângă acești poeți insemnați prin înălțimea ideilor și în parte prin felurimea formelor poetice ce le au introdus, ar fi nedrept a uita încercările altora mai noi, care în sfera lor mai restrinsă ne presentă o mișcare naturală exprimată în limbă corectă, adese elegantă, totdeauna ferită de injosiri.

Plăcerea noastră, și poate nu e exagerat a zice: un fel de recunoștință pentru producerile literare ale D-rei Cugler, ale D-lui Șerbănescu și (în parte) ale D-lui Petrino va fi cu atât mai ușor de explicat, cu cât ne vom aminti mai mult mijlocul literar, în care le aflăm. Intenții politice, afectări sentimentale, limbă forțată, expresii crude sunt încă la ordinea zilei pentru majoritatea scriitorilor noștri de poezii, și sperăm, că deja generația viitoare își va explica cu greu, cum cu o formă așa de puțin plăcută și cu un

bagagiu așa ușor de idei au îndrăsnit atâția contimpurani ai noștri a se introduce in câmpul literar. Să nu mai vorbim despre dd. Aricescu, Tăutu, Hasdeu, Boliac (Hasdeu și Boliac ca poeți; ca autori prosaici sunt fără contestare dintre cei mai buni), etc. Despre aceștia s'a vorbit destul in singura revistă critică, ce a avut-o Romania, in *Convorbirile literare*. Dar să ne aducem aminte și de alții, să ne reprezentăm încă odată societatea, in care sunt siliți a trăi poeții noștri cei adevărați.

In vremile noastre, pentru a cită *ex abrupto* câteva exemple, d. Vulcan, redactorul *Familiei* din Pesta, trece de poet, când cântă :

Lumina vieții mele,
 Tu soare între stele,
 Regină între fete
 Cu nimb in loc de plete,
 Cherub din ceriuri sus,—
 De multe ori ți-am spus,
 Curatul meu amor;
 Că pentru tine mor.
 Dar sinul meu recere
 De nou să ți'l mai spun,

Atunci simțesc plăcere,
Ascultă, ânger bun. . . . .

Al meu amor
E aer nutritor,
Ori unde
Te-ai duce și-ascunde,
De aer nu te poți lipsi,
Amorul meu te-ar urmări.

Sum calic ca vai de mine
Și amar mă mai trudesec,
Totuși fără de suspine
Și voios eu vețuesc.

Nici dâns'a nu-i vr'o escepțiune.
Nu-i unica in genul seu;
Nici despre ea nu mai pot spune,
Că-i fara de greșeli, nu zeu!

Ce-i mai scump aci sub soare?
Libertatea 'ncântătoare,
Imnul de eliberare;
Cântul de triumful mare?
Că mai scump ești zeu,
Angerelul meu.

Am avut o crengușoară
Ce mult a intinerit
Cu plăcuta-i umbrișoară — etc.

In vremile noastre apar poeți ca d. Pătărlăgeanu, care in «orele de repaos» (București, 1861) ne arată «dorința» d-sale

Nu-i nimic inastă lume
 Să mă facă fericit,
 Nici averi, nici mare nume
 Nu e ținta ce-am dorit;
 Ci dorința mea e toată
 Să-mi ved țara c'a nflorit.
 etc.
 Să ved legea electorală
 Că o dată s'a lărgit,
 Și comisia centrală
 Din Focșani că s'a urnit,
 Curtea de casațiune, etc., etc.

Dar, ce e drept, prefața d-lui Pătărlăgeanu desarmează critica, rugându-ne :

Să fiți indulgenți, aducându-vă aminte,
 că smerita mea musă se află încă in fașe.

In vremile noastre apar poeți ca d. Petre Grădișteanu care a scris

Uă noapte pe ruinele Tergoviștei, sau
 umbra lui Mihai Viteazul, tablou intr'un
 act cu versuri (București 1857)

cu următoarea arătare de persoane :

Umbra lui Mihai Viteazul învălătată în lițolii și purtând pe dedesupt costumul seu.

Viorica	} fete de țerani gătite de la horă.
Marica	
Florica	

Costache Ghimpeanu, june Romău de 25 de ani, grav și plin de scepticism începând a se întoarce la credință prin sentimentul naționalității și convingându-se de puterea divină numai la luptă etc.

În scena I între cele trei țerance se declamă o poezie lirică cu 63 (cetește șaiszeci și trei) de strofe, d. e. ca aceste :

Două împreună
 Noi facil putem
 De ori ce furtună
 Să ne apărăm.
 Să cercăm Unire,
 Aci e speranța,
 Căci în desunire
 Nu cunoaștem viața.

Și să nu uităm, că de altmintrelea d. Petre Grădișteanu e un om plin de spirit.

În vremile noastre d. Iustin Popfiu își întogmește limba maternă în rime ca aceste :

La tine aripează dorința-mi fiacarante,
Și cugetele-mi vie, fantasma-mi volitante etc.

și publică (in «Poesie și Proasă», 1870) următoarele versuri :

XII

DOMNIȘOAREI CONSTANTIA DUNCA (*)

(Camil'a D'Albu)

Catra tine suna' debil'a-mi cantare;
Va ajunge ore colo 'n departare?!
Fiic'a Romei vechie! svava floriara!
Va petrunde ore bland'a-ți animiora?!...
Candu nalțai la ceriuri santa rogatiune
Se-i cer indurarea pentru-a mea națiune,
De aceste fiice densei i-am doritu,
Rug'a mea ferbinte eca s'a-implinitu!
Nu te cunoscū inca scumpa floriara!
N'am privitu eu inca faci'a-ti rumeniora,
Nece ale tale buze mititele,
Nece ochii-ti mândri aste blande stele;
Peptulu meu cel fraced totuși venereza etc.

(1) Domnișoara Constanti'a Dunca petrece in Paris, secerandu prin operele sale scrise in limb'a francesă despre romani și educațiune, apretierea și aplandele invetiatiiloru Franciei. După cumu mi face ens'a-și magulitori'a declaratiune, acesta poesia contribui și ea încātu-va, spre a o indemnă se intorne la fratii sei, in patri'a sa.

(Nota D-lui Popștu).

Și trebuie să știți că d. Popfiu este preot, co-
 rector al unui Seminar clerical, bărbat chiebat
 a fi cel puțin serios inaintea publicului și de al-
 mintrelea plin de zel pentru literatura națiunii.

In vremile noastre d. I. C. Drăgescu, acela
 ce cu o rară necuviință a adresat scrisorile publice
 către generalul Türr și d. Carp, tipărește «A-
 mor și Patria» (Turin. 1870) și acolo ne zice :

De unsprezece seculi Romanul se ostește
 De atâta timpil il suge un crunt, infam vampir :
 Iar azi *tigrul* si *ien'a* de nou se infrațește
 Voind se nimicească pe acest popor martir.

Horia stringe pe Romani,
 Domnii fug ca niște căni.

DOMNIȘOAREI ELENA P.

Copila grațioasă, ești tu o moritoare,
 Ori ești un candid ănger din câmpii elisei?
 Din rai căzută aici o belă, scumpă floare,
 Sunt soarele și lun'a și Venus frații tei?

Venus fratele d-rei Elena!

Populi, voi cari in sclavie
 Gemeți încă umiliți,
 Pe altariul de frăție
 Punend dreapta vă uniți.
     Tirania veți strivi,
     Când uniți ve veți oști

Cătă ești de bela și 'ncântătoare
 Zină gentile, nemuritoare,
 Pe pur'a ți frunte porți cu mândrie....

Sosit'a popoli, or'a... scultați-ve din tină
 Și'n ap'a libertății vestmintele spălați,
 Sub steagu 'ndependinței cu fruntea-vă senină
 Pe biblia iubirei, jurați că veți fi frați.

«Pe pura-ți frunte porți cu mândrie, când
 uniți vă veți oști, jurați că veți fi frați» — cât
 de părăsit de toți dumnezeii trebuie să fie cineva
 pentru a crede că asemenea țistiitură este limbă
 poetică!

Și să nu uităm prefața :

Cetitorului Salute!

Aș fi publicat toate încercările mele
 poetice, le-aș fi ilustrat, dacă nu mă

impedecau circumstanțe nedependinți de
voința mea.

Poesiile cuprinse în acest mic volum
sunt o parte din visele mele, sunt copii
mei de aur.

În ele am depus partea cea mai bună
din mine : anima și conștiința mea.

Foarte bine ! Dar nu s'ar putea, ca «inima
și conștiința» acestui domn să fie mai mult mo-
destă și mai puțin cacofonică ?

În vremile noastre «junimea clericală din A-
rad» îndrăznește a publica un *Almanah, pe 1859*
cu poezii ca aceste (de dd. E. B. Stănescu,
N. Christian, M. Bota).

CATRA DEMOSELL'A S. P.

Eram în o seară,
Într'o zi de vară,
Când me preumblam
Printr'o luncă mare
Pe malul unei
Ape curgătoare ;
Când în cea mai primă amoare
Foarte melancholizam,

Cugetu 'mi incepu să sboare, ...
 Și 'n tine m'amorizam.
 În amoarea *cea mai nouă*.
Ce e ca o prima roă
 Pre cutarea *nouă frunză*,
Ce e ca o primă rază,
Carea mai ăntăi o zerește,
Cel ce pe lume se ivește,
Ce e ca o primă legănare,
 Dar tocma ca un somn ultim, mare;

Eram int'ro sară lângă amant'a-mi zină
 Ș'aruncam privire la lun'a senină;
 D'amore fiind răpit, par'la cer sboram,
 Când amantei mele man'a-i incredințam,
 Eram atunci ferice ca nime in lume, ...
 Pon'ce la ureche amant'a nu-mi spune:
 «Nu vezi, amante, ceva'en coace pășește,
 Vai! să'lă bată crucea, moartea me'nghițește!»

Și cu faimosul «Foc al Lipovii»

Juh! cum dete tresnet d'in cer!
 Pocnind — durr, durr — se prade,
 Fum a pucioasă dă in crier. —
 Vai! ce 'i? Lip'a 'n foc arde.

Pif — paf, — puf, — trosc cu puștile.
 Batai'a lui Dumnezeu! —
 Dur, — bumb, — și cu bombeștele,
 Lângă Murăș vaet reu!

In vremile noastre, la Lugoș in a. 1861,
d. «doctorand in medicină din Viena» B. Petric,
care își bate joc de almanahul precedent, publică

POESII NAȚIONALE

ca

UNA MITUTICA FLAMURA

cu

Devisa simțirilor sale naționale,

Ș'in aceasta flamură cu simțirile nationale ale
d-lui Petric ni se spune

SALUTARE

(Cucoanelor române din *Lugosiu*)

Când eram de voi departe
Și de voi numai pr'in carte —
Câte odată 'nțelegeam,
Cumca sunteți sănătoase,
Tot fidele, tot voioase —
Eu tare me bucuram.

Primiți-mă dar bucuroase,
Fete de Lugoș frumoase,
Și să nu vă fiu străin,
Să-mi fiți mie tot voioase,
Plăcute, petrecătoase,
Că sum june de român.

Vis a vi de mine este
 O ferestuță cu flori;
 Acolo șede o nevestă,
 Eu o vęd de multe ori.
 Dimineața când se scoală,
 Ea de loc vine la flori —
 Le mută d'in oală 'n oală,
 Când o vęd, mă iau flori.

Tot voios sum eu pe lume,
 De când maica m'a făcut;
 Superat nime n'a spune,
 Vre odat' că m'a vęzut.
 Când am bani pornesc pe stradă,
 Fluier, cânt, ca și un boer,
 Mă arēt pe promenadă
 Par' că-s un milioner.
 Când n'am bani, ear nici că-mi pasă,
 Cu amicii ospetez,
 Președinte sum la masă,
 Fiind c'atuncea eu contez.
 Niren-Braten, Schweins-Cotlet
 Eu numai ce poruncesc,
 Un Pff Wein și omelet
 Beu, mănănc, dar nu plătesc.

Să cetim acum și precuvântarea, care este in-
 teresantă ca tip carateristic al celor mai multe
 de acest fel:

In onoarea si cât se poate zice d'in partea mea fără vătămarea modestiei, in folosul si distracțiunea publicului cititor aduc si eu pe altariul națiunei nește floricele, sperând ca toți autorii dacă nu complimente, cel puțin bună primire, pentru-că am cutezat ca un diuar nou fără multă experiență, a pune și floricelele mele in stratul comun a Națiunei, carea are acum literați demni de cel mai distins respect ce și eu il port in mine; unde a greșit mintea mea doară încă nu destul poleită după dorința cetitorilor, acolo fac apel la simțirile mele dinlountru, la cugetul meu curat, care mă indemna a aduce și eu mica mea ardere.

Ce are a face nutrimentul neplătit al d-lui doctorand Petric cu «stratul comun» al națiunii?

In vremile noastre *Revista Contimporană* (1 Ianuarie 1874) publică o poezie a d-lui Ciru Economu care sfirșește cu următoarea strofă :

Cânta-voi, combăté-voi c'o furie nebună,
In mâna mea sdrobi-voi și monstrul si-ai lui pui.

Și, dac'a mele cânturi avè-vor o cunună,
Veni-voi l'ale tale picioare s'o depui.

Ș'ai lui pui? Cânta-voi, combăté-voi, sdrobi-voi, avé-voi, veni-voi? Și se mai indoiește d. Ciru Economu, dacă ale d-sale cânturi armonioase avè-vor o cunună?

Aci, scrutând abisul imens, fără hotare,
Bravând exilul, moartea, dând suflet la fricoși,
Scoțënd dintr'a ta harpă mării vizionare,
Persecutai cu biciul tiranii scrofuloși.

Tiranii scrofuloși! — Aceste versuri minunate le dedică d. Ciru Economu lui Victor Hugo și le incepe cu modestul moto: *ed io anche son pittore.*

Ed io anche son pittore! — — Și adecă de ce nu, vă rog? Victor Hugo și domnul Ciru Economu. După «tiranii scrofuloși» toate sunt cu puțință.

Dar să nu mai continuăm exemplele de acest fel! Când s'ar ivi isolate, când ar formă esceptia, cine și-ar impune datoria de a le resfoi din literatura zilei! Inse ele formează astăzi încă

majoritatea literaturii noastre poetice, și în modul cum se produce, ne par a fi simptomul unui rău destul de însemnat pentru a merita o atenție serioasă.

Suscitatul d. P. G. era aproape copil, când și-a publicat «Umbra lui Mihai Viteazul»; asemenea Almanahul din Arad este lucrarea unor juri necopți; și dd. Vulcan și Drăgescu, dacă este să-i judecăm după publicările de până acum, nu pot fi departe de această vîrstă fericită; și poate autorii celor mai multe poezii ce primejduesc cetirea jurnalelor politice pe la noi, se află în același cas.

Că în acest timp al vieții lipsa de cugetare matură și o deșertăciune neînfrînată împinge pe atîția juri nechiemați și nealeși a maltrata limba torturând-o în rime și metruri imposibile, acesta este un fapt general, pentru care nu avem nici un motiv a crede, că junii Români să fie mai mărginiți sau mai deșerti, decât junii altor popoare inzestrate cu o literatură. Dar ceea ce nu se va întîlni la nici un popor cult și ce se petrece numai la noi, este necuviința,

cu care asemenea păcate ale tinereții, cum ar fi zis repositatul C. Negruzzi, se publică, se impun în literatură și se primesc de o parte a publicului drept poezie; incorigibila suficiență, ce o păstrează autorii lor toată viața, și increderea în care se susțin, că au făcut o faptă meritorie pentru literatura țerii lor, când au sustras atâtea coale de hârtie de la o destinație mai firească.

Altundeva societatea este destul de bine organizată pentru a se garantă încontra unor asemenea abnormități; respectul pentru public, respectul, în care au știut a se ține jurnalele, și curagioasa veghere a unei critice neobosite formează la suprafața vieții intelectuale o pătură destul de puternică, pentru a apăsa și mântini în întunericul ce li se cuvine, acele produse stricăcioase. La noi însă ele se reslățesc în toată voia și amenință a falsifica judecata publicului și a ineca lucrările cele bune. O sumă de tineri se molipsesc de epidemia literară, își părăsesc studiile regulate și se încântă cu laurele eftine ale publicității de o zi, și așa le este de

insemnat numerul, încât astăzi își formează unii altora un echo destul de tare pentru a se înșelă întreolaltă asupra meritului producerilor lor. Lucrul a ajuns până acolo, încât cine din tinerii noștri este numai incapabil, rămâne scriitor pe la tribunale și prin poliții, dar cine pe lângă incapacitate adaugă aroganță, devine scriitor al literaturii, jurnalist, poet, și îndată ce cu o limbă și o ortografie deplorabilă știe a rimă libertate cu dreptate, colegii săi se grăbesc să-i deschidă «cu fericire coloanele» d-ilor, să-l patentă drept literat și «ante-luptător al culturii naționale».

De aci înainte timpul și activitatea acestor nefericiți se perde în producerea de maculatură literară, și o parte a timpului și activității generației june se perde în cetirea acestei maculaturi.

Aci e răul; din acest punct de vedere partea nesănătoasă în mișcarea literaturii române merită a fi observată, și poate cetitorul nepărtinitor nu va găsi de prisos, dacă vom mai releva și procederea uniformă, tipicul, după care ace

scriitori exploatează atenția tinerimei și profanează una din cele mai frumoase aspirații ale ei.

Drapelul, sub care se introduc aceste deșertăciuni personale și crudități estetice, este totdeauna Națiunea și Libertatea, și astfel două idei din cele mai înalte au ajuns a fi scara, pe care călcând-o în picioare, se urcă oamenii cei mai lipsiți de ori ce merit. Și atunci numai vezi pe d. Drăgescu făcând din cacofoniile sale un omagiu «libertății și nedependinței», pe d. Petric producând injosirile sale «ca una mititică flamura cu devisa simțirilor naționale», pe d. Pătărlăgianu scoțindu-și musa din fașă, pentru a o depune pe altarul națiunii; și apoi vin în precuvențările d-lor, care sunt totdeauna lipsite de demnitate sau prea smerite sau prea arogante (și nu știi ce este mai arogant : aroganța sau smerenia), și ne esplică, ce mare iubire pentru patrie i-a făcut să ne inzestreză literatura cu prețiosul nume al d-lor! Și foile noastre publice, *Familia*, *Telegraful*, *Plebeul*, *Poporul*, *Secolul*, *Armonia*, și cum le mai chiamă, salută cu entusiasm pe «confratele» cel nou, și,

continuând mistificarea mai departe, îndrăsnesc a identifica națiunea română cu aceste anomalii ale ei și strigă, că se atacă românismul îndată ce se atacă aceste rătăcirii bolnăvicioase ale literaturii române.

Cine cunoaște calibrul unor asemenea poeți și jurnaliști, nu se miră de purtarea d-lor, o găsește naturală și — proprie vorbind — indiferentă. Nu ar fi însă natural, când publicul român ar continuă de a-i încuragia crezând că astfel încurajază literatura; și pe de altă parte ar încetă de a fi indiferent, îndată ce am privi la iniurierea, ce o pot avé asupra tinerimei noastre.

Din acest punct de vedere împotrivirea energică în contra direcției false arătate în aceste rânduri ne va păré totdeauna o datorie literară, și încercarea, de a pune o stavilă în contra ei atât prin criticarea producerilor rele cât și prin relevarea scrierilor mai bune și de a produce un fel de presiune indestulătoare a opiniei publice în contră-i, va trebui să fie repetită fără oboseire și cu puteri unite, până când va isbuti — presupuind că va isbuti vreodată.

Este dar o parte mai fericită a aceleiași datorii literare, dacă de la privirea rimărilor citate mai sus trecem printr'un contrast cam violent la reamintirea luucrărilor acelora, care in încercările lor, fie cât de restrinse in privința sferei de idei in care se mișcă, arată o natură mai aleasă, simțiri simple, dar neafectate, și produc in cetitor acea impresie senină, care este adevărata binefacere a artelor frumoase. Din numărul lor ne-am propus a vorbi despre d-ra Cugler și despre dd. Șerbănescu și Petrino.

Poesiele d-rei Matilda Cugler (astăzi d-na Burla) sunt publicate in *Convorbirile literare* și inavuțesc multe numere ale acestei reviste de la prima ei ivire. Ne cerem voie a reaminti cetitorilor câteva din cele mai caracteristice.

Ai plâns și tu odată?
Eu, zeu, nu pot să cred.
Ah! lacrimi lasă urme
Ce ani intregi se vęd.

Un ochiu care odată
A plâns de dor și chin,
Mă crede, nu degrabă
Se face ear senin.

Un ce fără de nume
Rămăne 'n el ascuns --
Dar' ochii tei sunt limpezi :
Nu pot să cred c'ai plăns.

Când după multe chinuri
Un biet nenorocit
In brațul rece-al morții
Scăpare a găsit,

Atuncea de pe ceruri
Cade-o mândră stea,
Căci fie care 'n lume
Iși are steaua sa.

Și de nu-ți-a fi milă
Și de nu me-i iubi,
O stea are se cadă —
Știi tu, a cui va fi?

Floarea 'n câmp când veștejește,
Alta'n locu-i inflorește,
Dar in peptul omenesc
Florile când veștejesc,
Cade roua in zadar —
Alte'n loc nu mai resar.

El a venit spre mine
Și mâna mi-a luat.

Și'n ochii lui atuncea
Adănc am căutat.

Dar ce-am văzut in dênșii,
Ah! nime n'a află,
Căci toat' a mea durere
Și dorul meu eră.

Ceea ce va fi atras pe toți cetitorii acestor poezii lirice, este eleganța limbajului lor și, poate, sinceritatea simțirii. Un merit deosebit este precisia, cu care sunt compuse, și care le ferește de lungele repetiții ale aceleiași idei, ce de almintrelea se întâlnesc în atâtea poezii ale literaturii noastre. Pe de altă parte nu este de tăgăduit, că din poeziile d-rei Cugler apare o inriurire predominantă a lui Heine și Lenau; dar, în fine : avem cel puțin a face cu inriurirea lui Heine și lui Lenau.

Între cele mai plăcute produceri ale literaturii române sunt și vor rămâne poeziile d-lui Șerbănescu. De la cele d'ântăi încercări a d-lui Bolintineanu, care se deosebeau prin aceeași însușire, nu cunoaștem poezii a căror limbă să fi produs auzului aceeași plăcere, ca poeziile cita-

tului autor. Intr'o literatură, unde limba poetică este deja formată, meritul aparent al unei versificații elegante consistă adese numai în reproducerea credincioasă a formelor de stil obicuite de autorii recunoscuți, și în Franța și în Germania se găsesc rar poeți începători, a căror versuri să fie mai mult decât o imitare palidă a lui Musset și a lui Heine. La noi însă, unde în toate ramurile literare stilul caută încă a se forma și este încă foarte crud, farmecul limbei într'o poezie rămâne un merit adevărat și primitiv. La acest merit se adaugă în versurile d-lui Șerbănescu o inbelșugare de metafore frumoase și de contraste pline de spirit, deși uneori prea căutate.

LACRIMA

Ah! în ochiul tău cel negru ca o noapte fără lună
 Eu o lacrim' am zărit.
 Și pe geana ta cea brună
 Lunecând, ea s'a oprit.

Ce 'nsemnă, copila jună ca și o simțire nouă,
 Acel ud mărgăritar,

Acel grăunte de rouă,
Semnul dorului amar?

Lacrima-i o poezie ce se scrie în tăcere
La tulpina unui dor;
Bătrân — lacrima-i durere,
June — lacrima-i amor.

Tu ce jună ești ca raza, ce în faptul zilei luce,
Nu'mi mai spune al teu dor :
Lacrima din ochiu'ți dulce
E un gingaș trădător.

Oare ce spune cea păsărică
În al seu cânt?

Și ce amintește frunza ce pică
Jos la pământ?

Pasărea spune, ne sfătuește
«Iubiți, iubiți!»

Frunza ce pică, murind șoptește
«O să muriți!»

Un nor vine să'mi ascunză
A vieții mele stea. . .
Vântul tremură în frunză,
Ș'amoru'n inima mea!

Negrul nor, eată! pășește
Cătr' a vieții mele stea. . .

Vântu 'n frunză greu mugește,
Ș'amoru 'n inima mea!

Norul dușman crește, crește
Ș'acopere draga'mi stea. . .
Frunza 'n vânt se risipește,
Moare'n dor inima mea!

NOR ȘI CHIN

Ca și vulturul în sbor
Trece 'n spaciul negrul nor
Și se duce după vânt
Iirind umbra-i pe pământ.

Fulgeri, devastări și foc
A dus el din loc în loc,
Dar ce-a ars, a re'nverzit,
Pe când el s'a nimicit.

Ca și norul de foc plin
Trecu 'n sufletu'mi un chin;
Chinul e adânc și greu,
Naște spaimă'n peptul meu.

Ș'adânc mintea mi-a săpat,
Viața-mi s'a cutremurat. . .
De-acel chin oare-am să mor?
Nu! căci chinu-i negrul nor.

In anul 1870 s'a publicat la Cernăuți sub titula *Lumine și Umbre* o culegere din poeziile d-lui Petrino. Printre multe prea de mijloc, despre care credem, că ar fi fost mai bine să rămână nepublicate, întâlnim și poezii adevărate; mai ales din «florile de mormânt» vorbește o simțire adâncă și bine exprimată. Câteva exemple :

Că te iubesc, că te iubesc,
 Știu toți ce 'n cale mă 'ntălesc,
 Știu cei ce m'au văzut plângând
 Și cei ce m'au văzut rizând.
 Căci risul ca și plânsul meu,
 Nasc numai din cuvântul teu,
 Și risul lumea mi'l impune,
 Când plânsu mi despre tine spune.
 Incât toți cei ce au iubit
 Și de amor au suferit,
 Ei știu, de-abia ce mă zăresc :
 Că te iubesc, că te iubesc !

Pe furiș dă'mi o guriță,
 Jur că nime nu va ști :
 Fălăind a ta rochiță
 Nime n'o va auzi.
 De va fi ușa închisă,
 Pe fereastră vei sări;

Dragostea când e decisă,
     Ea intrare'și va găsi.
 Intr'o taină a pus cerul
     Tot ce-i mai dumnezeesc :
 Fericirea și misterul
     In amor se infrățesc.
 Steaua care nu se vede,
     Nu 'ncetează a fi stea;
 Omul in zeire crede,
     Crede, făr' de-a o vedea.
 Căci ce-i tainic pentru lume,
     Este mult mai răpitor;
 Sărutarea făr' de nume
     Poartă numele — *amor*.
 Pe furiș dar or ce bine
     De pe buza-ți aș sorbi.
 Să 'nchizi ochii lângă mine,
     Și-atunci — taină tot va fi!

Nouă și, după opiniă noastră, isbutită este
 întrebuințarea unui fel de formă populară in
Suspinuri.

Multe lacrimi și suspine,
     Multe plângeri de amor
 Către bolțile divine
 A trimis in noți senine
     Desperatul muritor;
 Dar' de-acolo mângăere
 Pentru-a inimei durere

Nimăruia n'a sosit,
 Incă nime n'a primit.
     Aici nasc vise de-amor,
     Aici pere urma lor,
     Pe cer — trece câte-un nor.
 Doarme 'n dulce neștiință
     Pruncul pe al maicei sin;
 Și in brațe de credință
 Ades doarme o ființă
     Al iubirei somn divin.
 Totu-i somn; căci viața-i noapte,
 Soare 'n trai nu mai străbate;
 Căci tot omul e urzit
 Ca să doarmă netrezit;
     Când in viață un somn blând,
     Când sub recele pământ
     Somnul vecinic de mormânt.

Ne a părut însă, că acea coardă, altfel bine atinsă, a tristeței pentru nefericirea, de care a fost lovit poetul, este prea mult întrebuințată, așa încât se apropie de monotonie. Observarea noastră va ave mai multă putere, dacă o vom însoți de sfatul, ce'l dă Goethe poetilor : «Întrebați-vă la ori-ce poezie, dacă cuprinde o simțire ce ați avut-o in adevăr in viața voastră, și dacă această simțire *v'oi inaintat intru ceva*. Nu sunteți inaintați, dacă nu faceți decât a

jeli o iubită, ce ați pierdut-o prin despărțire, necredință sau moarte. Aceasta nu e niciodată bine, ori cât de mult talent ați jertfi pentru asemenea poezii. Țineți-vă de progresul vieții și examinați-vă când se presintă ocazia : atunci se vede îndată, dacă aveți viață, și mai târziu, dacă ați avut-o.»

În privința limbii am însemnat câteva cuvinte, ce nu ne par îngăduite în o poezie serioasă (*electrizată, constatată, etc.*), câteva expresii cam înjosite, d. e. :

Mult necaz am tras în lume
 Suferind de-o boală grea,
 Ce ne-având nici leac nici nume,
 Îmi vestește moartea mea.
 Prè curënd sosiva ceasul
 Ce va 'nchide ochii mei;
 Căci eu vëd ah, la tot pasul
Boala mea sunt ochii ei.

Insfârșit azi încă-odată
 Calcă 'n tine-al meu picior,
 Bucovină adorată, etc..

abus de cuvântul *sběrcit* și infine întrebuințarea de elisiuni greșite.

Spuneți-i că soartea i-a dat mângăere,
 Și că ori ce tată fericî poate fi —
 Căci tu poți dispune de viață și moarte
 Iubită de mine, când dulcî mă iubești—

De-o mână albă dulcî desmerdată, etc.

Un alt fel de elisiuni, tot așa de greșite,
 sunt aceste :

Și când timpul cearcă ziduri a sdrobi,
 Zidur'le stau ferme, rabd a lui mânia

In cât barcele iubirei
 Marea n'o pot măsura,
 Valur' le nenorocirei
 Ele nu pot infrunta.

In alte privințe suntem siliți a protestă in
 contra exagerărilor bolnă vicioase ale fantasiei
 d-lui Petrino. O poezie ca aceasta :

In mormânt ah, mult e rece,
 Mult e trist și 'ngrozitor!
 Dar' din viața carea trece;
 Acolo trebui să plece
 Or și care muritor!

Pe gurița ce o dată
 De iubire infocată
 Mii de sărutări primea,
     Suge-un verme hrana sa
     Deci mi-e groază când gândesc,
     Că in sinul pământesc
     Inimile putrezesc,

nu este de publicat. Arta e senină, trebuie să rămână senină, chiar când exprimă disperarea; și o disperare ce nu se poate deslipi de cugetări așa de întunecate, e semnul unei mari nefericiri private, dar nu ocazia unei concepții poetice. Să nu uităm anticitatea binecuvântată! Moartea, care după simțul corupt al simbolizării creștine se infățișează de moderni prin un schelet hideos, era în fantasia greacă și romană un geniu frumos cu facla întoarsă.

II

P R O S A

MARTIANU, ODOBESCU, STRAT, SLAVICI, P. CARP,
XENOPOL, BURLA, VARGOLICI, I. NEGRUZZI, PANU,
LAMBRIOR, TASU, T. ROSETTI.

A fi regisorul unui teatru trebuie să fie un lucru foarte plăcut. Te increzi in convenția tăcută încheiată între tine și public, din partea ta de a-l amăgi, din partea lui de a se lăsa să fie amăgit, și conduci cu mână sigură ilusia spectatorilor. Ți trebuie un Prinț, arunci pe umerii unui actor o mantie cusută cu codițe de ermelin, îi pui o coroană pe cap și un sceptru în mână, și ilusia este gata. Vrei un ministru, iai alt actor, îi coși pe frac o stea de decorație în locul inimei și-l pui să facă gesturi cam înțepenite. Se cer doftori, magistrați, academici, profesori

(se înțelege : in piese comice), iai căți-va figuranți, le pui o perucă mare pe cap și ochelari pe nas, ii imbraci in talare negre, in fracuri cusute cu verde sau in fracuri descusute, și ți-ai indeplinit scopul.

Cu vremea, spun cei ce cunosc meseria, regisorul ajunge a fi foarte pătuns de insemnătatea lui și crede, că el este cauza de căpetenie pentru succesul unei piese. Insuși cuprinsul și spiritul piesei ii pare lucru de a doua mână. Pentru dănsul ori ce dramă nu e de cât un balet.

Regisorul este de ris cu această inchipuire a lui. Dar când o parte mare a unei societăți ar împărtăși acest ridicul, și încă in întrebările cele mai reale ale vieții publice?

Intreabă pe cineva de progresul culturii literare și artistice la noi : îți va cită cifrele din Statistică : atâtea scoli de «bele-arte», atâtea conservatorii de musică, atâtea jurnale, atâtea «exposiții ale artiștilor in viață» etc. Dar dacă este o țară menită a duce conclusiile obicinuite ale Statisticii *ad absurdum*, este a noastră. Mai

toate acele cifre nu sunt interesante decât prin curagiul de a fi așezate în rubricile, unde le vedem, și noue zecimi din «progresul» nostru se întemeiază pe delictul prevăzut de art. 208 al Codicelui penal, care pedepsește usurparea de titluri ce nu se cuvin. Singura realitate în toate aceste o au tablele cu inscripțiile cele pompoase, pe care publicul are uneori naivitatea de a le lua în serios.

De aici se explică starea cea haslie a opiniei publice în România.

Pentru ce D. X. este învățat? Pentru că e profesor la Universitate. — O stare mai sănătoasă ar cere, ca acest domn să fie profesor la Universitate, numai fiindcă este învățat. Căci dacă nu este învățat, atunci forma goală a înfățișării sale publice nu l înalță, ci l face mai întâi de ris și apoi primejdios.

Pentru ce D. Y. este om politic? Fiindcă e redactorul a câtor-va coli de hârtie, ce se publică în intervaluri regulate. — O stare mai solidă ar cere, ca numai aceia să publice jurnale, care sunt oameni politici.

Și așa mai departe.

Opinia, ce o vedem astfel predominând în judecarea lucrurilor în ființă, o întâlnim firește și în privința lucrurilor de înființat. Ne lipsește activitatea științifică, cercetări originale în toate ramurile științei sau nu există de loc, sau sunt prea puține și prea puțin indestulătoare. Dar îndeplinirea acestei lipse nu se poate improviza sau lua în antreprisă de comisii guvernamentale; din contră toate mijloacele, de care dispunem, trebuiesc deocamdată concentrate la un învățământ mai elementar; scoale începătoare mai multe și mai bune, profesori din ce în ce mai puțin ignoranți, încetul cu încetul gustul științei deșteptat în tinerețe, și apoi speranța, că peste câteva generații va începe și o mică activitate științifică originală în mijlocul nostru. — Nu așa au gândit «anteluptătorii» noștri de până acum, oamenii de progres grabnic, naționaliștii zeloși cu privilegiul exclusiv al focului patriotic : într'o dimineată guvernul a decretat și promulgat în *Monitorul Oficial* cultura României prin Societatea Academică din București, a patentat 21 de

invętați, împărțiți în 3 categorii : categoria istoricilor, categoria filologilor și categoria fisicilor. Dar cei mai mulți membri ai acestui înalt Institut se țin de o a patra categorie, pe care politeța ne oprește a o numi.

Nu avem activitate literară, și, lucru caracteristic : romanuri și novele nu se scriu de loc, toate se traduc. Chiar poeziile păreau a fi dispărut, Alexandri eră izolat, prosa în cea mai deplorabilă stare. Cu încetul se va schimba și aceasta; și mai ăntăi ceva liniște politică, dacă ne o va îngădui soarta; apoi îndreptare materială, cu aceasta — după câte-va generații — și deșteptarea gustului pentru produceri estetice. Vor veni atunci oameni, care să simtă puternic și să își exprime frumos ceea ce au simțit, și alții, care să gândească bine și să își exprime simplu ceea ce au gândit. — Nu așa crede majoritatea publicului nostru; un reprezentant al ei, într'un discurs ținut sub aplausele «Asociațiunei Transilvane pentru cultura poporului român» a cerut de urgență o istorie a literaturii ro-

măne, *Panteonul*, în care să se venereze deja eroii spiritului nostru, și pe de altă parte, cu o încântătoare consonanță de idei, guvernul român a recunoscut gravitatea trebuinței și — pe când cele mai multe sate nu au de unde să învețe a ceti și a scrie — a deschis la Universitate catedra de istoria literaturii române.

Toți cunoaștem importanța teatrului pentru un popor, toți știm asemenea, că ne lipsește acest element de cultură. Vom traduce dar dramele eminente din alte literaturi, vom încuraja începuturile noastre cele bune, dacă le avem, vom descuragia pe cele rele și ne vom interesa, la timp oportun, a forma actori adevărați.... zeci și zeci de ani vor trece înainte de a se pute compune o singură truță de actori, care să merite acest nume. — Dar de la Pesta ne a venit o provocare măreață, scrisă de bărbați celebri, insufletită prin adunări numeroase, condusă de un comitet al națiunii : este vorba de a stringe banii pentru ca mai întâi de toate să zidim casele teatrului. De aci încolo lucrurile

vor merge repede și bine : zidurile le avem, dra-
mele vor veni.(1)

(1) *Familia* din Pesta publică în contra celor zise mai sus următoarea rectificare :

—«Trebue să protestăm în contra acestor șire din urmă. Nu există nici o provocare a comitetului pentru fond de teatru, prin care acesta ar fi făcut apel d'a contribui, ca mai înainte de toate să zidim casele teatrului. Ast-fel de provocare nici s'a putut face, căci scopul societății este numai d'a crea un fond, «din care cu timpul să fie posibil înființarea unui teatru național român.» (§ 1. din Statute.) Va să zică, este vorba numai d'a aduna bani. Cum se va înființa apoi cu timpul acel teatru : forma-se-va ăntăi un repertor și o trupă de actori și apoi zidise-va un teatru și unde ? — sunt cestiuni, la care va răspunde acea adunare generală, care (§ 21) se va convoaca anume spre acest scop atunce când vor fi bani.»

Familia, în această rectificare, ne citează §§ 1 și 21 din statutele Societății constituite cu scop de a înființa «un fond pentru teatrul național român.» Dar critica noastră nu s'a raportat la Statute. Aceste, o mărturisim cu părere de rău, nu prea trebuiesc luate în băgare de samă. Experiența de pân' acum ne-a dovedit, că în multe întreprinderi «de cultură» de ale noastre o mare parte a activității se consumă în «elaborarea» statutelor și în alegerea comitetelor cu Preziidenți, Vice-preziidenți, secretari, membri fondatori, onorifici, ordinari și extraordinari; ne-a dovedit asemenea, că, odată statutele «elaborate» și Comitetul ales, lucrarea mai departe a început a lăncezi.

Dar, cum am zis, critica noastră nici nu s'a raportat la statute. Ea a avut în vedere ideea începătoare și a citat «provocarea» Comitetului, adecă «apelul către publicul român» făcut la Pesta

În contrastul arătat până aci se cuprinde cea mai lămurită explicare a direcției noue înosebire de cea veche. Direcția veche a bărbaților noștri publici este mai mult îndreptată spre formele din afară; direcția nouă și jună caută mai întâi de toate fundamentul din lăuntru, și unde nu'l are și până când încă nu'l are, desprețuește forma din afară ca neadeverată și nedemnă.

în 7 Aprilie 1870 din partea d-lui «Președinte» Dr. Iosif Hoș, a d-lui «Secretar» Iosif Vulcanu și a d-lor membri ai «Comitetului» V. Babeș, P. Mihalyi și A. Mocioni. În acest apel se publică «programul preparativ la înființarea unui fond pentru teatrul național român» votat de «inteligința română din Buda-Pesta» și se zice între altele :

«Nu este aici vorba despre posibilitatea unei realizări grabnice, pentru care și alte națiuni au avut trebuință de mai mulți ani, ci scopul și intențiunea noastră este numai de a înființa cu încetul un fond, din care mai târziu națiunea să poată înălța un templu al Thaliei române.»

Nedeprinși cu metafore poetice în programe pentru stringere de bani, noi am crezut că «templul Thaliei române» are să fie în adevăr un edificiu pentru teatru.

Dacă însă, precum ne observă *Familia*, acel templu nu vrea să zică numai decât un templu, ci poate însemna și un reperoriu și o trupă de actori. și dacă această interpretare este autentică, atunci, mulțumindu'i pentru observarea făcută, ne grăbim a rectifica interpretarea noastră și, păstrând cu toate aceste critica în înțelesul ei propriu, schimbăm propoziția citată în următorul mod :

După această explicare introductivă, ne vom încerca a urmări mai deaproape aspirările celei din urmă, și fiindcă vorbim aici de literatură prosaică, vom împărți cercetarea noastră, după cele două specii ale ei, în cercetarea științifică și în cea estetică sau cel puțin stilistică. Reproduseri din chiar operele autorilor, precum le-am făcut în studiul asupra poeziei, nu pot avea loc aici: întinderea lucrărilor prosaice se împotrivesc la a-

«Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreață, scrisă de bărbați celebri, însuflețită prin adunări numeroase, condusă de un Comitet al națiunii: este vorba ca mai întâi de toate să alcătuim o societate, să'i alegem Comitete, să'i facem statute și să stringem banii pentru înființarea unui fond teatral. De aci încolo lucrurile vor merge repede și bine: Societatea, Comitetul, Statutele, poate și banii îi vom avea, dramele vor veni.»

Căci ceea ce ne lipsește mai întâi de toate sunt dramele; aceste însă nu se înființează nici prin Comitete, nici prin statute, nici prin bani, și cu teatrul din Ungaria are să se întâmple în mic ceea ce s'a întâmplat cu Societatea Academică din București în mai mare. Acolo era vorba să se înalțe un «templu» al Minervei române: Zappa a dat banii, Guvernul a numit membrii, Universitatea a dat localul—lipsește numai Minerva.

Dar ce e de făcut! Așa sunt zeițele antice, cam toate caprițioase; și dintre toate, cele mai caprițioase se zice că sunt totuși Minerva și Thalia.

ceasta. Trebuie să ne mărginim a cita numai numele osebitelor scrieri și a scoate la iveală elementele comune, care le împreunează în una și aceeași direcție.

A

Ca reprezentanți ai direcției noue în privința științifică privim pe dd. A. Odobescu (*Cercetări archeologice*, disertații publicate în *Revista Română*, 1861 : despre cântecele populare, poezii Văcărești, satira romană, etc.), Strat (*Economia politică*, 1870), Slavici, Burla, Xenopol, P. Carp, Vargolici, Panu, Lambrior, Tasu, T. Rosetti (scrierile acestor din urmă publicate în *Convorbiri*), și înaintea lor pe neuitatul Dion. Marțianu (*Analele Statistice*).

Caracterizarea acestor autori să o începem însă cu o rezervă, fără de care observările noastre ar părea exagerate. Nici una din scrierile sus citate, privite din punctul de vedere al științei generale, nu este de vre o însemnătate extraordinară : nici o creație nouă, nici o suflare de acea puternică originalitate, care, de pe înălțimea

culturei secolului, împreunează elementele date spre o nouă combinare sau află în intuiție primitivă un adevăr până atunci nepătruns de înțelegerea omenească; nimic din toate aceste nu se află în scrierile române de pân' acum, și nici nu se poate afla și nu se va afla încă pentru mult timp. Căci o dezvoltare așa de înaltă a lucrării științifice presupune alte păture de cultură din trecut, prin care să i se fi format pământul roditor pentru hrana și creșterea ei.

DD. Odobescu, Marțianu, Strat și ceilalți sunt dar reprezentați ai literaturii noastre științifice numai în marginile restrinse, în care o asemenea activitate a fost cu puțință pe treapta de cultură, pe care ne aflăm. Dar în aceste margini scrierile lor, înosebire de celelalte analoage din literatura noastră, se razimă pe fundamente solide și sunt însemnate prin două însușiri bune ale autorilor: cunoștința ce o au despre starea științei de astăzi în privința materiei, de care se ocupă, și sinceritatea, cu care spun rezultatul cercetărilor lor.

Căci la noi, care suntem vecini cu o cultură

superioară, ori ce întrebare de știință este mai
ăntăi de toate o întrebare de conștiință, și con-
știința ne impune aici două datorii: ăntăi, să
studiem materia, despre care scriem, într'atăt,
incăt nici unul din principiile fundamentale, la
care a ajuns Europa cultă, să nu ne fi ramas
ascuns, așa dar să ne aflăm la nivela culturii
in acea privință sau, cu o expresie francesă, să
fim *in curentul* ei. Cetiți disertația d-lui Odobe-
scu despre cantecele poporane, sau articulele filo-
logice ale d-lui Burla, sau criticele d-lui Carp, etc.,
indată veți simți siguranța fundamentului, pe
care autorul își ridică clădirea sa fie căt de mi-
că, și folosul ce'l puteți trage din cetirea unei
lucrări, care resumă in sine rezultatul progresului
științei in acea materie. Și acest folos este mare
chiar atunci, când opinia autorului este greșită;
căci și in acest cas ea are lângă sine propriul său
corectiv, arătând isvoarele de unde a provenit.

A doua datorie de conștiință este: să avem
destulă iubire de adevăr pentru a spune cu sin-
ceritate ceea ce am aflat, in bine sau in rău.
Introducerea d-lui Strat la Economia politică,

studiul d-lui Slavici asupra Maghiarilor, al d-lui T. Rosetti in contra lipsei noastre de progres real, criticele d-lui Panu in contra părților fantastice din Istoria de altmintrelea interesantă a d-lui Hăjdeu, etc., ne dau asemenea exemple de sinceritate și nepărtinire și ne fac impresia multămitoare a unei fapte oneste și bărbătești.

Cele doue însușiri, despre care vorbirăm acum, se găsesc in mii de cărți germane, englezești și franceze, sunt chiar regula autorilor științifici in țările Europei culte. La noi însă sunt escepție, și o escepție așa de rară, încât ele singure au fost in stare a marca o adevărată direcție nouă, in opoziție cu cea obicinuită până acum. Meritul junilor autori, de care ne ocupăm, este dar cu atât mai mare, cu cât ei își păstrează acele însușiri neapărate in mijlocul unei vieți publice, in care cel d'ântăi titlu pentru pretenții nemăsurate pare a fi lipsa de cunoștință de cauză și cea d'ântăi misiune amăgirea opiniei publice.

Această calificare a vieții noastre de până acum nu este exagerată, toți cei cu experiență și cu bună credință o recunosc, și dacă in rën-

durile următoare ne încercăm a mai aduce un șir de dovezi pentru a o întări, o facem din încrederea, că prin chiar aceasta se va înțelege cu atât mai lămurit, în ce consistă însemnătatea direcției celei noue, ca una ce s'a produs mai întâi din trebuința instinctivă de a ne scăpa de pe povirnișul, pe care ne-au lăsat anteluptătorii cei vechi.

Tinerimea de astăzi, de la care atărnă îndreptarea în viitor, trebuie să înțeleagă odată, unde este adevărul și unde este eroarea în această luptă de idei; înaintea ei trebuie dar susținut și terminat acel proces de curățire; înaintea ei trebuie dovedită acuzarea, ce am adus-o în contra celor mai mulți din publiciștii noștri literari și științifici, acuzarea lipsei de conștiință atât în privirea cunoștinței de cauză, cât și în privirea voinței de a spune adevărul în chestiile de care se ocupă. Vom reveni dar la dovedirea acuzării printr'un nou șir de exemple, care în împreunarea lor sperăm că vor face o impresie destul de adâncă asupra ori cării inteligenți ne stricate.

Incepem cu acele grade de neștiință care prin mărimea lor față cu datoria poziției și cu pretenția autorului constituie o adevărată lipsă de conștiință. Nu vom vorbi de acel înalt funcționar al Ministerului instrucțiunii publice, care propunea reforma metoadelor învățământului primar și care, auzind de la noi numele Pestalozzi, ne întrebă cine este? nici de acel director de gimnasiu, care la provocarea Ministerului de a face o programă pentru învățământul clasic, aduna din cataloage nume de autori latini și propunea prin adresă oficială lectura poemei lui Ovid *Ars amandi* pentru clasa a V-a din gimnasiu. Vom cita numai exemple, a căror controlare să fie destul de ușoară pentru a se putea face de ori cine va voi.

Cel d'ântăi exemplu îl găsim earăși in *Societatea Academică din București*. (1)

(1) Cetitorul nu ne va lua in nume de reu, dacă ne ocupăm așa des de acest Institut : căci majoritatea membrilor sei se compune togmai din anteluptătorii cei mai recunoscuți ai noștri, iar rangul ce'l ocupă in ochii mulțimei, a atras atenția publicului asupra lucrărilor lui, și astfel critica noastră îndreptându-se in contra unui obiect mai cunoscut, oarecum in con-

Această academie a științelor, pe lângă alte misi, se crede mai ăntăi de toate menită a stabili și promulgă regulele pentru limba și scrierea română și a susține unitatea națională in această privință. După opinia noastră, acea incredere este esențial ilusorie. Dar să zicem că este intemeiată. Ce fac atunci membrii academei pentru a corespunde misiei ce inșii și-o atribuesc? — Intrebările limbistice și ortografice se hotăresc in acel areopag al științei prin votare : se ridică mâna pentru sau contra unei propuneri, și majoritatea părerilor hotărește. E dar lucru firesc să ne intrebăm, daca majoritatea e competentă pentru această hotărire. Toți membrii votanți ai Academiei s'au pus oare să studieze filologia? Sunt «in curentul» ideilor europene in această privință? Bopp, Dietz, Renan, Max Müller, etc., le sunt familiari? Pentru cei ce cunosc membrii și lucrările Societății Academice tra unui model de cristalizare neregulată, va cuprinde mai sigur in sine elementele pentru judecarea chestiei. In fine să nu uităm, că *Gazeta Transilvaniei* (6 Aug. 1869) așteaptă de la Societatea Academică «cu mare sete urzirea grandeței romane antice».

mice răspunsul este neîndoit. O minoritate de specialiști se află acolo, marea majoritate votează fără a ști ce face și fără ași da osteneala ca săși dobândească știința trebuincioasă pentru votul ce'l dau și pentru locul ce'l ocupă.

Chiamarea naturală a acestei Academii era de a aduna tezaurul limbei române așa cum a vorbit-o și acum o vorbește poporul în toate provinciile locuite de Români — lucrare foarte însemnată, pentru care numirea membrilor din deosebite țeri era nemerită și pe care membrii înșii, cu bună plecare și silință, ar fi putut-o îndeplini. În locul acestei simple lucrări de culegere credincioasă, academicii și-au arogat autoritatea de a pronunța, cum ar trebui să fie limba și scrierea și au început a tortura ortografia și cuvântarea, dând sentințe în privința fonetismului și a etimologismului, în privința «corupțiunii eufonice» și radicalismului în derivare. Dar dacă majoritatea membrilor Academiei erau în stare a face serviciul modest însă foarte important a unor culegători de cuvinte, le lipsiște ori ce competență de a se pronunța

in materii controversate ale științei filologice și de a prescrie Națiunii lor, cum să vorbească și cum să scrie, și dacă totuși in asemenea chestii își ridică mânele pentru *da* sau *nu*, dovedesc lipsă de conștiință. Ce să ne mirăm de cei obscuri, când însuși D. Cipariu, de altmintrelea un reprezentant eminent al etimologismului între Români, respunzând in *Archivul* său filologic la niște obiecții limbistice ce'i făcusem in academie, afirma că nu cunoaște scrierile limbistice ale lui Max Müller și după atâta timp nu căutase încă a le cunoaște. Dacă D. Cipariu, eacă tot ce putem respunde la aceasta, nu cunoaște pe Max Müller, paguba nu este a lui Max Müller.

Un alt academic, d. Bariț, vorbind in *Transilvania* (15 Aprilie 1872) despre dicționarul și glosarul Societății Academice Române, adaugă câte-va observări la adresa *Columnei lui Traian* și a *Convorbirilor*. Extragem pe cele din urmă :

Oamenii serioși n'au aflat demne de atențiunea lor criticele eșite in Iași, care presupun că filologii români, dacă voiesc

a studia, vorbi și scrie bine limba românească, au se învețe mai ăntăi toate limbele Asiei, antice și moderne, să călătorească până pe sub muntele Himalaya precum fac unii literați maghiari, în interesul limbei lor, și numai după aceea să se apuce de gramatica și de dicționar. Limba elină are expresiunea *Morosophos*, care în limba noastră și în alte limbi mai mult analitice decât sintetice nu se poate traduce cu o singură expresiune. Nu ar fi vre un lucru plăcut când unii literați de ai noștri ar da românilor ocaziune de a se folosi de această expresiune în limba lor. Acela care voește să critice cu bun rezultat pentru limba și literatura noastră, trebuie să lase ori ce jucărie la o parte, să se și ferească de ori ce pedanteriă.

Această critică pare a fi îndreptată în contra articolelor D-lui Burla, care, arătând erorile filologice ale D-lui Cipariu, dovedește prin chiar acest exemplu importanța neapărată a studiului sanscrit pentru filologia modernă. Acum ce vrea d. Bariț? D-sa află de bine, ca *filologii*, care

vor să studieze limba lor, să nu învețe limba sanscrită? și găsește lucru de ris, când d. Burla pretinde că după starea științei limbistice de astăzi aflarea legilor variației, analogiei și eufoniei unei limbi este cu neputință fără studiul filologiei comparate? Dar d. Bariț pe ce studii se întemeiază pentru a susține aceasta în contradicției Burla? De unde își scoate autoritatea de a nega valoarea neapărată a studiului sanscrit? În Europa cultă de astăzi nu există un singur filolog, care să îndrăznească a se numi astfel și a se ocupa de legile vre unei limbi, când nu posedă acel studiu comparativ; și opoziția ce d. academic o face în contra filologiei sanscrite, este o dovadă mai mult... pentru ceea ce voim să dovedim cu aceste exemple.

Dar să cităm un alt caz dintr'o sferă cu totul oșebită. Este obicei cunoscut al guvernelor noastre de a se ocupa de lucrări de prisos, negrijind pe cele trebuincioase. Nu ne vom mira dar, văzând și pe actuala administrație a instrucțiunii publice bătuită de grijile ortografiei și limbei române, care nu sunt de compe-

tența ei. Dar ce este lucru de mirat, e modul, cum a încercat să se ușureze de aceste griji. Uitănd, că Societatea Academică a publicat odată regulele ortografice ale limbei, sau nevoind a le ține în seamă, Consiliul permanent al Instr. publice cu ministrul în frunte publică un nou regulament pentru îndreptarea limbei și scrierii române. Acest act literar este născut în ședința consiliului din 28 Octombrie 1871 și se caracterizează în ortografia și spiritul lui din următoarea citație :

Având în vedere diversitatea orthografiilor care se observă în limba scrisă și tipărită înăuntru nu numai în cărți, ci și în fie-care individ și are orthographia sa particulară;

Considerând greutatea care împiedică din această confuziune, atât școlarii când învață a citi și a scrie, cât și chiar publicul matur, neavând o regulă de care să se țină;

Consiliul permanent, sub președința d-lui Ministru al cultelor și instrucțiunii publice, în dorința de a face să dispară această anarhie orthographică și ajunge

la o uniformitate în modul de a scrie și a ceti etc. etc.

MODIFICAREA UNORU FORME ALE

DICERILORU

Substantivele derivate de a treia declinațiune latine, făcū nominativulu în limba română qua ablativulū în cea latină, precum : *professore, revisore, pontifice, carnifice*, ș. c. l.

Adiectivele participiale, derivate de la a 2-a și a 3-a conjugare latină, făcū după regula precedentē, nominativulū qua ablativulū latinū; dar după analogie se scriū și se pronunță *inte*, prequam : *presinte, absinte, putinte, existente, dependinte, descendinte*, ș. c. l. Asemenea se scriū și se pronunță și substantivele formate din acele adiective participiale, prequam : *presință, absință, existență*, ș. c. l. Aceste regulē ortographice se vor introduce în scoale în mod obligatoriu, atât în cărțile didactice și în ocupațiunile scripturisice ale scolarilor, quāt și în corespondința corpului didacticū cu autoritățile instrucțiunii publice și vor servi de normă generală.

Pretenția regulamentului este dar de a hotărî întrebările controversate ale limbei și ortografiei române pe cale administrativă, și de a impune hotărîrea sa tuturor scolarilor și profesorilor, chiar profesorilor filologi, a căror chemare este în parte de a susține tocmai aceea controversă științifică. Subscriși sunt ministrul Chr. Tell, membrii Consiliului A. Orescu, Aaron Florian, G. Zalomit, A. Marin și D. Petrescu. Cine sunt acești domni? D. Cristache Tell e general, d. Orescu architect, d. Aaron istoric, d. Zalomit profesor de filosofie (pentru a nu zice filosof), d. Marin fizic și d. Petrescu matematic. Nici unul din dumnealor nu este limbist. Dar atunci de unde își aroagă dreptul de a impune opiniile d-lor nemistuite asupra scrierii și limbei ca reguli obligatorii scoalelor române? Cum generalul Tell, architectul Orescu, fizicul Marin, și ceilalți vor să ordoane filologilor Laurianu, Maxim, Circa, Columb, Paicu, etc., profesori specialiști în această materie, ca să și părăsască scrierea lor de pân' acum și să primească pe aceea a Consiliului permanent? — Nemții au

un proverb de batjocură : Cui i-a dat Dumnezeu un post, i-a dat și mintea trebuincioasă pentru el. Nu cumva domnii de la Consiliu au luat acest proverb în serios?

Trecem acum la o altă ordine de idei. A nu cunoaște lucrul, de care vorbești, este un grad mic de greșală în comparare cu deprinderea, de a ascunde adevărul, de a răspândi cu intenție știri false și de a nu le rectifica niciodată. Aceasta însă este viciul caracteristic al publicității, în special al jurnalisticii române, și de aceea presa noastră cu cele mai rare excepții, de și toți «anteluptatorii» contribuiesc la conducerea ei, a ajuns ași perde ori ce valoare și ori ce înrîurire și a devenit un obiect de desgust pentru oamenii cu minte.

Un exemplu destul de tare, cu care începem dovedirea acuzării, este strigătul de «Cosmopolitism!» cu care de câțiva ani încoace s'a obicinuit presa română, nu cea de rând, a combata juna direcție din Iași. Atacul s'a încercat întâi într'un discurs solemn rostit la 1869 în Societatea Academică din București de către d. Ba-

it, care cu claritatea și mai ales sinceritatea limbajului, pentru care este renumit, s'a pronunțat în contra direcțiunii noastre «cosmopolite». D. Misail, *par nobile fratrum*, l'a secundat îndată pe calea jurnalistică numindu-ne cu acea ocazie în limbajul d-sale, tot așa de elegant, lipoveni. De aci încolo *Columna lui Traian*, *Trompeta Carpaților*, *Federațiunea*, *Uniunea liberală*, *Revista contemporană*, etc., s'au grăbit care de care a'și pune cunoscuta gingășie și bună cuviință a stilului d-lor în serviciul sfintei cruciade în contra cosmopolitismului, pe care jurnalul *Prahova* îl numește în ultimul rând o «immondicitate.»

Foarte bine! Păcat numai că tot strigătul acesta e o mistificare a opiniei publice. Adevărul este, că poate în România întregă, dar de sigur cel puțin în Iași, nu există Cosmopolitism, dacă sub acesta se înțelege frumoasa utopie de a căuta fericirea omenirii într'o constituire comună a ei cu negarea individualității naționale.(1)

(1) Și în acest înțeles s'a făcut critica în contra noastră, după cum probează următoarele cuvinte delicate în suscitatul discurs al d-lui Bariț: «în zilele noastre a început a se formă

Nici un singur articol din *Convorbirile literare* in genere, nici o singură propoziție scrisă sau pronunțată de subscrisul in deosebi nu susține cosmopolitismul; atât subscrisul, cât și ceilalți membri ai *Junimei* din Iași sunt partizani ai ideii naționalității și s'au pronunțat totdeauna in acest înțeles.

Eacă o declaraare foarte lămurită, pe care o dovedim indata.

Incepând istoricește, prima atingere a acestei întrebări din partea vre unuia din noi s'a făcut in 1864, in una din prelecțiunile publice populare ce le ținem in sala Universității din Iași. (Vezi *Convorbirile* de la 1 Martie 1867). Eră prelecția a zecea din acel an ținută de subscrisul asupra temei *individualitatea poporului și cosmopolitismul*. Tinta acestei prelegeri fusese de a se pronunța pentru individualitate și in contra cosmopolitismului.

In anul 1866, având trebuință pentru lucrările Societății *Junimea* a ne lămurì asupra or-o scoală așa numită a cosmopoliților care și bat joc de idea naționalității, pe care nici că o pricep de loc.» (*Analile Societ. Acad. Rom.* II, pag. 65).

tografilei române, am scris și publicat disertația *despre scrierea limbii române*. Cuvintele puse în fruntea acestei cărți sunt următoarele :

Seculul al XIX se va numi în Istorie cu drept cuvânt secolul naționalităților. În el s'a lămurit și se realizează idea, că popoarele sunt chemate a se consolida în cercuri etnografice, specializându-și fie-care misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fie-care terenul seu aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea și, separându-se aci de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să-și aibă o formă de stat națională, o împărțire a societății și mai ales o literatură și o limbă națională.

A fost dar urmarea cea mai justă a ideilor timpului în care trăim, dacă și între Români s'a descepat în secolul acesta conștiința naționalității lor și a câștigat astăzi valoarea unui adevăr lățit și înrădăcinat în popor. Fie-care Ro-

măn scie că e Roman, și in ori ce va face el de acum înainte, va căuta cu necesitate a se pune in legătură pe cât va putea mai nemijlocită cu tradițiunea latină de la care însuși a primit viața sa intelectuală. *Noi suntem viță latină* — eaca punctul de plecare al civilizațiunii noastre, eaca adevărul ce este merit a deveni cel mai important in zioa in care pe toate sferile desvoltărei noastre vom sci a'i trage consecințele practice.

In *Convorbirile* din 1 Iulie 1867 s'a publicat asupra poeziilor populare adunate de D. Alexandri o scurtă dare de seamă din pana D-lui V. Pogor, in care se cuprind cuvintele :

Am fost adânc mișcat la lectura părții din urmă, intitulată *Căntece din Besarabia*.

Am aflat probe nerecasabile că Romănul nu perde nici odineoară simțuî național și, pe când corpul geme sub jugul streinilor, inima lui este intoarsă cătră patria independentă ! Pe aripele poezii spritul zboară in mijlocul nostru

spre a cere partea sa de libertate și de frăție !

In același an (*Convorbiri* din 15 Iulie 1868) publică d. Xenopol disertația sa despre cultura națională, care incepe cu cuvintele :

Trebue bine să ne însemnăm noi Românii, că ori ce progres pe calea civilizațiunii nu are pentru noi o adevărată valoare, decât intru cât reflectează asupra naționalității noastre. Cosmopolitismul nu e pentru noi.

In fine tot in *Convorbiri* au apărut articulele noastre in contra germanisării limbei române din partea jurnalelor de peste Carpați, care se termină cu următoarele cuvinte :

Ne mărginim la exemplele citate până acum și terminăm aceste observări asupra germanismelor, provocând juna generațiune de autori români din Austria să părăsască direcțiunea urmată până acum de jurnalele lor. In mijlocul luptelor de naționalitate, ce in imperiul au-

stria se agită mai mult decât ori unde, și în lipsa de o literatură proprie română, compatrioții noștri de peste Carpați au îndoit datorie de a păstra cu scumpătate spiritul distinctiv al limbei materne și de a nu-l falsifica cu elemente străine. Căci o cauză națională apărută cu o limbă stricată este pe teremul literar o cauză percută, și de sigur cu «organe corporale», cu «musică de pisici», cu «legători de atențiune», cu «cărți canonice» etc. etc., nu vom putea întâri rezistența patriotică în contra germanizării și a maghiarizării din Austria.

Togmai această apărare a elementului național în limbă în contra germanizării D-ilor Bariț, Babeș, Roman, Vulcan, etc., a fost punctul de plecare al plemicii între noi, și DD. Bariț și Vulcan, declarând de *bagatele* germanizările D-ilor, au început, printr-o stratagemă de mult cunoscută, să strige în contra anti-naționalismului nostru.—

Ne-am oprit poate prea mult la constatarea acestui fapt. Dar fiindcă s'a făcut atâta vorbă

deșartă despre el în jurnalistica română, (numai din lunele Iunie, Iulie și August 1871 avem înainte-ne 86 numere de jurnale române pline de insulte la adresa noastră ca prețiși cosmopoliți), ne-am crezut odată datori a restabili adevărul factic în mijlocul falsificărilor cu care jurnalisticăi noastre ăi place a 'și îngăna publicul.

Este dar dovedit, că Societatea *Junimea* din Iași nu e cosmopolită, că în *Convorbirile literare* s'a susținut totdeauna naționalismul de cătră fiecare din noi, dar — ce e drept — nu ca pretext pentru a ascunde sub drapelul lui și sub strigătul «Stefan cel Mare» și «Mihai Viteazu» toate miseriile și cruditățile celor nechemăți și nealeși, ci ca punct de pornire pentru o dezvoltare mai energică și mai conștientioasă a activității literare și științifice în mijlocul poporului român.

Dar dacă este așa, atunci cum rămâne cu acușările D-lor Bariț, Boliac, Misail, Holban și celorlalți în contra cosmopolitismului nostru? Răspunsul la această întrebare îl lăsăm în sâmbă cetitorilor nepărtinitori.

Mai trebuiește un exemplu? — Reposatul Barnuț, în ura ce o avea în contra științei franceze și germane și pe care voia să o împărtășească și școlărilor, scrie la începutul cărții sale de școală *Dreptul public al Românilor* (pag. 11) următoarele :

«Jurisprudența Romană nu desparte sistemul juridic și politic de cel moral și religios așa cum făcuseră francezii și germanii mai noi; aceștia credeau că legiferarea cu atâta va fi mai deplină cu cât va fi mai departată și mai desbrăcată de toate ideile și sentimentele națiunii cele religioase, morale și omenești.»

Acesta este un neadevăr, și sunt acum 6 ani, decând în o critică mai întinsă a lucrării reposatului magistrului, unde s'au arătat și alte erori științifice, am provocat în zadar pe partizanii D-sale să ne citeze un singur politic francez sau german, care să fi văzut perfecția unei legislații în depărtarea ei de la toate simțimintele cele religioase, morale și omenești ale națiunii.

Am revenit înadins la această critică în con-

tra lui Barnuț, fiindcă adversarii nostri se refer totdeauna la ea ca la o «blasfemie» in contra «semi-zeului». Inse critica noastră nu se atinge de persoana lui Barnuț și nu pune in indoială patriotismul lui, din contra meritele lui de la 1848 sunt anume relevate acolo; dar ceea ce eram datori a face, era impotrivirea in contra erorilor manifeste de știință, in contra inexactităților și confusiilor, de care este plină cartea citată și care erau cu atât mai primejdioase, cu cât veneau togmai de la Barnuț. Ce impresie au produs aceste lucruri asupra bărbaților noștri serioși, se poate vedè din următoarele cuvinte ce le găsim in *Transilvania* din 1 Aprilie 1868 :

După ce D. T. Maiorescu își incheie critica sa nemicitoare asupra desmemorabilului op, noi inca ne simțim indatorați a pune in interesul culturii și al vieții noastre nationali acestea intrebări :

1. Déca Sim. Barnutiu a cutezat a propaga și a propagat in adevèr la tinerimea academică idei atât de bolnave, confuse, fanatice, destructive, comunistice, cum se poate esplica nepăsarea, lenea,

orbia, imbecilitatea acelor senate academice, acelor efori, ministeriuri și domnii, care au suferit pe Barnuțiu, ca el în calitate de profesor în curs de atâți ani să adape cu veninul său pe atâta tinerime?

2. Dacă manuscriptul lui Barnuțiu conținea acelea doctrine și confuze, și foarte periculoase, orbi au fost aceia cari nu leau aruncat mai virtos în foc decât să se facă *complici* pe față la propagația atâtor rătăcirii și blăstămații? Cum se poate ca un asemenea op să se arunce pe aripile publicității tot cu acea ușurătate, cu care s'au tipărit până acum în limb'a noastră atâtea sterpitudini de ale scoalei romantice din Franța?

Și aceste cuvinte le scrie — nu vre un amic al nostru, vre un partizan al «Junimei» din Iași, vre un «cosmopolit», ci însuși D. Bariț, care la întrebările, unde persoana D-sale nu este în joc, are destulă pătrundere și experiență pentru a înțelege, că dreptul public și indeobște renașterea unui popor nu se poate întemeia pe neadevăr și neștiință.

Pentru a termina, să cităm un ultim exemplu mai nou. Cu ocazia desbaterii unui budget al Instrucțiunii publice, în Iunie al anului 1871 sub-scrisul împreună cu alți deputați am propus în camera României, a se schimba două catedre politice de la Universitatea Iași, cu două alte catedre, pe care le credeam mai importante, a se înlocui adecă dreptul constituțional și economia politică prin istoria națională și limba română. De eră întemeiată sau nu propunerea, nu examinăm aici. Dar ceea ce trebuie să examinăm, este modul, cum a fost discutată în jurnalistica noastră.

Românul a început corul prin a zice că am făcut propunerea în înțelegere cu D. de Radovitz, consulul general al Prusiei. Acesta eră un neadevăr și o necuviință. Au urmat apoi *Telegraful*, *Trompeta*, *Uniunea liberală*.

Federațiunea, relatând cele petrecute în Cameră, spune în No. ei din 11 Iulie 1871 :

Titu Maiorescu calomniază ginta română, numind-o necultă, necapabilă de

pe înălțimea tribunei, în parlamentul român. — Eată programa Camerei prezente:

1. Stirpirea a tot ce este românesc,
2. Inlocuirea Românilor prin străini și evrei.—Și ministerul? Ministerul a promis, că va lucra întotdeauna după programa lui Maiorescu.

Toate aceste ziceri ale *Federatiunii* sunt neadevurate, din cuvânt în cuvânt. Monitorul Oficial unde stau reproduse discursurile din cameră o atestă. Aceleași neadevăruri, cu plângeri duioase asupra cinismului și cosmopolitismului nostru, le cuprinde și articolul *Albinei* din 18 Iulie 1871. Că și D. Babeș s'a putut aluneca pe această cale, am înțeles la început. D-sa se va fi luat după confracții D-sale în jurnalistică, și fiindcă acestia spuneau neadevăruri cu voie, D-sa le va fi spus fără voie. Dar după ce au apărut discuțiile budgetare în *Monitor*? Dar după ce s'au reprodus într'un suplement al *Curierului* anume propunerile și cuvintele subscribului? De ce a tăcut *Albina* și nu și-a rectificat neadevărul?

Înțelegem foarte bine, ca cineva să tacă asupra cuvintelor noastre, dar dacă le ia în băgare de seamă și vorbește asupra lor, atunci nu face bine, când spune neadevăruri.

Nu face bine în nici un înțeles, nici pentru demnitatea sa, nici pentru scopul, ce în acel moment îi poate părea folositor, adecă de a ne discredită pe noi.

Calomniez, il en reste toujours quelque chose, poate să fie un proverb adevărat în relațiile personale. Aceasta nu o știm și ne este indiferent. Ceea ce știm însă este, că în privința vieții publice proverbul e foarte greșit. Și dovada ne o dă tocmai rezultatul atacurilor făcute pe acea bază de cea mai mare parte a jurnalisticeii române în contra Junimei din Iași. Sutele de jurnale, care au vorbit în contra ei, au susținut mai ăntăi neîntreruptă atenția publicului asupra-i. Marea majoritate a cetitorilor în primul moment a trebuit — ce e drept — să rămână sub impresia neadevărurilor cuprinse în acele jurnale încredându-se numai în ele. Dar fiindcă cel puțin atenția era deșteptată în privința noa-

stră, a fost cu neputință, ca această ascultare unilaterală să țină mult timp. *Audiatur et altera pars* e o regulă prea naturală a dreptății, încât să poată rămâne totdeauna neaplicată.

Cei d'întăi, care au simțit trebuința de a ceti înainte de a osândi, au fost de sigur cei mai dreپți și cei mai cuminte dintre adversarii nostri. Ce impresie însă a putut produce asupra unui om drept și cuminte descoperirea țesăturii de neștiință și neadevăr, cu care jurnaliștii au crezut de bine a ne intimpina, aceasta și-o poate inchipuî ori cine : neincrederea in contra celor ce i-au amăgit până acum, și interesul de a urmări mai de aproape o direcție, in contra căreia nu s'au intrebuintat încă armele adevărului. Pe cât însă este de sigur, că un om cu minte face mai mult decât o sută de mărginiți, pe atât este de sigur, că indata ce din mijlocul unui public este căștigată opinia celor cu judecată neatărnată, și ceilalți din public le vor urma in curënd, ca unii ce sunt deprinși a se lua după judecata altora.

Și eaca cum se explică neapărata res;ăndire

a teoriilor foarte combătute, dar rău combătute. Căci nu ceea ce spun alții despre scrierile noastre, ci numai ceea ce este cuprins în chiar aceste scrieri, poate hotări despre soarta lor. Soarta lor este astăzi de a fi mai răspândite decât erau acum 10 ani, când au început a se arăta în public, și va fi mult mai greu acum, decât a fost înainte, de a lăși atâtea neadevăruri asupra-ne.

Dacă dar, în rândurile de mai sus, am deplăns lipsa de iubire de adevăr în majoritatea publiciștilor noștri, nu a fost din teamă, că invecivele lor vor fi putut rămâne puternice în potriua noastră : căci asemenea săgeți se întorc totdeauna în contra celui ce le-a slobozit.

Cauza deplăngerii este alta. Este simțirea însemnătății, ce o are critica în ori ce manifestare a vieții publice, și părerea de rău, că juna noastră direcție a fost lipsită de un asemenea control, fie cât de aspru, numai să fi fost adevărat. O mie de insulte și de calomnii am primit, dar o mie de insulte nu fac încă o singură critică, și o singură critică încă nu am primit.

Barbații, pe care din copilarie eram obișnuiți a'i admira în fruntea mișcării noastre naționale, în loc de a fi venit, în experiența și maturitatea ce o aveau, să lumineze și să modereze cu bună-voință aspirările cele noue, par a fi privit viața publică a poporului român ca o stăpânire exclusivă a lor, și astfel, uitându-și dignitatea vârstei, au început a se purta în contrăne în modul dovedit mai sus din atâtea exemple neplăcute.

Din vina lor, viața noastră publică a ajuns astăzi într'atât, încât desilusionarea a devenit semnul de recunoaștere pentru oamenii de bună credință. Din vina lor, junimea este osândită a-și căuta singură calea viitorului : în combinare nefirească, ea trebuie să împreune energia vârstei sale cu prudența altei vârste și, bătrână înaintea vremii, să ia asupra-și sarcina îndoită, ce un timp mai fericit o împarte între osebite generații.

Ne lipsește însoțirea celor bătrâni întru căutarea adevărului, ne lipsește controlul experienței și critica oamenilor mai maturi.

Cine însă fără critică poate pași cu siguranță? Și de când lipsa de combatere leală nu ar fi fost primejdioasă? Carat îți este focul, ce'l aduci pe altar; va fi însă curată și flacăra—aceasta numai urma o poate alege, urma, pe care o aștepți, lucrând deocamdată cu inima împărțită între incredere și indoială.

B

Intre cei de mai nainte însă a fost o excepție; a fost un bărbat, a cărui inimă rămăsese destul de tânăra pentru a continua împreună cu juna generație lucrarea comună: Vasilie Alexandri. Și tocmai exemplul lui dovedește, cât bine poate aduce împreunarea autorității mature cu aspirările tinereții.

Vasilie Alexandri, prin scrieri și sfaturi orale, ne-a întărit în tendința de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor și de a o primi așa cum este, ca un izvor limpede, din mintea poporului. El a dat susținerii noastre teoretice sprijinul renumelui său literar, și dacă

incercările de îndreptare limbistică vor isbuti, o mare parte a meritului îi revine lui.

Cu aceasta trecem la partea din urmă a expunerii noastre : la prosa estetică în juna direcție, adică la prosa privită în forma ei, în limbă și stil. *Copiile de pe natură* a le d-lui Iacob Negruzzi, *Novелеle* istorice ale d-lui A. Odobescu, *Studiile* d-lor Vărgolici și Lambrior, *Novелеle* d-lui Nicu Gane, sunt exemple pentru explicarea rëndurilor următoare.

Forma limbei române în cei mai mulți scriitori ai ei era și este apăsată de stilul limbistilor din Transilvania. Înriurirea scoalei transilvane asupra stilului nostru a fost cu atât mai firească, cu cât tot începutul nostru de cultură—bun, rău, cum este—il datorim ei. Scoalele (Lazar Laurian), știința (Cipariu), jurnalele (Bariț și Mureșanu) au fost începute sau cel puțin susținute de ei, merit cunoscut și recunoscut al confrăților noștri de peste Carpați. (1) Dar pe lângă aceste Transilvanenii

(1) Începătorii proprii ai ziaristiceii române sunt Eliad și Asachi. *Albina* lui Asachi ținu 21 ani (1829—1849), ear *Curic-*

ne-au adus și o deprindere greșită în limbă și stil, și datoria noastră este acum, după ce am primit inriurirea cea bună, a ne desface de elementele cele rele ale lor.

Stilul Transilvanenilor, cu puține excepții (aflate mai ales în Brașov, apoi la d. Popescu din Sibiu, etc.), este dictat de școala etimologică. Însă stilul etimologilor, chiar a celor mai buni, este pedantic și greoi, și ceea ce la magistri s'ar putea numi uneori nebăgare de samă, devine la școlari un sistem întrebuițat înadins, oarecum un principiu de întunecare al limbii.

Pentru un cap cu înțelegere sănătoasă este indestul stilul Ciparianilor pentru a osândi sistemul, din care a putut isvorî. Căci un sistem limbistic, care produce confuzia și îngreuierea limbii, nu poate fi decât fals. Asemenea capete însă sunt totdeauna rare, și fiind-că ne e teamă, că cei mai mulți Cipariani au pierdut chiar putința de a mai judeca, ce este limbă lămurită și ce

rul lui Eliad 20 (1829—1848), însă *Gazeta Transilvaniei* datează de la 1834 și se publică și astăzi.

este limbă incurcată, revenim din nou, deși numai în scurt și din alt punct de vedere, la critica sistemului etimologic.

Ciparianii, și întru aceasta foile și cărțile școlastice din Transilvania și Ungaria sunt mai toate Cipariene, urmează în limba lor după două reguli: întâi după regula etimologiei și al doilea după regula analogiei cuvintelor, această din urmă păzită și de mulți fonetiști Bucovineni.

În ceea ce privește etimologismul (1), este știut că el nu e atât un sistem ortografic, cât mai mult un sistem limbistic. El vrea ca forma cea mai veche a cuvintelor să fie și cea mai bună, fiind mai apropiată de latina, și declară schimbările eufonice, ce le a făcut cu vremea poporul român, de *spurie*, adică false, corupte, pe care trebuie să le alungăm, păstrând regula gramaticii și etimologiei d-lui Cipariu.

Să ne încercăm a face o aplicare a sistemului.

(1) Combaterea lui științifică specială se află în partea a patra a disertației noastre *despre scrierea limbei române*, publicată în volumul de față. Vezi și articolele d-lui Burla din vol. V al *Convorbirilor*.

In museele de curiosități vechi, d. e. in muzeul Sauvageot de la Paris, se află printre sticlării, săpături in inoroc, etc., și frumoasele pahare rotunde, stil rococo, cu desemnuri emblematice și inscripții in medalioane. Unul din aceste arată un brad cu frunzele verzi și are deasupra inscrierea

Je ne change jamais.

Să o traducem. «Niciodată nu mă schimb!» Deja această esprimare este cam nepotrivită pentru o devisă : «niciodată» e prea lung in comparare cu *jamais* ; dar in fine este cea mai precisă traducere a acestui emblem epigramatic. Dar lăsați să'l traducă un Ciparian! El va zice :

Nece una data nu me scaimbu!

E cu putință a fi mai greoi și mai de ris?

Pentru ce *nece* și nu *nici*? Pentru ce *una* și nu *o*? Pentru ce *scaimbu* și nu *schimb*? — Fiindcă sunt forme mai vechi. — Dar de ce forma mai vechie să fie mai bună decât cea populară de astăzi? — Pentrucă e mai apropiată de regulile etimologice. — Dar acum la întrebarea pro-

prie, pentru ce regulele etimologiei filologilor să fie mai bune decât legea eufonică a poporului, nu se dă nici un răspuns rațional.

Scopul vorbirii și scrierii este numai unul : împărtășirea gândirii. Cu cât gândirea se poate exprima mai iute și mai exact, cu atât limba e mai bună. Unul din izvoarele vieții, din care decurge legea eufonică a popoarelor, pe lângă elementul fiziologic, climatic, etc., este și iuțeala crescândă a ideilor și trebuința unei împărtășiri mai grăbite. Până când cuvântul latin *una* arăta numai un număr, a putut să rămână sub forma *una*. Când a devenit la noi articol nehotărît, cum se zicea în gramatica veche, s'a schimbat într'o formă mai scurtă, mai curentă, și s'a făcut *o*. *Nece* e greoi și nu a sunat bine Românului, *nică* a fost mai scurt și mai eufonic pentru el; și așa mai departe întru toate. Aceste variații eufonice ale cuvintelor sunt oarecum sufletul limbei poporului, elementul intelectual și estetic al progresului lui.

În contra acestui progres, în contra puterii organice a limbajului, etimologia unui grama-

tist cu paralelismul paradigmelor lui nu poate să aibă nici cea mai mică valoare. Alcătuirea paradigmelor este operația seacă și uscată a unui cap geometric. Latinește *neque* așa dar la noi *nece*, latinește *una* așa dar la noi *una*, sunt formalisme goale, dar nu viața reală și implinită a unui popor. Poporul caută spirit tot mai precis și potrivit în limba sa, nu petrificările trecutului, și frase ca aceste : «discușionea de una camu data este fipsata si nu lassa nece una indoentia asupr'a coprensului ei» din «prefationea» dicționarului limbei române de dd. Laurian și Maxim (1871) sunt pentru vremea de astăzi curioșități literare, dar nu model de limbă românească.

Acest adevăr trebuie să se lățească și se va lăți cu timpul pînă la toată tinerimea noastră. Ceea ce-i stă încă împotriva, este lipsa de cultură estetică în acea tinerime, neputința de a prețui stilul cel bun, la unii poate chiar plăcerea cam barbară, de a face paradă de lucruri baroce și stranie. Poate mulți își par că sunt mai învățați, când scriu *doptore* în

loc de doftor, *indoientia* in loc de indoială. Dar acestia să'și aducă aminte, că o limpezime inteligentă a fost totdeauna prima calitate a unei limbi bune, și că galimatia medicilor și filologilor a deșteptat totdeauna, de la Rabelais și Molière până astăzi, numai batjocura oamenilor cuminte. Această batjocură a avut in Europa cultă de rezultat a respândi iubirea și deprinderea unui limbagiu lămurit și a alungă pedantismul simplilor erudiți din sfera vieței publice. Ni s'ar cădè oare nouă să'i deschidem un adăpost național și să'l patentăm drept institut de adevărată cultură? (1)

Tot așa de greșită este aplicarea legii analogiei. Ni se cere să zicem «direptore» in loc de director, fiindcă la cuvintele latine de declin.

(1) Se înțelege, că filologii, in contra cărora se indreptează critica de mai sus, sunt numai cei inveciți, care își inchi-puesc a avè misia formării unei limbi. Reprezențații limbistice moderne cum sunt Bopp, Littré, Renan, M. Müller, etc., sunt dincontra oameni de adevărată știință, care, fără a'și intinde pretențiile peste marginile cuvenite, au făcut din filologie un sistem de cercetări exacte cu aceeași metodă și mai cu aceeași siguranță ca și științele naturale.

a 3-a noi primim forma ablativului și fiind că *c* înainte de *t* în multe cuvinte românești se schimbă în *p*, și un profesor de la universitatea din Iași a ajuns a fi vestit prin stăruința ce o pune pe la toți studenții lui ca să'i zică *pândepte* în loc de pandecte.

Toată această cerință a analogiei este nedreaptă. În privința schematismului conjugării și declinării ea există în ori ce limbă, dar în privința formei cuvintelor isolate nu există în nici una și nu a existat niciodată. Mai întâi : în chiar limba poporului de până acum analogia nu e regulat observată; sunt multe cazuri, în care cuvintele noastre, deși se refer la substantive latine de a 3-a declinare, nu au forma ablativului în *e* : leu (și nu leune), lotru (și nu lătrune), nucă (în loc de nuce), nume (în loc de numine), piept (și nu pieptore), fulger (și nu fulgure), șerpe (și nu serpente), păun (și nu păone), secetă (și nu secetate) etc.

Dar al doilea : nu se poate ști în nici un moment dat, dacă împrejurările, care au produs ordinioară forma limbistică, mai sunt și astăzi în

lucrare; și dacă nu sunt, atunci poporul nu mai are nici un motiv ca să-și tortureze cuvintele cele noue în patul cel vechi al lui Prorustes. Când pentru noi trăia încă limba latină, când eram în legătură mai strinsă cu Grecii, cu Bulgaria, cu Polonia, am putut urmări unei imitari eufonice, pe care astăzi nu o am mai avea. Poate a dispărut și viața organică a unei certe părți a formărilor (căci în această privire viața limbii seamănă vieții plantelor), și atunci cuvintele noue rămân așa cum le introducem fără a se infrânge după formele vechi. D. e. deși din *rogatio, rogationis* am ajuns de mult a zice *rugăciune*, totuși nimeni nu poate fi sigur, că isvorul viu al limbajului poporului nostru de astăzi mai cere ca să zicem tot prin analogie *năciune, stăciune*; poate (și e chiar probabil) că vom rămâne a zice nație, stație (1), etc.

Și celelalte limbi arată asemenea încetări ale formărilor analogice dintr'un timp, le arată uneori

(1) Cu introducerea drumurilor de fer la noi s'a constatat, că nici un țeran nu zice stațiune, de și acesta este termenul oficial; toți zic stație.

chiar pentru unul și același cuvânt. D. e. Francesii, care au schimbat odată cuvântul latin *fragilis* în forma lor analogică *frêle*, au priimit mai pe urmă încă odată forma *fragile*, o întrebuințează astăzi alătura cu *frêle* și nu o mai schimbă după analogia vechie. Tot așa au alătura cu *hôpital* forma *hôtel* din *hospitalis*, *impliquer*, și *employer* din *implicare*, *grave* și *grief* din *gravis*, *natif* și *naïv* din *nativus*, *pâtre* și *pasteur* din *pastor*, *rigide* și *raide* din *rigidus* etc. (Vezi *Fuchs, Roman. Sprachen.* pg. 125.) Dar ori cum ar fi cu aceste observări, un lucru rămâne sigur : limba se desvoaltă în mod instinctiv de poporul întreg și nici un individ isolat nu este chemat a așeza prin reflecție apriorică regula, după care să se primească formele cuvintelor noue. Generațiile viitoare ale poporului nostru se vor pronunța prin «usul lor general» de atunci, dar astăzi nimeni nu poate legifera în această materie.

Așa dar noi scriitorii, care printr'o sărire fără veste în desvoltarea poporului ne vedem siliiți a introduce o sumă de idei noue, pentru

care limba noastră de pân acum nu are încă cuvinte, suntem liberi a alege acele forme care ne par mai potrivite cu geniul limbei și anume fără nici o monotonie și uniformitate. La întrebarea : —*ție* sau —*țiune*? *român* sau *rumân*? noi răspundem : și una și alta, după cum i se pare scriitorului mai bine la auz.

Acesta este înțelesul practic al mult citatei frase, că ne aflăm într'o «epocă de tranziție.»

Dar, ni se objectează, se poate ca un popor să nu aibă o singură formă nici măcar pentru numele său? Să scrie când *român*, când *rumân*, când altfel?

Se poate foarte bine, și s'a putut la multe popoare. Francesii până mai când era șovăiau între *françois* și *français*, academiștii se țineau de *françois*, Voltaire își bătea joc de ei și scria *français*; și, se'nțelege, scrierea lui Voltaire a ramas cea bună. Nemții scriau încă cu vr'o 30 de ani in urmă când *teutsch* când *deutsch* etc.

Intr'o asemenea nehotărire suntem și noi astăzi pentru foarte multe cuvinte, și pentru câte-va este ori ce limbă in ori ce moment dat. Italienii

zic astăzi *dischiude* și *schlude*, *oscuro* și *scuro*, Nemții *etwan* și *etwa*, *fragte* și *frug* etc.; urma va alege, care din aceste scrieri va rămâne sau dacă vor rămâne amândouă.

Limba este o ființă organică, și nu o figură geometrică, ea poate avea grație și fără a avea simetrie și regulă paradigmatică, ea cere forma și dezvoltarea liberă a copacului natural și nu primește subjugarea pedantică, precum o încerca Ludovic XIV la merișorii de pe terasa din Versailles, ciunțiți în piramide regulate și — urite.

Că la noi sunt prea multe forme nefixate, aceasta o îngăduim; că o asemenea stare a limbei e bine să se schimbe și că se va schimba, și aceasta ne pare sigur. Dar drumul schimbării și reformei nu sunt legiferările vreunei academii sau vre-unui filolog individual. Diversitatea limbei la noi provine din lipsa unei poezii și proze recunoscute de clasice între toți, și prin urmare unificarea nu se poate naște decât odată cu nașterea acelei poezii și proze, care va fi prosa autorilor estetici, nu prosa filologică.

Germanii secolului nostru, după ce Luther le

dase o limbă comună, au primit prosa lui Lessing și a lui Goethe, Francezii prosa lui Voltaire, ear inaintea respândirii acestor autori, și la ei era o deplină varietate sau cum ar zice etimologii confusie in limbă.

Cine insă poate să știe, daca vre unul din contimporanii nostri și care din aceștia va fi primit de către generațiile viitoare ale poporului nostru ca formatorul limbei sale? In această privință, ca in atâtea altele, viața instinctivă se subtrage de la ori ce calcul al reflecțiunii șiși păstrează o neatărnare oare-cum caprițioasă. Și istoria cuvintelor unei limbi, pentru a da un exemplu, ne-o dovedește pe fie care pagină. Lessing (in scrisoarea literară din 1 Fev. 1759) citează cuvântul *entsprechen* ca un dialectism sviteran in stilul lui Wieland; de la Wieland insă l'a primit literatura germană, și astăzi se intrebuintează pe toată zioa. In *critique de l'école des femmes* a lui Molière se ia cuvântul *obscénité* drept inovație ridiculă, astăzi este pretutindinea intrebuintat in Franța, pe când atâtea altele au devenit «obsolete.» De la *Goethe* au primit ger-

manii cuvintele *anempfinden* și *mitgeboren*, ear provincialismul lui *gegen ihm über* in loc de *ihm gegenüber* nu s'a primit. Și așa mai departe. Prin urmare noi cei de astăzi nu putem ave nici o știință despre ceea ce va primi și va respinge poporul de mâne dintre toate formele și cuvintele de acum. Tot ce știm este numai, că această alegere se face instinctiv, și nu după reflecție, și că se îndreptează mai ales după poeți; și datoria noastră este dar, a ne împotrivi in contra ori cărei monotonizării a limbei sub jugul vre unei filologii și a aștepta veniră a celei poesii și prose clasice, care să fixeze limba. Cel mult mai putem constată, că pentru epoca de acum poeții cei mai buni și mai respândiți ai Românilor sunt Alexandri și Bolintineanu, și că multe forme ale vorbirii adoptate de ei au dintre toate cea mai mare probabilitate de a rămâne, togmai fiindcă Alexandri și Bolintineanu sunt poeți, și nu erudiți reflexivi, și fiindcă in materie de limbă urechia lor singură face mai mult decât capul a o sută de filologi.

In emanciparea limbei dar de sub jugul filo-

logiei transilvane vedem un alt semn caracteristic al direcției celei noue și pentru noi în special un alt obiect de critică salutară în contra direcției celei vechi.

Cât de necesară era critica pe acest terem se vede din modul, cum s'a primit din partea adversarilor. Ei nici nu vor să intre în discuție, sunt așa de deprinși a se vedea stăpâni în domeniul limbistic, încât o controversă nu le mai pare o deprindere legitimă a vieții literare, ci oarecum un act de rebeliune. D. Hășdeu, întrebunțând un drept recunoscut al comediei, a personificat în *Ortonerozia* tendințele limbistice ale Ciparianilor și le-a luat în ris, cu acel spirit viu ce l are totdeauna în scrierile sale comice. Jurnalele de dincolo de Carpați nu au tactul de a lua gluma cum se dă sau, dacă privesc lucrul ca o critică serioasă, de a o cerceta cu serioșitate, ci vorbesc despre această scriere a D-lui Hășdeu ca despre o felonie. Vezi *Federațiunea și Transilvania*.

În *Convorbiri* a publicat D. Alexandri dicționarul său grotesc, unde își bate joc, uneori cu

haz, de diformările limbistice la noi. Răspunzând la aceasta, *Archivul filologic* din Blaj a contestat D-lui Alexandri competența dându-i a înțelege, ca să nu se amestece unde nu are ce căuta. — În privința limbii române să tacă poetul Alexandri și să vorbească filologii Târnavelor? Eacă o perucă din vremile trecute, cu care nu se mai poate face paradă în zioa de astăzi.

Cel din urmă semn caracteristic în stilul direcției nouă, despre care ne-am propus a vorbi, este depărtarea neologismelor celor de prisos. D. Odobescu de la început, dd. Vărgolici și Bodnărescu în timpul din urmă pot servi de model în această privință, care își are și ea însemnătatea ei. Neologismii au ajuns a fi o adevărată îmbolnăvire literară la noi. Punctul de plecare fusese tendința de a depărta din limbă cuvintele slavone înlocuindu-le cu cele latine, dar sub acest pretext cei mai mulți scriitori ai noștri întrebunțează fără nici o critică cuvinte nouă latine și franceze chiar acolo, unde avem pe ale noastre de origine romanică, și alungă și a-

cele cuvinte slavone, care sunt prea înrădăcinate în limba noastră încât să le mai putem scoate din ea. Atât punctul de plecare însuși, cât și aplicarea lui, sunt de o potrivă de greșite, și provin earăși din formalismul cel gol al teoriei, de care limba reală a poporului nu s'a ținut niciodată.

Căci «*puritatea*» limbei e o cerere nedreaptă, care nicăeri nu s'a putut realiza. Genealogia limbelor se judecă după schematismul lor flecționar : acesta arată de exemplu netăgăduit, că noi suntem de viță latină. Dar lexiconul limbei este totdeauna pestriț și arată, ca o oglindă credincioasă, popoarele, care au inriurit asuprași împreună cu ideile ce le-a primit de la dănșii. Asemenea legături limbistice între popoare nu se pot tăia și sunt cu atât mai dese, cu cât poporul a ramas mai puțin izolat și a putut mai mult căștiga din comunicarea cu vecinii. Așa a fost totdeauna și așa va rămâne. Limba latină e plină de cuvinte grecești, cea francesă plină de cuvinte nemețești, cea spaniolă de arabice, cea engleză de franțuzești etc. Așa fiind, depărtarea

tuturor cuvintelor slavone este o utopie, și înlocuirea lor prin cuvinte latine sau franceze o îngreuiare a limbei, cu atât mai primejdioasă, cu cât instrăinează poporul de la mișcarea literară deabia începută a claselor mai culte.

Se înțelege de la sine, că acolo, unde pe lângă cuvântul slavon există un cuvânt curat roman, acesta trebuie menținut și acela depărtat. Vom zice dar binecuvântare, și nu blagoslovenie. Se înțelege asemenea, că acolo unde astăzi lipsește în limbă un cuvânt (nu numai la termenii tehnici), ear idea trebuie neapărat să fie introdusă, vom primi cuvântul întrebuițat în celelalte limbe romane de astăzi. Vom zice dar primitiv, constituție, disciplină, etc.

Dar nu se înțelege, cu ce drept am introduce fără nici o gândire cuvinte nouă chiar acolo, unde avem pe ale noastre de origine romană. Dacă d. e. am primit să se zică binecuvântare în loc de blagoslovenie, nu putem primi să se zică *benedicțiune* în loc de binecuvântare. D. Laurianu scrie în istoria sa *donuri* în loc de daruri; alții zic *terra* în loc de pă-

m^{ent}, *cercustanța* in loc de imprejurare, *nu am op* in loc de nu am trebuință, *surg* in loc de se nasc, etc.

Un exemplu foarte tare, până unde poate merge introducerea greșită de cuvinte noue, ni'l dă limba reposatului Heliade.

Ești belă, Serafita! belisimă 'ntre zee,
 Tu ești al frumuseței și gemmă ș'ornament.
 Te v^{ez} și v^{ez} olimpul, grădinele-empir^{ee},
 Ești fericirea lumii și centru 'n firmament.

O belă ești, dilecto! și capelura-ți blondă,
 De voluptate peplu, ca crini lui Amor,
 Cu bucele lui Phebu te-ammantă, te circondă,
 Electric radioasă. Te-acoperă, că mor!

(*Seraphita-Poesii inedite. București, 1872.*)

Un alt exemplu il luăm din scrierile lui Pumnu. Pumnu voia să gonească din limbă toate cuvintele străine, chiar termenii tehnici grecești, și păzea tot-odată cu scumpătate regula sus criticată a analogiei. Cu aceste două «principii filologice» a isbutit a scrie așa :

Intruducăciune pregătițivă in filosofie
 sau sciemînt. Prodata intruducăciunii este

cunoscăciunea însemnîței sciemîntului ca mama nasațivă a celorlalte științe!

Astă cercetăciune este cu puțință pe trei drumuri *a*) pe drumul vorbămîntal (etimologic); *b*) pe drumul sufletămîntal (psichologic); *c*) pe drumul timpătural (istoric) etc.

(Din manuscriptul despre filosofia populară.)

Direcția nouă a făcut dar un pas spre progres, când, desrobindu-ne de acele sisteme greșite, ne-a îndreptat luarea aminte spre o limbă mai potrivită cu vorbirea poporului de astăzi, spre limba frumoasă, în care scria Constantin Negruzzi, și pe care nu am fi trebuit să o părăsim, ratăcindu-ne după confusiile filologilor. Multe întrebări și îndoeli se nasc firește și aici. Că e mai bine a zice roditor decât *fertil*, mai bine a unelti decât a *machina*, mai bine obicei decât *abitudine* ne pare vederat. (Vezi și critica d-lui Vărgolici în contra *Transacțiunilor literare* în *Convorbirile* din 1 Mai 1872 și interesantul articol al D-lui Lambrior în No. de la 1 Decembrie 1873). Trebuie însă totdeauna să zicem

priincios in loc de *favorabil*? nădejde in loc de *speranța* etc.? Este bine să improspătăm vorbirea cea veche in intinderea in care o face d. Lambrior? aceste sunt intrebări, a căror respuns ni'l va da instinctiv acel scriitor, pe care natura il va fi inzestrat cu darul de a cunoaște firele, din care se țese limbajul poporului român. Noue celorlalți nu ne rămâne decât de a urma, depărtați de ori ce silă teoretică, simțului nostru limbistic, știind bine, că judecata din urmă nu o pot pronunța decât urmașii noștri.

Terminând această expunere, sperăm, că prin ea se va fi lămurit mai bine deosebirea între ceea ce s'a numit direcția nouă și între direcția mai veche. A explică această deosebire ne-a părut o temă foarte însemnată. Căci poziția morală, în care se află poporul român, este poate unică în Istorie cât pentru greutatea ei și cere cu atât mai multă luare aminte asupra mișcării lui literare, ca una ce este oglinda acelei poziții.

Indată ce în apropierea unui popor se află o cultură mai înaltă, ea înriurește cu necesitate asupra lui. Căci unul din semnele înălțimii culturai este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale și, fără a perde elementul național, de a descoperi totuși și de a formula idei pentru omenirea întreagă. Afla-

rea și realizarea lor a fost de multe ori rezultatul experiențelor celor mai dureroase; dar jertfa odată adusă, ele se revarsă acum asupra omenirii și o chiamă a se împărtăși de binefacerea lor imbelșugată. La această chemare nu te poți împotrivi : a se uni în principiile de cultură este soarta *neapărată* a fie cărui popor european. Întrebarea este numai, dacă o poate face ca un soț de asemenea, sau ca un rob supus; dacă o poate face scăpându-și și întărindu-și neatărnarea națională sau plecându-se sub puterea străină. Și această întrebare se desleagă numai prin energia vieții intelectuale a poporului, prin bunăvoință și iuțeala de a înțelege și de a-și asimila cultura în activitate potrivită.

Pe noi Români ne-a scos soarta fără de veste din întunerecul Turciei și ne-a pus în fața Europei. Odată cu gurile Dunării ni s'au deschis și porțile Carpaților, și prin ele au intrat formele civilizației din Franța și Germania și au învățat viața publică a poporului nostru. Din acest moment am pierdut folosul stării de

barbari fără a ne bucura încă de binefacerea stării civilisate.

Când am fi singuri într'o insulă, când ne-ar fi dat a trece prin ori ce schimbare a vieții publice fără a fi amenințați din afară în chiar existența noastră, am pute aștepta în liniște deslegarea problemelor în viitor, lăsând timpului sarcina de a ridica incetul cu incetul greutatea de astăzi.

Așa însă nu este poziția noastră. Timpul dezvoltării ne este luat, și tema cea mare este de a-l înlocui prin indoită energie. Tot ce este astăzi formă goală în mișcarea noastră publică trebuie prefăcut într'o realitate simțită, și fiind că am introdus gradul cel mai înalt din viața din afară a statelor europene, trebuie să înălțăm poporul nostru din toate puterile până la înțelegerea acelu grad și a unei organizări politice potrivită cu el.

Pentru aceasta se cere mai întâi o cultură solidă a claselor de sus, de unde pornește mișcarea intelectuală.

Aci însă este greutatea! A vota, a guverna,

a scrie jurnale, a ține prelecții necontrolate, a fi membru de Academii, această formă a culturii apusene convine anteluptătorilor noștri, mai ales când forma se întâlnește și cu un § corespunzător în budgetul statului. Dar a îndeplini cu aceeași serioșitate sarcina ei intelectuală, aceasta nu le convine; și când îi critici în această parte a vieții lor publice, atunci se indignează, spun, că suntem încă într'o stare nepregătită, că noi să ne asemănăm cu Franța de acum 300 de ani, că meritele lui Șincai, Asachi, Bariț, Tăutu, Laurianu trebuiesc privite dintr'o perspectivă istorică seculară!

Dar dacă vă asemenați cu Franța de acum 300 de ani, de ce îi luați viața de stat ai anilor din urmă?

Aci este contrazicerea cea primejdioasă. Nu e cu putință ca un popor să se bucure de formele din afară a unei culturi mai înalte, și să urmeze totodată în lăuntru apucăturilor barbariei. Și fiindcă a da înapoi e cu neputință, nouă nu ne rămâne pentru existența noastră națională

altă alternativă, decât de a cere de la clasele noastre culte atâta conștiință, câtă trebuie să o aibă, și atâta știință, câtă o pot avea.

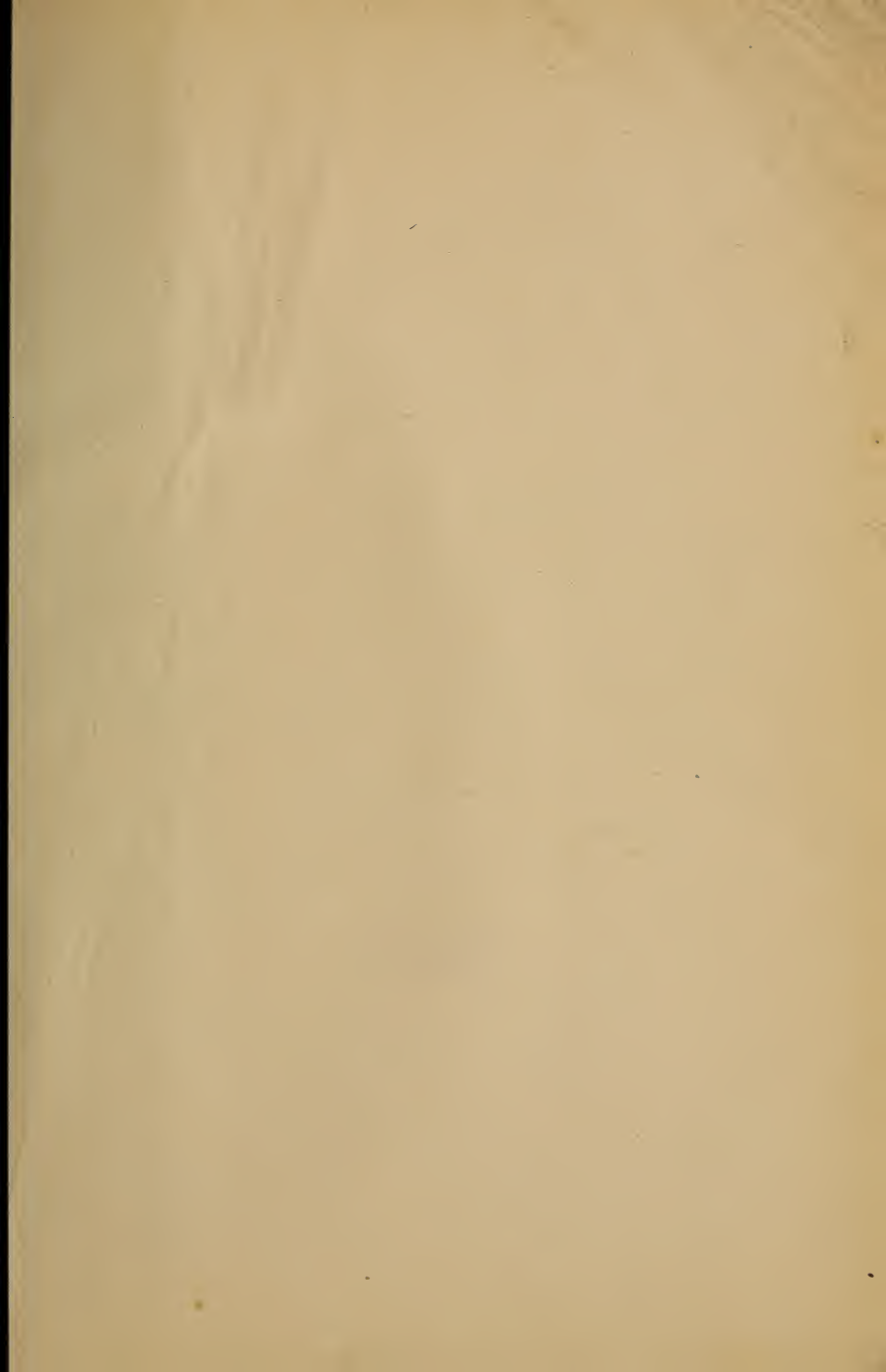
Eacă pentru ce lupta neîmpăcată în contra ignoranței pretențioase și a neadevărului ne-a părut cea d'întâi datorie, și pentru ce nu am putut primi punctul de vedere al aceloră, care sunt deprinși cu o privire mai blândă și se mulțămesc cu o lungă așteptare a îndreptării în viitor.

Românii, anticipând formele unei culturi prea înalte, au pierdut dreptul de a comite greșeli nepedepsite și, depărtați din starea mai normală a dezvoltărilor treptate, pentru noi etatea de aur a patriarhalismului literar și științific a dispărut. Critica fie și amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susținerii și propășirii noastre, și cu ori ce jertfe și în mijlocul a ori cător ruine trebuie implantat semnul adevărului.

FINE.

Am 27

LA LIBRARIA SOCECU & COMP.

~~~~~

T. MAIORESCU *Contra scoalei Barnutiu.* Analizarea și combaterea principiilor fracțiunii așa numite libere și independente.

— *Poesia Română*, cercetare critică urmată de o alegere de poezii.

— *Beția de cuvinte in Revista Contimporană.* Studiu de patologie literară.

— *Respunsurile Revistei Contimporane.* Al 2-lea studiu de patologie literară.

Sub pressa :

Logica.

MAIORESCU.

RITICE

---

rețul 5 Lei n.

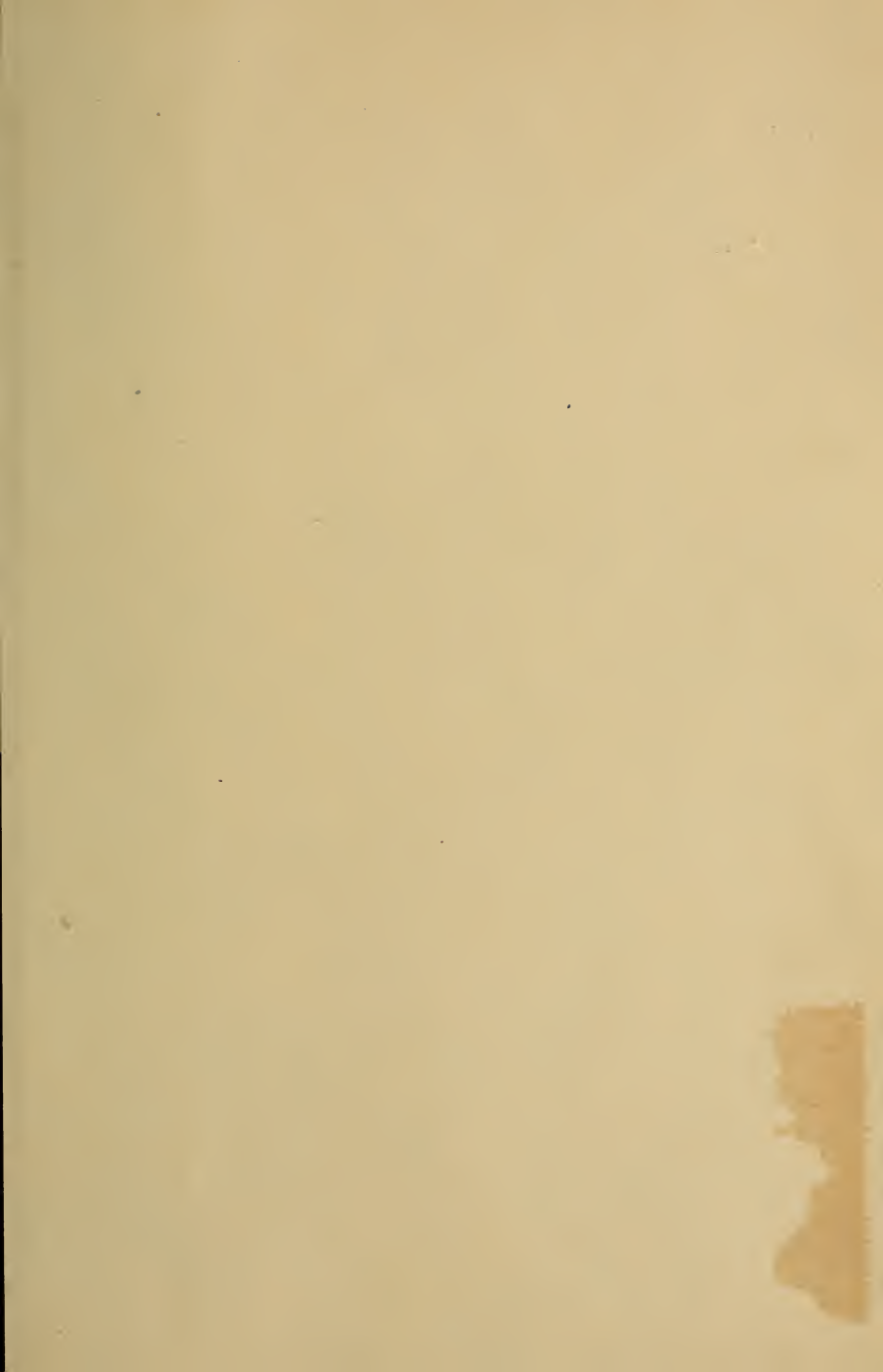

Deacidified using the Bookkeeper process.
Neutralizing agent: Magnesium Oxide
Treatment Date: August 2006

PreservationTechnologies

A WORLD LEADER IN PAPER PRESERVATION

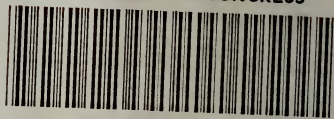
111 Thomson Park Drive
Cranberry Township, PA 16066
(724) 779-2111

LIBRARY OF CONGRESS

0 003 126 547 2

